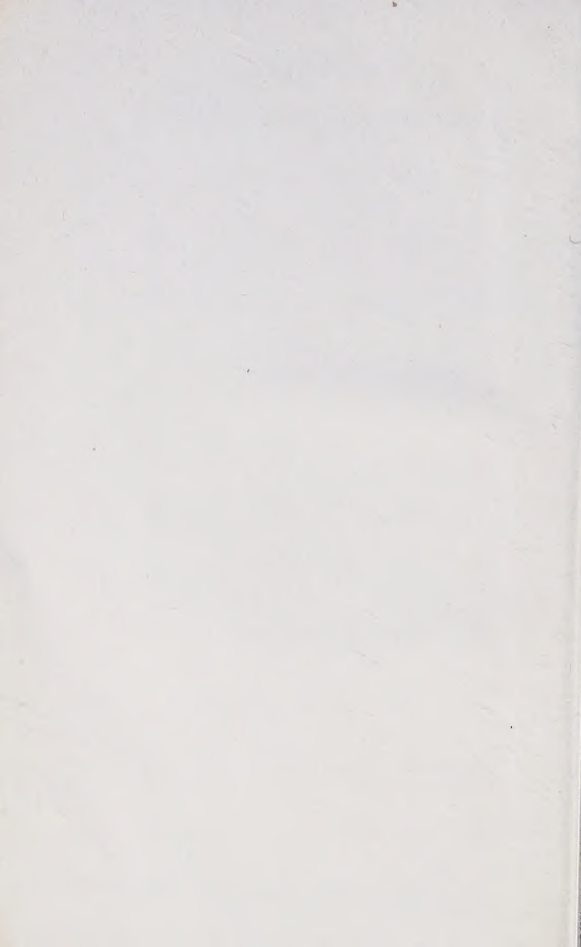

R. Bellarmini
Opuscula ascetica I

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
Kahle/Austin Foundation

*Robertus Cardinalis Bellarminus.
e societate Geru*

DE ASCENSIONE MENTIS IN DEUM

ET

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

AUCTORE

B. ROBERTO CARD. BELLARMINO S. J.

BIBLIOTHECA ASCETICA

EDITA A

FRANCISCO BREHM

SACERDOTE

XIV

DE ASCENSIONE MENTIS IN DEUM

ET

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

AUCTORE

B. ROBERTO CARD. BELLARMINO S. J.

RATISBONÆ

SUMPTIBUS ET TYPIS FRIDERICI PUSTET

S. SEDIS APOST. ET S. RIT. CONGR. TYPOGR.

OPUSCULA ASCETICA

AUCTORE

B. ROBERTO BELLARMINO S. J.

S. R. E. CARDINALI

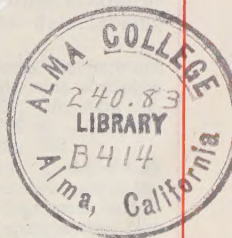

TOMUS I

DE ASCENSIONE MENTIS IN DEUM
PER SCALAS RERUM CREATARUM

ET

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

RATISBONÆ

SUMPTIBUS ET TYPIS FRIDERICI PUSTET

S. SEDIS APOST. ET S. RIT. CONGR. TYPOGR.

1925

48370

BV

5034

B44

1925

V, 1

Imprimatur.

Ratisbonæ, die 16 Julii 1924.

Dr. Scheglmann Vic. Gen.

PRÆFATIO EDITORIS¹

Robertus Franciscus Romulus Bellarminus, patria Politianus, Marcelli II sororis, Cynthiæ Cervinæ, filius natus est die 4 Octobris² 1542. Puer egregiæ indolis et pietatis nondum sexennium egressus contionatores æmulans, lineam indutus vestem e superiore loco ad sui similes de acerbis Christi cruciatibus sæpissime nec inepte loquebatur. Condiscipulos suos tenera adhuc ætate ædificabat pietate, modestia, diligentia, atque adeo jam tunc veracitati studebat, ut numquam mendacii vel levissimi reum se agnosceret. Puer noctu ad orandum surgebat, prolixè coram sanctissimo Sacramento orabat, mortificationisque gerebat curam. Diligenti opera data grammaticæ, humanitati et rhetoricæ, græcas litteras collerter apprehendit, multumque adolescens delectabatur

¹ In exponendo vitæ curriculo secutus sum imprimis H. Hurter S. J. Nomenclator litterarius theologiæ catholicæ, tom. III, Cœniponte 1907. Cfr. Acta Ap. Sed. 1923, Vol. XV, num. 6, pag. 269 ss. — P. Raitz de Frentz, Kardinal Bellarmin, Herder 1921.

² Hinc magno cultu prosequabatur S. Franciscum Assisinatem, cujus ea die memoria recolitur, atque impetravit, ut Officium Impressionis Stigmatum in corpore S. Francisci a Sede Apostolica approbaretur. Non sine speciali hujus Sancti benevolentiae significatione videtur contigisse, quod tam devotus cliens recurrente hujus Festi memoria (die 17 Septembris 1621) ad cælestem patriam migraret.

poesi¹. Adultior factus, ut gravioribus studiis ingenium, mira jam eruditione præstans, amplius excoleret, Patavium petiit ibique de Societate Jesu ineunda cogitavit, illamque revera, patre per annum reluctantante, die 20. Septembris 1560 est ingressus.

In Collegio Romano per triennium philosophiæ insigni cum profectu operam dabat, licet infirma, immo desperata prope valetudine uteretur. Nondum sacerdos nec theologus, magno cum fructu atque eloquentiæ commendatione variis in locis ad populum dixit. Patavii theologiæ vacabat (1567) atque Genuæ coram patribus provinciæ theses ex philosophia ac theologia magna cum dignitate, sapientia atque eruditione publice defendit. Anno 1569, mandante Præposito generali, Lovanium latinas contiones habiturus concessit. Postquam a Cornelio Jansenio sacerdos fuit initiatus, opus suum est aggressus avidissimeque audiebatur, etsi subinde contionem protraheret duas in horas. Nonnullos etiam a vera fide devios ad Ecclesiam reduxit, plures vero academicos induxit ad amplectendam vitam religiosam. Primus quoque e Societate Jesu ibidem S. Thomæ Summam explicavit: inde in memoriam tanti viri cathedra, qua utebatur, asservata fuit Lovanii. Non tamen interea pietatis studium

¹ Licet provectioni in ætate musis renuntiasset, tamen subinde ad illas rediit, et inter alia hymnum composuit de S. Maria Magdalena: *Pater superni luminis*, qui a Clemente VIII dignus habitus fuit, quod in Brevarium reciperetur.

intermittens, custodiæ cordis quam maxime advigilabat, ne inanis gloriæ tineæ scientiæ studio innascaretur. Ad eum finem concinnaverat ipse sibi regulas quasdam privatas, juxta quarum tenorem vitam suam omnem instituendam decerneret, quæ post ejus obitum inter schedas repertæ ad aliorum utilitatem typis mandatæ sunt.

Hæ regulæ ita sonant: „1. Cum experrectus lucem primam videris, subeat animum cogitatio, te in hac vita peregrinari: ideo nihil curandum, quam ut itineribus tuis directe ad Deum abeas. Talia vero meditans orabis, ut exoneret te Deus sarcina gravi. 2. In meditatione et re divina hoc age, ut cum Deo unum sis, et quam minimi pendas, si forte in sensu animæ non sit voluptas ulla; æstimes vero non ipsum te illum esse, qui celebrat, sed Deum, quem induis et cujus, tametsi non pro mensura, personam imples. 3. Cum ante tribunal mentis conscientiam excuties, multus eris in caritate erga Deum, et in noxarum disquisitione brevis, quam nihil opus est esse nimiam; ac post mergeris in mari rubro sanguinis Christi. 4. Cum te induis aut pasceris, urgeat te præsentia Numinis. 5. Negotia ne perperam agas, quin ea incipias cum fiducia magna et mente in cælum sublata; probabis eadem prius ad lumen Dei. 6. Horis, quæ finem laborum ferent, meditare hilaris atque affabilis esse, et cura, ut vis intentioque animæ remittat ad obsequium Dei; ejusdemque illustrationes celare memineris, perinde ac si ab illis obscurus esses. 7. Noctu demum, quando cubi-

tum ibis, cogites modum, quo super Crucem Christus membra reclinavit propter nos, et cures, ut te somnus occupet stratum super pectoris ejus sanctissimum vulnus.“

Fractis propter assiduos studii labores viribus, patrium post septennium repetiit solum (1576), iisque reparatis Romæ primus e Societate Jesu prælectiones de controversiis fidei suscepit summa omnium satisfactione accurrentibus undique auditoribus, quarum fama mox per alumnos Collegii Germanici in universa Germania divulgabatur, adeo ut Bellarminus adigeretur illas typis mandare. Non ita tamen studiis erat deditus, ut animarum neglegeret curam; confessarii enim munere fungebatur in frequenti Collegio Romano, atque inter filios spirituales sanctum numerabat Aloisium, quem in supremo morbo et in mortis agone iuvit. Interim a Sixto V, qui ejus opera in corrigenda Vulgata utebatur, cum Henrico Cajetano, Legato pontificio, 1590 in Galliam destinatus, ibique per septem menses moratus multa eaque perquam molesta in Parisiensi obsidione passus est: qua occasione insignem epistolam, apostolici Legati nomine, ad universos Galliæ præsules dedit, ut eos a periculo schismatis revocaret. Sixto V die 26 Septembris 1590 vita functo, Bellarminus cum Legato Romam reversus est. Sub Gregorio XIV et Clemente VIII præcipuas fere partes habuit in recognoscenda editione Vulgatæ Sixti V. Post Toleti mortem (1596) accitus est a Clemente VIII Romam (Neapolitanam enim tunc Ordinis provinciam moderabatur), ut illius

suppleret locum. Pluribus eum Pontifex auxit muneribus; cum Ferrariam proficisceretur, vitæ comitem illum habere voluit, ut ipsius catechismus in omnibus Italiæ ecclesiis et scholis adhiberetur, demum eum Cardinalem dixit die 3 Martii 1599 hoc elogio: „Hunc eligimus, quia non habet parem Ecclesia Dei quoad doctrinam et quia est nepos optimi et sanctissimi Pontificis.“ Cum autem se subtrahere moliretur, sub anathemate vitatus est repugnare. Hinc factum est, ut, quamvis sacra purpura ornatus, nihil tamen de pristina modestia mutaverit, suique omnino similis et pauper religiosus et Ecclesiæ Romanæ princeps idem semper fuerit, in unum religiosæ vitæ et sacræ dignitatis munia conjungens. Neque hic stetit Pontificis favor; voluit enim, ut Bellarminus, quæ ad Ecclesiæ universalis bonum facerent, libere et sincere sibi aperiret atque indicaret, quod et Cardinalis apostolica præstitit libertate.¹

¹ Bellarmini consiliis prudentia plenis subjecit Pontifex suas animadversiones, quas hisce absolvit: „Hæc paucula ita cunctim diximus non ad excusandas excusationes in peccatis, sed ut ipse potius misereatur difficultatibus, quibus impliciti in has ærumnas incidimus. Fatemur enim, nedum in istis, sed in aliis multis Nos, immo in omnibus peccasse, et in nulla re muneri Nostro satisfacisse nec satisfacere. Roget igitur Deum omnipotentem, vel ut sua divina et efficacissima gratia Nobis opituletur, vel, quod magis optamus, ut Nos ab hoc mortali vinculo absolvat, aliumque subroget, qui omnibus numeris officium sibi injunctum absolvat.“ Minus grata fuere Clementi VIII tria Bellarmini scripta occasione controversiarum de auxiliis gratiæ et Molinæ systemate.

Anno 1602 ecclesiæ Capuanæ archiepiscopus inauguratus est ab ipso Clemente, magno hujus Ecclesiæ bono.¹ Sunt tamen, qui putent, eum propterea ad archiepiscopatum Capuanum fuisse promotum, ut Roma amoveretur. Quidquid sit de ratione hujus promotionis, certum est, Bellarminum etiam sequenti tempore magna auctoritate apud Clementem VIII valuisse, ut patet ex Pontificis ad illum litteris, in quibus præter alia scribit: „Sensu cordis maximo amplectimur officium, quo fungeris erga Nos occasione

¹ De hac promotione lætabundus scribit Cæsar Card. Baronius: „His vero diebus, quibus hæc scribimus (quod non tacendum), maximum accessit eidem ecclesiæ ornamentum, dum . . . delectus est Ss^mo D. N. Clemente Papa VIII ad nobilissimæ ecclesiæ regimen vir doctissimus ac religiosissimus Robertus Bellarminus, S. R. E. Cardinalis, virtutum meritis toti christiano orbi conspicuus, exoptatus votis, collaudatus suffragiis atque exceptus plausu illud sacro Collegio conclamante: *Dignus dignæ*. Arcta exstitit inter hos duos viros summos amicitia. Bellarminus Baronium maximi faciebat eique morienti se commendabat boni latronis verbis: *Memento mei, dum veneris in regnum tuum*, uberesque de ejus morte (30 Junii 1607) fudit lacrimas. Quanti vero Baronius Bellarminum fecerit, colligitur ex ipsius ad eum litteris: „Testis est Deus“, scribit Baronius, eum, ut Romam veniret, invitans, „me nihil tam cupere, quam ut simul adsis, quo ego conferam tibi subinde res meas. Statueres profecto in vado naufragum cor meum, in pelago demersum flebilium ærumnarum. Et vero, si id susciperes consilii, nemo rem iniquius interpretaretur, te ad menses paucos et animo redeundi Romam cogitare. Fecit hoc interdum Card. Borromæus, sanctissimi laudatissimique vir exempli, et multos conspectus tuos recrearet.“

Nativitatis Domini, fuissetque hic sensus maior, si declinans consuetudinem hanc aulæ colligere studuisses potius, quæ peccavimus anno jam exacto, ut de his Nos commonitos erudires, quo pacto possemus annum insequentem ab eis repurgati melius auspicari, serviremusque impensius divinæ majestati.“ Quam sanctissime gregem Bellarminus rexerit, nostrum non est pluribus exsequi; id unum certum est, eum omnes partes optimi pastoris diligenter explevisse erga suum gregem, qui eum tanto amore et veneratione prosequabatur, ut, cum illi post Clementis VIII mortem (1605) ad Vaticana comitia migrandum esset, illacrimantem totam urbem videret, atque discessurus hæc audiret dicentem: „Ne derelinquas nos, pastor bone; ne deseras nos orphanos, sub te quæ peccavimus, pater, filii emendabimus.“

In comitiis Pauli V parum abfuit, quin in Summum eligeretur Pontificem, sed ipse virum gravissimum, suum studium, opem, operam ac clientelam pollicentem, ut desisteret, per sacra omnia hortatus est, nec ei pro hac sollicitudine gratias egit. Paulus V mox ut electus est, vetuit Bellarminum abire a suo latere, cum vellet plurimum ejus uti consiliis. Nolens vero gregi præesse, cui non possit se exhibere præsentem, ecclesiæ Capuanæ renuntiavit. Maxime ab eo tempore in s. Congregationibus occupatus fuit, in quibus libertate apostolica sententiam promebat suam, etiamsi prævideret minus gratam eam fore, plerumque tamen omnes eum ducem sequebantur, ejusque responsa pro

oraculis habebant. Qui ejus clientelæ se commendabant pro obtinendis beneficiis ecclesiasticis, eos hoc ipso minus idoneos censebat, adeo virtutis habebat rationem.

Dum vero ita bono universalis Ecclesiæ consulebat, propriam non neglegebat salutem. Cotannis secretus ab aliis curis ad silentium et contemplationis studium per menssem (quem in Societatis Jesu tirocinio transigebat) confugere erat solitus, pulverem ex negotiis contractum excussurus atque ad reddendam Deo villicationis suæ rationem sese comparaturus. Pia sensa et lumina in sacro illo recessu in piissimos redigebat libellos, quos dein publicæ dabat luci, et qui etiam nunc devotas animas recreant¹. In fine cujuslibet anni sollemne habuit, rationes componere cum omnibus et, quod superesset, statim in pauperes, viduas atque pupillos distribuere, quos nec stare ante se aperto capite, dum stipem precarentur, patiebatur. Anno 1621 propter ingravescentem annis et ægritudinibus ætatem, agebat enim jam annum 79, impetrata ab occupationibus publicis missione, die 16 Augusti e Vaticano secessit in domum probationis Societatis Jesu ad S. Andreæ in Quirinali, ibique instantis mortis assidue memor, edito hunc in finem

¹ Libelli hi dignissimi, qui deinceps in hujus Bibliothecæ asceticæ serie prodibunt, sunt: a) *de ascensione mentis in Deum per scalas rerum creatarum*; b) *de æterna felicitate Sanctorum*; c) *de gemitu columbæ, sive de bono lacrimarum*; d) *de septem verbis a Christo in Cruce prolatis*; e) *de arte bene moriendi*.

libello *De arte bene moriendi*, quem suarum editionum juxta ac vitæ terminum esse voluit, ad eam se paravit. Illico cœpit ex morbo periculose decumbere febrique defatigari continua. Quare vocato mox sacerdote, sacro viatico ad exitum roborari et S. Caroli Borromæi mortis lectione ad agonem animari voluit. Invisit eum decumbentem Gregorius XV ac bis peramanter amplexus sacrum se pro ejus valetudine facturum promisit. Ipse Christi vicarium obsequiosissime reveritus, usurpavit illud centurionis: *Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum*. Sancte, ut vixit, exspiravit die 17 Septembris 1621. Hoc elogio inscriptum fuit nomen Bellarmini elencho Cardinalium defunctorum: „Vir clarissimus, theologus eminentissimus ac fidei catholicæ propugnator acerrimus, hæreticorum malleus æque pius, prudens, humilis atque summe eleemosynarius. Sacrum Collegium Cardinalium ac universa Curia Romana tanti viri amissionem non sine lacrimis maxime indoluere.

Tanta autem virtutis Bellarmini fuit æstimatio, ut iteratis vicibus processus a S. Rituum Congregatione de vita et miraculis fuerit institutus, ut in Beatorum album referri posset. Plurimarum vicissitudinum discrimine factum est, ut quæstio de heroicis Venerabilis Bellarmini virtutibus ad hæc usque tempora suum adepta non fuerit exitum, donec Benedictus Papa XV, inde fere a sui pontificatus exordio, suos in eam convertit oculos. Qui, recurrente anniversaria die suæ

ordinationis sacerdotalis et episcopalis consecrationis, 20 Dec. 1920 sollemniter edixit: *Constare de virtutibus theologalibus, fide, spe, et caritate in Deum et proximum, necnon de cardinalibus, prudentia, justitia, fortitudine et temperantia earumque adnexis Venerabilis Servi Dei Roberti S. R. E. Cardinalis Bellarmini in gradu heroico*. Tandem Pius Papa XI, post miraculorum patratum discussionem feliciter peractam, neglectis futilibus cujusdam viri ecclesiastici adversus Bellarminum sparsis calumniis, nullum prorsus in re fundamentum habentibus, fortissimum *hunc hæreticorum malleum, sacre disciplinæ instauratorem, christianæ fidei culmen et propugnaculum, catholicæ veritatis assertorem ac vindicem strenuum* die 13 Maji 1923 Beatorum Cælitum catalogo accensuit.

Curiæ Rhætorum, die natali Beati Roberti Bellarmini, 17 Septembris 1924.

Editor.

DE ASCENSIONE MENTIS

IN DEUM

PER SCALAS RERUM CREATARUM

DEDICATIO

PETRO ALDOBRANDINO

R. E. CARDINALI AMPLISSIMO

ROBERTUS CARDINALIS BELLARMINUS

SALUTEM DICIT

Superiore mense Septembri libellum de ascensione mentis in Deum per scilas rerum creatarum, ut potui, Domino adjuvante, confeci. Eum enim mensem ad vacandum Deo, semotis aliis curis, cum bona sanctissimi Patris ac Domini nostri venia, mihi ipse delegeram. Et quamvis eum libellum in meum proprie usum conscripseram: tamen consilio et cohortatione amicorum admonitus, ut eum publicari paterer, in tuo potissimum nomine apparere volui. Si qua enim utilitas ex hac mea lucubratione peti potest, ea præcipue ad homines occupatos publicis negotiis, quales imprimis sunt ecclesiæ principes, redundabit. Tu vero ex principibus Ecclesiæ negotiorum mole gravatis unus in primis es: quippe Cardinalis, Archiepiscopus, sanctæ Rom. Ecclesiæ Camerarius, ex præpositis universalis inquisitionis

officio, et multarum gravissimarumque protectionum sollicitudine distentus. Accessit et illa causa hujus operis nuncupandi tibi, ut exstaret ex me ad memoriam posterorum aliquod ingentium tuorum in me beneficiorum et meæ in te qualiscumque observantiæ monumentum. Neque quod exiguum sit munus, ideo minus gratum benignitati tuæ futurum esse confido; libri enim non ex multitudine foliorum, sed ex fructibus atque utilitate pensantur.

De hoc vero libello quid alii judicabunt, ignoro; mihi certe, præter cetera mea opuscula, non parum utilem fuisse comperi. Itaque reliquos libros meos nisi necessitate cogente non lego: hunc sponte terque quaterque jam legi, et deinceps frequenter in ejus lectione versari mihi propositum est; nisi forte cariores illum mihi faciat non meritum ejus, sed amor, quod illum ut alterum Benjaminum in extrema senectute genuerim.

Accipe igitur, Cardinalis optime, munusculum a me, quod non solum debitæ observantiæ testimonium præbeat, sed etiam cujusdam quasi monitoris fungatur officio, ut, si quando turbæ negotiorum te nimium premant et a consueto studio, certis horis Deo per orationem vacandi, impedire contentur, is modeste suggerat, ut ejusmodi

turbis, ad modicum tempus exclusis, ad interiora et solida gaudia mentem revoces et vel meditando vel legendo vaces et videas, quoniam Dominus ipse est Deus, id est solum verum et summum et sempiternum bonum, cujus adeptio felicissimum, cujus amissio miserrimum hominem facit.

O beata Trinitas unus Deus!

INTRODUCTIO

De necessitate quærendi Deum per scalas rerum creatarum. Inscriptio hujus operis.

Scriptura divina frequenter nos admonet, ut sollicite quæramus Deum¹; *quamvis enim Deus non longe sit ab unoquoque nostrum, cum in ipso vivamus, moveamur et simus*, ut Apostolus loquitur²: nos tamen longe sumus a Deo et, nisi assidue disponamus ascensiones in corde et scalas nobis erigamus in cælum et magno labore Deum quæramus, cum filio prodigo in regione longinqua procul a patria et a Patre pascimus porcos³.

Ac ut breviter explicemus, quomodo inter se ista cohæreant, ut Deus non longe sit a nobis, et nos tamen longissime absimus ab illo: dicimus, Deum non longe a nobis abesse, quoniam ille nos assidue videt, cujus oculis omnia sunt

¹ Dt 4, 29; 1 Par 16, 11; Ps 68, 33; 104, 4; Is 55, 6.

² Act 17, 27 28. ³ Lc 15, 11 ss.

præsentia; idem quoque de nobis assidue cogitat, quia *illi cura est de nobis*¹, et ipse idem nos assidue tangit, quia *portat omnia verbo virtutis suæ*². Nos autem longissime absumus a Deo, quia Deum non videmus nec videre possumus, cum *lucem habitat inaccessibilem*³, sed *nec sufficientes sumus cogitare aliquid de Deo ex nobis, tamquam ex nobis*⁴; multo minus illum affectu pio tangere illique inhærere valemus, nisi nos suscipiat et ad se trahat dextera ejus. Ideo enim David cum dixisset: *Adhæsit anima mea post te*, continuo adjunxit: *me suscepit dextera tua*⁵. Nec solum longe absumus a Deo, quia neque illum videre possumus neque facile de illo cogitamus neque illi per affectum inhæremus; sed etiam quia, occupati temporalibus bonis, quæ nos undique circumstant et obruunt, facillime Deum obliviscimur, et corde arido vix nomen Dei in Psalmis et sacris precibus per linguam sonamus. Hæc igitur causa est, cur Spiritus Sanctus in sacris Litteris, ut modo dicebamus, tam sæpe nos hortetur, ut quæramus Deum: *Quærite Deum, et vivet anima vestra*⁶; et: *Quærite faciem ejus semper*⁷; et: *Bonus Dominus sperantibus in eum, animæ*

¹ 1 Ptr 5, 7. ² Hbr 1, 3. ³ 1 Tim 6, 16. ⁴ 2 Cor 3, 5.
⁵ Ps 62, 9. ⁶ Ps 68, 33. ⁷ Ps 104, 4.

*quærenti illum*¹; et: *Quærite Dominum, dum inveniri potest*²; et: *In simplicitate cordis quærite illum*³; et: *Cum quæsieris Dominum, invenies eum, si tamen toto corde quæsieris*⁴.

Porro sollicitudo hæc Deum quærendi, quamvis omnibus fidelibus communis esse debeat, tamen magis proprie ad prælatos ecclesiarum pertinet; quod sancti Patres Augustinus, Gregorius et Bernardus, præter ceteros, testantur. Il siquidem disertis verbis scribunt, non posse prælatum sibi et aliis prodesse, nisi in meditationem rerum divinarum et propriæ mentis refectionem diligenter incumbat. S. Augustinus in libris de civitate Dei: *Otium sanctum, inquit, quærit caritas veritatis; negotium justum suscipit necessitas caritatis; sed nec sic omnimodo veritatis delectatio deserenda est, ne subtrahatur ista suavitas et opprimat illa necessitas*⁵. Et idem S. Augustinus in Confessionibus de se ipso loquens et de frequenti sua meditatione Dei ex creaturis: *Sæpe, inquit, istud facio. Hoc me delectat, et ab omnibus actionibus necessitatis, quantum relaxari possum, ad istam voluptatem refugio*⁶. S. Gregorius in libro de cura pastoralis ait: *Sit rector*

¹ Lam 3, 25. ² Is 55, 6. ³ Sap 1, 1. ⁴ Dt 4, 29.

⁵ Aug. de civ. Dei 19 c. 19. ⁶ Aug. Confess. 10, 40, n. 65.

*singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus: ut et per pietatis viscera in se infirmitatem ceterorum transferat, et per speculationis altitudinem semetipsum quoque invisibilia appetendo transcendat*¹; et addit eodem in loco S. Gregorius exemplum Moysis et Christi. Moyses enim frequenter tabernaculum intrabat et exibat: intrabat videlicet, ut arcana Dei consideraret, exibat, ut proximorum infirmitates portaret; et Christus ipse per dies contionando et miracula patrando proximorum saluti vacabat, sed noctes insomnes orando et contemplando ducebat. *Erat enim, inquit S. Lucas, pernottans in oratione Dei*². Denique alia multa his similia in capite ultimo ejusdem libri legi possunt.

Porro S. Bernardus, ut Eugenium Papam, suum quondam discipulum, serio admoneret, ut non totum se actioni daret, sed cotidie certo tempore se colligeret ac sancto otio et cælesti pabulo frueretur, scripsit libros quinque de consideratione: in quibus non solum exhortatur illum ad assiduam meditationem rerum cælestium, sed etiam rationem et modum meditandi, et meditando ascen-

¹ Greg. M. de cura past. II c. 5. ² Lc 6, 12.

dendi, et ascendendo transformandi se in Deum per intellectum et affectum perspicue tradit. Neque admittit excusationem, quam ille obtendere poterat, et quam multi hoc tempore obtundunt: nimias videlicet occupationes, quæ pontificale officium comitantur, non relinquere tantum otii, ut meditationi rerum divinarum prælatus vacare possit; certe enim nemo tenetur externis negotiis ita totum se tradere, ut non relinquat sibi tempus corpus reficiendi cibo et potu et captandæ per somnum quietis. Et si corpus hanc refectionem et quietem juste petit, quanto magis spiritus cibum et somnum suum jure optimo petet? Neque enim sine hac refectione recte fungi officio suo in tanta mole maximorum negotiorum ullo modo potest. Porro cibus animæ oratio est, et somnus contemplatio, per quam disponuntur ascensiones in corde, ut *videatur Deus deorum in Sion*¹, quomodo in valle lacrimarum videri potest.

Scala vero ascensionis in Deum nulla videtur nobis mortalibus patere posse, quam per opera Dei; qui enim singulari Dei dono, per aliam viam in paradisum admissi, audierunt arcana Dei, quæ non licet homini loqui, ii non ascendisse, sed

¹ Ps 83, 8.

rapti fuisse dicendi sunt, quod de se B. Paulus aperte confitetur, cum ait: *Raptus sum in paradisum, et audiivi arcana verba, quæ non licet homini loqui*¹. Posse autem hominem per opera Dei, id est per creaturas ascendere ad notitiam et amorem Creatoris, docet liber Sapientiæ² et Apostolus ad Romanos³, et ratio ipsa satis confirmat, cum ex effectis causa efficiens et ex imagine exemplar cognosci possit et dubium esse nequeat, res omnes creatas esse opera Dei; et hominem atque Angelum non solum opera, sed etiam imagines Dei esse, Scriptura sancta nos doceat.

Ego igitur his rationibus excitatus, in aliquantula requie a publicis negotiis mihi concessa, et sancti Bonaventuræ exemplo admonitus, qui in simili recessu scripsit Itinerarium mentis in Deum, tentavi scalam ex creaturarum consideratione conficere, per quam utcumque ad Deum possit ascendi; eam vero quindecim gradibus distinxi ad similitudinem quindecim graduum, quibus ascendebatur ad templum Salomonis, et quindecim Psalmorum, qui graduales dicuntur.

¹ 2 Cor 12, 4. ² Sap 13, 1 ss. ³ Rom 1, 19 20.

SCALÆ ASCENSIONIS IN DEUM

GRADUS PRIMUS

EX CONSIDERATIONE HOMINIS

Caput 1

Causæ communes hujus considerationis.

Si quis vere cupiat scalas in Deum erigere, a sui ipsius consideratione incipere debet. Unusquisque enim nostrum et creatura et imago Dei est, et nihil nobis vicinius est quam nos ipsi. Itaque non sine causa Moyses ait: *Attende tibi*¹; in quæ duo verba insignem sermonem scripsit magnus Basilius. Qui enim se totum circumspexerit et, quæ intra se latent, consideraverit, inveniet quasi compendium mundi totius, unde ad effectorem rerum omnium non difficulter ascendet.

Sed ego in præsentī nihil aliud investigare decrevi nisi quatuor communes causas:

¹ Hæc verbotenus in libris Mosaicis non habentur, leguntur tamen in Tob 4, 13; 1 Tim 4, 16. Editor.

1. Quis sit auctor meus;
2. ex qua materia me fecerit;
3. quam formam mihi dederit;
4. et ad quem finem me produxerit.

Nam si quæram auctorem meum, inveniam solum Deum; si quæram materiam, unde me fecerit, inveniam omnino nihil: unde colligam, quidquid in me est, a Deo factum esse et totum Dei esse; si quæram formam, inveniam, me esse imaginem Dei; si finem quæram, inveniam, ipsum eundem Deum esse summum et totum bonum meum. Itaque intellegam, tantam esse mihi conjunctionem et necessitudinem cum Deo, ut ipse solus mihi sit conditor, ipse auctor, ipse pater, ipse exemplar, ipse beatitudo, ipse omnia. Et si hoc intellexero, quomodo fieri poterit, ut non ardentissime illum quæram, illum cogitem, illum suspirem, illum videre et complecti desiderem, vel, ut non exhorream tam densas tenebras cordis mei, quod tam longo tempore nihil minus cogitavit aut desideravit aut quæsivit quam Deum, qui solus mihi est omnia?

Caput 2

Deus auctor noster.

Sed paulo diligentius singula consideremus! Rogo te, anima mea, quis tibi dedit, ut esses, cum ante non multum tempus nihil esses? Certe non te parentes carnis tuæ genuerunt; quia *quod natum est ex carne, caro est*¹, tu autem spiritus es: neque te cælum aut terra aut sol vel sidera produxerunt; illa enim corporea sunt, tu incorporea es: neque vero Angeli aut Archangeli aut creatura alia spiritualis tibi, ut esses, auctores esse potuerunt; quia tu non ex materia aliqua, sed plane ex nihilo creata es: non potest autem nisi Deus omnipotens ex nihilo aliquid facere. Ille ergo solus sine socio, sine administro, manibus propriis, quæ sunt ejus intellegentia et voluntas, te, quando voluit, procreavit. Sed fortasse corpus tuum non ipse Deus, sed res creatæ produxerunt, ita ut anima Deum, corpus vero parentes auctores agnoscere debeat? Non ita est; sed Deus ipse, quamvis parentes homines ad carnem gignendam, ut infimos administratos ad domum fabricandam, adhibeat: tamen ipse architectus, ipse auctor, ipse verus

¹ Jo 3, 6.

pater non solum animæ, sed etiam corporis, atque adeo totius hominis esse et dici voluit. Nam si genitores carnis tuæ veri auctores et quasi architecti corporis tui essent, scirent utique, quot sint in corpore humano muscoli, quot venæ, quot nervi, quot ossa majora, quot minora, quot humores, quot sinus, et alia id genus multa, quæ omnino ignorant, nisi forte ex anatomica arte didicerint. Præterea cum corpus ægrotat, vel membrum arescit aut præciditur, certe possent illa ipsa arte, qua primum condiderunt, iterum instaurare, si veri auctores essent: quomodo, qui horologia componunt aut domos ædificant, norunt etiam temperare vel instaurare. At parentes nihil horum valent aut sciunt. Adde, quod conjunctio animæ cum corpore, quæ præcipua pars est effectationis humanæ naturæ, a nullo fieri potuit nisi ab artifice potentiae infinitæ; qua enim arte conjungi potuit spiritus cum carne tam arcto vinculo, ut una substantia efficerentur, nisi divina? corpus enim cum spiritu nullam similitudinem vel proportionem habet. Ergo ille fecit, *qui facit mirabilia magna solus*¹.

Vere igitur Spiritus Domini per Moysen loquitur in Deuteronomio: *Nonne*

¹ Ps 135, 4.

ipse est Pater tuus, qui possedit et fecit et creavit te¹? et per S. Job: Pelle et carnibus vestisti me², et per Prophetam regium: Manus tuæ fecerunt me et plas-maverunt me³, et rursus: Tu formasti me et posuisti super me manum tuam⁴, et per sapientissimam feminam, puerorum Machabæorum matrem: Nescio, quomodo in utero meo apparuistis: neque enim spiritum et animam donavi vobis et vitam: et singulorum membra non ego ipsa compegi: sed enim mundi Creator, qui formavit hominis nativitatem, qui-que omnium invenit originem⁵. Hinc videlicet Sapientia Dei, Christus Domi-nus dicebat: Patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim Pater ves-ter, qui est in cælis⁶. Cujus admonitione S. Augustinus de filio suo Adeodato, quem ex fornicatione genuerat, dicebat Deo: Tu bene feceras eum; nam ego in illo puero præter delictum nihil ha-bebam⁷.

Age nunc, anima mea, si Deus auctor tibi corporis et animæ est; si ille tibi pater, si bajulus, si nutricius; si quidquid es, illius es; si quidquid habes, ab illo habes, quidquid speras, ab illo speras:

¹ Dt 32, 6. ² Job 10, 11. ³ Ps 118, 73. ⁴ Ps 138, 5.
⁵ 2 Mach 7, 22 23. ⁶ Mt 23, 9. ⁷ Aug. Conf. 9, 6 n. 14.

cur de tanto parente non gloriaris, cur illum non toto corde diligis, cur propter illum non omnia terrena contemnis, cur sinis tibi dominari cupiditates vanas? Leva oculos tuos ad eum; noli timere, quid faciat tibi hostis tuus super terram, cum patrem habeas omnipotentem in cælis! Quanta, putas, fiducia et quanto affectu dicebat David: *Tuus sum ego, salvum me fac*¹? O si cogitares, anima, quid sit, quod omnipotens et sempiternus Deus, qui bonorum tuorum non eget, et si tu pereas, nihil ipse perdit, tamen oculos suos non avertit a te et sic amat, sic protegit, sic dirigit, sic fovet, ac si tu esses magnus thesaurus ejus: certe fiduciam totam in illo poneres, timeres ut Dominum, amares ut patrem, neque ullum esset tam ingens temporale bonum aut malum, quod te posset ab ejus caritate divellere.

Caput 3

Deus hominem ex nihilo creavit.

Veniamus ad materiam, ex qua homo formatus est. Illa quidem vilissima est, sed quo est vilior, eo nobis materiam aptiorem tribuit formandi in nobis virtu-

¹ Ps 118, 94.

tem humilitatis, qua virtute nulla est in hac vita magis utilis et magis rara, ac per hoc magis pretiosa et majori desiderio appetenda.

Et sane de materia animæ dubitari non potest, quin sit ipsum nihil, quo nihil vilius et inanius fingi vel cogitari potest. Corporis materia prima quid est nisi sanguis menstruus, res adeo fœda, ut refugiant eum oculi cernere et manus contingere, et horreat etiam animus cogitare. Materia, ex qua primus homo formatus fuit, quid aliud nisi terra rubra et sterilis, sive pulvis et lutum fuit: *Formavit*, inquit Scriptura, *Deus hominem de limo terræ*¹, et iterum dixit homini Deus: *Pulvis es, et in pulverem reverteris*². Quare patriarcha Abraham, memor vilitatis suæ, dicebat ad Deum: *Quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis*³. Sed neque hic est finis vilitatis materiæ humanæ: ipse enim limus sive pulvis non ex alia materia, sed ex nihilo prodiit. In principio enim creavit Deus cælum et terram; et certe non ex alio cælo et terra, sed ex nihilo fecit: ergo ad nihilum redigitur id, unde prodiit animal hoc superbum, quod dicitur homo, sive animam

¹ Gn 2, 7. ² Gn 3, 19. ³ Gn 18, 27.

sive corpus considerare velis. Nihil igitur est in homine, unde gloriari possit, quasi illud non acceperit a Deo. Opera quidem hominum, quæcumque illa sint, sive ex ingenio sive ex labore prodeant, semper aliquid habent ex se, de quo, si sensum haberent, contra factorem suum gloriari possent, siquidem vas aureum, arca lignea, domus eburnea vel marmorea, si loqui possent, dicerent utique opifici suo: Tibi debeo formam, sed non materiam, et pretiosius est, quod ex me habeo, quam quod a te accepi. Homo vero, qui nihil ex se habet et ex se nihil omnino est, in nullo gloriari potest. Et verissime dicit Apostolus: *Qui existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit*¹, et: *Quid habes, quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis*²? Cui consonat S. Cyprianus, cum ait: *In nullo gloriandum, quando nostrum nihil est*³. At, inquires, multa præclara opera faciunt homines, ob quæ merito laudantur, ut virtus laudata crescat. Ita est, multa præclara opera faciunt homines, ob quæ laudari et gloriari possunt, sed in Domino, non in se, sicut scriptum est: *Qui glo-*

¹ Gal 6, 3. ² 1 Cor 4, 7. ³ Cypr. testimonior. (ad Quirin.) III. c. 4.

*riatur, in Domino gloriatur*¹, et: *In Domino laudabitur anima mea*². Quæro enim, cum egregium opus homo facit, ex qua materia facit? qua virtute facit? quo dirigente et adjuvante facit? Certe ex materia facit, quam Deus illi dedit, non quam ipse sibi peperit; et dirigente et adjuvante Deo facit, sine cujus directione et adjutorio nihil boni facit homo, quod non faciat Deus, ut faciat homo, ut habetur in Concilio II. Arausicano³. Itaque dignatur Deus ministerium hominis adhibere in rebus bonis faciendis, quæ per se facere posset, ut hinc magis debitorem Deo se fateatur homo, non ut superbiendo in se, sed in Domino gloriatur⁴.

Ergo, anima mea, si sapis, recumbe semper in novissimo loco; noli furari gloriam Dei, nec in modico nec in maximo; descende ad nihilum tuum, quod solum est tuum: et totus mundus in superbiam erigere te non poterit. Sed quoniam hæc pretiosa virtus humilitatis veræ de mundo jam pæne recesserat et nec in libris philosophorum nec in moribus gentium inveniebatur, Magister humilitatis de cælo venit, et *cum in forma Dei esset æqualis Patri, exinanivit semetip-*

¹ 2 Cor 10, 17. ² Ps 33, 3. ³ Conc. Arausic. II. (a. 529) can. 20. ⁴ Sap. 10, 12 20.

sum, formam servi accipiens, et humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem¹, et humano generi dixit: Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris². Quare, anima mea, si forte erubescis imitari humilitatem hominum, non erubescas imitari humilitatem Dei, qui nec fallere nec falli potest, et qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam³.

Caput 4

Homo ad imaginem Dei creatus est.

Sequitur nunc, ut formam consideremus, quæ est tertia causarum. Et quidem quanto materia, ex qua factus est homo, vilior est, tanto forma, quæ homini data est, pretiosior et excellentior invenitur. Omitto formam corporis exteriorum, i. e. figuram corporis humani, quæ suam habet eminentiam super omnium animantium figuras; hæc enim forma non substantialis, sed accidentaria est. Forma igitur hominis substantialis, quæ facit illum esse hominem et ab animantibus ceteris distinguit, anima est immortalis, ratione et libero arbitrio præ-

¹ Phlp 2, 6-8. ² Mt 11, 29. ³ Jac 4, 6.

data, imago Dei, ad exemplar summæ Divinitatis expressa. Sic enim legimus dixisse Deum, cum hominem formare vellet: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et præsit piscibus maris et volatilibus cæli et bestiis universæque terræ omnique reptili, quod movetur in terra*¹. Homo igitur imago Dei est, non ratione corporis, sed ratione spiritus; Deus enim spiritus est, non corpus; *et ibi est imago Dei*, inquit S. Basilius, *ubi est id, quod imperat animantibus ceteris*². Imperat autem homo bestiis non per corporis membra, quæ valentiora sunt in multis bestiis quam in homine, sed per mentem ratione et libero arbitrio præditam. Præest enim homo animantibus ceteris non per id, quod habet commune cum illis, sed per id, quo distinguitur ab illis et per quod similis factus est Deo.

Erige nunc, anima mea, mentem ad exemplar tuum et cogita, omne bonum imaginis in similitudine ad exemplar suum positum esse. Nam si forte deforme sit exemplar, quale diaboli fingi solet, tum etiam bonum imaginis est exemplar suum deforme apte repræsentare. Itaque deformitas in exemplari deformitas erit,

¹ Gn 1, 26. ² Basil. in Hexaem. hom. 10.

deformitas in imagine pulchritudo erit. Sed si exemplar quoque sit formosum, pretiosissima erit imago, si pulchritudinem exemplaris pulchritudine sua, quam maxime fieri poterit, imitetur; et si imago sensum haberet, nihil magis optaret, quam perpetuo exemplar suum aspicere et ad illius imitationem se componere et illi quam simillima fieri.

Exemplar tuum, o anima, Deus est, pulchritudo infinita, *lux, in qua tenebræ non sunt ullæ*¹, cujus pulchritudinem sol et luna mirantur. Ac ut facilius pulchritudinem tanti exemplaris imitari illiusque similitudinem concupiscere et modis omnibus procurare valeas, in qua re tota perfectio tua, tota utilitas, totus honor, totum gaudium, tota quies, totum denique bonum tuum positum est: cogita pulchritudinem Dei exemplaris tui in sapientia et sanctitate consistere. Quomodo enim pulchritudo corporis ex proportionemembrorum et coloris suavitate consurgit: sic in substantia spirituali coloris suavitas lux sapientiæ est, membrorum proportio justitia est; sed per justitiam non virtus aliqua particularis, sed illa universalis intellegitur, quæ virtutes omnes continet. Ille igitur spiritus pulcher-

¹ 1 Io 1, 5.

rimus est, cujus mens luce sapientiæ fulget, et cujus voluntas perfectæ justitiæ plenitudine pollet. Deus autem, tuum, inquam, exemplar, o anima, ipsa sapientia, ipsa justitia est, ac per hoc ipsa pulchritudo est! Et quoniam utrumque bonum nomine sanctitatis in Scripturis significatur, ideo apud Isaiam Angeli Deo acclamant: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus, Deus Sabaoth*¹, et ipse Deus ad imagines suas clamat: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum, Dominus, Deus vester*², et in Evangelio Dominus: *Estote perfecti, sicut Pater vester cælestis perfectus est*³.

Ergo si cupis, anima, ut vera imago Dei exemplari tuo quam simillima fieri, oportet te sapientiam et justitiam præ omnibus rebus amare. Sapientia vera est judicare de rebus omnibus secundum altissimam causam; altissima causa est voluntas divina, sive lex, quæ voluntatem Dei hominibus manifestat. Itaque si sapientiam amas, oportet te in rebus omnibus non audire, quid lex carnis dictet, quid sensus judicent esse bonum, quid mundus probet, quid cognati suadeant, ac multo minus quid adulatores proponant; sed obsurdescas his omnibus, et

¹ Is 6, 3. ² Lv 11, 44. ³ Mt 5, 48.

solum attendas ad voluntatem Domini, Dei tui, atque illud utile, gloriosum, appetibile, bonum denique omni ex parte tibi esse iudices, quod est conforme voluntati ac legi Dei. Hæc est sapientia Sanctorum, de qua scripsit Sapiens: *Super salutem et speciem dilexi illam, et proposui pro luce habere illam, quoniam inextinguibile est lumen illius. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa*¹.

Porro justitia, quæ altera pars est pulchritudinis spiritualis, omnes quidem virtutes complectitur, quæ voluntatem ornant et perficiunt, sed præcipue caritatem, quæ mater et radix est omnium virtutum, et de qua S. Augustinus in libro de natura et gratia extremo ita loquitur: *Inchoata caritas inchoata justitia est, provecta caritas provecta justitia est, perfecta caritas perfecta justitia est*²; nam qui diligit, legem implevit, quia dilectio malum non operatur, et ideo *plenitudo legis est dilectio*³, ut docuit Apostolus. E contra, qui servat verbum ejus, id est, mandata ejus, *vere in hoc caritas Dei perfecta est*⁴, ut loquitur S. Joannes. Qui ergo volunt ex-

¹ Sap 7, 10 11. ² Aug. de nat. et grat. c. 70, n. 84.

³ Rom 13, 8 10. ⁴ Io 2, 5.

emplari divino similes fieri, obœdire debent dicenti: *Estote imitatores Dei, sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione*¹. Filius enim imago est Patris, et imaginis totum bonum, ut supra diximus, est suo exemplari esse simillimam.

O si hæc plane intellegeres, anima, et, exemplari tuo per veræ sapientiæ veræque justitiæ pulchritudinem similis effecta, placeres oculis summi Regis, quanta pace fruereris! quo gaudio exsultares! quam facile omnia mundi oblectamenta contemneres! Contra vero si cogitares, quam vehementer indignetur Deus, cum videt, imaginem suam, destitutam luce sapientiæ et decore justitiæ, inquinari, fœdari, obscurari, et hominem in tanto honore positum, ut similis esset Deo, *comparari nunc jumentis insipientibus, et similem illis factum esse*²: certe horreres et contremisceres, nec posses ullo modo quiescere, donec fluminibus lacrimarum ex amarissima contritione manantibus maculas omnes abstergeres et ad similitudinem pulcherrimi exemplaris tui redires. Sed quia interim, dum peregrinaris a Domino *et per fidem ambulas, et non per speciem*³, indiges continuo ipsius Domini adjutorio, tum ut in similitudine jam ac-

¹ Eph 5, 1 2. ² Ps 48, 13. ³ 2 Cor 5, 6 7.

quisita permaneas, tum ut cotidie similior, id est, formosior lucidiorque reddaris; ingemisce ex toto corde ad Deum eique dicito: O Domine sancte et misericordissime, cui placuit hanc animam meam imaginem tuam facere, perfice, quæso te, imagiunculam tuam, adauge sapientiam, adauge justitiam, absconde eam in abscondito tabernaculi tui, ut neque luto carnalis concupiscentiæ, neque fumo sæcularis honoris, neque pulvere terrenarum cogitationum foedari valeat! Atque hactenus de forma.

Caput 5

Finis hominis intrinsecus beata visio Dei.

Restat ultima causa, quæ finis dicitur. Porro finis, ad quem creatus est homo, non alius est, quam ipse idem Deus. Sed quia duplex est finis, alter intrinsecus, alter extrinsecus, utrumque seorsim breviter consideremus.

Finis intrinsecus uniuscujusque rei est status perfectus, ad quem res illa pervenire potest. Finis intrinsecus palatii est ipsum complementum et perfectio ipsa palatii; tunc enim finitum esse dicitur, cum nihil ei deest eorum, quæ palatii structura requirit. Finis intrinsecus ar-

boris est status perfectus, quem ejus natura requirit; tunc enim finem suum attingisse dici potest arbor, cum ramos extendit et folia produxit et floribus ornata est, ac paulo post pomis iisque maturis onerata cernitur. Homo igitur, qui ad finem celsissimum creatus est, tunc finem suum consecutus dici poterit, cum mens ejus Deum videbit, sicuti est, quam visionem scientia rerum omnium consequetur, et voluntas ipso summo bono ardentissime amato et desiderato fruetur, et corpus immortalitate et impassibilitate aliisque dotibus gloriosis præditum perpetua pace et lætitia potietur. Et quoniam essentia hujus finalis beatitudinis est visio Dei, per quam imagines Dei, nos inquam ipsi, ad perfectum statum perfectamque similitudinem cum exemplari nostro divino perveniemus, ideo scribit B. Joannes: *Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit, quid erimus. Scimus enim, quia, cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est*¹.

O si posses, anima, cogitare, quid hoc sit, similes ei erimus, quia *videbimus eum, sicuti est*; quam cito nebulæ omnes terrenarum cupiditatum dissiparentur!

¹ 1 Io 3, 2.

Deus beatissimus est, et ideo beatissimus, quia semper videt seipsum, sicuti est, seque ipso summo bono, clarissime viso et ardentissime amato, sine ulla cessatione ab ipsa æternitate fruitur. Hoc inæstimabili bono te quoque cum Angelis sanctis participem esse voluit; ad hunc finem sublimissimum et celsissimum te creavit. Hoc significat illud: *Intra in gaudium Domini tui*¹, id est, sis particeps gaudii, quo Deus ipse gaudet, et illud: *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo*², id est, participes vos faciam regni mei et regiæ mensæ meæ, ut fruamini illo honore, illa potestate et illa voluptate, qua fruor ego, et qua fruitur Pater meus Deus. Et quis cogitare potest, quantus sit honor, quanta potestas, quanta voluptas, quanta felicitas Regis omnium regum et Domini omnium dominorum, Domini, Dei nostri? Certe, qui ad hanc tantam finis nostri altitudinem cogitatione speque conscenderet, erubesceret omnino de terræ possessione litigare, vel ob quamcumque jacturam temporalium rerum affligi, vel de lucris temporalibus gaudere; erubesceret, inquam, inhiare

¹ Mt 25, 21. ² Lc 22, 29 30.

voluptatibus, quibus inhiant pecora, qui factus est comes Angelorum et particeps amicitiae Dei et inæstimabilium bonorum ejus: quoniam amicorum omnia sunt communia.

Caput 6

Finis hominis extrinsecus gloria Dei et sui ipsius salus æterna.

Jam vero finis extrinsecus uniuscujusque rei est ille, cujus gratia res facta est. Finis palatii habitator ejus; finis arboris possessor ejus; finis hominis solus Dominus, Deus ejus, ipse enim hominem fecit, pro se fecit, ipse conservat, ipse pascit, ipse stipendium solvit. Itaque merito jubet ac dicit: *Dominum, Deum tuum, adorabis, et illi soli servies*¹. Sed attende, anima, diligenter, res ceteræ, quæ propter hominem factæ sunt, ipsi homini utiles sunt, non sibi: homini laborant jumenta, non sibi; hominis cellam et horreum et marsupium implent agri, vineæ, horti, non suum; denique servorum est labor et sudor et fatigatio, domini autem lucrum et quies et voluptas. At Dominus, Deus tuus, qui nulla re indiget, servire quidem sibi vult hominem,

¹ Dt 6, 13.

sed utilitatem et lucrum et præmium servientis hominis esse vult, non suum.

*O Domine, suavis et mitis et multæ misericordiæ*¹, quis non toto corde serviat tibi, si dulcedinem paterni dominii tui vel modicum degustare incipiat? Quid jubes, Domine, servis tuis? *Tollite*, inquis, *jugum meum super vos*; et quale est jugum tuum? *jugum*, inquis, *meum suave est, et onus meum leve*. Quis non libentissime ferat jugum, quod non premit, sed fovet, et onus, quod non gravat, sed reficit? merito igitur addidisti: *et invenietis requiem animabus vestris*². Et quod est jugum tuum, quod non fatigat, sed requiem affert? Nempe mandatum illud primum et maximum: *Diliges Dominum, Deum tuum, ex toto corde tuo*³. Quid enim facilius, suavius, dulcius, quam diligere bonitatem et pulchritudinem et amorem, quod totum es tu, Domine, Deus meus? Recte judicavit servus tuus David, qui mandata tua esse censuit *desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum multum, et dulciora super mel et favum*, et addidit: *Et in custodiendis illis retributio multa*⁴. Quid est hoc, Domine? Etiamne præmium polliceris

¹ Ps 85, 5.

² Mt 11, 29 30.

³ Mt 22, 37.

⁴ Ps 18, 11 12.

custodientibus mandata desiderabilia super aurum multum, et dulciora super mellis favum? Ita omnino præmium, et præmium amplissimum polliceris, dicente Apostolo tuo Jacobo: *Coronam vitæ præparavit Dominus diligentibus se*¹. Et quid est corona vitæ? Nempe majus bonum, quam vel cogitare vel desiderare possimus. Sic enim loquitur Paulus ex Isaia: *Oculus non vidit, auris non audivit, in cor hominis non ascendit, quæ præparavit Deus his, qui diligunt illum*². Vere igitur in custodiendis mandatis tuis est retributio multa. Nec solum mandatum illud primum et maximum utile est homini obœdienti, non Deo jubenti; sed etiam cetera mandata Dei obœdientem perficiunt, ornant, erudiunt, illustrant, bonum denique ac beatum reddunt. Quare, si sapis, intellege te ad gloriam Dei et salutem tuam æternam esse creatum, hunc esse finem tuum, hoc centrum animæ tuæ, hunc thesaurum cordis tui. Ad hunc finem si perveneris, beatus eris; si ab illo excideris, miser eris. Proinde illud tibi vere bonum existimes, quod ad finem tuum perducit; illud vere malum, quod a fine te facit excidere. Prospera et adversa, opes et

¹ Iac 1, 12. ² 1 Cor 2, 9. Cf. Is 64, 4.

inopia, sanitas et ægrotatio, honores et ignominia, vita et mors apud sapientem nec per se expetenda, nec per se fugienda sunt; sed si conferunt ad gloriam Dei et sempiternam felicitatem tuam, bona sunt et expetenda, si eandem impediunt, mala sunt et fugienda.

GRADUS SECUNDUS

EX CONSIDERATIONE MAJORIS MUNDI

Caput 1

Magnitudo mundi et magnitudo Dei.

Scalæ ascensionis in Deum gradum primum construximus ex consideratione hominis, qui dicitur mundus minor: nunc secundum gradum superstruere consilium est ex consideratione molis hujus maximæ, quæ major mundus dici solet. Scribit quidem S. Gregorius Nazianzenus in secunda oratione de Pascha, Deum constituisse hominem quasi mundum magnum in parvo, quod est verum, si a mundo segregemus Angelos; est enim homo major toto mundo corporato, non mole, sed virtute: sed si in mundo comprehendantur Angeli, ut nos hoc loco comprehendimus, parvus mundus est homo in mundo majore constitutus. In hoc igitur magno mundo, qui rerum universitatem complectitur, multa sunt plane admirabilia, sed hæc potissimum: magnitudo, multitudo, varietas, ef-

ficacitas et venustas. Quæ omnia, si Deo illuminante attentissime cogitentur, non parvam vim habent ad animam sic elevandam, ut in admiratione immensæ cuiusdam magnitudinis et multitudinis et varietatis et efficacitatis et pulchritudinis, quasi deficiat et, ad se reversa, quidquid extra Deum videt, quasi nihilum et inane despiciat.

Magnus certe est orbis terrarum, et adeo magnus, ut Ecclesiasticus dicat: *Latitudinem terræ et profundum abyssi quis dimensus est*¹? Et hoc ipsum etiam ex eo potest intellegi, quod in tot milibus annorum, qui fluxerunt ab orbe condito, nondum tota superficies terræ (hanc enim latitudinem terræ vocat Ecclesiasticus) nostris hominibus, eam assidue inquirentibus, innotuerit. Et quanta, quæso, est moles terræ, si ad cæli supremi ambitum comparetur? Instar puncti dicitur ab astrologis, nec immerito. Videmus enim solares radios per interpositam terram ita pertingere ad stellas firmamenti oppositas, ac si terra nihil omnino esset. Et si stella quælibet firmamenti major est toto orbe terrarum, ut sapientum communis opinio est, et tamen nobis ob infinitam prope distantiam stellæ illæ mi-

¹ Sir 1, 2.

nutissimæ videntur: quis cogitando assequi poterit amplitudinem cæli, ubi tot milia stellarum lucent? Ergo si de superficie et profunditate terræ Ecclesiasticus dixit: *Latitudinem terræ et profundum abyssi quis dimensus est?* quid, quæso, de superficie exteriori cæli et de profundo mundi totius a summo cælo usque ad inferos diceret? Omnino tanta est moles corporalis mundi hujus, ut nulla mens, nulla cogitatio eam assequi possit. Age nunc, anima mea, interrogo te, si tantus est mundus, quantus est, qui fecit mundum? *Magnus Dominus, et magnitudinis ejus non est finis*¹. Audi Isaiam: *Quis mensus est pugillo aquas, et cælos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ*²? Ubi S. Hieronymus, ex versione Aquilæ, per pugillum dicit intellegi minimum digitum³, ut sit hæc sententia: Aquam totam, quæ minor est quam terra, uno digitulo Dei mensurari, molem terræ tribus digitis, cælum, quod majus est terra et aqua simul junctis, palmo ponderari. Atque hæc quidem metaphorica sunt, cum spiritus sit Deus et nec digitos nec palmos proprie habeat; sed Scriptura tamen his com-

¹ Ps 144, 3. ² Is 40, 12. ³ Hieron. comment. in Is 40, 40, n. 487.

parationibus satis ostendit, multo majorem esse Deum, quam sit creatura ejus, quod magis expresse significat Salomon, cum ait: *Cælum et cæli cælorum non te capiunt*¹. Quod ideo verum est, quia, si mundus alius crearetur, illum quoque repletet Deus, et si plures mundi vel etiam infiniti fierent mundi, illos omnes Deus impleret. Neque existimes, anima mea, Deum tuum sic implere mundum, ut pars Dei sit in parte mundi, et totus in toto mundo. Deus enim partes non habet, sed totus est in toto mundo, et totus in qualibet parte mundi. Proinde ubique præsens est cum omnipotentia et sapientia sua². Ideoque si fidelis illi fueris, etiamsi consistent adversus te castra, non timebit cor tuum; quid enim timeat, qui apud se habet Patrem amicum, sponsum omnipotentem et omnia videntem et ardentissime amantem? Sed si merito culpæ tuæ iratum habeas Deum judicem et inimicum omnipotentem et omnia videntem et peccata implacabili odio detestantem: tum vero jure timere debes timore horribili et nullam requiem dare oculis tuis, nec pe-

¹ 2 Par 6, 18. ² Auctor noster non docet, Dei præsentiam esse mere virtualem, cum innumeris locis dicat, Dei omnipotentiam esse ipsam Dei substantiam etc. Editor.

dibus tuis, nisi Deo placato per veram pænitentiam respiraveris in luce miserationum ejus.

Caput 2

Multitudo rerum creatarum et infinitas perfectionum Creatoris.

Jam vero multitudinem rerum creatarum ab uno Deo conditore cæli et terræ quis enumerabit? *Arenam maris et pluvie guttas*, inquit Ecclesiasticus, *quis dinumeravit*¹? Sed omissis rebus istis minutissimis: quot sunt intra terram et maria metalla auri et argenti, æris et plumbi, et lapides pretiosi ac gemmæ et margaritæ? Quot supra terram genera et species et individua herbarum, fruticum, plantarum? et quot in singulis partes? Quot etiam genera, species et individua animantium perfectorum, imperfectorum, quadrupedum, reptilium, volatilium? quot in mari genera, species, individua piscium? quis enumeret? Quid de multitudine generis humani, de quo scriptum est: *Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum*². Quot denique sunt in cælo sidera, quot supra cælum Angeli? Nam de stellis in veracissima

¹ Sir 1, 2. ² Ps 11, 9.

Scriptura legimus: *Numera stellas, si potes*¹. Et alibi comparat multitudinem stellarum cum multitudine arenæ maris², quam satis constat esse innumerabilem. De Angelis vero scribit Daniel: *Milia milium ministrabant ei, et decies millies centena milia assistebant ei*³. Et S. Thomas cum S. Dionysio affirmat, Angelorum multitudinem tantam esse, ut rerum omnium materialium multitudinem superet⁴. Hæc igitur prope infinita rerum multitudo, ab uno Deo omnipotente condita, demonstrat in ipsa divina essentia esse perfectiones omnino infinitas. Voluit enim Deus ab homine per creaturas suas utcumque cognosci; et quia non poterat ulla creatura infinitam Creatoris perfectionem apte repræsentare, creaturas multiplicavit et singulis bonitatem et perfectionem aliquam tribuit, ut inde iudicium fieret de bonitate et perfectione Creatoris, qui infinitas perfectiones sub unius simplicissimæ essentiæ perfectione complectitur, ad eum fere modum, quo nummus aureus continet valorem multorum nummorum æreorum.

Ergo, anima mea, quidquid oculis aut cogitationi occurrit, quod admirabile vi-

¹ Gn 15, 5. ² Ier 33, 22. ³ Dn 7, 10. ⁴ Thom. Aqu. Summa theol. I qu. 50, art. 3 Dionys. Areopag. hierarch. cælest. c. 4.

deatur, scala tibi sit ad perfectionem Conditoris agnoscendam, quæ sine ulla comparatione major et mirabilior est. Ita fiet, ut res creatæ, *quæ factæ sunt in muscipulam pedibus insipientium*¹, ut Sapientia docet, non te decipiant, sed erudiant, nec te dejiciant, sed gradum tibi ad meliora faciant. Itaque si aurum vel argentum vel lapides pretiosi occurrant, dicas in corde tuo: Pretiosior est Deus meus, qui se mihi daturum promisit, si ista contempsero. Si regna, si imperia terrena miraris, dicas in corde tuo: Quanto præstantius est regnum cælorum, quod in æternum manet et quod promisit diligentibus se, qui non mentitur, Deus! Si voluptates et deliciæ carnalem sensum titillare incipiant, dicas in corde tuo: Multo jucundior est voluptas spiritus quam voluptas carnis, et deliciæ mentis quam ventris; istas enim præbet creatura mortalis, illas Deus totius consolationis, quas qui gustat, dicere potest cum Apostolo: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*². Denique si quid pulchrum, novum, insolitum, magnum, mirabile offeratur, modo discedas a Domino, Deo tuo, responde secure: Quid-

¹ Sap 14,^f 11. ² 2 Cor 7, 4.

quid est in illis boni, et multo plura et meliora in Domino tuo sine dubitatione reperiri; ideo non esse tibi utile, nummum æreum pro aureo, vitrum pro gemma pretiosa, parva pro magnis, dubia pro certis et temporalia pro sempiternis commutare¹.

Caput 3

Varietas rerum creatarum et Deus fons infinitus omnium bonorum.

Sed quamquam admirabilis sit multitudo rerum creatarum et multiplicem unius Dei perfectionem arguat: multo tamen admirabilior est varietas rerum, quæ in illa multiplicatione cernitur, et facilius ad Dei cognitionem ducit; non enim difficile est, uno sigillo multas figuras omnino similes exprimere, nec iisdem typis innumerabiles litteras excudere, sed variare formas infinitis prope modis, quod Deus fecit in creatione rerum, hoc plane divinum est opus et admiratione dignissimum. Omitto genera et species rerum, quas constat esse maxime varias atque diversas: in ipsis individuis herbarum, plantarum, florum,

¹ Omnes, quibus usi sumus, editiones minus apte habent: certa pro dubiis et sempiterna pro temporalibus commutare. Editor.

fructuum quanta varietas inest! figuræ, colores, odores, sapes nonne infinitis modis propemodum variantur? Nonne idem omnino in animantibus cernitur? Sed quid de hominibus dicam, cum in exercitu numerosissimo vix inveniantur duo homines omnino similes? Quod ipsum etiam in stellis et Angelis invenitur; nam et *stella a stella differt in claritate*¹, ut Apostolus testatur, et S. Thomas affirmat, Angelos, quamvis sint in maiore numero quam res corporales, tamen omnes inter se non solum individuali numero, sed etiam specifica forma differre².

Erige nunc, anima mea, oculos mentis ad Deum, in quo sunt rationes omnium rerum, et unde tamquam ex fonte infinitæ ubertatis manavit illa pæne infinita varietas; neque enim Deus innumerabiles istas rerum formas in rebus creatis potuisset imprimere, nisi in sinu essentiæ suæ rationes earum modo eminentissimo et altissimo contineret³. Merito igitur exclamat Apostolus: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei*⁴! Vere enim puteus est infinitæ profunditatis, in quo

¹ 1 Cor 15, 41. ² Thom. Aqu. p. I qu. 50, art. 4.

³ Bellarminus cum doceat, Deum liberrima voluntate mundum ex *nihilo* creasse, hoc aliisque locis nequaquam consubstantialitatem, sed similitudinem mundi cum Deo indicare voluit. Editor. ⁴ Rom 11, 33.

latent thesauri divitiarum, sapientiæ et scientiæ, quæ tantam rerum varietatem parere pôuit. Merito quoque S. Franciscus divino lumine illustratus dicebat Domino: *Deus meus, et omnia!* quoniam varia bona, quæ in rebus creatis inveniuntur sparsa atque divisa, in uno Deo inveniuntur modo quodam meliore et altiore collecta.

Sed dices, anima: Ista quidem vera esse videntur, sed bona creata videmus oculis, manibus tangimus, ore gustamus, reipsa possidemus, illisque fruimur: Deum non videmus, non tangimus, non gustamus, non possidemus, et vix cogitatione, quasi rem longissime positam, apprehendimus; itaque non esse mirum, si res creatæ nos magis afficiant quam Deus. Sed si fides in te viget et vigilat, anima mea, negare non potes, quin post hanc vitam, quæ fugit velut umbra, si in fide et spe et dilectione permanseris, Deum ipsum vere clareque visura sis, ut est in se, et illum possessura illoque fruitura longe melius et intimius, quam rebus creatis nunc fruaris. Audi Dominum ipsum: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*¹; aut Apostolum Paulum: *Nunc videmus per specu-*

¹ Mt 5, 8.

*lum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*¹; audi Joannem: *Similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est*². Deinde quanta, rogo te, pars mundi hujus ad te pertinet? Certe nec totus mundus, nec pars media aut tertia aut quarta, sed vix particula quædam te contingit, eamque post breve tempus, velis nolis, dimittere cogeris. At Deum, in quo sunt omnia, totum possidebis et in æternum possidebis; erit enim *Deus omnia in omnibus*³ Sanctis et Beatis sine ullo fine. Ille erit tibi vita, cibus, vestis, domus, honor, divitiæ, delectatio et omnia. Adde, quod Deus tuus suavis et mitis non jubet, ut, dum in terris peregrinaris, solacio creaturarum penitus careas; immo, ut tibi serviant, omnia condidit. Sed hoc jubet, ut illis utaris moderate, sobrie, temperanter, et cum egentibus hilariter communices; ut non tibi dominantur, sed tu eis domineris illisque utaris ad promerendum Deum. Ergo ardentissime cogita, annon sit tibi utilius et in hac vita rebus creatis non carere, qua parte necessariæ sunt, et in altera Creatore ipso, in quo (ut sæpe dixi) omnia sunt, in sempiternum frui; an vero in hac vita in acquisitione temporalium rerum vehe-

¹ 1 Cor 13, 12. ² 1 Io 3, 2. ³ 1 Cor 15, 28.

mentissime laborare et numquam earum copia satiari, et in altera temporalibus omnibus bonis repente destitui et ad æterna bona numquam pervenire. Adde denique, Deum non ita longe abesse a dilectoribus suis, ut non etiam in hac vita delectationes magnas illis tribuat, et majores, quam dilectores mundi in rebus creatis inveniant. Non enim falso scriptum est: *Memor fui Dei, et delectatus sum*¹; et: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*²; et: *Ego vero delectabor in Domino*³; et: *Lætifica animam servi tui, quoniam ad te, Domine, animam meam levavi*⁴. Ac ut omittam cetera, cum Apostolus ait: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*⁵, certe non significat, ex tribulatione nasci consolationem et ex dolore gaudium, non enim producunt spinæ uvas, aut tribuli ficus⁶; sed significat, ad leniendas tribulationes a Deo superinfundi amicis suis tam puras et liquidas et solidas consolationes, ut cum eis temporalia gaudia comparari nullo modo possint. Illa igitur, anima, sit apud te firma conclusio: qui invenit Deum, invenit omnia; qui perdit Deum, perdit omnia.

¹ Ps 76, 4. ² Ps 36, 4. ³ Ps 103, 34. ⁴ Ps 85, 4.
⁵ 2 Cor 7, 4. ⁶ Mt 7, 16.

Caput 4

Virtus rebus creatis insita et omnipotentia Dei.

Sequitur nunc, ut ex virtute, quam Deus rebus creatis attribuit, ad infinitam Creatoris virtutem intellegendam ascendamus. Nulla omnino res est, quæ admirabilem virtutem sive potentiam sive efficacitatem non habeat. Terra sive lapis terreus, si ab alto descendat, quo impetu ruit, quid non frangit, quid ei resistit! Cum vellet Spiritus Sanctus in Apocalypsi describere impetum maximum, quo Babylon magna, id est universitas impiorum, in die iudicii in profundum abyssi præcipitabitur, sic ait: *Et sustulit unus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra jam non invenietur*¹. Aqua vero, quæ mollis et blanda leniter fluit super faciem terræ, quando irascitur et intumescit in fluminibus vel torrentibus, obvia quæque prosternit et destruit, nec solum casas rusticorum, sed etiam portas et mœnia civitatum et pontes marmoreos diruisse

¹ Apc 18, 21.

vidimus. Porro venti, qui aliquando suavissime spirant, naves maximas ad scopulos allidunt, et annosas quercus eradicant et evertunt. Vidi ego, quod, nisi vidissem, non crederem, a vehementissimo vento effossam ingentem terræ molem eamque delatam super pagum quendam, ut fovea altissima conspiceretur, unde terra eruta fuerat, et pagus totus coopertus et quasi sepultus manserit, ad quem terra illa devenerat. Quid de igne dicemus? Qua velocitate modicus ignis crescit in flammam tantam, ut domos et silvas quasi momento temporis devoret et consumat! *Ecce, inquit S. Jacobus, quantus ignis quam magnam silvam incendit*¹! In herbis quam multiplices latent virtutes! In lapidibus, ac præsertim magnete et succino² quam admirabilis virtus cernitur! Porro in animalibus alia robustissima esse videmus, ut leones, ursos, tauros, elephantes; alia ingeniosissima, quamvis minutissima, ut formicas, araneas, apes, mirmicoleonem. Omitto potentiam Angelorum, virtutem solis et stellarum, quæ procul a nobis absunt. Quale tandem est ingenium hominum, quo tot artes inventæ sunt, ut sæpe du-

¹ Iac 3, 5. ² Apud veteres succinum sive electrum lapis vere miraculosus putabatur. Editor.

bitemus, utrum arti natura, an potius ars naturæ palmam concedat!

Attolle nunc, anima, oculos mentis ad Deum et cogita, quanta virtus, quanta efficacia, quanta potentia in Domino, Deo tuo, sit, cui a veracissima Scriptura dicitur: *Quis similis tui in fortibus, Domine*¹? et: *Qui facit mirabilia magna solus*², et: *Beatus et solus potens, Rex regum et Dominus dominantium*³. Quid enim virium res creatæ habent, a Deo habent, et tamdiu habent, quamdiu placet Deo, ut habeant. Quis enim fecit, ut Jonæ in ventre ceti concluso neque maris aquæ neque dentes ceti nocerent, nisi Deus⁴? Quis conclusit ora leonum famelicorum, ut Daniele non attingerent, nisi Deus⁵? Quis tres pueros in camino ignis ardentis illæsos servavit, nisi Deus⁶? Quis dixit vento furenti et mari insanienti: *Tace, obmutesce: et subito facta est tranquillitas magna*⁷, nisi Christus, verus Deus? Ipse autem Deus non habet⁸ ab alio virtutem et potentiam, sed ejus voluntas potentia est, et potentia, cui nihil resistere potest; ipse infinitam potentiam habet, et semper habet, et ubique habet. Et omnis hominum potestas, cum Dei

¹ Ex 15, 11. ² Ps 135, 4. ³ 1 Tim 6, 15. ⁴ Ion 2, 1 ss.
⁵ Dan 6, 16 ss. ⁶ Dan 3, 33 ss. ⁷ Mc 4, 39. ⁸ Alii minus accurate legunt: Deus, *qui* non habet. Editor.

potestate comparata, non parva et exigua, sed nulla omnino est; sic enim loquitur Isaias: *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei*¹. Nonne igitur stulti sunt, qui timent res creatas, et Deum omnipotentem non timent? Et qui confidunt in virtute sua aut amicorum suorum, et in Deo omnipotente non fidunt? *Si Deus pro nobis, quis contra nos*²? Et si Deus contra nos, quis erit pro nobis?

Ergo, anima mea, si sapis, *humiliare sub potenti manu Dei*³, inhære illi per veram pietatem, et non timebis, quid faciat tibi homo vel dæmon vel creatura alia. Sed si forte a pietate excidisti et Deum tuum ad iracundiam provocasti: non des requiem temporibus tuis, donec invenias pacem ad Dominum tuum; nimis enim *horrendum est incidere in manus Dei viventis*⁴.

Caput 5

Pulchritudo creata rerum et increata Dei.

Restat, ut pulchritudinem rerum creatarum inspiciamus, de qua dixit Propheta: *Delectasti me, Domine, in fac-*

¹ Is 40, 17. ² Rom 8, 31. ³ 1 Ptr 5, 6. ⁴ Hbr 10, 31.

*tura tua*¹. Et certe, quæ fecit Deus, ut bona sunt omnia, sic etiam pulchra sunt omnia, si recte considerentur. Sed omis- sis aliis, consideremus ea, quæ omnium iudicio et approbatione sunt pulchra. Certe magna est pulchritudo virentis prati, horti bene culti, amœnissimæ sil- væ, maris tranquilli, sereni aëris, fon- tium, fluviorum, urbium, cæli micantis atque innumerabilibus stellis quasi gem- mis distincti. Deinde quam delectat pul- chritudo arboris floribus vestitæ vel po- mis onustæ, quadrupedum variorum for- mæ, avium volatus, piscium lusus! Quid dicam de pulchritudine stellarum et lu- næ, ac potissimum de jubare illo solis maximo et clarissimo, quod exortu suo mundum exhilarat universum? Sed ho- mines, ad quos potissimum loquimur, nihil magis quam sua ipsorum venustas speciesque delectat: *Propter speciem mu- lierum multi perierunt*², inquit Ecclesias- ticus. Vidimus sæpe et dolumus, viros alioqui sapientissimos feminarum venus- tate tanto amore captos, et contra etiam feminas graves et honoratas ad eam in- saniam redactas ob virorum pulchritu- dinem, ut rem familiarem et dignitatem et filios ac parentes, et etiam vitam ip-

¹ Ps 91, 5. ² Sir 9, 9.

sam, addo etiam æternam salutem amanti hominum formosorum posthabuerint. Nota sunt, quæ de Davide, Salomone, Samsonem in Scripturis sanctis leguntur; plenæ sunt historiæ similium exemplorum.

Ergo, anima mea, si tanta est pulchritudo in res creatas a conditore Deo effusa: quanta putas, et quam admirabilis est pulchritudo pulcherrimi Conditoris? Nemo enim dare potest, quod non habet; et si solis ac stellarum specie delectati homines luminosa illa corpora *deos putaverunt*, inquit Sapiens, *sciunt, quanto dominator eorum speciosior est; speciei enim generator hæc omnia constituit*¹. Quanta autem sit pulchritudo Dei, non solum certo cognoscitur ex eo, quod omnium creaturarum pulchritudo eminentiore modo in ipso collecta reperitur: sed etiam ex eo, quod, cum invisibilis sit nobis, dum ab ipso peregrinamur, et solum per fidem Scripturarum et in speculo creaturarum utcumque cognoscatur, multi tamen Sanctorum ita exarserunt in amorem ejus, ut alii in deserta loca se abdiderint et soli contemplationi ipsius vacare voluerint, ut S. Maria Magdalena, Paulus primus eremita, magnus Antonius, et alii sine numero, de quibus Theodo-

¹ Sap 13, 3.

retus in historia religiosa consuli potest; alii conjuges et liberos et, quidquid in terris possidebant, deserentes, in monasteriis ad aliorum nutum vivere voluerunt, ut Dei amicitia fruerentur; alii vitam ipsam cum acerbissimo dolore libenter exponere desideraverunt, ut ad visionem infinitæ illius pulchritudinis perungere mererentur. Audi unum ex illis, sanctum videlicet Ignatium Martyrem in epistola ad Romanos: *Ignis, crux, bestia, confractio ossium, membrorum divisio, et totius corporis contritio, et tota tormenta diaboli in me veniant, tantum ut Christo fruam*¹! Si ergo pulchritudo divina, nondum visa, sed solum credita et sperata, tantum ignem desiderii excitat: quid faciet, cum remoto velo, ut est in se, conspicietur? Omnino id faciet, ut, *torrente voluptatis illius inebriati*², neque velimus neque possimus vel ad punctum temporis oculos ab ea divertere. Et quid mirum, si Angeli et animæ beatæ semper videant faciem Patris, qui est in cælo, nec visio illa tædium vel satieta-tem ullam pariat, cum ipse Deus, ab æternitate pulchritudinem suam semper aspiciens, in ea penitus acquiescat et, ex ea visione beatus, nihil aliud velit

¹ Ignat. ep. ad Rom. n. 5. ² Ps 35, 9.

et, quasi in cellam vinariam et in hortum omnium deliciarum ingressus, numquam inde exierit neque in æternum sit exiturus?

Hanc pulchritudinem quære, anima mea, ad eam suspira die ac nocte: dicas cum Propheta: *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei*¹? Dicas cum Apostolo: *Audemus et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentem esse ad Dominum*². Neque timeas ex vehementi amore pulchritudinis illius inquinari; amor enim divinæ pulchritudinis perficit corda, non inficit, sanctificat, non inquinat. Vere dicebat sanctissima Virgo et Martyr Agnes: *Amo Christum, cujus Mater virgo est, cujus Pater feminam nescit; quem cum amavero, casta sum, cum tetigero, munda sum, cum accepero, virgo sum*³. Sed si vere Domini tui increatam speciem concupiscis, oportet te implere, quod Apostolus eo loco subjungit: *Ideo, inquit, contendimus sive absentes sive præsentem placere illi*⁴. Si placet tibi Deus, debes et tu placere Deo. Et quidem in regione vivorum, cum præsentem erimus,

¹ Ps 41, 3. ² 2 Cor 5, 8. ³ Prud. de coron. hymn. 14 Ambros. de virgin. l. c. 2. ⁴ 2 Cor 5, 9.

illuminati fulgore ejus, sine dubitatione Deo placebimus, sicut Propheta canit: *Placebo Domino in regione vivorum*¹; sed in hac peregrinatione tam facile sordescimus et inquinamur luto peccati, ut Apostolus Jacobus dixerit: *In multis offendimus omnes*², et Propheta David, ut ostenderet, quam rari sint immaculati in via, ad beatitudinem hoc pertinere pronuntiaverit, dicens: *Beati immaculati in via*³. Ergo si cupis, anima, etiam in absentia et peregrinatione placere dilecto, non satis est velle placere, sed oportet, ut Apostolus loquitur, contendere placere, id est, assiduo magnoque labore cavere maculas, quæ foedam reddunt faciem animæ, et si quæ inhæserint, non minori studio et labore contendere illas abstergere. Nonne vides mulierculas, quæ cupiunt placere viris suis, quot horas consumunt in componendis capillis et poliendo vultu et maculis vestium abstergendis; ut placeant oculis viri mortalis, qui paulo post in lutum et cineres converti debet. Quid igitur te facere oportet, ut placeas oculis Sponsi immortalis, et qui semper te videt, qui sine macula et ruga te invenire desiderat? Certe totis viribus contendere te necesse est,

¹ Ps 114, 9. ² Jac 3, 2. ³ Ps 118, 1.

*ut in sanctitate et justitia coram ipso ambules*¹; et omnia, quæ veram sanctitatem veramque justitiam impediunt, strenue removeas vel amputes; neque respicias carnem et sanguinem neque attendas ad sermones et judicia hominum; non enim simul placere potes Deo et mundo, dicente Apostolo: *Si hominibus placerem, Christi servus non essem*².

¹ Lc 1, 75. ² Gal 1, 10.

GRADUS TERTIUS
EX CONSIDERATIONE ORBIS
TERRÆ

Caput 1

Ut in terra corpus nostrum, ita in solo
Deo mens nostra quiescere potest.

Consideravimus mundum corporalem
in universum: nunc partes ejus
principales considerare aggredimur, ut
ex iis scalam nobis ad contemplantum
opificem, qualem possumus, erigamus.

Prima se offert terra, quæ, quamvis
infimum locum teneat et minor ceteris
elementis¹ esse videatur, tamen revera
non est minor quam aqua², et dignitate
ac pretio superat elementa omnia. Hinc
enim in Scripturis sanctis passim legi-
mus, Deum fecisse cælum et terram,
quasi partes mundi præcipuas, quibus
ceteræ serviant³; cælum enim fecit quasi
palatium Dei et Angelorum, terram quasi

¹ Ad hodiernum usque diem *ignis, aqua, aër* et *terra* in usu vulgari quatuor elementa mundi appel-
lantur. Editor. ² Aut erronee de superficie, aut recte
de volumine hæc judicat Bellarminus. Editor.

³ Gn 1, 1; 2, 1; Esr 9, 6; Idt 13, 24.

palatium hominum: *Cælum cæli Domino*, inquit Propheta, *terram autem dedit filiis hominum*¹. Atque ea causa est, cur cælum plenum sit stellis fulgentibus, et terra abundet immensis divitiis metallorum, lapidum pretiosorum, herbarum, arborum, animalium multorum generum; cum aqua solis piscibus abundet, aër et ignis egena ac pæne vacua sint elementa. Sed his omissis, orbis terræ tria quædam habet consideratione dignissima, per quæ ad Deum, si mens vigilet, non difficulter ascendere possumus.

Primum terra fundamentum est firmissimum mundi totius, quod nisi haberemus, non posset homo neque ambulare neque quiescere neque operari nec vitam ullo modo ducere: *Firmavit*, inquit David, *orbem terræ, qui non commovebitur*²; et: *Fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in sæculum sæculi*³. Deinde terra, quasi bona nutrix hominum et animantium ceterorum, assidue producit herbas, fruges, fructus, gramina, poma et alia id genus innumerable. Sic enim Deus loquitur: *Ecce, dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis*

¹ Ps 113, 24. ² Ps 92, 1. ³ Ps 103, 5.

*sui, ut sint vobis in escam et cunctis animantibus terræ*¹. Tertio producit terra lapides et ligna ad ædificandas domos, et metalla æris et ferri in varios usus, et aurum atque argentum, quibus cuduntur pecuniæ, instrumenta videlicet ad vitæ humanæ omnia necessaria facillime comparanda.

Ac prima quidem illa terræ proprietas, quod videlicet sit locus, in quo corpora nostra quiescant, cum in aqua vel aëre vel igne quiescere nequeant, symbolum Conditoris est, in quo solo anima humana locum quietis invenire potest: *Fecisti*, inquit S. Augustinus, *nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te*². Salomon rex, si quis alius quæsitivum requiem in imperio, in divitiis, in voluptatibus; obtinuit regnum amplissimum et pacatissimum, ita ut, Scriptura teste, *haberet in ditione sua omnia regna a flumine terræ Philisthiim usque ad terminos Ægypti, offerentium sibi munera et servantium ei omnibus diebus vitæ ejus*³. Habuit præterea divitias incomparabiles, ita ut aleret quadraginta milia præsepia equorum currilium et duodecim milia

¹ Gn 1, 29 30. ² Aug. Conf. lib. 1, c. 1 n. 1.
³ 1 Reg 4, 21.

equestrium; et, ut legimus eodem libro, classis Salomonis ex Ophir afferebat aurum et gemmas pretiosas in tanta copia, ut argentum nihili fieret, et tanta esset argenti copia in Jerusalem, quanta lapidum platearum¹. Voluptates autem tantas ipse sibi paravit, ut incredibile videatur; nam cum mulieres deperiret, accepit sibi uxores quasi reginas septingentas et concubinas trecentas, ut legimus in eodem libro². Sed ipsum de se loquentem audiamus: *Magnificavi, inquit, opera mea, ædificavi mihi domos et plantavi vineas, feci hortos et pomaria et consevi ea cuncti generis arboribus, et exstruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem silvam lignorum germinantium; possedi servos et ancillas multamque familiam habui; armenta quoque et magnos ovium greges ultra omnes, qui fuerunt ante me in Jerusalem; coacervavi mihi argentum et aurum et substantias regum ac provinciarum; feci mihi cantores et cantatrices, et delicias filiorum hominum, scyphos et urceos in ministerio ad vina fundenda; et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jerusalem. Et sapientia quoque perseveravit mecum, et omnia,*

¹ 1 Reg 4, 26; 9, 28; 10, 27. ² 1 Reg. 11, 3.

*quæ desideraverunt oculi mei, non negavi eis nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur et oblectaret se in his, quæ præparaveram; et hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo*¹. Hæc ille, qui certe quietem maximam habuit, si ulla in rebus creatis haberi potest. Nihil enim illi defuit, non regnum, non divitiæ, non deliciæ, non ipsa, quæ maximi fieri videtur, humana sapientia, non denique pax et tranquillitas in tantis bonis longo tempore possidendis et retinendis.

Interrogemus nunc, an in tantis rebus quietem invenerit, et an ista capacitatem animæ implere potuerint: *Cum, inquit, me convertissem ad universa opera, quæ fecerant manus meæ, et ad labores, quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole*². Non ergo quietem invenit Salomon in tantis divitiis et deliciis et sapientia et honoribus, nec invenire potuisset, etiamsi multo plura et majora fuissent; quoniam animus humanus immortalis est, ista vero mortalia sunt nec possunt diu permanere sub sole, nec fieri potest, ut animus, capax infiniti boni, satiatur bonis finitis. Quemadmo-

¹ Ecl 2, 4-10. ² Ecl 2, 11.

dum igitur non potest corpus humanum in aëre, quantumvis latissimo, nec in aquis, quamvis profundissimis requiescere, quia centrum ejus terra est, non aër vel aqua: sic animus humanus numquam requiescet in aëreis dignitatibus vel luteis divitiis vel aqueis, id est, mollibus et sordidis voluptatibus, nec in humanæ scientiæ falso splendore, sed in solo Deo, qui centrum animorum et verus ac solus locus quietis eorum est. O quam vere et quam sapienter exclamavit pater Salomonis, cum ait: *Quid mihi est in cælo, et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum*¹; ac si dicere voluisset: nihil invenio nec in cælo nec in terra nec in alia re creata ulla, quæ sub cælo aut super terram sit, quod mihi veram quietem possit afferre; tu solus Deus cordis mei, id est, tu solus petra solida es cordi meo — vox enim, Deus, in hebraico textu petram significat hoc loco —, tu ergo solus petra firmissima es cordi meo, in te uno quiescam, tu solus pars mea, hereditas mea, omne bonum meum, cetera nihil sunt et nihil ad me replendum et satiandum valent, atque hoc non per unum vel alterum diem vel annum, sed

¹ Ps 72, 25 26.

in æternum; tu unus mihi sufficis in æternum, cetera nec ad unum diem sufficerent universa.

Agnoscisne adhuc, anima mea, solum Deum esse petram tuam, in qua requiescas, cetera vanitatem et afflictionem spiritus, quæ non existentia, sed apparentia sint, et non solentur, sed affligant, quoniam acquiruntur cum labore, possidentur cum dolore? Despice ergo, si sapis, omnia, quæ transeunt, ne te secum abripiant, et in uno permane illique inhære vinculo caritatis, qui manet in æternum; leva cor tuum ad Deum in cælum, ne putrescat in terra; disce veram sapientiam a multorum stultitia, quorum nomine loquitur Sapiens et dicit: *Ergo erravimus a via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis; ambulavimus vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus; lassati sumus in via iniquitatis et perditionis: quid nobis profuit superbia, aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? transierunt illa omnia tamquam umbra, et nos in malignitate nostra consumpti sumus*¹.

¹ Sap 5, 6-9 13.

Caput 2

In Deo fundati securi sumus.

Sed est etiam alia ratione petra firmissima symbolum Domini, Dei nostri, quod symbolum explicavit nobis Sapiencia Dei in Evangelio suo, ubi dixit, domum ædificatam super firmam petram immobilem permanere, si desuper descendant pluviae et a latere irruant venti et a parte inferiori percutiant flumina; domum vero ædificatam super arenam nihil horum sustinere posse, sed ad primum impetum pluviae aut venti aut fluminis prosterni, et fieri ruinam domus illius magnam¹.

Domicilium tuum, o anima, quod ex variis potentiis et virtutibus quasi cubiculis et aulis constat, si in Deo tamquam in petra fundetur, id est, si firmissime credas Deo, si tota fiducia tua sit in Deo, si sis in caritate Dei radicata et fundata, ut cum Apostolo dicere possis: *Quis nos separabit a caritate Christi*²? securus esto, quia neque spirituales nequitiae, quæ supra nos sunt, neque carnales concupiscentiae, quæ sunt infra nos, neque domestici hostes nostri, qui a latere nos oppugnant, cognati videlicet et amici,

¹ Mt 7, 24-27. ² Eph 3, 19; Rom 8, 35.

contra te umquam suis machinis præ-
valebunt. Magnæ quidem sunt vires et
magna calliditas spiritualium potestatum;
sed major est potestas et major sapientia
Spiritus Sancti, qui præsidet illi domui,
quæ in Deo fundata est. Vehementer
omnino contra spiritum pugnat caro, et
carnales concupiscentiæ fortissimos quos-
que debellare solent; sed amor Dei amo-
rem carnis facile superat, et timor Dei
timorem mundi facile prosternit. Denique
*inimici hominis domestici ejus*¹, et ipsi
quoque perversis consiliis ad consortium
peccatorum animas trahunt; sed anima,
quæ Dominum et patrem et fratrem et
sponsum in cælo se habere confidit, non
magno labore carnales amicos et con-
sanguineos non solum contemnere, sed
etiam odisse novit, et potest dicere cum
Apostolo: *Certus sum, quod neque mors
neque vita neque creatura alia poterit
me separare a caritate Dei, quæ est in
Christo Jesu, Domino nostro*². Sed illa
vere misera anima est, cujus domus in
arena fundata non potest diu subsistere,
et fiet brevi ruina illius magna: quippe
cum credat mendacio, et confidat in ba-
culo arundineo, et ejus Deus aut venter
aut pecunia aut fumus honoris sit, quæ

¹ Mch 7, 6; Mt 10, 36. ² Rom 8, 38 39.

omnia velocissime transeunt et pereunt, et animam illis inhærentem in exitium sempiternum trahunt.

Caput 3

Nutrit terra corpus virtute Dei, qui solus est nutritor totius hominis.

Jam vero altera terræ proprietas in eo posita est, quod terra tamquam bona nutrix herbas et fructus ceteros large profundat in escam hominum et animantium ceterorum. Atqui hæc ipsa proprietas ad Conditorem, ut verum nutrimentum, nos deducit; non enim terra, sed Deus in terra omnia bona producit. Sic enim loquitur Spiritus Sanctus per os David: *Qui producit in montibus fœnum, et herbam servituti hominum*¹, et rursus: *Omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore: dante te illis colligent, aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate*²; et Dominus in Evangelio: *Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt neque metunt neque congregant in horrea, et Pater vester cœlestis pascit illa*³; et Apostolus: *Et quidem non sine testimonio semetipsum Deus reliquit benefaciens de cœlo, dans plu-*

¹ Ps 146, 8. ² Ps 103, 27 28. ³ Mt 6, 26.

*vias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra*¹. Nec tamen falsum est, quod initio libri Genesis dicitur: *Germinet terra herbam virentem et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum*². Vere enim terra germinat herbas et ligna pomifera; sed ex virtute, quam ei Deus attribuit, et ipso Deo per ipsam producente et conservante et incrementum dante. Itaque David, ubi res omnes creatas invitat ad laudem Conditoris, addit cum ceteris *ligna fructifera et omnes cedros*³; et tres Pueri apud Danielelem exhortantur cum ceteris creaturis *omnia germinantia in terra, ut benedicant Dominum et laudent et superexaltent eum in sæcula*⁴.

Et cum omnia suo modo Deum laudent, quanto affectu deberes tu, anima, Deum pro his omnibus beneficiis, quibus assidue frueris, benedicere et laudare, agnoscens in eis occultam Dei manum omnia largientem, et non occultum, sed clarissime patentem et sese ostendentem paternum et purissimum Dei tui amorem, qui numquam cessat tibi de cælo benefacere et in rebus omnibus providere! Sed parum est hoc in oculis Domini, Dei

¹ Act 14, 16. ² Gn 1, 11. ³ Ps 148, 9. ⁴ Dn 3, 76.

tui; ipse est enim, qui in te ut in spiritali agro suo producit germen nobilissimum caritatis. Caritas enim non ex mundo, sed ex Deo est¹, ut dilectissimus discipulus loquitur in epistola sua. Ex caritate autem, ut ex arbore divina atque cælesti, prodeunt flores candidissimi et odorati cogitationum sanctarum, folia virentia verborum utilium ad salutem gentium, et fructus operum bonorum, quibus Deus glorificatur et proximi adjuvantur, et merita colliguntur et servantur in vitam æternam.

Væ autem illis, qui more jumentorum insipientium fructibus terræ satiare desiderant eosque avidissime colligunt et recondunt, et de auctore non cogitant, neque illi gratias agunt, et quorum animæ similes sunt terræ, cui maledixit Deus, quæ spinas et tribulos germinat! Quid enim cogitant illi, in quibus Deus non seminat casta consilia, nisi fornicationes, adulteria, homicidia, sacrilegia, furta, proditioes et alia id genus? Et quid isti loquuntur nisi blasphemias, periuria, maledicta, hæreses, convicia, contumelias, falsa testimonia, mendacia et alia id genus, quæ a patre suo diabolo didicerunt? Et quos postremo fructus producent nisi

¹ 1 Io 4, 7.

venenatos illos fructus, quos ab ipsis cogitari assidue diximus, et qui ab Apostolo *opera carnis*¹ nominantur? Istæ nimirum spinæ sunt, quæ primo pungunt animos germinantium eas punctionibus amarissimis timorum et sollicitudinum, deinde pungunt famam et corpora et animos proximorum læsione gravissima et sæpe irreparabili, ex qua postea plurima et gravissima ad alios detrimenta perveniunt.

Sed his omissis, tu, anima mea, si hortulus es cælestis agricolæ, cave, ne spinæ vel tribuli umquam inveniantur in te, sed omni sollicitudine fove arborem caritatis et lilia castitatis et nardum humilitatis; cave, ne umquam tibi subrepat, ut a te esse existimes cælestia ista germina virtutum, et non a Domino, Deo tuo, qui est Dominus virtutum, seminator casti consilii; sed et conservationem et incrementum et maturitatem fructuum bonorum operum non tibi attribuas, sed illi commenda, et ad illum sit semper fortitudo tua!

¹ Gal 5, 19.

Caput 4

Thesauri terræ velut umbra æternorum
bonorum Dei.

Restat ultima terræ laus, quod videlicet aurum et argentum et lapides pretiosos intra sinum suum contineat. Sed certe non virtute sua producit terra tam pretiosas rerum species, sed ille, qui per Aggæum dicit: *Meum est aurum et meum est argentum*¹. O amator hominum, itane hoc etiam placuit dulcedini tuæ, ut non solum produceres humano generi lapides et ligna et ferrum et æs et plumbum, et alia id genus necessaria ad domos et naves ædificandas et instrumenta varia construenda; sed etiam aurum et argentum et lapides pretiosos ad ornatum et decorem? Et si hæc tribuis peregrinantibus in terra, et sæpe etiam inimicis tuis blasphemantibus nomen tuum: quid dabis dilectis tuis, te benedicientibus et tecum regnantibus in cælo? Dabis utique non frustula auri vel argenti nec pauculas gemmas pretiosas, sed civitatem illam, de qua loquitur Joannes Apostolus in Apocalypsi, cum ait: *Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide, ipsa vero civitas aurum mundum, et fundamenta*

¹ Agg 2, 9.

*muri civitatis omni lapide pretioso ornata, et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt*¹. Nec vero existimamus, civitatem illam supremam Jerusalem cælestem ex auro et gemmis et margaritis, quales hic sunt, constructam esse vel ornatam; scimus enim Spiritum Sanctum his vocibus uti, quoniam ad nos loquitur, qui meliora vel majora non vidimus. Sed sine dubitatione ulla multo excellentior erit vita illa, quæ est patria electorum Dei, omnibus civitatibus peregrinationis hujus, quanto civitas aurea et gemmata præstaret omnibus rusticorum pagis, qui ex luto et paleis constant.

Erige ergo, anima mea, oculos mentis ad cælum et cogita, quanti sint facienda bona, quæ illic sunt, cum species auri et argenti et lapidum pretiosorum, quæ hic tanti fiunt, illis bonis comparatæ vix luti et pælearum nomine censeantur! Adde, quod aurum et argentum et margaritæ, quæ hic habentur in pretio, corruptibilia sunt, quæ autem in cælesti illa civitate micant, incorruptibilia et sempiterna sunt. Sed si per manus pauperum hoc ipsum corruptibile aurum et argentum, quod hic habes, ad cælestem civitatem transferre volueris, quod utique, si sapis, omnino

¹ Apc 21, 18 19 21.

facies, et ipsum incorruptibile fiet et tibi manebit in æternum. Non enim mentiri potest Veritas, quæ dicit: *Vende, quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo*¹; et alio loco: *Vendite, quæ possidetis, et date eleemosynam; facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælo, quo fur non appropriat, neque tinea corrumpit*². O incredulitas filiorum hominum! Promittit homo mendax decem pro centum et sortem integram mutuanti se repræsentaturum, et creditur ei; promittit, qui mentiri non potest, Deus, danti eleemosynam thesaurum in cælo, immo etiam centum pro uno et vitam æternam se redditurum: et trepidat avarus homo, nec facile adduci potest, ut credat, et mavult thesaurum suum abscondere, ubi ærugo consumit et fures effodiunt et furantur, quam in cælo reponere, *quo fur non appropriat, neque ærugo consumit*³.

Sed etiam si aliquando neque fures auferant, neque tinea vel ærugo corrumpat: quæ tanto labore parasti et conservasti, o homo infelix, cujus erunt? Tua certe non erunt, cujus tamen esse poterant, si per manus pauperum in cælestes thesauros transtulisses. Usus quidem

¹ Mt 19, 21. ² Lc 12, 33. ³ Mt 19, 21.

docet, ea, quæ avari divites collegerunt, ad heredes prodigos pervenire, qui multo breviori tempore profundunt, quam avari parentes collegerant; atque interim peccatum avaritiæ manet æternumque manebit, et vermis conscientiæ non morietur, et ignis inferni non exstinguetur¹.

Ergo, anima mea, aliorum insipientia te erudiat et audi Dominum et magistrum tuum contionantem: *Videte, et cavete ab omni avaritia, quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his, quæ possidet*². Avarus congregat et conservat, ut habeat, unde diu vivat, sed contra accidit; nam, quando minus cogitat, moritur et substantia, avare congregata et conservata, generat vermem, qui non morietur, et excitat ignem, qui non exstinguetur. O avare infelix, ergone tam sollicite aggregasti pecunias, ut fomentum parares igni gehennæ, quo numquam exstinguatur? Audi B. Jacobum in extrema epistola sua: *Agite, inquit, nunc divites, plorate, ululantes in miseriis vestris, quæ advenient vobis: divitiæ vestræ putrefactæ sunt; et vestimenta vestra a tineis comesta sunt; aurum et argentum vestrum ærugina-vit, et ærugo eorum in testimonium vo-*

¹ Mc 9, 47; Is 66, 24. ² Lc 12, 15.

*bis erit et manducabit carnes vestras sicut ignis*¹. Vos quidem, inquit B. Jacobus, quia divites estis, beati existimamini et dicimini; sed re vera miseri estis et egenis omnibus miseres, et materiam magnam habetis lugendi et ululandi propter ingentes miseras, quæ certe advenient vobis: divitiæ enim supervacaneæ, quas conservastis et quas putrefieri sivistis, cum eas pauperibus erogare deberetis, et vestimenta vestra, quæ superflua possidetis et potius a tineis comedi, quam pauperes inde vestiri patimini, et aurum et argentum, quod ab ærugine consumi vultis potius, quam illud in cibos pauperum erogetis, hæc, inquam, omnia contra vos in die iudicii testimonium dicent; et tineæ ac ærugo divitiarum vestrarum in ignem urentem convertentur, qui æterno tempore carnes vestras devorabit et numquam consumet, ut ignis non exstinguatur et dolor non finiatur. Ergo cum Propheta regio concludamus: *Beatum dixerunt* (stulti) *populum, cui hæc sunt*, divitiæ videlicet exuberantes; re autem vera: *Beatus populus, cujus Dominus Deus ejus*².

¹ Iac 5, 1-3. ² Ps 143, 15.

GRADUS QUARTUS

EX CONSIDERATIONE AQUARUM, AC PRÆCIPUE FONTIUM

Caput 1

Lavat aqua maculas corporales, lavat
Deus maculas spirituales.

Secundum locum inter elementa mundi tenet aqua. Ex ea quoque, si recte inspiciatur, gradus ascensionis in Deum construi poterit. Ac primum aquam universe considerabimus, deinde specialem ascensionem in Deum e fontibus hauriemus.

Aqua humida est et frigida, ac per hoc quinque veluti proprietates habet: nam lavat et abstergit maculas; exstinguit ignem; refrigerat ac temperat ardorem sitis; conjungit res multas ac diversas in unum; denique quam profunde descendit, tam alte ascendit. Hæc omnia manifesta sunt symbola sive vestigia Conditoris rerum omnium, Dei.

Lavat aqua maculas corporales; lavat Deus maculas spirituales: *Lavabis me, inquit David, et super nivem dealbabor*¹.

¹ Ps 50, 9.

Quamvis enim maculas cordis, id est peccata, lavet contritio, lavent sacramenta, lavent sacerdotes, lavent eleemosynæ atque alia opera pietatis: tamen hæc omnia vel instrumenta sunt vel dispositiones; qui lotionis hujus auctor est, solus Deus est: *Ego sum*, inquit Deus per Isaïam, *ego ipse sum, qui deleo iniquitates tuas propter me*¹. Et ideo pharisæi, qui murmurantes adversus Christum dicebant: *Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus*²? non fallebantur in eo, quod soli Deo tribuebant potestatem supremam dimittendi peccata; sed in eo, quod Christum Deum non esse credebant, proinde simul et blasphemabant et vera dicebant.

Nec solum Deus lavat maculas cordis ad similitudinem aquæ, sed etiam aqua nominari voluit; sic enim scribit S. Joannes: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus*³. Ergo Spiritus Sanctus, qui utique Deus est, aqua viva est, et de hac aqua dicit Ezechiel: *Effundam super vos aquam mun-*

¹ Is 43, 25. ² Lc 5, 21. ³ Io 7, 38 39.

*dam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*¹. Et quoniam aqua ista cælestis et increata longe superat virtutem aquæ terrestris et creatæ: ideo tres differentias annotare placet inter lotionem aquæ creatæ et increatæ.

Aqua creata lavat maculas corporum, sed non omnes; multas enim lavare nequit, nisi juvetur sapone vel aliis instrumentis. Aqua increata omnes omnino maculas lavat; sic enim in loco paulo ante notato legimus: *Et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*.

Aqua creata raro ita maculas omnes tergit, ut vestigium aliquod vel quasi umbra maculæ non relinquatur. Aqua increata sic lavat, ut res lota candidior pulchriorque reddatur, quam esset, antequam inquinaretur: *Lavabis me, inquit David, et super nivem dealbabor*²; et per Isaiam Dominus dicit: *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur, et si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt*³.

Denique aqua creata lavat maculas naturales, quæ non resistunt abstergenti; aqua increata lavat maculas voluntarias, quæ lavari nequeunt, nisi anima ipsa velit et abstergenti sponte consentiat. Sed

¹ Ez 36, 25. ² Ps 50, 9. ³ Is 1, 18.

tanta et tam admirabilis est virtus hujus aquæ, ut suavissime etiam in lapidea corda penetret; et ideo a nullo duro corde respuitur, quia ipsa facit, ut non respuat, ut recte monet S. Augustinus¹. Quis capiat, Domine, quam admirabili ratione in corda infidelium inspires fidem, et in corda superbiorum infundas humilitatem, et in corda hostium tuorum insinues caritatem, ut, qui paulo ante spirans minarum et cædis te in discipulis tuis persequeretur, repente mutatus pro te et pro ecclesia tua minas et cædes persequentium libentissime perferat². Multum est a me, ut in hæc secreta tua penetrem, et malo experiri quam scrutari efficaciam gratiæ tuæ. Et quoniam novi aquam istam tuam esse *pluviam voluntariam, segregatam hereditati tuæ*³, ut cecinit Propheta tuus: ideo humiliter et suppliciter peto, ut inveniar in hereditate tua, et placeat gratiæ tuæ in terram cordis mei descendere, ne maneat sicut terra sine aqua tibi, aridum et sterile, quale ex se est, ut ne cogitare quidem boni aliquid ex se sufficiat. Sed pergamus ad reliqua.

¹ Aug. de prædest. Ss. c. 8, n. 13. ² Act. 9, 1 ss.

³ Ps 67, 10.

Caput 2

Aqua exstinguit ignem, Deus concupiscentiarum ardorem.

Aqua exstinguit ignem; et aqua illa cælestis, gratia videlicet Spiritus Sancti, admirabili ratione et modo exstinguit ignem carnalium concupiscentiarum.

Multum quidem valent ad hoc incendium restinguendum jejunia et corporis affectationes, sed si addantur ut instrumenta gratiæ Spiritus Sancti; alioqui per se sola non multum valent. Amor enim princeps est affectionum et perturbationum animi, ille regit omnes, et omnes illi uni obtemperant. Amor cogi non vult, et si ab una parte via illi obstruatur, erumpit ab altera. Amor nihil timet, omnia audet, omnia vincit, nihil sibi difficile aut impossibile arbitratur; denique nulli cedit amor minor nisi amor majori et valentiori. Sic omnino carnalis amor, sive divitias, sive delicias mundi sequatur, uni cedit amor Dei; cum primum incipit aqua Spiritus Sancti in cor hominis instillari, continuo frigescere incipit amor carnalis. Testis nobis sit B. Augustinus: qui cum assuetus esset indulgere libidini et impossibile sibi duceret consortio feminae posse carere; tamen ubi gustare

cœpit Spiritus Sancti gratiam, exclamavit in principio libri noni Confessionum: *Quam suave mihi subito factum est carere suavitatibus nugarum, et quas amittere metus fuerat, jam dimittere gaudium erat; ejiciebas enim a me, vera tu et summa suavis, ejiciebas et intrabas pro eis omni voluptate dulcior, sed non carni et sanguini, omni luce clarior, sed omni secreto interior, omni honore sublimior, sed non sublimibus in se*¹.

Caput 3

Aqua sedat sitim, Deus desideria cordis

Aqua præterea sitim sedat; et aqua illa cælestis sola potest desideriis cordis humani variis et molestissimis ac prope infinitis finem imponere. Sic Veritas ad Samaritanam loquens manifestissime docuit: *Qui biberit, inquit, ex aqua hac, sitiet iterum; qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*². Omnino sic res se habet: *non satiatur oculus visu, nec auris impletur auditu*³; quidquid homini offeratur, non potest ejus desiderium satiare, cum ille capax sit infiniti boni, et res omnes creatæ certis terminis circumscribantur;

¹ Aug. Confess. IX c. 1 n. 1. ² Io 4, 13. ³ Ecl 1, 8.

sed qui bibere incipit aquam cælestem, in qua sunt omnia, nihil expetit, nihil requirit amplius. Sed de hac re diximus supra, cum de quiete animi in solo Deo, ut in proprio centro, loqueremur.

Caput 4

Aqua coniungit res corporales, Deus
unionem spirituum efficit.

Aqua simul coniungit et in unum red-igit, quæ vix uniri posse videbantur; sic multa grana farinæ per aquæ admixtionem unus panis efficiuntur, et ex multis partibus terræ per aquæ adjunctionem lateres fiunt. Sed multo facilius et insolubilius aqua Spiritus Sancti facit, ut multi homines *sint cor unum et anima una*¹; id quod in Actis Apostolorum dicitur de primis christianis, in quos proxime descenderat Spiritus Sanctus. Sed et Dominus hanc unitatem, quam efficit aqua Spiritus Sancti, iturus ad Patrem commendat et prædicit, cum ait: *Non pro eis rogo tantum, sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint*; et paulo post: *Ut*

¹ Act 4, 32.

*sint unum, sicut et nos unum sumus, ego in eis et tu in me, ut sint consummati in unum*¹. Ad quam unitatem hortatur etiam Apostolus in epistola ad Ephesios: *Solliciti, inquit, servare unitatem spiritus in vinculo pacis, unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ*².

O felix unio, quæ multos homines facit esse unum Christi corpus, quod ab uno capite regitur, et de uno pane comedit, et de uno calice bibit, et de uno Spiritu vivit, et adhærens Deo unus spiritus fit cum eo³. Quid amplius desiderare potest servus, quam ut non solum particeps fiat omnium bonorum Domini sui, sed etiam vinculo amoris indissolubilis unum fiat cum ipso omnipotenti et sapientissimo et pulcherrimo Domino suo? Atqui hoc totum facit Spiritus Sancti gratia, ut aqua vivens et vivificans, quando in corde recipitur devote et tota diligentia ac sollicitudine custoditur.

¹ Io 17, 20-23. ² Eph 4, 3 4. ³ 1 Cor 10, 16 17.

Caput 5

Aqua descendens iterum ascendit, fons gratiae Dei prosilit in vitam æternam.

Aqua denique tam alte ascendit, quam ex alto descendit. Et quoniam Spiritus Sanctus de summo cælo venit in terras, ideo in homine, in cujus corde recipitur, *fit fons aquæ salientis in vitam æternam*¹, ut Dominus ait ad mulierem Samaritanam, id est: homo renatus ex aqua et Spiritu Sancto, et qui eundem inhabitantem Spiritum in corde suo gerit, illuc erigit merita, unde descendit gratia.

Ergo, anima mea, his vocibus Scripturarum edocta et excitata, iterum atque iterum gemitibus inenarrabilibus dicas Patri tuo: Da mihi hanc aquam, quæ maculas omnes detergat, quæ concupiscentiæ calorem exstinguat, quæ sitim omnem et omnia desideria sedet, quæ unum spiritum cum Deo tuo te faciat, quæ fiat in te fons aquæ salientis in vitam æternam, ut illuc merita præmittas, ubi te speras sine fine mansuram. Non sine causa Filius Dei dixit: *Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de*

¹ Io 4, 14.

*cælo dabit Spiritum bonum petentibus se*¹? Et non dixit, dabit panem aut vestem aut sapientiam aut caritatem aut regnum cælorum aut vitam æternam; sed dixit, *dabit Spiritum bonum*, quia in illo continentur omnia. Tu igitur non cesses cotidie Patrem admonere promissionis Filii sui atque dicere cum ingenti affectu et certa spe obtinendi: Pater sancte, non in justificationibus meis fundo preces ad te, sed in promissione unigeniti Filii tui. Ille nobis dixit: *Quanto magis Pater vester dabit Spiritum bonum petentibus se*. Certe Filius tuus *Veritas est*², non nos decipit; ideo adimple promissionem Filii tui, qui te clarificavit super terram³ tibi obœdiens fuit usque ad mortem, mortem autem crucis⁴; da Spiritum bonum petenti te, da Spiritum timoris et amoris tui, ut servus tuus nihil timeat nisi offendere te, et nihil diligat præter te et proximum suum in te; *cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis; ne projicias me a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas a me; redde mihi lætitiā salutaris tui, et spiritu principali confirma me*⁵.

¹ Lc 11, 13. ² Io 14, 6. ³ Io 17, 4. ⁴ Phlp 2, 8.

⁵ Ps 50, 12-14.

Caput 6

Fons aquæ imago Dei ut fontis essendi.

Venio nunc ad similitudinem, quam habent fontes aquæ cum Deo: hinc enim erigi potest animus ad contemplanda plane mirabilia de excellentia conditoris. Non enim sine causa in Scripturis sanctis dicitur Deus *fons vitæ*¹, et *fons sapientiæ*², et *fons aquæ vivæ*³. Et, quod sit fons essendi, colligitur ex verbis ipsius Dei ad Moysen: *Ego sum, qui sum; qui est, misit me ad vos*⁴. Quæ omnia simul comprehendisse videtur Apostolus, cum ait: *In ipso vivimus et movemur et sumus*⁵. In ipso enim sumus tamquam in fonte essendi, et in ipso vivimus tamquam in fonte vitæ, et in ipso movemur tamquam in fonte sapientiæ, quia *omnibus mobilibus mobilior est sapientia: attingit autem ubique propter suam munditiam*, ut dicitur in libro Sapientiæ⁶.

Fons aquæ hic apud nos id habet proprii, ut ab eo nascantur flumina, et, si desinant a fonte fluere, continuo exarescant; fons autem ipse non pendet a fluminibus, quia non accepit ab illis aquas, sed ipse in se habet et cum aliis com-

¹ Ps 35, 10. ² Sir 1, 5. ³ Ir 2, 13. ⁴ Ex 3, 14.
⁵ Act 17, 28. ⁶ Sap 7, 24.

municat. Hoc est verum symbolum et vestigium divinitatis; est enim Deus verissimus fons essendi: siquidem ipse a nulla re accipit esse, et omnia ab ipso accipiunt; a nulla re Deus accipit esse, quia de Dei essentia est esse et ipsa essentia est ejus existentia, ut nec fieri nec cogitari possit, Deum non semper exstitisse aut non semper exsistere. Res ceteræ possunt ad tempus esse et ad tempus non esse, quoniam ad eorum essentiam non necessario pertinet esse: ut exempli causa de essentia hominis est, ut sit animal rationale, atque ideo non potest homo esse et non esse animal rationale; et si de essentia hominis esset etiam exsistere, non posset non semper exsistere. Sed quia de essentia ejus non est exsistere, ideo potest exsistere et non exsistere. Deus ergo est fons essendi, quia in sua essentia includit actu semper exsistere. Atque hoc significant illa verba: *Ego sum, qui sum*¹; id est: ego sum ipsum esse, et non aliunde accipio esse, sed in me habeo; mihi soli convenit, ut essentia mihi sit esse; atque hinc etiam propria Deo est æternitas et immortalitas, ut Apostolus dicit: *Regi sæculorum immortalis, soli Deo*², et: *Qui*

¹ Ex 3, 14. ² 1 Tim 1, 17.

*solus habet immortalitatem*¹. Ita vero ceteræ res omnes a Deo accipiunt esse, ut, nisi semper ab ipso dependeant et ejus quodam influxu conserventur, continuo desinant esse; hinc idem Apostolus dicit: *Qui portat omnia verbo virtutis suæ*², quia nisi a Deo sustentarentur res creatæ, utique non subsisterent.

Ergo, anima mea, suspice et mirare bonitatem infinitam conditoris, qui res omnes tam amanter portat et conservat, cum earum opera non indigeat; nec minus admirare et imitare patientiam ejusdem conditoris tui, qui tam *benignus est super ingratos et malos*³, ut sustentet qui eum blasphemant, et conservet qui ad nihilum redigi digni essent, nec tibi grave videatur, si quando infirmitates fratrum portare et iis, qui te oderunt, benefacere jubearis.

Sed non in hoc solum posita est eminentia fontis essendi, quod a nullo alio fonte accipit esse et rebus ceteris ipse communicat esse. Nam aquæ fontium et aquæ fluminum apud nos ejusdem generis sunt; et quamvis aquæ fontium non ab aliis fontibus aquas accipiant, habent tamen causam sui esse, vapores videlicet, et illi alias et alias causas, donec

¹ 1 Tim 6, 16. ² Hbr 1, 3. ³ Lc 6, 35.

ad primam causam, quæ Deus est, perveniatur. Deus autem conditor tuus, o anima, non est ejusdem generis cum rebus creatis, sed infinito intervallo dignitatis et nobilitatis et excellentiæ ab eis distat; ac vere et proprie fons est essendi, quia non solum non accipit esse suum ab alio fonte essendi, sed omnem omnino causam nescit. Fons aquæ creatæ, ut dictum est, non ab alia aqua, sed ab alia causa derivatur; fons essendi increatus nihil ante se habet, a nulla re dependet, nulla re indiget, nihil ei nocere potest, sed omnia pendent ab illo et ille potest *res omnes creatas*¹ *uno nutu delere*², ut fortissimus loquitur Machabæus. Hanc eminentiam admirare, anima, hoc principium sine principio, causam sine causa, esse infinitum, illimitatum, immensum, absolute necessarium, cum reliqua omnia hujus comparatione contingentia sint. Ac fortasse de hoc Veritas dixit: *Porro unum est necessarium*³, proinde huic uni adhæreas, illi soli servias, in illius solius amore et desiderio delecteris; cetera omnia illius comparatione despicias, aut certe non nimia sollicitudine turberis circa multa, quando unum est

¹ Vulgata: *universum mundum*.

² 2 Mcc 8, 18.

³ Lc 10, 42.

necessarium et solum tibi et omnibus sufficit; sed una tibi sollicitudo sit, ut ab illius gratia numquam excidas, et illi uni semper et ubique studeas complacere.

Caput 7

Deus fons vitæ in seipso vivens.

Jam vero Deus fons etiam vitæ rectissime dicitur, quia vivit et *vitam in semetipso habet*¹, immo ipse vita æterna est: *Hic est verus Deus et vita æterna*², inquit S. Ioannes, et res omnes, quæ vivunt, ab illo fonte accipiunt vitam et, illo cessante vitam subministrare, *deficiunt et in pulverem suum revertuntur*, ut canit S. Propheta David³. Gignere sibi simile est viventium proprium. Gignit autem Deus Filium sibi simillimum, Deus Deum et Vivens Viventem: *Et sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso*, ut testatur S. Joannes in Evangelio⁴; habet autem Pater vitam in semetipso, quia est fons vitæ et non aliunde accipit vitam: et dedit Filio habere vitam in semetipso, quia dedit eandem vitam, quam ipse habet, ac per hoc etiam Filius est fons vitæ, sed fons vitæ de fonte vitæ, sicut

¹ Io 5, 26. ² 1 Io 5, 20. ³ Ps 103, 29. ⁴ Io 5, 26.

Deus de Deo, et lumen de lumine. Quis explicet, immo quis capiat, qualis sit vita Dei et qualis iste fons vitæ, unde guttulas hauriunt omnia, quæ vivunt, sive in terra sive in cælis? Vita nobis in hoc exilio nota nihil est aliud nisi principium motus internum: illa enim dicuntur a nobis vivere, quæ aliquo modo se ipsa movent; unde etiam per similitudinem dicuntur vulgo aquæ vivæ, quæ sunt in fluminibus, et mortuæ, quæ sunt in stagnis, quod illæ videantur per se moveri, istæ moveri nequeant, nisi a ventis aut externa vi alia impellantur.

Deus tuus, o anima, verissime vivit, et auctor ac fons est vitæ. Ipse enim in Scripturis sanctis passim illud inculcat: *Vivo ego, dicit Dominus*¹; et Prophetæ, *vivit Dominus, vivit Dominus*, sæpe repetunt²; et apud Jeremiam conqueritur de populo Deus dicens: *Me dereliquerunt, fontem aquæ vivæ*³. Et tamen neque a se neque ab alio movetur: *Ego Dominus, inquit, et non mutor*⁴, et alibi: *Non est Deus ut filius hominis, ut mutetur*⁵. In hymno quoque ecclesiastico canimus cotidie:

¹ Num 14, 21 28; Is 49, 18; Ez 18, 3; 33, 11; 34, 8 etc.

² 4 Reg 3, 14; 5, 16; Ps 17, 47; Ir 4, 2 etc. ³ Ir 2, 13.

⁴ Mal 3, 6. ⁵ Num 23 19.

Rerum, Deus, tenax vigor,
Immotus in te permanens,
Lucis diurnæ tempora
Successibus determinans¹.

Et si Deus gignit Filium, sine mutatione gignit; et si videt, audit, loquitur, amat, miseretur, judicat, sine mutatione hæc omnia facit; et si res creat et conservat, vel contra destruit et dissipat et rursum renovat et mutat, ipse tamen quiescens operatur et immotus mutat. Quomodo ergo vivit, si non se movet; et quomodo non vivit, si fons est et auctor vitæ? Hic nodus facile dissolvitur. Ad vitam enim illud absolute satis est, si res viva ex se agat et non ab alio mota; sed vita ut plurimum in rebus creatis est principium internum motus, quia res creatæ imperfectæ sunt et multis indigent, ut actiones vitæ possint implere: Deus autem infinita perfectio est et nulla re indiget extra se; propterea ex se quidem agit et non motus ab alio, sed motu vel mutatione opus non habet. Indigent res creatæ mutatione, ut generent et generentur; quia generant extra se, et res, quæ generatur, mutari debet a non esse ad esse: Deus autem intra se gignit Filium, et intra se producit

¹ Brev. Rom. Hymnus ad Nonam.

Spiritum Sanctum; neque mutari debet Filius aut Spiritus Sanctus de non esse ad esse, quia illud esse recipiunt, quod semper fuit, et illud non in tempore, sed in æternitate recipiunt. Indigent res creatæ motu augmentationis, quoniam imperfectæ nascuntur: Deus autem Filius perfectissimus nascitur, et Deus Spiritus perfectissimus spiratur atque producitur. Indigent res creatæ motu alterationis, ut qualitates varias, quibus opus habent, adipiscantur: Deus autem nulla re indiget, cum infinitæ perfectionis essentiam habeat. Indigent res creatæ motu ad locum, quia non sunt ubique: Deus autem ubique totus est. Præterea res creatæ, ut videant, ut audiant, ut loquantur, ut operentur, multis rebus indigent, quia vitam quidem habent, sed imperfectam et egenam: Deus autem nulla re indiget extra se, ut omnia videat, omnia exaudiat, omnibus loquatur, omnia et in omnibus operetur; quia non solum vitam habet, sed vitam opulentissimam et felicissimam habet, et ipse vita est et fons vitæ. Ac ut in actione videndi ponamus exemplum: homo ut videat, eget potentia visiva, quæ distincta est ab anima, quæ proprie vivit; eget objecto, i. e. corpore colorato extra se posito; eget lumine solis aut alicujus alterius corporis luminosi;

eget medio, i. e. corpore perspicuo; eget specie sensibili, quæ ab objecto ad oculos deferatur; eget organo corporali, i. e. oculo variis humoribus et tunicis carneis instructo; eget spiritibus sensitivis et nervis opticis, per quos spiritus illi transcant; eget distantia proportionata; eget applicatione potentiæ. Ecce, quantis adminiculis indigent homines et animantia cetera, ut actionem unam vitæ possint implere. Deus autem, qui verè vitam totam habet in semetipso, nulla re indiget. Ipsa essentia infinita est illi potentia, objectum, species, lumen et cetera omnia. Ex se et per se et in se Deus videt omnia, quæ sunt, quæ fuerunt, quæ erunt; et quæ possent esse, aperte cognoscit; et antequam mundus fieret, videbat Deus res omnes; neque aliquid novi ex rerum creatione scientiæ aut visioni illius accessit. Quid ergo eris, anima, quando illius vitæ particeps eris? Quid magni imperat tibi Deus, cum vitam istam corporalem et animalem, imperfectam utique et egenam, imperat exponi pro fratribus et pro ipso Deo, ut vitæ æternæ ditissimæ et felicissimæ particeps fias? Et si nihil magni jubet, cum vitam jubet contemni: quam leve et modicum videri debet, cum imperat divitias mortuas liberaliter pauperibus erogare, et a carnali-

bus concupiscentiis abstinere, et diabolo ac pompis ejus vere renuntiare, et ad vitam illam, quæ sola vera vita est, toto cordis affectu suspirare!

Caput 8

Deus fons sapientiæ.

Sed jam tempus est, ut ad fontem sapientiæ, quo modo possumus, ascendamus. *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis*, inquit Ecclesiasticus¹: et recte dixit, *in excelsis*; quoniam fons sapientiæ in Angelos sanctos et animas beatorum, qui in cælestibus habitant, abundanter et copiose defluit; nobis autem, qui in deserto et peregrinatione versamur, non tam sapientia, quam sapientiæ quidam vapor vel odor contingit.

Quare, anima mea, noli nunc altiora, quam te deceat, quærere²; *noli scrutari majestatem, ne opprimaris a gloria*³; admirare sapientiam illius, de quo dicit Apostolus: *Soli sapienti Deo*⁴. Gratulare beatis illis mentibus, quæ de fonte sapientiæ bibunt; et quamvis Deum non comprehendant, quod ipsi fonti sapientiæ proprium est, tamen faciem Dei, id est, primæ causæ, sine ullo velamine specu-

¹ Sir 1, 5. ² Sir 3, 22. ³ Prov 25, 27. ⁴ Rom 16, 27.

lantur et, fulgoribus ejus irradiatæ, de omnibus rectissime judicant, neque in illa meridiana luce sapientiæ timent errorum tenebras neque ignorantiae obscuritatem neque opinionum caliginem. Aspira ad illam felicitatem et, ut ad eam secure pervenias, ama ex toto corde Dominum Jesum Christum, *in quo sunt omnes thesauri scientiæ et sapientiæ Dei absconditi*¹; ipse enim dixit in Evangelio suo: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum et manifestabo ei meipsum*². Et quid est: *manifestabo ei meipsum*, nisi: manifestabo omnes thesauros scientiæ et sapientiæ Dei, quæ in me latent? Certe omnis homo naturaliter scire desiderat; et quamvis carnales concupiscentiæ nunc in multis hoc desiderium quodammodo sopiant: tamen cum corpus, quod corrumpitur et quod nunc aggravat animam, deposuerimus, tunc ignis desiderii hujus super omnia desideria effervescet. Quanta ergo felicitas tua erit, o anima, cum amatus et amator tuus Christus ostendet tibi omnes thesauros scientiæ et sapientiæ Dei! Sed ut spe tanta non frustreris, Christi præcepta custodire stude; ipse enim dixit: *Qui diligit me, sermones*

¹ Col 2, 3. ² Io 14, 21.

*meos servabit: et qui non diligit me, sermones meos non servat*¹. Atque interim sapientia tua sit illa, quam describit sanctus Job, cum dicit: *Timor Domini ipsa est sapientia, et recedere a malo intellegentia*². Et quidquid boni in creaturis videris, scito illud a Deo, fonte totius bonitatis, defluere, ut sic cum beato Francisco discas fontalem bonitatem in singulis creaturis tamquam in rivulis degustare. De qua re lege S. Bonaventuram in vita sancti Francisci capite nono.

¹ Io 14, 23 24. ² Iob 28, 28.

GRADUS QUINTUS EX CONSIDERATIONE AËRIS

Caput 1

Aërem spirando corpus, preces hincendo
anima vivit.

Aëris elementum insignis magister
morum esse potest hominibus, si
ejus natura consideretur; nec solum ad
moralem philosophiam docendam, sed
etiam ad sacræ theologiæ aperienda mys-
teria animosque ad Deum levandos ap-
tissimus invenitur, si quis attendere vo-
luerit ad varia commoda, quæ aër hu-
mano generi ex divina ordinatione præ-
stare non cessat.

Aër imprimis, dum respirationi deser-
vit, terrestrium animantium et ipsius ho-
minis vitam conservat. Deinde oculorum,
aurium et linguæ usui usque adeo neces-
sarius est, ut, si is forte subtrahatur,
etiamsi cetera adsint omnia, continuo
cæci, surdi ac muti omnes efficiamur.
Denique tanta est necessitas aëris ad
motum hominum et animalium cetero-
rum, ut, eo remoto, motus omnis impe-

diri atque omnes artes et omnia fere hominum opera cessare necesse sit. Incipiamus a primo.

Si intellegerent homines, non minus egere animas respiratione sua, quam egeant corpora sua, multi salvarentur, qui nunc pereunt. Eget corpus continua respiratione, quoniam calor naturalis, quo cor exæstuat, ministerio pulmonis aërem frigidum attrahentis et calidum ejicientis ita temperatur, ut vitam conservet, sine qua respiratione conservari non potest; ex quo usu receptum est, ut pro eodem accipiantur vivere et spirare: omnis enim, qui spirat, vivit, et qui spirare desinit, vivere etiam desinit. Et tu, anima, ut vivas vita spirituali, quæ est gratia Dei, indiges continua respiratione, quæ fit emittendo ad Deum per orationem calida suspiria et recipiendo a Deo novam Spiritus Sancti gratiam. Et quid aliud significant verba illa Domini tui: *Oportet semper orare, et non deficere*¹, nisi: oportet semper suspirare et spiritum bonum recipere, ut spiritualis vita in te non exstinguatur; quod idem repetit cum ait: *Vigilate itaque, omni tempore orantes*². Et Apostolus idem confirmat in priore ad Thessalonicenses, dicens: *Sine*

¹ Lc 18, 1. ² Lc 21, 36.

*intermissione orate*¹; cui consonat Apostolus Petrus in priore sua epistola, cum scribit: *Estote ergo prudentes et vigilate in orationibus*². Siquidem hæc est vera prudentia, ut, qui omni tempore egemus adiutorio Dei, omni tempore illud petamus. Scit quidem Pater noster, quibus rebus indigemus, et paratus est liberaliter ea suppeditare, ac præsertim quæ ad salutem æternam pertinent; sed vult per orationis instrumentum ea largiri, quoniam hoc est illi honorificentius et nobis utilius, quam si dormientibus et nihil agentibus cuncta donaret. Itaque liberalissimus Dominus ad petendum nos hortatur et urget, cum dicit: *Ego dico vobis: Petite, et dabitur vobis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperiatur vobis; omnis enim, qui quærit, invenit et, qui petit, accipit et pulsanti aperiatur*³. Et quid sit illud, quod petendum est præcipue et quod sine dubitatione donabitur, explicat paulo post dicens: *Si vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se*⁴. Hoc igitur est imprimis assidueque petendum, et hoc nobis sine dubitatione

¹ 1 Thes⁵ 5, 17. ² 1 Ptr 4, 7. ³ Lc 11, 9 10.

⁴ Lc 11, 13.

donabitur, si bene petatur, spiritus bonus videlicet, per quem respiremus in Deo et spiritualem vitam respirando serveamus; quod S. David faciebat, qui in Psalmo dixit: *Os meum aperui, et attraxi spiritum*¹, id est: os meum aperui desiderando, suspirando, postulando gemitibus inenarrabilibus; et attraxi auram suavissimam Spiritus Dei, quæ æstum concupiscentiæ refrigeravit meque in omni bono opere confirmavit. Quæ cum ita sint, quis dicet eos vivere secundum Deum, qui dies integros vel etiam menses et annos non suspirant ad Deum nec respirant in Deum? Signum enim mortis evidens est non spirare, et si spirare est orare, signum mortis erit non orare. Vita spiritualis, per quam filii Dei sumus, in caritate sita est: *Videte*, inquit S. Joannes in epistola sua, *qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus*². At quis amat, et non desiderat videre, quem amat? quis desiderat, et non petit, quod cupit ab eo, quem scit daturum, si petatur? Ergo qui non orat assidue, ut videat faciem Dei sui, non desiderat eum videre; qui non desiderat, non amat; qui non amat, non vivit: quid ergo sequitur, nisi ut

¹ Ps 118, 131. ² 1 Io 3, 1.

judicemus mortuos esse Deo, quamvis mundo vivant, qui serio in studium orationis non incumbunt? Neque vero orare ac per hoc spirare et vivere dicendus est, qui sola voce corporis preces fundit; oratio enim definitur a sapientibus, non elevatio vocis in aërem, sed elevatio mentis in Deum.

Ergo, anima mea, noli te fallere, ut putes te vivere Deo, si non serio Deum ex toto corde quæris eique suspiras diebus ac noctibus. Noli dicere, per alias occupationes tibi non licere colloquiis divinis et orationi vacare; sancti enim Apostoli occupatissimi erant, et quidem in opere Dei et salute animarum, ita ut unus eorum diceret: *Præter ea, quæ extrinsecus sunt, instantia mea cotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror*¹? et tamen hic ipse, præter frequentissimam orationum suarum commemorationem², scribit ad Philippenses: *Conversatio nostra in cælis est*³, quia videlicet in mediis etiam occupationibus in cælo per desiderium versabatur neque umquam dilecti sui obliviscebatur, alioqui non di-

¹ 2 Cor⁹ 11, 28 29. ² Rom 1, 9 10; Phlp 1, 4; 1 Thes 1, 2; 2 Tim 1, 3. ³ Phlp 3, 20.

ceret: *Christo confixus sum Cruci. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus*¹.

Caput 2

Consideratur aër ut medium videndi,
audiendi et loquendi.

Altera proprietas aëris est, ut sit medium, per quod ad oculos nostros perveniant species colorum et ad aures species sonituum, sine quibus nec videre nec audire nec etiam loqui possemus. In qua re primum Deo gratias agere debemus, quod tam insigni beneficio naturam nostram ornare voluerit. Deinde admirari nos decet conditoris nostri sapientiam in opere tantæ subtilitatis et tenuitatis, ut, cum sit aër verum corpus et tantum, ut repleat spatium pæne immensum, tamen nec videatur nec sentiatur ob incredibilem tenuitatem. Mirata est antiquitas subtilitatem unius lineæ, quam penicillo duxerat Apelles; sed ea linea et videbatur et tangebatur, ac per hoc nullo modo comparari poterat cum tenuitate hujus subtilissimi veli, quod omnes ambit et contingit et a nullo ceruitur propter subtilitatem eximiam. Sed

¹ Gal 2, 19 20.

admirationem auget, quod, cum sit aër subtilissimum et tenuissimum corpus, tamen, cum scinditur, summa facilitate iterum conjungitur et continuatur, ac si scissum numquam fuisset. Certe disruptam telam aranearum vel scissum subtilissimum velum nullus artifex ita resarcire potest, ut prior scissura non appareat. Adde, quod est omni admiratione dignissimum et solius Dei sapientiæ proprium, quod per eandem partem aëris impermixte et simul transeunt innumera-biles colorum species. Qui sub noctem, lucente luna, in loco aperto et edito positus, stellas in cælo et campos in terris floribus plenos, et simul domos, arbores, animantia et alia id genus multa conspiciat, negare non poterit, rerum illarum omnium species in aëre illo sibi propinquo simul contineri, et impermixtas contineri. At quis hoc intellegat, quis capiat? Quomodo enim fieri potest, ut res tenuissima tantam formarum varietatem simul contineat? Et quid, si eodem tempore et loco resonent cantus avium ab una parte, et ab alia varia musica instrumenta, et ab alia quoque murmur cadentium aquarum: nonne simul in eodem aëre necesse erit recipi cum tot formis colorum etiam illos omnes sonos aut omnes eorum sonorum species? Quis hæc facit,

anima mea, nisi Conditor tuus, *qui facit mirabilia magna solus*¹? Et si tam mirabilia sunt opera ejus, quanto admirabilior erit ipse!

Sed est et alia utilitas hujus admirandæ tenuitatis in aëre, quod non impedit, sed juvat motum omnium rerum, quæ de loco ad locum transeunt. Novimus omnes, quanto labore trahuntur naves per aquas, quamvis et ipsæ liquidæ sint et facile scindantur; nam nec venti nec remi aliquando sufficiunt, sed oportet vires equorum et bubalorum sæpenumero adhibere. Et si forte per montes aut colles aperienda via sit, quantis sudoribus et quam longo tempore via, quamvis brevissima, aperitur? At per aërem nullo labore, summa facilitate et maxima celeritate currunt equi, volant aves, tela et missilia jaciuntur; homines vero ad varia exercenda ministeria ascendunt, descendunt, deambulant, discurrunt, movent pedes, brachia, manus, sursum, deorsum, a dextris et sinistris, nec magis impedit eos aër ubique diffusus, quam si non corporalis, sed spiritualis naturæ aut penitus nihil esset.

¹ Ps 135, 4.

Caput 3

In aëre conspicitur figura quædam suavitatis et benignitatis Dei.

Accedit postremo, quod aëris natura ita cedit omnibus et in omnem formam se mutat et scindi ac disrumpi se patitur, ut hominum utilitati deserviat, ut videatur datus hominibus in magistrum humilitatis et patientiæ et caritatis. Sed quod in te, anima mea, amorem Creatoris tui excitare et accendere vehementer deberet, illud est: quod hic idem ipse aër suavitatem incredibilem et benignitatem maximam Conditoris sui hominibus repræsentat.

Collige, quæso te, anima, et attentissime cogita, Dominum tuum omnibus creaturis suis semper adesse, cum omnibus semper operari, et quod est infinitæ suavitatis, ad singularum naturam cooperationem suam accommodare, quasi cum Apostolo suo dicat: *Omnibus omnia factus sum*, ut omnes adjuvem, et perficiam¹. Cum agentibus necessariis cooperatur, ut necessario agant; cum voluntariis, ut voluntarie; cum liberis, ut libere. Ignem ita movet et juvat, ut ascendat sursum; terram, ut tendat deorsum;

¹ 1. Cor 9, 22.

aquam, ut labatur per loca declivia; aërem, ut transeat, quocumque pellitur; stellas, ut in circulum versentur perpetuo; herbas, frutices, plantas, ut fructus secundum naturam suam proferant; animalia terrestria, aquatilia, volatilia, ut ea faciant, quæ natura eorum postulat. Et si suavitas Dei sic eminet in cooperatione cum creaturis suis in operibus naturæ, quid fieri putamus in operibus gratiæ? Attribuit quidem Deus homini liberum voluntatis arbitrium, sic tamen, ut eum regeret imperio, terreret exitio, alliceret beneficio. *Vult Deus omnes homines salvos fieri*¹, sed ita vult, ut velit etiam eos velle, et ideo ita suaviter eos prævenit et excitat et ducit et perducit, ut prorsus admirabile sit. Istæ sunt ad inventiones sapientiæ Dei, de quibus dicit Isaias: *Notas facite in populis ad inventiones ejus*². Et quidem homines impios nunc vehementer exterret, nunc amanter exhortatur, nunc clementer admonet, nunc misericorditer corripit, prout eorum ingenio et moribus judicat expedire. Audi, quam mansuete cum primo peccatore Dominus egerit: *Adam*, inquit, *ubi es?* et respondenti illi: *Vocem tuam audivi in paradiso et timui, eo quod nu-*

¹ 1 Tim 2, 4. ² Is 12, 4.

dus essem, et abscondi me; adjecit Dominus pari mansuetudine: Quis enim indicavit tibi, quod nudus esses, nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti¹? Et hac pia correptione admonitus Adam sine dubitatione resipuit, dicente Scriptura: Hæc (Sapientia Dei videlicet) illum, qui primus formatus est a Deo pater orbis terrarum, custodivit et eduxit illum a delicto suo². Audi rursus, quam mansuete et suaviter per Angelum suum corripuerit atque ad pœnitentiam provocaverit omnes filios Israel: Ascendit, inquit Scriptura, Angelus Domini de Galgalis ad Locum flentium et ait: Eduxi vos de Ægypto et introduxi in terram, pro qua juravi patribus vestris: et pollicitus sum, ut non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum; ita dumtaxat, ut non feriretis fœdus cum habitatoribus terræ hujus, sed aras eorum subverteretis, et noluistis audire vocem meam; cur hoc fecistis? ... Cumque loqueretur Angelus Domini hæc verba ad omnes filios Israel, elevaverunt ipsi vocem suam et fleverunt. Et vocatum est nomen loci illius Locus flentium sive lacrimarum, immolaverunt-

¹ Gn 3, 9-11. ² Sap 10, 1 2.

*que ibi hostias Domino*¹. Fuisse autem illum fletum maximum et universalem ac veræ pænitiæ signum, testatur novum nomen ei loco impositum ad memoriam posteritatis æternam, ut videlicet diceretur locus ille *Locus flentium sive lacrimarum*. Quid jam de Prophetis dicam? Illi certe in omnibus sermonibus suis hoc docent, hoc clamant, Deum non velle mortem peccatorum, sed ut convertantur et vivant². *Vulgo dicitur*, ait Dominus per Jeremiam, *si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo duxerit virum alterum, numquid revertetur ad eam ultra? . . . Tu autem fornicata es cum amatoribus multis; tamen revertere ad me, dicit Dominus, et ego recipiam te*³. Et per Ezechielem: *Sic locuti estis, dicentes: Iniquitates nostræ et peccata nostra super nos sunt, et in ipsis nos tabescimus; quomodo ergo vivere poterimus? Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis; et quare moriemini, domus Israel*⁴? Sed omissis impiis, quanta sit benignitas et suavitas plusquam paterna et materna Domini, Dei

¹ Idc 2, 1 2 4 5. ² Ez 18, 23. ³ Ir 3, 1. ⁴ Ez 33, 10 11.

nostri, in eos, qui timent eum et sperant in eo, explicari nullo modo potest. David in Psalmis: *Secundum altitudinem*, inquit, *cæli a terra, corroboravit misericordiam suam super timentes se*; et infra: *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se*; et infra: *Misericordia Domini ab æterno et usque in æternum super timentes eum*¹; et alibi: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus; beatus vir, qui sperat in eo*²; et rursum: *Quam bonus Israel Deus, his qui recto sunt corde*³, id est, quis explicet, quanta sit bonitas, suavitas, dulcedo Domini erga animas pias et justas. Per Isaiam quoque ait Dominus: *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui*⁴. Et Jeremias in Threnis: *Pars mea Dominus, dixit anima mea; propterea exspectabo eum. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. Bonum est præstolari cum silentio salutare Dei*⁵.

Quod si jam addere vellem, quæ prædicant Apostoli in epistolis suis de pa-

¹ Ps 102, 11^f 13 17. ² Ps 33, 9. ³ Ps 72, 1. ⁴ Is 49, 15.
⁵ Lam 3, 24-26.

ternis visceribus Domini, Dei nostri, in homines pios, nullus finis inveniretur. Sit omnium loco, quod scripsit Apostolus Paulus initio posterioris epistolæ ad Corinthios: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt*¹. Non dicit, Deum esse consolatorem, sed *totius consolationis* plenissimum; nec dicit, qui consolatur nos in aliqua tribulatione, sed *in omni*; nec, ut possimus consolari eos, qui in aliqua, sed qui *in omni tribulatione sunt*. Itaque non potuit magis amplificare, quam suavis et dulcis sit Deus erga eos, quos diligit et a quibus diligitur.

Sed præstat ad finem adscribere verba sancti Prosperi, quibus explicat benignitatem Dei non solum erga bonos, sed etiam erga malos, ut efficiat bonos: *Gratia, inquit, omnibus justificationibus principaliter præeminet suadendo exhortationibus, monendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando et fidei affectionibus*

¹ 2 Cor 1, 3 4.

imbuendo. Sed etiam voluntas humana subjungitur ei atque conjungitur, quæ ad hoc prædictis est excitata præsidiiis, ut divino in se cooperetur operi et incipiat exercere ad meritum, quod superno semine concepit ad studium, de sua habens mutabilitate, si deficit, de gratiæ opitulatione, si proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos, sive occultos, sive manifestos, omnibus adhibetur; et quod a multis refutatur, ipsorum est nequitix, quod autem a multis suscipitur, et gratiæ est divinæ et voluntatis humanæ¹. Hæc ille.

Caput 4

*Exhortatio animæ ad imitandam Dei
benignitatem.*

Ija nunc, anima mea, si Conditor tuus erga servos suos tam est suavis et mitis, tam incredibili benignitate peccatores tolerat, ut convertat; et justos consolatur, ut magis in justitia et sanctitate proficiant: an non deberes et tu proximos tuos benigne tolerare, et omnibus omnia fieri, ut omnes Deo ac Domino tuo lucrificeres²? Cogita tecum, ad

¹ Prosper. de vocat. gent. lib. 2 cap. 26. ² 1 Cor 9, 19 ss.

quam sublimem excellentiam Apostolus te hortatur, cum dicit: *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis*¹. Imitare Deum Patrem, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos². Imitare Deum Filium, qui natura humana pro nobis assumpta vitæ propriæ non pepercit, ut nos eriperet de potestate tenebrarum et de interitu sempiterno. Imitare Deum Spiritum Sanctum, qui dona illa sua pretiosissima copiose diffundit, ut spirituales nos de carnalibus efficiat.

¹ Eph 5, 1 2. ² Mt 5, 45.

GRADUS SENTUS
EX CONSIDERATIONE IGNIS

Caput 1

Ut ignis consumens odium Dei contra
peccatum.

Ignis elementum est usque adeo purum et nobile, ut Deus ipse ignis appellari voluerit, dicente Moyse et Paulo: *Deus noster ignis consumens est*¹. Et cum primum apparuit Moysi Deus, in igne rubum occupanti et non consumenti conspici voluit: *Apparuit Dominus*, inquit Moyses, *in flamma ignis de medio rubi, et videbat, quod rubus arderet et non combureretur*². Et cum legem populo daturus idem Deus advenit, in ignis forma advenit; sic enim loquitur idem Moyses: *Totus mons Sinai fumabat, eo quod descendisset Dominus super eum in igne*³. Ad cujus mysterii similitudinem, cum lex nova promulganda esset, apparuit Spiritus Sanctus Apostolis in linguis igneis⁴. Denique qui Deo proximi sunt in cœlo, Seraphim, hoc est igniti

¹ Dt 4, 24; Hbr 12, 29. ² Ex 3, 2. ³ Ex 19, 18. ⁴ Act 2, 3.

dicuntur, quoniam ab igne illo divino et ardentissimo, præter ceteros Angelos, fervorem ardoremque concipiunt. Quæ cum ita sint, non est difficile, ex elemento ignis, sive natura et proprietatibus, gradum nobis conficere, per quem ad Deum meditando et orando conscendamus; minus certe difficile erit cum Elia in curru igneo sursum ascendere, quam ex terra vel aqua vel aëre scalam conficere.

Accedamus ergo ad proprietates ignis considerandas! Ignis ejus est naturæ, ut in rebus diversis diverso ac sæpe contrario modo operetur: ligna, fænum, stipulas continuo absumit; aurum, argentum, lapides pretiosos puriora et pulchriora reddit; ferrum, quod natura sua nigrum, frigidum, durum et grave est, ignis in contrarias qualitates ita transmutat, ut continuo lucidum, calidum, molle et leve reddatur, immo ut stella fulgeat, ut ignis comburat, ut aqua liquescat, ut res levis a fabro ferrario moveri attollique facillime possit.

Hæc omnia satis aperte in Deum conveniunt. Ac primum ligna, fænum, stipulæ ex Apostolo in priore ad Corinthios opera mala significant, quæ ignem divini judicii ferre non possunt¹. Et sane

¹ 1 Cor 3, 12 13.

incredibile est, quam vehementer Deo, qui ignis purissimus est, omnia peccata displiceant, et quanto zelo illa consumat et destruat, si per pænitentiam destrui possunt, id est, si is, qui peccavit, in eo statu est, ut pænitentiam agere possit; per pænitentiam enim omnia peccata solvuntur. Sed si peccator pænitiæ capax non sit, ut sunt dæmones et homines post hanc vitam, in ipsos impios divina ira convertitur: *Odio sunt enim Deo impius et impietas ejus*, ait Sapiens¹. Quantum vero et quam vehemens hoc odium sit, testis est diabolus, qui semel peccavit, et cum esset Angelus nobilissimus et (teste S. Gregorio) princeps primi ordinis Angelorum ac præstantissima creaturarum Dei, tamen continuo fuit de cælo dejectus atque omni decore et gratia supernaturali spoliatus, et in monstrum deformissimum commutatus et sempiterno exitio mancipatus². Testis est Christus, qui de cælo descendit, ut dissolveret opera diaboli³, id est, peccata, et ideo *Agnus Dei* dictus est, *qui tollit peccata mundi*⁴. Christus autem, ut opera diaboli destrueret et justitiæ Dei perfecte satisfaceret, quis explicare vel quis co-

¹ Sap 14, 9. ² Greg. M. lib. Mor. 32 cap. 24. ³ 1 Io 3, 8.
⁴ Io 1, 29.

gitare sufficiat, quanta pertulerit? *Cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit formam servi suscipiens¹; egenus propter nos factus est, cum esset dives²; non habuit, ubi caput reclinaret³; cum cælum et terram ipse fecisset: in propria venit et sui eum non receperunt⁴; cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem judicanti se injuste, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum⁵; humiliavit semetipsum factus obædiens usque ad mortem, mortem autem crucis⁶; cujus livore sanati sumus⁷; denique illusus, consputus, flagellatus, spinis coronatus, crucifixus cum ignominia maxima et dolore gravissimo, sanguinem totum vitamque profudit; atque hæc omnia pertulit, ut dissolveret opera diaboli et peccata nostra deleret. Testis lex Dei, quæ omne peccatum prohibet et punit, et ipsum etiam verbum otiosum impunitum non relinquit⁸. Et quantum odit flagitia et facinora, qui verbum otiosum ferre non potest? *Lex Domini immaculata, et præceptum Domini lucidum⁹* maculas et tenebras aversantur, neque esse potest communio luci ad*

¹ Phlp 2, 6 7 ² 2 Cor 8, 9. ³ Lc 9, 58. ⁴ Io 1, 11.

⁵ 1 Ptr 2, 23 24 ⁶ Phlp 2, 8. ⁷ 1 Ptr 2, 24. ⁸ Mt 12, 36.

⁹ Ps 18, 8 9.

tenebras, neque justitiæ ad iniquitatem¹. Testis est denique ipsa gehenna, quam Deus paravit impiis et peccatoribus, qui sanguine Agni immaculati, cum potuerunt lavari, noluerunt aut neglexerunt: justum est enim, ut, in quibus peccatum æternum erit, sit etiam supplicium sempiternum; qualis autem et quanta sit pœna gehennæ, horror est vel cogitare. De qua re plura dicemus in ultimo gradu.

Ergo, anima mea, cum tam ingens odium Dei sit contra peccatum, si amas Deum super omnia, debes etiam super omnia odisse peccatum; cave, ne te fallant, qui peccata extenuant vel excusant. Vide, ne te ipse rationibus falsis decipias: si peccatum tibi in te vel in aliis non displicet, Deum non amas; si Deum non amas, periisti. Iterum, si Christo non es ingrata, quantum debere te putas caritati ejus, laboribus ejus, sanguini et morti ejus, qui a peccato te lavit et Patri reconciliavit; et grave tibi erit deinceps pro Christo aliquid pati, vel ejus in gratiam et cum ejus gratia usque ad sanguinem peccato resistere? Denique si gehennam ignis æterni patienter ferre non potes, certe debes omnino nec patienter ferre peccatum; sed

¹ 2 Cor 6, 14.

sicut a facie colubri¹, sic ab illo et ejus occurso ac suspicione etiam levissima declinare. Sit igitur apud te firmum et ratum, peccati odium maximum cum maximo Dei amore conjungere.

Caput 2

Nobilia metalla ignis perficit, et bona hominum opera coronat Deus.

Iam vero idem ignis non destruit, sed perficit et magis rutilare facit aurum, argentum, lapides pretiosos; quoniam (ut idem Apostolus ibidem explicat) ista metalla significant opera bona et perfecta, quæ igne divini judicii approbantur, et mercedem magnam accipient². Ista opera Deus probat, quia sunt munera sua, et *cum coronat merita nostra*, inquit S. Augustinus, *coronat munera sua*³. Facta sunt enim ipso mandante, ipso juvante, ipso virtutem faciendi largiente et ipso per legem, quam dedit, et per regulas, quas constituit, dirigente. Et quidem aurum opera caritatis designat: quo modo autem possunt caritatis opera Deo non valde placere, cum ipse Deus caritas sit⁴! Argentum designat

¹ Sir 21, 2. ² 1 Cor 3, 13. ³ Aug. enarrat. in Ps 70 serm. 2, n. 5. ⁴ 1 Io 4, 8.

opera sapientiæ, eorum videlicet, qui ad justitiam erudiunt multos¹; et ipsa quoque Deo valde probantur et placent, dicente Sapientia Dei: *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum*². Lapidēs pretiosi sunt opera continentis animæ, de quibus dicit Ecclesiasticus: *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ*³; atque ea causa est, cur in Officio ecclesiastico in laudem sanctarum Virginum legatur Evangelium de inventa una pretiosa margarita⁴. Quam autem placeat Deo puritas virginalis, intellegi potest ex Isaia Propheta, qui nomine Dei prædicit eunuchis, illis videlicet, *qui se castraverunt propter regnum cælorum*⁵: *Dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus; nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit*⁶. Quem locum sanctus Augustinus, in libro de sancta virginitate, de sanctis virginibus tam masculis quam feminis intellegendum esse magnifica oratione demonstrat⁷. Atque ista tria sunt opera, quibus ex consensu doctorum debentur aureolæ in regno cælorum; dantur enim aureolæ, id est, certa præmia præter vi-

¹ Dan 12, 3. ² Mt 5, 19. ³ Sir 26, 20. ⁴ Missale Rom. de Comuni Virginum. ⁵ Mt 19, 12. ⁶ Is 56, 5.
⁷ Aug. de s. virginitate c. 24, 25.

tam æternam Martyribus, Doctoribus et Virginibus: Martyribus quidem ob excellentiam caritatis, quia *maiores hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis*¹; Doctoribus ob eminentiam sapientiæ, de quibus dicit Daniel: *Qui ad justitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellæ in perpetuas æternitates*²; Virginibus ob pretium incomparabile puritatis, cujus gratia visi sunt virgines in Apocalypsi cantare canticum novum, quod nemo alius dicere poterat: *Hi sunt, inquit Joannes, qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt et sequuntur Agnum, quocumque ierit*³.

Neque tamen sola caritas Martyrum vel sapientia Doctorum vel puritas Virginum probabitur igne divini judicii et mercedem plenam accipiet; sed etiam alia quæcumque opera bona, modo in caritate sint facta, inter aurea vasa computabuntur et ignem illum divinum sustinebunt et præmium suum accipient. Illis enim in iudicio extremo Dominus dicet: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*⁴; qui panem esurienti, et potum sitiendi, et hospitium peregrino, et vestem

¹ Io 15, 13. ² Dan 12, 3. ³ Apc 14, 4. ⁴ Mt 25, 34.

nudo, et consolationem ægroto vel in carcere constituto præbuerunt. Et idem etiam Dominus promisit, non privandum esse mercede sua, qui calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli ex caritate donaverit¹.

Intellegisne, anima, quantum intersit inter opera et opera? Et quid stultius et miserius, quam in eo loco et tempore, in quo potes, si sapis, facili negotio aurum et argentum et lapides pretiosos comparare, tu malis non parvo labore ligna arida et fænum stipulasque colligere? Utinam saperes et intellegeres ac novissima provideres², cum in novissimo tempore omnia hæc divini iudicii igne examinanda et probanda sint, et illa priora laudanda et coronanda, hæc posteriora cremanda et in favillas et fumum redigenda. Cur nunc eligis, quod te elegisse certissime pænitebit? Et cur non damnas nunc, quando utiliter potes, id quod paulo post sine ulla utilitate damnabis? Et si forte nunc ista non vides et velamen rerum præsentium oculos tuos impedit, ne puram et liquidam aspiciant veritatem, ora Deum, et non parvo affectu cum cæco illo in Evangelio dicas Domino: *Domine, da, ut videam*³; vel

¹ Mt 10, 42. ² Dt 32, 22 29; Sir 7, 40. ³ Lc 18, 41.

cum Propheta: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua*¹; nam certe mirabile omnino est, quod opera, quæ in caritate fiunt, aurum, argentum et lapides pretiosi efficiantur, quæ vero in caritate non fiunt, in ligna arida et fænum et stipulas convertantur.

Caput 3

Ferrum nigrum ignis efficit lucidum;
animam peccatricem Deus perducit ad
scientiam veritatis.

Veniamus nunc ad considerandam alteram ignis proprietatem. Hactenus enim ab igne didicimus, quid operetur Deus in iis, qui cum operibus malis de hac vita decedunt, vel cum operibus bonis ad finem vitæ perveniunt. Nunc per aliam similitudinem ab eodem igne petitam intellegere nobis licebit, quid operetur Deus cum iis, quos a peccatis ad pænitentiam vocat.

Homo peccator similis est ferro, quod, dum procul abest ab igne, nigrum, frigidum, durum et grave est; sed si forte in ignem mittatur, efficitur lucidum, calidum, molle et leve. Omnis peccator lumine interiore caret et in tenebris am-

¹ Ps 118, 18.

bulat, ac per hoc ferri nigredinem imitatur: quamvis enim in scientiis et commerciis humanis non solum ingenio, sed etiam iudicio pollere videatur; tamen in vero bono et malo dijudicando cæcus est et omni cæco miserior. Cæcus enim nihil videt, et ideo sine duce non movetur: ac peccator putat se videre, quod non videt, vel unum pro altero videt, et iudicat bonum malum et malum bonum, magnum parvum et parvum magnum, longum breve et breve longum, et ea de causa in eligendo perpetuo fallitur. Hoc est, quod Apostolus dicit de gentilibus idololatriis: *Tenebris obscuratum habentes intellectum per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum*¹. Hoc est, quod ipse Dominus in Evangelio tam sæpe scribis et pharisæis exprobrat, quod cæci essent et duces cæcorum². Hoc est, quod Propheta Isaias Judæis sui temporis dicit: *Surdi, audite, et, cæci, intuemini ad videndum*³; et quibus prædicat Christum venturum, qui aperiret oculos cæcorum, et, loquens de Testamento novo, in persona Dei adjungit: *Et ducam cæcos in viam, quam nesciunt, et in semitas, quas ignoraverunt; ponam tenebras coram*

¹ Eph 4, 18. ² Mt 15, 14; Lc 6, 39. ³ Is 42, 18.

*eis in lucem et prava in recta*¹. Denique nonne hoc fatebuntur impii post hanc vitam, quando cœperit pœna oculos mentis aperire, quos culpa clauserat: *Ergo, inquierit, erravimus a via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis, et sol intellegentiæ non est ortus nobis*². Neque mirum est, quod cæci sint, qui a Deo voluntate et animo sunt aversi: *Deus enim lux est et tenebræ in eo non sunt ullæ*³. Ex quo concludit idem Apostolus: *Qui dicit se in luce esse, et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc*; et paulo post: *Qui odit fratrem suum, in tenebris est et in tenebris ambulat et nescit, quo eat, quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus*⁴.

Neque sola causa cæcitatatis in peccatoribus est, quod a Deo, qui lux est, aversi sunt; sed etiam, quia *excæcavit eos malitia eorum*⁵, ut Sapiens loquitur; passiones enim animi amor et odium, ira, invidentia et alia, quæ sub nomine malitiæ comprehenduntur, ita excæcant animum, ut verum cerni non patiantur; sed sunt veluti perspicilla colorata, quæ alba repræsentant ut rubra, vel perspicilla ita composita, ut ex rebus parvis res mag-

¹ Is 42, 16. ² Sap 5, 6. ³ 1 Io 1, 5. ⁴ 1 Io 2, 9 11.
⁵ Sap 2, 21.

nas efficiant, vel contra ex magnis parvas, aut ex valde distantibus propinquas, vel distantes ex propinquis. Qui vehementer amat, rem, quam amat, pulcherrimam, utilissimam, optimam, immo etiam necessariam sibi esse judicat ac per hoc omnibus aliis neglectis et perditis comparandam. Contra, qui rem eandem vehementer odit, deformem, inutilem, malam, immo etiam perniciosam sibi rem illam esse censet, ac per hoc etiam cum jactura omnium rerum penitus repellendam. Sed si ferrum istud nigrum et tetrum admoveatur ad ignem, id est, si peccator a peccato averti et ad Deum converti incipiat, juxta illud Prophetæ: *Accedite ad eum, et illuminamini*¹, paulatim incipit illustrari et rei veritatem perspicuam in lumine illo videre, juxta illud ejusdem Prophetæ: *In lumine tuo videbimus lumen*². Et tunc demum fracto perspicillo colorato passionum et assumpto crystallino, quod est caritas pura, res æternas judicat magnas et temporales exiguas ac pæne nullas, ut re vera sunt; et omnem specimen ac pulchritudinem creatam cum luce sapientiæ et veritatis, quæ in Deo et Deus est, nullo modo comparandam esse clarissime per-

¹ Ps 33, 6. ² Ps 35, 10.

spicit. Itaque cum S. Augustino exclamat: *Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi*¹. Et quoniam Christus dicit: *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos*²: iste illuminatus et lumine veritatis liberatus a compedibus concupiscentiæ, avaritiæ, ambitionis et passionum reliquarum, exultat cum Propheta et dicit: *Dirupisti, Domine, vincula mea: tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Domini invocabo*³.

Caput 4

Ferrum frigidum ignis efficit ardens; gratia Dei efficacia reddit et verba et facta hominis.

Jam vero ignis ferrum non solum efficit lucidum ex obscuro; sed etiam calidum ex frigido, nec tantum calidum, sed ita fervens et ardens, ut ignis ipse esse videatur. Magnus Dominus et magna virtus ejus, qui hominem natura frigidum atque omnia timentem et paventem, qui nec loqui nec se prodere nec rem ullam paulo difficiliorem tentare audet: statim, ac igne caritatis accendit, efficit audacior leone, qui et rugitu omnes ter-

¹ Aug. Conf. lib. 10, cap. 27. ² Io 8, 32. ³ Ps 115, 78.

reat et bellando omnes vincat, cui nihil difficile, nihil arduum videatur et cum Apostolo Paulo, isto igne vehementer accenso, dicat: *Omnia possum in eo, qui me confortat*¹.

Sed per partes de ista efficacitate ignis dicamus; ac primum de efficacia verborum, deinde de efficacia factorum breviter disseramus!

Multi sunt hodie ac semper fuerunt in ecclesia verbi Dei prædicatores: quæ causa est, cur ad tot virorum exhortationes et clamores tam pauci convertantur? Certe in magnis urbibus cotidie per Quadragesimam viginti aut triginta aut etiam quadraginta oratores declamant; et tamen exacta Quadragesima nulla fere mutatio in moribus civitatis apparet: eadem vitia, eadem peccata, eadem frigiditas, eadem dissolutio cernitur. Ego nullam invenio causam, nisi quia ut plurimum contiones eruditæ et elegantes et floridæ funduntur; sed deest anima, deest vita, deest ignis, breviter: magna illa caritas deest, quæ sola potest verba dicentium animare et accendere et corda audientium inflammare et commutare. Neque hoc dico, quia desit multis prædicatoribus contentio vocis et

¹ Philp 4, 13.

motus totius corporis; nam etiam bombardæ sine pila ferrea vel lapidea magnum sonitum edunt, sed absque fructu: quod desideratur, hoc est, ut præ se ferant magnum affectum erga Deum et animarum salutem, eumque non simulatum, sed verum, non extortum, sed quasi naturaliter ex fonte cordis manantem. Sanctus Petrus artem dicendi non noverat, solius naviculæ regendæ retiumque reficiendorum et jaciendorum peritus erat: sed ubi Spiritus Sanctus in linguis igneis super eum descendit et caritate ardentissima illum replevit, cœpit continuo in media urbe Hierosolyma ita potenter, ita ardentem, ita efficaciter loqui, ut uno sermone multa hominum milia ad pœnitentiam fidemque converteret¹; neque tamen legitur in contionibus suis magna vociferatione usus, aut totius corporis commotione fatigatus. De S. Francisco refert S. Bonaventura, eum nec valde eruditum fuisse, neque rhetoricæ operam dedisse; et tamen, cum ad populum contiones haberet, audiri solitum ut Angelum de cælo: erat enim, inquit, verbum ejus velut ignis ardens, penetrans intima cordis², et (ut narratur in chronicis Ord. Minorum cap. 30) cum

¹ Act 2, 14 ss. ² Bonavent. vita S. Franc. cap. 2.

aliquando post prandium ex improvise paucis verbis ad populum locutus esset, tanta facta est in toto populo commotio ad pœnitentiam, ut videretur illa dies ipsa feria sexta Parasceves Domini fuisse. Unde ex paucis verbis tanta commotio, tantus fructus? Ex eo videlicet, quod sanctus ille contionator esset quasi carbo ignitus, et verbum ejus ut facula ardens, ut de Elia scriptum reliquit Ecclesiasticus¹. Habemus scriptos sermones S. Vincentii, S. Bernardini et aliorum quorundam Sanctorum, quos vix dignantur aliqui legere ob nimiam, quæ in ipsis cernitur, verborum simplicitatem: et scimus tamen ab illorum contionibus multa hominum milia ad Deum fuisse conversa, et ipsos incredibili concursu et attentione fuisse semper auditos; quia videlicet verba ipsa simplicia a pectoribus ignitis et scintillantibus prodibant.

Porro ignis iste divinus efficacitatem suam non minus in factis quam in verbis ostendit. Decrevit Deus per Apostolum Petrum Romanam urbem caput imperii et dominam gentium sibi subicere; decrevit quoque Apostolos ceteros alios ad Æthiopas, alios ad Indos, alios ad Scythas, alios ad ultimos Britannos mit-

¹ Sir 48, 1.

tere, ac per eos idola mundi destruere, trophæum Crucis erigere, leges et ritus mutare, diaboli tyrannidem evertere. Si quis ista prædixisset Apostolis, quando piscabantur in lacu Genesareth, aut quando in passione Domini latibula quæritabant: visa fuissent veluti somnia vel aniles fabulæ; et tamen paulo post facta sunt omnia, et non aliis viribus, quam viribus ardentissimæ caritatis, quam in eorum cordibus Spiritus Sanctus accendit: *Caritas enim foras mittit timorem*¹; *omnia suffert, omnia sperat*²; omnia sibi possibilia ducit et cum Apostolo clamat: *Omnia possum in eo, qui me confortat*³. Ita videmus horum hominum, sola caritate armatorum, opera et labore brevi eversam fuisse in toto orbe terrarum idololatriam, fundatas ubique Christi ecclesias et erectum Crucis trophæum in universis regnis, idque sine exercitu militum et sine ullo bellico apparatu.

Caput 5

Ignis terrum ex duro efficit molle; gratia Dei obstinationem cordis evincit.

Porro ignis etiam illud proprium habet, ut ferrum ex duro efficiat molle, ut facile attenuari atque extendi in la-

¹ 1 Io 4, 18. ² 1 Cor 13, 7. ³ Phlp 4, 13.

minas et ad omnes figuras ab artifice accommodari possit. Magna est efficacia ignis in ferrum, sed longe major est virtus Dei nostri in pectora obstinata et obturata mortalium. Audi S. Bernardum in libro de Consideratione: *Solum, inquit, est cor durum, quod semetipsum non exhorret, quia nec sentit. Quid ergo cor durum? Ipsum est, quod nec compunctione scinditur nec pietate mollitur nec movetur precibus, minis non cedit, flagellis duratur; ingratum est ad beneficia, ad consilia infidum; et infra: Ipsum est, quod nec Deum timet nec hominem reveretur*¹. Quæ omnia esse verissima, testis est Pharaon, qui, quo magis a Deo flagellabatur, tanto magis indurabatur, et quo major elucebat Dei clementia in amovendo flagello, eo magis ipse ad Deum spernendum et contemnendum animabatur. Sed si quando placuerit Domino scintillam ignis veri sui amoris in corde quantumvis duro succendere, continuo mollescet et instar ceræ liquescet, neque illius virtuti ulla obstinatio diuturna vel dura resistet; sed fiet continuo cor carneum, quod fuerat lapideum²; et ex congelatis nivibus, flante

¹ Bernard., De Considerat. lib. 1 cap. 2. ² Ez 11, 19; 36, 26.

Spiritu Domini, fluent aquæ¹. Exemplum habemus in Evangelio de muliere illa, quæ erat in civitate peccatrix, quam nec monita fratris nec sororis objurgatio nec honor familiæ nec proprium dedecus movere potuerant, ut a peccando desisteret; et unus tamen Christi radius, in cor ejus penetrans ibique scintillam divini amoris accendens, ita subito eam transformavit in aliam, ut non erubuerit femina nobilis in loco publici convivii ad Christi pedes accedere, et tota versa in lacrimas ex ipsis lacrimis balneum Christi pedibus facere, et propriis capillis vice lintei pedes ejusdem abstergere, et illos pedes ex amoris vehementia identidem osculari et unguento pretiosissimo et odorato perungere, ut se et sua omnia Christi obsequio dedicare velle deinceps significaret². Itaque meruit vocem illam Domini audire: *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*³.

Sed libet aliud quoque exemplum multo recentius in medium afferre. Guilielmus, dux Aquitaniæ temporibus S. Bernardi, fuit, si quis alius, in tuendo Anacleto, schismatico pontifice, et Innocentio legitimo oppugnando obstinatus et pertinax. Exturbaverat ex ditione sua episcopos

¹ Ps 147, 18. ² Lc 7, 37 ss. ³ Lc 7, 47.

catholicos omnes et jurejurando sese obstrinxerat, numquam pacem cum illis se habiturum; et quia noverant omnes obduratum cor ejus ad malum, et ferociam ac superbiam hominis verebantur, nemo erat, qui eum admonere auderet. Placuit Domino per servum suum Bernardum cor hujus obdurati hominis visitare et scintillam non parvam divini amoris in pectore ipsius accendere: continuo ex leone agnus, ex superbo humilis, ex pertinace obœdientissimus factus est; ad unum S. Bernardi verbum episcopum Pictaviensem amice complexus in sedem suam manu sua reposuit; et quod omnem admirationem superare videtur, cum quæsivisset a quodam eremita remedium animæ suæ ob admissa peccata, et ille jussisset ut loricam æream super nudam carnem indueret et clavis ita claudi sinneret, ut numquam illam exuere posset, continuo paruit; et missus ab eremita ad Summum Pontificem pro absolutione recipienda, dicto obœdivit; et cum Summus Pontifex suspicaretur, eum non ex corde pœnituisse, vel patientiam ejus experiri vellet, jussit eum usque ad Hierosolymam peregrinari et a patriarcha ejus civitatis absolutionem petere; Guilielmus mox iter arripuit, et mandatum Pontificis adimplevit. Denique cum ex potentissimo prin-

cipe humilis monachus esset effectus, vix ullus fuit ejus ætatis, qui eum demissione, patientia, paupertate, devotione et pietate superaret. *Hæc videlicet est mutatio dexteræ Excelsi*¹; hæc est vis ignis divini, cui nulla cordis obstinatione resistitur².

Caput 6

Ignis extenuat res graves; gratia Dei in
viam justitiæ animas erigit.

Restat ultima proprietas ignis, quod res graves extenuet et facili negotio sursum attollat.

Quæ causa est, cur homines, qui non ardent amore divino, graves corde sint et dicat illis Propheta: *Usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium*³? Ea nimirum est causa, quia *corpus, quod corrumpitur, aggravat animam*, ut dicit Sapiens⁴; et *jugum grave super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulturæ in matrem omnium*, inquit Ecclesiasticus⁵. Quod sit autem

¹ Ps 76, 11. ² Nota editoris: Non est auctoris nostri opinio, voluntatem gratiæ resistere non posse, sed gratiam efficacem, voluntate consentiente, et hominem obstinatum justificare. Cf. Bellarm. de grat. et lib. arbitr. lib. 6 c. 14. ³ Ps 4, 3. ⁴ Sap 9, 15. ⁵ Sir 40, 1.

hoc jugum grave, quod in corpore mortali aggravat animam, explicat idem auctor paulo post, cum addit: *furor, zelus, fluctuatio, timor, iracundia*¹ et cetera, quæ passiones animi dici solent, hæc hominem ita gravant, ut nihil aspiat nisi terram, cui prostratus inhæret, et nec ad Deum quærendum assurgere nec viam mandatorum Dei expedite currere possit. Sed cum incipit ignis divinus ex alto corda humana succendere, continuo passiones illæ diminui et mortificari et onus grave levius fieri incipit; et si ardor crescat, non difficile est cor humanum ita exonerari, ut accipiat penas sicut columbæ et cum Apostolo dicere possit: *Conversatio nostra in cælis est*²; et quasi corde dilatato per ignem dicat cum Davide: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*³. Certe posteaquam Salvator dixit: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendatur*⁴: vidimus plurimos ita leves effectos, ut omnem honorum et carnis et divitiarum affectum deposuerint et Christo in cælos abeunti dixerint: *Trahe nos post te*⁵. Hinc tot monasteria erecta, tot deserta habitari

¹ Sir 40, 4. ² Philp 3, 20. ³ Ps 118, 32. ⁴ Lc 12, 49.

⁵ Cant 1, 3.

coepta, tot chori virginum inventi, quibus non solum facile fuit viam mandatorum currere, sed etiam per viam consiliorum ascendere et *sequi Agnum, quocumque ierit*¹.

O beatus ignis, qui non consumis, sed illuminas, et, si consumis, humorem noxium consumis, ne vitam exstinguat. Quis mihi dabit, ut isto igne corripiar, qui nigredinem ignorantiae et erroneae conscientiae obscuritatem luce verae sapientiae purget et tollat; qui frigus pigritiae, indevotionis et negligentiae cum amoris ardore commutet, qui cor meum indurari numquam sinat, sed calore suo semper emolliat et obœdiens atque devotum efficiat, qui denique jugum grave terrenarum curarum et terrenorum desideriorum auferat et pennis sanctae contemplationis, quæ caritatem nutrit et auget, cor meum sursum attollat, ut cum Propheta dicere possim: *Lætifica, Domine, animam servi tui, quoniam ad te, Domine, animam meam levavi*².

¹ Apc 14, 4. ² Ps 85, 4.

GRADUS SEPTIMUS

EX CONSIDERATIONE CÆLI, ID EST SOLIS, LUNÆ ET STELLARUM

Caput 1

Sol ut habitaculum Dei altissimi et pulcherrimi consideratur.

Non laborabimus hoc loco, ut ex consideratione cæli gradum nobis ad Deum considerandum erigamus; habemus enim præeuntem Prophetam regium, qui in Psalmis canit: *Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum*¹. Et quoniam duo tempora sunt, quibus e cælo ad Deum penitus contemplationis ascendimus, diurnum videlicet et nocturnum; de priore scribit in illo Psalmo: *In sole posuit tabernaculum suum, et ipse, tamquam sponsus procedens de thalamo suo, exsultavit ut gigas ad currendam viam, a summo cælo egressio ejus et occursus ejus usque ad summum ejus, nec est, qui se abscondat a calore ejus*². De posteriore scribit in alio Psalmo: *Videbo cælos tuos,*

¹ Ps 18, 2. ² Ps 18, 6 7.

*opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti*¹.

Incipiamus a priore tempore. De sole, quem interdiu videmus, quatuor laudes canit Spiritus Sanctus per os David: primam, quod sit tabernaculum Dei; secundam, quod sit pulcherrimus; tertiam, quod velocissime et sine fatigatione semper currat; quartam, quod illuminando et calefaciendo virtutem suam maxime manifestet. Propter hæc omnia scripsit Ecclesiasticus: *Vas admirabile, opus Excelsi; magnus Dominus, qui fecit illum*².

Primum igitur Conditor omnium rerum Deus in sole, tamquam in re nobilissima, posuit tabernaculum suum, id est, inter omnes res corporales elegit Deus solem, ut in ipso tamquam in palatio regio vel divino sanctuario habitaret. Cælum quidem et terram Deus implet³ et cælum ac cæli cælorum eum non capiunt⁴; tamen ibi magis habitare dicitur, ubi maiora signa præsentiae suæ mirabilia operando manifestat. Sed quoniam in textu hebraico dicitur: soli tabernaculum posuit in eis, id est in cælis; colligimus ex hoc loco Psalmi alteram solis excellentiam, quæ cum priore non pugnat: magna res est sol, cui palatium amplis-

¹ Ps 8, 4. ² Sir 43, 2 5. ³ Ir 23, 24. ⁴ 2 Par 2, 6.

simum, pulcherrimum et nobilissimum Deus paravit; voluit enim, ut cælum ipsum esset palatium solis, in quo libere perambulare et operaretur, et ipse sol esset palatium summi Principis Dei. Quemadmodum igitur cognoscimus magnitudinem et eminentiam solis ex eo, quod tabernaculum ejus est cælum, ita cognoscimus magnitudinem et eminentiam Dei ex eo, quod tabernaculum ejus est sol, vas videlicet admirabile et quo nihil mirabilius in rebus corporalibus invenitur.

Deinde David, ut pulchritudinem eximiam solis ex rebus notis ostenderet, comparavit eum cum sponso egrediente ex thalamo suo: numquam enim se magis ornant homines, neque umquam magis speciem et pulchritudinem ostentare cupiunt, quam cum sponsi sunt; tunc enim sponsæ oculis, quam vehementissime diligunt, placere supra modum cupiunt. Sed si possemus in solem aciem oculorum figere, et si propinquiores illi essemus et totum, quantus est et qualis est, videremus, non indigeremus similitudine sponsi ad ejus incredibilem pulchritudinem capiendam. Certe omnis venustas colorum a luce pendet et, absente luce, omnis colorum pulchritudo evanescit; proinde nihil est pulchrius luce; et

Deus ipse, qui est ipsa pulchritudo, lux appellari voluit: *Deus*, inquit S. Joannes, *lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ*¹; porro in rebus corporalibus nihil est sole lucidius ac per hoc nihil est sole formosius. Adde, pulchritudinem rerum inferiorum, atque hominum præcipue, brevi marcescere, solis pulchritudinem numquam exstingui, numquam minui, semper omnia æquali splendore lætificare. An non sentimus, in exortu solis quam videantur res omnes quodammodo exhilarari, nec solum homines lætari, sed etiam suaves venti spirare, flores aperiri, herbæ exsurgere, aviculæ aërem cantu mulcere? Hinc ille cæcus senex Tobias dicenti sibi Angelo: *Gaudium tibi sit semper*, respondit: *Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris sedeo, et lumen cæli non video*²?

Age igitur, anima mea, et tecum reputa: si sol creatus exortu suo ita lætificat omnia, quid faciet sol increatus, sine ulla comparatione pulchrior et lucidior, quando puris cordibus non ad breve tempus, sed in æternum videndus et contemplandus orietur? Et quam infelix et tristis hora succedet perditis hominibus, quando in tenebras sempiternas

¹ 1 Io 1, 5. ² Tob 5, 11 12.

sepeliendi amandabuntur, ubi nec solis increati neque creati radii ullo umquam tempore penetrabunt? Et quale gaudium erit animæ illi, cui a *Patre luminum*¹ dicetur: *Intra in gaudium Domini tui*²!

Caput 2

Ex cursu solis magnitudo Dei apparet.

Postea idem Propheta celebrat solis cursum prorsus admirabilem: *Exsultavit*, inquit, *ut gigas ad currendam viam*³.

Gigas certe robustus, si pro magnitudine corporis passus extendat et pro virium robore velociter currat, ingens omnino spatium brevi tempore conficiet. Et quidem Propheta, quoniam solem comparaverat homini sponso, ut explicaret, eo modo quo poterat, pulchritudinem solis; sic postea comparavit homini giganti, ut eo modo quo poterat, eadem similitudine utens, solis cursum velocissimum explicaret. Sed etiam si non homini, quantumvis magno et robusto, sed avibus volantibus, sagittis, ventis, fulminibus comparasset, adhuc longissime a veritate abesset; nam si verum est,

¹ Iac 1, 17. ² Mt 25. 21. ³ Ps 18, 6.

quod oculis cernimus¹, solem viginti quatuor horis percurrere totum ambitum sui orbis, et si ambitus orbis solis infinitis fere partibus orbis terræ ambitum superat, et si ambitus orbis terræ circiter viginti milia milliariorum complectitur, quæ sunt omnino versissima: sine dubio sequitur, ut singulis horis multa milliariorum milia sol currendo conficiat; et quid dico, singulis horis, immo singulis quadrantibus ac fere singulis horarum particulis. Nam si quis velit ortum vel occasum solis observare, præsertim in horizonte aperto, qualis est in mari vel in planitie campestri, intellet totum corpus solare ascendere supra horizontem minori spatio temporis, quam sit octava pars horæ: et tamen diameter corporis solaris multo major est, quam diameter orbis terræ, qui tamen septem milia milliariorum continet. Ego ipse volens curiose aliquando cognoscere, quanto temporis spatio sol totus occumberet in mari, cœpi ad initium occasus ejus legere Psalmum *Miserere mei, Deus*; et vix totum bis legeram, cum jam sol totus occubuisset. Ergo necesse est, solem eo brevissimo tempore, quo bis

¹ *Nota editoris*: Non movetur quidem sol circa terram, inconcussum vero manet miraculum celeritatis motus corporum cælestium.

legitur Psalmus *Miserere*, cursu suo percurrere spatium multo majus, quam sint septem milia milliariorum. Quis hoc crederet, nisi certa ratio demonstraret? Et si quis nunc addat, corpus, quod tam velociter movetur, esse molem toto orbe terrarum longe majorem, et motum tanti corporis et tam velocem sine ulla intermissione vel fatigatione peragi, et, si Deus jubeat, æterno tempore posse durare: certe nisi stipes aut truncus fuerit, non poterit infinitam Conditoris potentiam non admirari. Vere igitur scribit Ecclesiasticus, hoc *esse vas admirabile, opus Excelsi*, et vere *magnum Dominum, qui fecit illud*¹.

Caput 3

Lumen dat sol et calorem, Deus autem
veram sapientiam et caritatem.

Restat efficacitas luminis et caloris, de qua dicit David: *Nec est, qui se abscondat a calore ejus*². Hoc unum corpus lucidum in medio mundi positum omnia sidera, omnem aërem, omnia maria, omnem terram collustrat, et calore suo vivifico ubique terrarum omnia germina, omnes segetes, omnes arbores vi-

¹ Sir 43, 2 5. ² Ps 18, 2.

vere et frondere facit, omnes fructus ad maturitatem perducit, et infra terram etiam virtutem suam diffundit ac metalla omnis generis producit. Quare S. Jacobus initio epistolæ suæ Deum ipsum cum sole comparavit: *Omne datum optimum, inquit, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum, apud quem non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio*¹. Sol quidem est pater luminum corporalium, Deus autem est pater luminum spiritualium; sed in tribus rebus dissimilitudo magna est inter Deum et solem. Primum enim sol, ut totum orbem terrarum lumine et calore compleat, necesse habet transmutatione perpetua; Deus autem, quia ubique totus est, transmutatione non indiget: idcirco S. Jacobus dicit, *apud quem non est transmutatio*. Deinde sol, propterea quod semper mutat loca, ideo per vices aliis diem facit, aliis noctem relinquit, aliis lucet, aliis obumbratur; Deus autem numquam movetur et semper omnibus præsens est; ideo et S. Jacobus addit: *Nulla est apud eum vicissitudinis obumbratio*. Denique, quod est omnium maximum, a sole, patre luminum corporalium, sunt omnia data et dona, quæ

¹ Iac 1, 17.

nascuntur in terris: sed hæc bona sunt, sed neque optima neque perfecta, quin potius exigua, temporalia, caduca, et quæ nec hominem bonum faciunt et quibus male uti possunt, qui volunt, quæque in suam perniciem plurimi convertunt; at a Deo, Patre luminum spiritualium, *descendunt omnia data optima et dona perfecta*, quæ habentem optimum perfectumque efficiunt, et quibus nemo male uti potest¹, et quæ in iis perseverantem perducunt ad statum veræ felicitatis, qui est omnium bonorum aggregatione perfectus.

Quære igitur, anima mea, quæ sint ista data optima et dona perfecta, quæ desursum sunt atque a luminum Patre descendunt, ut, cum inveneris, de illis sollicita sis atque illa totis viribus obtinere nitaris. Sed non est, quod longe discedas, satis hoc tibi ipsa solis natura monstrabit. Sol enim lumine et calore omnia peragit, atque hæc sunt data et dona patris luminum corporalium, lumen et calor; sic igitur data optima et dona perfecta, quæ desursum sunt descenduntque a vero Patre luminum, Deo, sunt lux sapientiæ et ordinatio caritatis. Lux sapientiæ, quæ vere sapientem facit, et

¹ Abusus tollit possessionem gratiæ. Editor.

qua nemo potest uti male, et quæ ad fontem sapientiæ in cælesti patria situm perducit, est illa, quæ docet contemnere temporalia et magnificare sempiterna; docet: *Non sperare in incerto divitarum, sed in Deo vivo*¹; docet, non facere de exsilio patriam, nec amare peregrinationem sed tolerare; denique docet, habere vitam hanc præsentem in patientia, cum sit plena periculis et tentationibus, et mortem in desiderio, quia: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*². Ordinatio veræ caritatis quid est, nisi Deum, qui finis est omnium desideriorum, sine fine et sine mensura diligere; res ceteras, quæ sunt media ad finem, diligere cum mensura et modo, quantum videlicet necesse est ad finem, id est ad beatitudinem consequendam? Certe nemo est inter filios hominum, qui circa corporis curam ita ordinem invertat, ut sanitatem amet cum mensura, et amaram potionem sine mensura, cum sciat illam esse finem, hanc medium. Unde igitur fit, ut tam multi, qui sapientes videri volunt, in coacervandis divitiis, in quærendis voluptatibus carnis et in adipiscendis honorum gradibus nullum modum inveniant, quasi hæc bona finis

¹ 1 Tim 6, 17. ² Apc 14, 13.

sint cordis humani; et in amando Deo et felicitate sempiterna quærenda iis angustiis contenti sint, quasi hæc media sint ad finem, non finis omnium mediorum? Illa omnino causa est, quia sapientiam hujus mundi habent, non sapientiam, quæ desursum est, descendens a Patre luminum, et quia ordinatam caritatem non habent, ac per hoc caritatem veram non habent, quæ nisi ordinata esse non potest; sed pleni sunt cupiditate, quæ ex Patre non est, sed ex mundo. Tu igitur, anima mea, dum peregrinaris a patria et inter hostes versaris, qui veræ sapientiæ veræque caritati insidiantur et astutiam pro sapientia et cupiditatem pro caritate supponunt: ingemisce toto corde ad Patrem luminum, ut data optima et dona perfecta, veræ scilicet sapientiæ lucem et ordinatæ caritatis ardorem, ad cor tuum descendere faciat; ut, iis repletus, per viam mandatorum Dei inoffenso pede decurras et ad patriam illam pervenias, ubi de ipso fonte sapientiæ bibitur et de puro lacte caritatis vivitur.

Caput 4

Luna subjecta soli, anima cum Deo conjuncta vere clarificatur.

Venio nunc ad tempus nocturnum, in quo cælum nobis per lunam et stellas gradum facit ad ascendendum in Deum; sic enim loquitur David: *Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti*¹. Si cælum ipsum videre possemus, non diceret Propheta, quasi explicando, quod ante posuerat, *lunam et stellas, quæ tu fundasti*; et sane si ad cælum ipsum sensus nostri pertingerent, aut ejus naturam et qualitates certa ratione investigare possemus, sine dubitatione egregiam scalam haberemus ad Deum. Non ignoramus quidem non defuisse, qui ex motu siderum naturam cæli definierint quintam essentiam, simplicem, incorruptibilem, et quæ perpetuo moveatur in orbem; sed scimus etiam non defuisse alios, qui cælum esse voluerint elementum ignis, quod non moveatur in orbem, nec sit incorruptibile secundum partes: nos autem non opiniones, sed scientiam certam aut doctrinam fidei quærimus, ut ex ea nobis ad Deum cognoscendum

¹ Ps 8, 4.

scalam solidam construamus. Ergo contenti erimus ex luna et stellis, quas videmus, scalam erigere cum Propheta, ut paulo ante fecimus ex sole, qui est lux et princeps luminum reliquorum.

Luna duas habet proprietates, quæ nobis utiles esse possunt ad ascendum et promerendum Deum: prior est, quod, quo magis propinquat ad solem, eo magis illustratur in parte superiore, qua respicit cælum, et obscuratur in parte inferiore, qua respicit terram, et quando est omnino subjecta soli et cum eo omnino conjuncta, tum tota est lucida versus cælum et obscura versus terram; et contra, cum est opposita soli, tota illustris cernitur ab iis, qui terram incolunt, et nihil lucis habet in parte superiore, quam intuentur, qui incolunt cælum. Hæc lunæ proprietas magnum esse potest documentum vel exemplum mortalibus, ut intellegant, quam solliciti esse debeant propinquitatis et subjectionis et conjunctionis ad verum Patrem luminum, Deum. Luna significat hominem, sol Deum. Quando luna est opposita soli, tunc lumine mutuato a sole respicit solam terram, et terga quodammodo vertit cælo; unde etiam tunc pulcherri-
ma apparet habitantibus in terra, sed deformissima habitantibus in cælo. Sic

omnino mortales homines, quando longissime recesserunt a Deo, ut filius ille prodigus, quando recessit a patre et abiit in regionem longinquam; tunc abutuntur lumine rationis, quod a Patre luminum acceperunt, ad solam terram inspiciendam, et, obliti Deum, solam terram cogitant, solam terram amant et in ejus bonis adipiscendis toti occupantur; et tunc a filiis hujus sæculi sapientes et beati prædicantur, sed ab iis, qui degunt in cælo, pauperes et nudi et cæci et deformes et miseri et miserabiles judicantur¹. Contra vero luna cum soli conjuncta illi perfecte subjicitur, tota lucet ex parte superiore et cælum solum respicit, terræ vero terga quodammodo vertit et ab humanis oculis penitus evanescit. Sic omnino cum impius incipit ad pietatem reverti et per conversionem perfectam Deo, vero animarum soli, subjicitur per humilitatem et conjungitur per caritatem: tunc adimplet, quod Apostolus monet, ut, quæ sursum sunt, quærat, ubi Christus est in dextera Dei, et, quæ sursum sunt, sapiat, non quæ super terram², et tunc ab insipientibus contemnatur et quasi mortuus reputetur. Vere enim qui talis est, mundo mortuus est et

¹ Apc 3, 17. ² Col 3, 1 2.

vita ejus abscondita est cum Christo in Deo; sed cum apparuerit Christus, vita ejus, tunc et ipse apparebit cum Christo in gloria, ut idem Apostolus eodem loco subjungit.

Atque hæc est causa (ut S. Augustinus in epistola ad Januarium annotavit) cur pascha Domini, tam in lege veteri quam in nova, non possit rite celebrari, nisi plenilunio peracto, id est cum luna, quæ in plenilunio est opposita, incipit per conversionem redire ad conjunctionem cum sole; voluit enim Deus hoc cælesti signo demonstrare, per passionem et resurrectionem Domini factum esse, ut homo, contrarius Deo per iniquitatem suam, inciperet converti ad Deum atque ad ejus gratiam et unionem properare per meritum Jesu Christi¹.

Sed tu, anima mea, si aspirante gratia Dei invenias te forte subjectam Patri luminum per veram humilitatem eique feliciter conjunctam per ardentem caritatem, noli stultos imitari, qui sicut luna mutantur, sed sapientes æmulare, qui ut sol permanent, Ecclesiastico teste². Luna enim quam velociter ad conjunctionem accedit, tam velociter a conjunctione recedit: tu vero, si sapis, adeptam semel

¹ Aug. ep. 55 ad Januar. ² Sir 27, 12.

gratiam noli deserere, noli abire, noli recedere, nihil enim melius ullo in loco reperies, neque scis, an alias reverti dabitur, si sponte recesseris; qui enim promisit veniam pœnitentibus et gratiam revertentibus, nec vitam longiorem nec donum pœnitentiæ tibi promisit. Ergo secure terga vertas terræ et solem tuum intuere, in illo conquiesce, in illo delectare, in illo permane; dicas cum Apostolo Petro: *Bonum est nos hic esse*¹, et cum Martyre Ignatio: *Bonum mihi est cum Christo vivere, quam regnare in finibus terræ*². Et parum tibi sit, quid de te judicent, qui terram sapiunt; *non enim ille probatus est, quem mundus commendat, sed quem Deus commendat*³.

Caput 5

Luna noctem illuminans et aliquando in tenebris relinquens gratiam divinam figurat.

Est alia lunæ consuetudo, quam Deus quoque cum electis suis servare solet. Luna siquidem præest nocti, sicut sol diei, ut dicit Moyses in Genesi⁴ et David in Psalmis⁵; sed sol diem totum

¹ Mt 17, 4. ² Ignat. ep. ad Rom. n. 6. ³ 2 Cor 10 18.
⁴ Gn 1, 16. ⁵ Ps 135, 8 9,

continuo splendore collustrat, luna vero nunc magno lumine, nunc exiguo noctem illuminat, aliquando etiam nullo lumine noctis tenebras consolatur. Sic Deus, ut sol, Angelos sanctos et animas Beatorum, quibus perpetuus dies est, (*nox enim non erit illic*, ait S. Joannes¹) perpetua claritate illustrat; nostræ autem hujus peregrinationis et exsilii noctem, in qua *per fidem ambulamus, et non per speciem*² et Scripturæ sanctæ intendimus tamquam *lucernæ lucenti in caliginoso loco*, ut ait S. Petrus in epistola posteriore³, Deus, ut luna, per vices corda nostra illuminando visitat; et aliquando in tenebris desolationis relinquit.

Nec tamen debes, anima, nimium contristari, si nullo consolationis lumine frueris, neque nimium hilarari, si paulo post in luce consolationis et devotionis respiras. Deus enim non solem, sed lunam se gerit in hujus sæculi nocte, et non solum nobis pusillis et imperfectis Deus nunc apparet ut luna plena lumine consolationis, nunc ut vacua omni lumine horrorem et tenebras noctis densissimas nobis relinquit; nam et Apostolus Paulus, *vas electionis*⁴, et qui *ad tertium cælum raptus audivit arcana verba, quæ non*

¹ Apc 21, 25. ² 2 Cor 5, 7. ³ 2 Ptr 1, 19. ⁴ Act 9, 15.

*licet homini loqui*¹, aliquando dicit: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*², aliquando vero ingemiscit et lamentatur, dicens: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ et captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus*³? et in posteriore ad Corinthios: *Non volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus, supra virtutem, ut tæderet nos etiam vivere*⁴. Atque hoc est, quod monet S. Joannes Chrysostomus, Deum in Sanctis omnibus hoc facere, ut neque tribulationes neque jucunditates eos sinat habere continuas; sed tum ex adversis tum ex prosperis justorum vitam quasi admirabili varietate contexere⁵. Atque hæc de luna.

Caput 6

Ordo concentusque stellarum hierarchiæ celestis imaginem representat.

Reliquæ sunt stellæ inter ornamenta cælorum, de quibus Ecclesiasticus dicit: *Species cæli gloria stellarum*, sed

¹ 2 Cor 12, 2 4. ² 2 Cor 7, 4. ³ Rom 7, 23-24.
⁴ 2 Cor 1, 8. ⁵ Chrys. hom. 8 in Matthæum.

addit continuo: *Mundum illuminans in excelsis Dominus*¹; quidquid enim decoris habent stellæ, ut etiam sol et luna, totum a Patre luminum est, et non sol per diem nec luna ac stellæ per noctem mundum illuminant, sed Dominus est, qui, in excelsis habitans, per solem et lunam et stellas mundum illuminat. Ipse est enim, qui, ut loquitur Propheta Baruch: *Emittit lumen, et vadit, et vocavit illud, et obœdit illi cum tremore; stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis et lætatae sunt, vocatae sunt et dixerunt: Adsumus, et luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas*². Quibus verbis significatur infinita potentia Dei, quæ incredibili facilitate corpora tam vasta et tam formosa momento producit et ornat et operari facit. Quod nobis est *vocare*, Deo est verbo creare; *vocat enim ea, quæ non sunt*³, et vocando facit, ut sint; et stellis dicere, *adsumus*, nihil est aliud, nisi continuo ad vocem imperantis exsistere et operari; *lucere autem cum iucunditate ei, qui fecit illas*, est ita prompte et facile obœdire factori, ac si in obœdiendo magna iucunditate et gaudio afficerentur.

Sed illud est omnino admirabile in stel-

¹ Sir 43, 10. ² Bar 3, 33-35. ³ Rom 4, 17.

lis, quod, cum velocissime moveantur et numquam a cursu illo incitatissimo cessent, et aliæ tardius, aliæ celerius currant in orbem; tamen semper modum suum et proportionem cum aliis ita servant, ut inde concentus harmonicus isque suavissimus oriatur. De hoc concentu loquitur Deus in libro Job, cum dicit: *Quis enarrabit cælorum rationem, et concentum cæli quis dormire faciet*¹? Non est iste concentus vocum aut sonorum, qui auribus corporis percipiatur, sed concentus proportionum in motibus siderum, qui cordis aure sentitur. Siquidem stellæ firmamenti omnes simul eadem velocitate viginti quatuor horis totum cæli ambitum percurrunt; septem vero sidera, quæ planetæ sive errantia sidera dicuntur, variis motibus, alia velocius alia tardius, incitantur, ut videantur stellæ firmamenti bassum imitari (ut vulgaribus nominibus utamur) et planetæ quasi contrapunctum perpetuum et suavissimum facere. Sed hæc supra nos sunt, et illis tantum iste concentus sonat, qui, in cælo positi, rationem motuum istorum intellegunt. Et quoniam stellæ, servata proportione, semper in orbem se convertendo non fatigantur, videntur instar vir-

¹ Iob 38, 37.

ginum honestarum et saltandi peritarum in cælo semper choreas jucundissimas agere.

Sed tu, anima mea, paulo altius ascende, si potes, et a splendore maximo solis, a pulchritudine lunæ, a multitudine et varietate luminum reliquorum, ab admirabili concentu cælorum et a choreis jucundissimis stellarum cogita: quid erit supra cælum videre Deum, solem videlicet, *qui lucem habitat inaccessibilem*¹; intueri Virginem illam, cæli reginam, quæ *pulchra ut luna*², totam lætificat civitatem Dei; aspicere choros et ordines multorum milium Angelorum, qui stellis omnibus plures et lucidiores cælum cæli exornant; cernere animas sanctorum hominum, choris Angelorum insertas, quasi planetas stellis firmamenti admixtos; et quid erit cantica laudum audire et illud perenne *Alleluja* consonis vocibus in plateis civitatis illius dulcissime resonare! Sic enim fiet, ut nec ipsa cæli pulchritudo tibi magna videatur, et quæ infra cælum sunt omnino perexigua ac pæne nulla, ac per hoc contemnenda et despicabilia judicentur.

¹ 1 Tim 6, 16. ² Ct 6, 9.

GRADUS OCTAVUS
EX CONSIDERATIONE ANIMÆ
RATIONALIS

Caput 1

Anima spiritus creatus, Deus spiritus increatus et Creator omnium.

Pertransivimus hucusque res omnes corporales, dum mentis consideratione ex rebus creatis ad Creatorem ascendere nitimur. Jam vero supra omnium corporum dignitatem invenimus animas humanas, quæ ad infimum genus spiritualium substantiarum pertinere noscuntur, inter quas et Deum nihil medium nobis occurrit, præter hierarchias et ordines Angelorum.

Porro humana tantam habet cum Deo conditore similitudinem, ut plane ignorem, an alia via quis possit facilius ad Deum cognoscendum ascendere quam ex consideratione propriæ animæ. Itaque voluit Deus hominem esse inexcusabilem, si notitiam Dei non habeat, cum eam, ipsius Dei auxilio comitante, ex animæ suæ cognitione non difficulter haurire possit¹.

¹ Rom 1, 20.

Primum igitur anima hominis spiritus est, sic enim exponunt sancti Patres illa verba Genesis: *Formavit Dominus Deus hominem ex limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ*¹; et illud Tobix: *Præcipe recipi spiritum meum*²; et illud Ecclesiastæ: *Revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum*³. Quamvis autem vocabulum spiritus conveniat etiam vento, de quo dicitur in Psalmis: *Spiritus procellarum*⁴, et in Evangelio: *Spiritus, ubi vult, spirat, et vocem ejus audis*⁵; tamen non dubium est, spiritum procellarum esse corpus tenuissimum, quod ob summam suam subtilitatem magis imitatur spiritualem naturam quam aliud quodcumque corpus. Anima vero humana proprie spiritus est, non corpus, neque ex materia producitur, sed a Deo creatur, de qua re apud catholicos nulla controversia est.

Hic igitur incipit excellentia animæ et similitudo ad Deum; Deus enim spiritus est, ut Salvator aperte pronuntiat: *Spiritus est Deus, et eos, qui eum adorant, in spiritu et veritate oportet adorare*⁶. Sed quamquam et Deus spiritus est et

¹ Gn 2, 7. ² Tob 3, 6. ³ Ecl 12, 7. ⁴ Ps 148, 8.
⁵ Io 3, 8. ⁶ Io 4, 24.

anima humana spiritus est, tamen Deus est spiritus increatus et creator, anima spiritus creatus: ex quo sequitur infinita distantia inter spiritum, qui est anima, et spiritum, qui est Deus. Proinde quantum lætari potest anima, quod sit in genere substantiæ spiritualis, ac per hoc cælo et sideribus altior nobilitate naturæ, tantum humiliari debet ac Deo conditori subjici, quod ex nihilo facta sit et ex se nihil sit.

Caput 2

Anima immortalis, Deus æternus est.

Deinde anima humana, quia spiritus simplex est, immortalis etiam est; non enim habet in se aliquid, unde distrahi vel interire possit.

Sed in hac re quoque quantum gloriari potest supra animas brutorum animalium, quæ cum corpore intereunt, tantam Conditoris sui excellentiam suspicere et admirari debet, qui non solum immortalis, sed sempiternus etiam est. Anima enim humana aliquando non fuit et solius Dei voluntate ad esse pervenit, et ejusdem voluntate Dei posset ad nihilum redigi, quamvis in se corruptionis principium non habeat. Itaque recte dixit Apostolus de Deo: *Qui solus ha-*

*bet immortalitatem*¹; solus enim nulli vi, nullo casu, nulla ratione dissolvi potest, cum sit ipsum esse, ipsa vita et fons essendi et vitæ.

Caput 3

Anima ratione prædita est, Deus est lux et intelligentia.

Tertio anima humana lumine intelligentiæ prædita est: cognoscit enim non solum colores et sapes et odores et sonos et calorem et frigus et durum et molle et alia id genus, quæ sensibus corporis patent; sed etiam de substantia iudicat et de rebus non solum singulis, sed etiam universis, et non solum præsentia novit, sed etiam futura conjectat, et discurrendo transcendit cælos, penetrat abyssos, ex causis scrutatur effecta et ex effectis recurrit ad causas. Denique Deum ipsum, *qui lucem inhabitat inaccessibilem*², acie mentis attingit; atque hoc est lumen, de quo dicit sanctus Joannes in Evangelio: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*³, et David in Psalmis: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*⁴, et: *Nolite fieri sicut*

¹ 1 Tim 6, 16. ² Ibidem. ³ Io 1, 9. ⁴ Ps 4, 7.

*equus et mulus, quibus non est intellectus*¹.

Magna est hæc animæ dignitas, per quam homo similis est Deo et dissimilis bestiis; atque hinc conjectare potest ac debet homo, quanta sit eminentia et sublimitas Domini Conditoris sui. Anima enim lumine intellegendi prædita est, sed Deus est lux et intelligentia. Anima discurret a causis ad effecta et ab effectis ad causas, atque eo discursu non sine magno labore scientiam venatur; Deus intuitu uno ac simplici simul omnia perfecte cognoscit. Anima intellegit ea, quæ sunt, ac per hoc scientia ejus pendet a rebus; Deus intellegendo facit, ut res sint, ac per hoc rerum exsistentia a Dei scientia pendet. Anima de rebus futuris utcumque conjectat; Deus omnia futura non minus perspicue quam præterita et præsentia semper intuetur. Anima multis indiget, ut intelligentiæ munus exerceat, objecto, specie, phantasmate et aliis; Deus nulla re eget, ipsa enim essentia sua est illi omnia, immo etiam ipsa sua essentia est illi intelligentia. Denique anima, dum est in corpore, non solum Deum non videt, sed neque Angelos videt, neque seipsam vi-

¹ Ps 31, 9.

det, neque substantiam ullam, quamvis corporalem, proprie videt, et in multis fallitur, plurima ignorat, de pluribus opinionem, de paucissimis veram scientiam habet; Deus autem nihil ignorat, nihil opinatur, numquam fallitur, numquam errat, *omnia nuda sunt et aperta oculis ejus*, ut Apostolus loquitur in epistola ad Hebræos¹. Ergo si tanti facit homo scientiam suam, ut Apostolus dicat: *Scientia inflat*²; quantum admirari debet scientiam Conditoris, cui comparata omnis scientia nostra non scientia, sed ignorantia est!

Caput 4

Habet anima scientiam practiceam; in mente Dei suprema lex et recti et justi.

Quarto viget in anima humana genus aliud scientiæ, quod non in speculatione, sed in actione versatur. Unde sunt tot libri philosophorum de vitiis et virtutibus, tot leges principum et consilia jureconsultorum, tot institutiones et exercitationes ad artem bene vivendi comparandam? In quibus admirabile cernitur in homine lumen rationis, quo uno longe ac longe bestiis præstamus.

¹ Hbr 4, 13. ² 1 Cor 8, 1.

Sed nihil hæc omnia sunt ad legem æternam, quæ in mente Conditoris viget, ex qua, tamquam ex fonte uberrimo, manarunt omnes leges et omnia jura: *Unus est enim legislator et judex*, Deus, inquit S. Jacobus in epistola sua¹. Ipse est veritas et justitia et sapientia, *per quem reges regnant et legum conditores justa decernunt*². Proinde numquam artem bene beateque vivendi reperies, donec ad scholam Christi, qui *unus est Magister*³ verus, admissus ejus verbo et exemplo didiceris justitiam illam, quæ abundat super justitiam scribarum et pharisæorum⁴, addo etiam philosophorum, *cujus finis est caritas ex corde puro et conscientia bona et fide non ficta*⁵.

Caput 5

Anima hominis inventrix artium, Deus
fons ingenii et sapientiæ inventricis
rerum.

Quinto possidet anima hominis tertium genus scientiæ, quod in rebus ingeniose fabricandis positum est. Et quidem norunt etiam araneæ telas texere, et aviculæ nidos ædificare, et apes mella

¹ Iac 4, 12. ² Prov 8, 15. ³ Mt 23, 8. ⁴ Mt 5, 20.
⁵ 1 Tim 1, 5.

conficere, et vulpes foveas quasi domos quærere; sed ista animantia naturæ quodam instinctu rem unam et eandem et modo eodem faciunt. Anima vero humana ratione et iudicio prædita artes innumerabiles adinvenit, per quas omnibus animantibus, velint nolint, imperat et dominatur; nec prosunt avibus alæ, nec piscibus profunditas aquarum, nec leonibus aut ursis robur eximium, nec equis et mulis ferocitas, nec cervis et capreis pernicitas. Siquidem ipsi etiam pueri laqueis et visco et retibus aves capiunt; et hamo ac retibus piscatores pisces apprehendunt. Viri autem ingenio et arte leones et ursos caveis ferreis includere et circumducere, apros et cervos vel funibus irretire, vel ferro confodere, equos et mulos freno domare et imperio suo subdere didicerunt. Quid dicam de arte navigandi? Quanta lux ingenii in anima humana fulsit, quando per liquidum mare naves maximas et ponderibus gravissimis onustas non solum remis, quasi pedibus, currere, sed etiam velis, quasi alis volare docuit! Quid de agricultura? Quis non obstupescat ingenium hominis, si segetes, si vineas, si pomaria, si hortos, si piscinas, si varios aquarum rivulos, ad hortos irrigandos et arva humectanda, ductos inspiciat? Quid de

architectura? Quis non miretur palatia, templa, urbes, arces, turre, amphitheatra, pyramides, obeliscos? Omitto pingendi et sculpendi artes, quibus sic interdum ad vivum exprimuntur vel coloribus in tabula, vel scalpello in marmore vultus hominum vel res ceteræ, ut veræ, non pictæ vel sculptæ credantur¹. Omitto reliquas artes humano ingenio, sive ad necessitatem vitæ, sive ad commoditatem, sive ad voluptatem excogitatas, quæ tot sunt, ut numerari vix possint.

Age igitur, anima mea, gratias Deo, quod tanto intervallo distare voluerit naturam tuam a natura animantium ceterorum; sed simul attolle oculos mentis ad ipsum eundem Condito rem tuum, in quo est verus fons ingenii et sapientiæ effec tricis rerum! Ab illo fonte defluxit, quidquid ingenii ad naturam tuam derivatum est; et si miraris ingenium hominis, quod animantibus ratione carentibus industria et arte dominari didicerit: admirare potius Deum, cui omnia serviunt et obœdiunt, non solum animantia, sed etiam inanima. Et si magnum tibi videtur, quod homo tot artes invenit navigandi maria, colendi agros, fabricandi domus; cur non

¹ *Nota editoris:* Adde, quas auctor noster nondum novit, per plurimas recentiorum temporum ad inventiones ingeniosissimas.

majus videri debet, quod Deus sapientia sua fabricavit cælum et terram et maria et omnia, quæ in eis sunt, et omnia moderatur et regit? Et si denique obstupescis artem pingendi in tabulis et quasi vivos ducendi de marmore vultus: cur non obstupescis artem Conditoris tui, qui de luto formavit verum ac vivum hominem, et de costa viri veram ac vivam mulierem ædificavit¹, præsertim si addas, quæ faciunt homines, sine Deo cooperante non fieri, quæ autem facit Deus, ab ipso solo nullo alio cooperante fieri.

Caput 6

Liberum hominis arbitrium cum libertate Dei comparatur.

Sexto donata est hominis anima libero voluntatis arbitrio, quod est illi commune cum ipso Deo et Angelis, et quo a rebus ceteris creatis maxime distat. Magna est hæc nobilitas et admirabilis excellentia.

Sed tanto major est libertas in conditore rerum omnium, Deo, ut animæ libertas, cum illa comparata, vix umbra illius esse videatur. Primum libertas voluntatis humanæ infirma est et ad mala

¹ Gn 2, 21 22.

ac noxia sibi eligenda facilis et prona: libertas voluntatis divinæ robustissima est, ut deficere vel inclinari ad malum nullo modo possit. Quomodo enim posse mori infirmitas est corporis mortalis, non posse mori sanitas est corporis glorificati: sic etiam posse peccare infirmitas est liberi arbitrii, non posse peccare sanitas erit ejusdem arbitrii, quando Deus in cælesti patria hoc nobis conferet per gratiam, quod ipse semper possidet per naturam. Deinde liberum arbitrium nostrum liberum quidem est, ut possit velle et non velle, vel etiam velle et nolle; sed non est potens efficere, quod vult, vel ut non fiat, quod non vult, etiam in seipso, quanto magis in ceteris. Audi Apostolum lamentantem in epistola ad Romanos: *Non, quod volo bonum, hoc facio, sed, quod odi malum, hoc ago*¹. Et quis nostrum hoc non experitur? Volo attente orare Deum et jubeo imaginationi meæ, dum ad orandum assisto, ut nusquam evagetur nec me trahat ad alia cogitanda: et eam retinere non possum in officio; ac dum minus de hac re sollicitus sum, invenio me ab imaginatione delusum, oratione intermissa ad alia cogitanda delapsum. Volo non concupiscere

¹ Rom 7, 15.

et non irasci præter ordinem rationis, et impero per liberum arbitrium irascibili et concupiscibili facultati, quæ in me sunt ac rationi jure subditæ esse debent, ut rationis imperio omnino subjaceant nec se sinant a sensibus corporis ullo modo seduci; et sæpe non obœdatur, nec fit quod volo, sed quod nolo. Sed quod prorsus admirabile et miserabile est, imperat animus corpori, et paretur statim, imperat animus sibi, et resistitur: *Unde hoc monstrum?* inquit S. Augustinus: *imperat animus, ut moveatur manus, et tanta est facilitas, ut vix a servitio discernatur imperium; et animus animus est, manus autem corpus est! Imperat animus, ut velit animus, nec alter est, nec facit tamen . . . Sed non ex toto vult; non ergo ex toto imperat. Non igitur monstrum, . . . sed ægritudo animi est, quia non totus assurgit veritate sublevatus, consuetudine prægravatus*¹. At libertas arbitrii Domini Dei cum plena et absoluta potestate ita conjuncta est, ut de ea scriptum sit: *Omnia, quæcumque voluit, fecit*², et: *Nemo est, qui tuæ possit resistere voluntati*³.

¹ Aug. Confess. lib. 8, cap. 9. ² Ps 113, 11. ³ Cfr. Esth 13, 9.

Quare, anima mea, si sapis, noli de viribus liberi arbitrii gloriari, donec pervenias ad libertatem gloriæ filiorum Dei¹, quando cælestis medicus sanaverit omnes languores tuos et repleverit in bonis desiderium tuum². Interim vero ingemisce assidue ac dicito Deo cum Propheta: *Adjutor meus esto, ne derelinquas me*³, et non cum corpore et ex sola consuetudine, sed vigilanter et ex toto corde repete, quod plusquam septies in die repetis: *Deus, in adjutorium meum intende, Domine, ad adjuvandum me festina*⁴.

Caput 7

Voluntas animæ rationalis appetere potest bona spiritualia, Deus ipse summum bonum est, caritas.

Septimo habet hominis anima voluntatem rationalem, quæ non solum appetere potest bona præsentia et particularia et corporalia, qualia appetunt etiam bestię; sed etiam bona absentia, generalia et spiritualia, quæ per fidem aut rationem ostenduntur, atque adeo ipsum summum et infinitum bonum, quod est Deus. Atque hoc est, quod facit homi-

¹ Rom 8, 21. ² Cfr. Ps 102, 5. ³ Ps 26, 9.
⁴ Ps 69, 2.

nem magnarum virtutum capacem, ac præcipue reginæ omnium virtutum, caritatis.

Amant animantia bruta, sed amore concupiscentiæ; amorem vero amicitiae omnino ignorant. Tu vero, anima, capax a Deo facta es illius doni, quod est fons omnium donorum, et quod cum Deo summo bono ita conjungit, ut ille in te maneat et tu in eo, luminosæ videlicet et speciosissimæ caritatis. *Deus enim caritas est, et qui manet in caritate, in Deo manet et Deus in eo*¹.

Sed si hoc tantum est bonum voluntatis creatæ, quantum erit illud bonum, quo plena est voluntas increata? Sola voluntas Dei capax est infiniti amoris, quo digna est amari infinita bonitas Dei. Neque indiget virtutibus ista voluntas, neque opus habet ab intellectu dirigi; ipsa enim et intellectus idem sunt, sicut sapientia et caritas in Deo una res sunt.

Caput 8

Præsentia animæ in corpore speculum est existentiae Dei in rebus creatis.

Octavo anima humana est in corpore humano, sed longe aliter quam animæ brutorum in corporibus eorum. Ani-

¹ 1 Io 4, ⁹ 16.

mæ brutorum materiales sunt et extensæ ad corporis extensionem, ut pars sit in parte et tota in toto. Anima vero humana, quæ spiritus indivisibilis est, admirabili modo tota in toto et tota in singulis partibus est; et cum totum corpus repleat, nullum tamen in corpore locum occupat; et quando corpus crescit, anima non crescit, sed incipit esse, ubi antea non erat; et si membrum abscinditur vel arescit, anima non minuitur neque siccatur, sed desinit in eo membro esse, ubi antea erat, absque omni læsione vel mutilatione sua.

Hoc est verum speculum existentiae Dei in rebus creatis. Deus enim spiritus indivisibilis est; et tamen mundum totum et partes ejus omnes replet, nec locum ullum occupat, et totus est in toto mundo et totus in qualibet parte mundi; et cum nova creatura producit, Deus in ea incipit esse, nec movetur tamen; et cum creatura aliqua forte destruitur aut moritur, Deus non destruitur nec moritur, sed desinit ibi esse, nec tamen locum mutat.

Itaque in his conveniunt Deus et anima; sed in multis tamen, ut par est, longe eminet Deus. Anima siquidem, ut in corpore sit et corpus regat ac moveat, necesse habet formam corporis fieri atque ita cum eo conjungi, ut ex

anima et corpore unus homo fiat. Deus non eget, ut fiat forma vel anima mundi, neque ut ex ipso et mundo una substantia composita fiat; sed ex immensitate sua hoc habet, ut ubique sit, ex indivisibili unitate, ut totus ubique sit, ex omnipotentia, ut omnia regat, omnia portet, omnia moveat. Deinde anima, quamvis in toto corpore esse dicatur, tamen proprie non est nisi in partibus viventibus sive animatis, proinde non est in humoribus, in capillis, in unguibus, in membris aridis vel emortuis; Deus absolute in rebus omnibus est, nec solum in corporalibus, sed etiam in spiritualibus, neque fieri potest, ut aliquid sit, in quo Deus non sit. Præterea non est anima nisi in corpore suo, eoque satis angusto et brevi et in quo partes omnes simul colligatæ sint; si qua enim pars separaretur ab aliis, in illa esse non posset anima. Deus autem in hac rerum universitate totus est, quamvis et ipsa universitas maxima sit, et partes ejus colligatæ non sint, quamvis contiguæ sint; et si mundus alius et alius conderetur, in omnibus Deus esset. Ideo enim scriptum est: *Cælum et cæli cælorum non te capiunt*¹. Quoniam si alii cæli et alia

¹ 2 Par 6, 18.

terra fieret, in illis quoque esset; et si rursus novi cæli et novæ terræ sine fine multiplicarentur, omnia repleret, et ubi non esset, nihil omnino esset.

Caput 9

Anima est imago quædam sanctissimæ Trinitatis.

Nono anima hominis, præter ea quæ dicta sunt, habet etiam imaginem in se quamvis obscuram divinissimæ Trinitatis: tum quia habet memoriam fecundam, vim intellegendi et vim amandi, tum etiam quoniam mens ejus intelligendo format verbum quoddam suum, et a mente et a verbo procedit amor; quia id, quod cognoscitur a mente et repræsentatur a verbo ut bonum, continuo a voluntate diligitur et desideratur.

Sed tamen longe altiore et diviniore modo Pater Deus generat Verbum Deum, et Pater et Verbum spirant Spiritum Sanctum Deum, qui est amor vivens et fons vivus omnis amoris casti. Et ea de causa mysterium Trinitatis superat naturalem sciendi modum, nec potest sine supernaturali lumine ad ipsius notitiam quantumvis doctus philosophus pervenire. Siquidem anima hominis producit verbum et amorem, quæ non sub-

stantiæ, sed accidentia sunt, ac per hoc personæ non sunt; Deus autem Pater Verbum gignit sibi consubstantiale, et Pater ac Verbum spirant Spiritum Sanctum utrique similiter consubstantialem, unde tres personæ merito dicuntur Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Deinde anima hominis producit verbum, quod non diu permanet, et voluntas producit amorem, qui non diu durat: Deus autem Pater generat Verbum æternum, et Pater et Verbum spirant Spiritum Sanctum æternum; neque enim Deus esse potest sine Verbo et sine Spiritu suo. Denique anima hominis per unum verbum rem unam repræsentat, ideo multiplicat verba, non solum mentis sed etiam oris, et voluntas humana multos actus amoris producere debet, si multas res velit amare; Deus autem unico Verbo omnia vera dicit et unico actu amoris omnia bona diligit.

Caput 10

Anima corpori naturalia, Deus animæ tribuit dona cælestia.

Denique hoc habet anima humana, ut, dum est in corpore, quamvis non videatur nec audiatur nec moveatur ac vix in eo esse intellegatur, et, ea recedente, nihil corpori deesse videatur; ta-

men ipsa omnia bona corpori tribuat, sensum, motum, loquelam, subsistentiam, pulchritudinem, robur. Cur enim homo, dum vivit, videt, audit, loquitur, ambulat, subsistit, robustus, formosus et amabilis est, nisi quoniam anima in eo est? Et cur post mortem nec videt nec audit nec loquitur nec movetur, sed jacet deformis, inutilis et invisus, nisi quoniam anima recessit, unde bona illa derivabantur?

Sic Deus tuus, o anima, dum per gratiam suam in te vivit, ipse facit, ut videas, quæ tibi fides ostendit; et audias, quid loquatur in te Dominus; et ambules per viam mandatorum ad cælestem Jerusalem; et loquaris in oratione ad Deum, et in sancta exhortatione ad proximum; et subsistas perseverando in operibus bonis; et robustus sis in acie adversus hostes invisibiles, et formosus in oculis invisibilis Dei et Angelorum ejus. Cave autem, ne, recedente gratia Dei, quæ est vita animæ tuæ, experiaris damna, quæ secum affert *mors prima*; unde rapiaris ad *mortem secundam*, ex qua resurrectio nulla conceditur¹. O si mentis oculos tibi Dominus aperiret, et speciem eximiam ac splendorem nimium intueri posses, quo prædita est anima

¹ Apc 20, 5 6 14.

grata Deo et per veram caritatem ei conjuncta; et quibus oculis eam Deus aspicit, quem locum illi præparat, quæ gaudia illi promittit, et quanto ipsa desiderio expectatur ab Angelis et aliis spiritibus beatis: certe ferre non posses, ut tanta pulchritudo vel aliqua levi macula foedaretur; et si id forte contingeret, enitereris saltem, ut maculas illas, quantumvis parvas, lacrimarum fluminibus dilueres. Hoc certe de sancto Francisco refert S. Bonaventura: quoniam videbat se *Agnum immaculatum* sine macula aliqua sequi non posse¹, dedisse saltem operam, ut cotidianis et copiosis imbribus lacrimarum animam purgaret et maculas omnes, quantumvis levissimas, tergeret². Sed si per eandem gratiam Dei aperirentur oculi interiores et intueri posses, quanta sit foeditas animæ peccatricis, quam tetrum odorem spiret, quasi putrefactum cadaver, et quam refugiant Deus et Angeli sancti eam respicere, quamvis fortasse in corpore habitet specioso et ornato et oculis hominum valde amabili: sine dubitatione ulla ita horreres, ut nulla ratione patereris, te talem fieri aut in eo statu diutius permanere.

¹ Cfr. Apc 14, 4. ² Bonavent. vita S. Franc. c. 5, n. 7.

GRADUS NONUS EX CONSIDERATIONE ANGELORUM

Caput 1

Angelus totus est spiritus perfectus isque
creatus, Deus spiritus increatus isque
perfectissimus.

Pervenimus ad supremum gradum
ascensionis in Deum, ex iis, qui
sumi possunt a substantiis creatis; nulla
enim est creata substantia sublimior an-
gelica, si de naturali tantum perfectione
loquamur. Angelos igitur considerabi-
mus primum quoad excellentiam natu-
ræ, deinde quoad sublimitatem gratiæ,
postremo quoad officia, quibus fungun-
tur; neque propositum nobis est, inte-
gram disputationem de Angelis insti-
tuere, sed ea solum attingere, quæ nos
juvare possunt ad elevandam mentem in
Deum.

Angelus igitur si cum anima rationali
et humana comparetur, satis apte dici
potest anima perfecta, quemadmodum et
anima dici potest Angelus imperfectus.
Sic enim de homine ratione animæ lo-

quitur Propheta, cum dicit: *Minuisti eum paulo minus ab Angelis*¹. Angelus enim est integra perfectaue substantia spiritualis; anima humana dimidiata et imperfecta, quia est forma corporis, ac per hoc est pars hominis. Itaque Angelus totus est spiritus, homo partim spiritus partim caro, vel partim Angelus partim bestia, quomodo si quis diceret, Angelum esse totum aureum, hominem partim aureum partim luteum. Quare verum est, quod Propheta dicit, hominem esse paulo minoratum ab Angelis, et verum etiam esse, animam humanam, quia est pars hominis, esse paulo minorem Angelo. Ex quo sequitur, ut Angelus similior Deo sit quam homo vel anima ejus, quia Deus spiritus est, non corpus neque corporis forma. Nec tamen hæc major similitudo Angeli ad Deum facit, ut Deus non sit spiritus infinito intervallo dignitatis elevatus super angelicam sublimitatem; est enim Deus spiritus increatus, æternus, immensus, solus potens, solus sapiens, solus bonus, solus altissimus.

Quare si confiteris, anima mea, suspiciendam merito a te esse naturam angelicam, quanto magis suspicere debes

¹ Ps 8, 6.

et admirari naturam divinam, quæ supra modum et supra omnem mensuram supereminet angelicæ dignitati!

Caput 2

De intellegentia et scientia Angelorum.

Sed neque solum in natura sive substantia dici potest Angelus homo perfectus et homo Angelus imperfectus, sed etiam in intellegentia et scientia. Siquidem homo sive anima humana multum laborat in rebus intellegendis, cum oporteat eam uti ministerio sensuum et, discurrendo ab effectis ad causas et a causis ad effecta, paulatim scientiam sibi comparare, unde etiam sæpe dubius hæret, sæpe misere fallitur, et raro ad certam intellegentiam pervenit; Angelus vero unico intuitu rem intuetur et simul causas et effecta ipsius cernit, nec solum ad accidentia, sed ad ipsam etiam rei substantiam penetrat, neque res tantum corporales, sed etiam spirituales videt.

Itaque homo, dum in hac terra peregrinatur, quod ad intellegentiam pertinet, non paulo minus est minoratus ab Angelis, sed tam multum est minoratus, ut homo, quantumvis ingenio polleat et studio sapientiæ operam dederit, si cum

Angelo compararetur, puer aut infans et lactens merito dici possit. Non enim falso de nobis mortalibus Propheta cecinit: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*¹. Audi sapientissimum Salomonem, quid de nostra scientia, qua sic inflamur, judicet: *Cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone*², et rursus: *Mundum tradidit (Deus) disputationi eorum, ut non inveniatur homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem*³.

Si cuncta sunt difficilia et inexplicabilia ab homine, et si de mundo hoc visibili nihil intellegit homo a prima re creata usque ad ultimam, nihil, inquam, perfecte intellegit, ut naturam ejus, proprietates, accidentia, vires et cetera, quæ in ea latent, explicare queat: quantis erroribus se implicabit, si ea, quæ supra cælum sunt, investigare tentaverit? Quare si sapis, anima, sectare scientiam salutis et sapientiam Sanctorum, quæ in eo posita est, ut Deum timeas et mandata ejus observes; delectet te magis oratio quam disputatio, et caritas ædificans quam scientia inflans⁴: hæc enim est via, quæ ducit ad vitam et regnum cælorum, ubi dabitur nobis parvulis æqua-

¹ Ps 8, 3. ² Ecl 1, 8. ³ Ecl 3, 11. ⁴ 1 Cor 8, 1.

litas Angelorum, qui *semper vident faciem Patris, qui in cœlis est*¹.

Caput 3

Angelorum imperium super corpora et
omnipotentia Creatoris.

Est vero etiam tertium quiddam, in quo humana anima non paulo minus, sed multum valde minoratur ab Angelo. Est autem potentia et imperium super corpora. Anima enim humana corpus suum tantum voluntatis imperio movere potest, alia corpora hoc modo non potest, et corpus suum movet motu progressivo super terram, non autem potest illud super aquam suspendere, vel super aërem evehere et, quo voluerit, asportare; Angeli vero solo impetu spiritus, id est imperio voluntatis, corpora gravia sursum evehunt et ferunt, quocumque libuerit: sic Angelus unus rapuit Habacuc et brevissimo tempore tulit in Babylonem, ut prandium ferret Danieli, et reportavit in Palæstinam². Deinde non potest homo solo spiritu pugnare cum hostibus, sed manibus et armis indiget; sed Angelus sine manibus, sine armis contra integrum exercitum

¹ Lc 20, 36; Mt 18, 3 10. ² Dn 14, 32 ss.

armatorum hominum, solo impetu spiritus sui, præliari potest et vincere: sic Angelus unus occidit aliquando centum octoginta quinque milia Assyriorum¹.

Et si hæc potest Angelus, quid poterit Conditor et Dominus Angelorum? Utique poterit, qui ex nihilo fecit omnia, in nihilum omnia redigere.

Potest quoque animus humanus per artem pingendi et sculpendi non sine industria et labore conficere imagines hominum, quæ viventes homines repræsentent et spirare ac vivere videantur; possunt Angeli sine labore et sine manibus et instrumentis ac fere momento temporis corpus ex elementis ita sibi aptare, ut corpus humanum ab hominibus prudentibus judicetur, quod videlicet ambulet, loquatur, comedat, bibat et tangi, palpari atque etiam lavari queat. Sic Abraham Angelis cibum præparavit et pedes lavit²: quoniam, ut explicat Apostolus, Angelos hospitio recepit, homines se recepisse credens³; quod idem accidit nepoti ejus Loth, dum Angelos duos tamquam homines peregrinos in domum suam admisit⁴. Sed et Raphael Angelus per multos dies versatus est

¹ 2 Rg 19, 35.

² Gn 18, 2 ss.

³ Hbr 13, 2.

⁴ Gn 19, 1 ss.

cum Tobia juniore, ambulans, loquens, comedens, bibens, ac si vere ac proprie homo esset; et tamen ipse postea discessurus, ait: *Videbar vobiscum manducare et bibere, sed ego cibo et potu invisibili utor*, ac repente ab oculis eorum evanuit¹.

Magna profecto et admirabilis potentia, corpus repente formare, quod nulla in re ab humano et vivo corpore differre videatur, et illud ipsum, quando libuerit, repente dissolvere, ut vestigium ejus nullum appareat. Quod si tanta et tam admiranda Angelorum potentia est, quanta erit potentia Conditoris Angelorum, qui et illos creavit et potentiam, quantum voluit, attribuit? Omnino sicut scientia Angelorum et nostra, cum scientia Dei comparata, ignorantia est, et sicut justitia Angelorum et nostra, justitiæ Dei comparata, injustitia est: sic omnis potentia Angelorum et nostra, potentiæ Dei comparata, infirmitas est; ideo vere dicitur Deus noster solus sapiens², *solus bonus*³ et *solus potens*⁴.

¹ Tob 12, 19 21. ² Rom 16, 27. ³ Lc 18, 19.
⁴ 1 Tim 6, 15.

Caput 4

De loco et motu Angelorum et de omnipræsentia Dei.

Denique si locum Angelorum et hominum consideremus, inveniemus ex hac etiam parte hominem sive ejus animam non paulo minus, sed multum omnino ab Angelo minoratam¹ (utor enim libenter verbo, quo utitur Apostolus). Nam animæ humanæ locum Deus attribuit in terra, Angelis in cælo, id est in palatio suo: *Cælum enim cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum*². Hinc Dominus apud Matthæum vocat *Angelos cælorum*³, et apud Lucam dicit: *Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente*, et paulo post: *Gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente*⁴. Et præterea sic alligavit Deus animam corpori, ut sine illo locum mutare non possit; Angelos autem Deus nulli corpori alligavit atque eis potestatem attribuit, ut de cælo ad terram et de terra ad cælum, vel quocumque voluerint, velocissime transeant. Sic Angelus, naturæ dignitate proximus Deo, etiam subtilitate utcumque imitatur omnipræsentiam Dei.

¹ Hbr 2, 7. ² Ps 113, 24. ³ Mt 24, 36. ⁴ Lc 15, 7-10.

Deus enim semper ubique est per naturæ immensitatem neque eget loci mutatione, cum sit ubique; Angelus per motus velocitatem tam facile de loco ad locum transit et præsentiam suam locis omnibus exhibet, ut ubique quodammodo esse videatur.

Tu vero, anima mea, si Dominum Angelorum audire volueris, non erit, cur Angelis vel locum illum sublimem vel motum sine fatigatione velocissimum invideas; nam non solum tu, anima, corpore soluta æqualis Angelis eris, sed, cum ad corpus redieris, quod Christus *conformabit corpori claritatis suæ*¹, cum ipso corpore cælum tamquam domum propriam possidebis, et ipsum corpus spirituale effectum² sine labore vel fatigatione illic erit continuo, ubi tu, ejus anima, volueris atque jusseris. Non te fallit Dominus tuus, qui ait in Evangelio: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt; et: Vado parare vobis locum, et si abiero et præparavero vobis locum, iterum venio et accipiam vos ad meipsum, ut, ubi sum ego, et vos sitis*³. *Volo, Pater, ut, ubi sum ego, et illi sint mecum et videant claritatem meam, quam dedisti mihi*⁴. Ubi sit autem Christus et

¹ Phlp 3, 21. ² 1 Cor 15, 44. ³ Io 14, 23. ⁴ Io 17, 24.

quale corpus habeat, non ignoras; confiteris enim cotidie ac dicis: *Tertia die resurrexit a mortuis; ascendit ad cælos*¹. Et scis corpus ejus post resurrectionem intrare solitum ad discipulos januis clausis²; et cum recederet, non ambulando sed evanescendo recedere consuevisse³, id est: tam celeri motu corpus suum transferre solitum de loco ad locum, ac si spiritus, non corpus fuisset. Sed si ad gloriam istam aspiras, oportet hic primum, ut conformes corpus tuum corpori humilitatis Christi; sic enim fiet, ut Christus corpus tuum conformet corpori claritatis suæ. Deinde oportet, ut vestigia ejus sequaris: *Christus enim passus est pro nobis, nobis relinquens exemplum, ut sequamur vestigia ejus*, inquit Apostolus Petrus, et quæ sunt vestigia ejus? *Qui peccatum, inquit, non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus; qui, cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur*⁴. Duo sunt Christi vestigia, a quibus si aberras, viam perdidisti et ad patriam numquam pervenies: oportet mala non facere, sed pati, et quod inde sequitur, bona facere et bona hic non expectare;

¹ Symb. Apost. ² Io 20, 19. ³ Lc 24, 31. ⁴ 1 Ptr 2, 21-23.

et, quæ horum omnium summa est, oportet diligere proximum propter Deum dilectione vera et pura, amicitia, non concupiscentia, gratis, non propter retributionem hominis, contentum retributione Dei, quæ omnem mensuram superat.

Caput 5

Qualis gratia fuerit Angelis data et
qualis hominibus.

Veniamus nunc ad dignitatem Angelorum secundum gratiam. Vere in hoc etiam minoratus est homo plusquam paulo minus ab Angelis. Siquidem initio Deus Angelos singulos ita creavit, ut simul in eis conderet naturam et infunderet gratiam, ut S. Augustinus testatur in libris de civitate Dei¹. Deinde mox, ut prima conversione mentis in Deum illi per caritatem adhæserunt, cadentibus reprobis, beatitudine et gloria coronati sunt. Itaque peregrinatio ipsorum brevissima et mansio in patria sempiterna fuit; si tamen peregrinatio dici debet brevissima illa mora, quæ inter creationem et beatitudinem intercessit. Nos autem homines gratiam quidem cum natura in creatione accepimus, sed in parente pri-

¹ Aug. de civ. Dei lib. 12 cap. 9.

mo, non in nobis, et ideo, illo cadente, omnes cecidimus: *in quo*, ut Apostolus loquitur, *omnes peccaverunt*¹; quamvis autem per mediatorem Dei et hominum, Christum Jesum, reconciliati simus Deo², tamen exsilio diuturno damnati sumus et, dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino, per fidem enim ambulamus, et non per speciem; et quod pios homines et patriam desiderantes multum contristat, illud est, quod inter hostes sævissimos interim versamur et periculum est, ne, ab illis circumventi et capti, a dulcissimæ patriæ possessione tandem excidamus. Hinc sunt illæ voces: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est: habitavi cum habitantibus Cedar; multum incola fuit anima mea*³.

Sed quamvis in hac re minores Angelis simus; Dei tamen benignitas mirifice nos homines consolatur, tum quod ex genere nostro unum et unam, Christum et Mariam, in regno cælorum omnibus Angelis anteposuit, tum quod non paucos ex hominibus, quamvis Angelis omnibus naturæ muneribus inferiores, dono gratiæ superiores multis Angelis esse voluerit et aliquos etiam summis æquaverit. Certe S. Joannes Chrysostomus ex-

¹ Rom 5, 12. ² 1 Tim 2, 5. ³ Ps 119, 5 6.

ponens epistolam ad Romanos, Apostolorum principes Petrum et Paulum in eo loco collocare non dubitavit, ubi Seraphim volant ac Deum glorificant¹; quod idem de S. Joanne Baptista et aliis nonnullis pium est credere. Adde, quod Angeli boni post primum meritum ad gloriam pervenerunt, quoniam etiam angeli mali post primum peccatum fuerunt æterno supplicio mancipati; proinde homines queri non debent de longiori via, cum in ea possint sæpe ac sæpius lapsus suos corrigere et per pænitentiam ad veniam pervenire.

Caput 6

Quæ sint officia Angelorum, consideratur.

Restat nunc, ut de officiis Angelorum pauca dicamus. Quinque sunt Angelorum officia.

Primum est laudes et hymnos perpetuo canere Conditori. Ac ut intellegamus, quanti faciat Deus hoc ministerium, considerandum est, supremos Angelos ad hoc officium esse destinatos, quos quasi præcinentes omnes Angelorum chori consonis vocibus cum incredibili jubilo prosequuntur. Audi Isaiam: *Vidi Domi-*

¹ Chrys. hom. 32 in ep. ad Rom.

*num sedentem super solium excelsum et elevatum, et ea, quæ sub ipso erant, replebant templum. Seraphim stabant super illud: sex alæ uni et sex alæ alteri; duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum et dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus, Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus*¹. Hic audis nomen Seraphim, qui sunt principes supremi ordinis; vides illos velare faciem et pedes, quod est signum reverentiæ, quasi non auderent intueri faciem vel tangere nudos pedes; vides eosdem assidue volare, dum canunt, quod significat affectum et desiderium semper magis ac magis propinquandi Deo: quæ duo sunt necessaria iis, qui placere Deo volunt, dum laudes ejus decantant, ut videlicet amorem cum reverentia et reverentiam cum amore jungant, quod etiam David Propheta expressit, cum ait: *Servite Domino in timore et exsultate ei cum tremore*².

Hinc discas, anima mea, quanta veneratione dignus sit Deus, cum supremi illi principes cæli, qui semper assistunt ei et semper faciem ejus vident, neque

¹ Is 6, 1-3. ² Ps 2, 11.

ex tam excelso gradu suo neque ex tam longa familiaritate timorem ac reverentiam negligere umquam audeant, dum laudes ejus dicunt. Et quid respondebis, tu pulvis et cinis, cum in judicio argueris de somnolentia vel evagationibus in tam divino opere, ad quod digna non eras, ut assumereris? Disce saltem deinceps, tam magno exemplo edocta, cum timore et tremore, cum attentione et vigilantia, cum amore et desiderio Deo tuo debitas laudes hymnosque persolvere.

Alterum officium Angelorum est orationes mortalium offerre Deo easque suo etiam suffragio commendare: sic enim loquitur Angelus Raphael in libro Tobiae: *Quando orabas cum lacrimis et sepe liebas mortuos et derelinquebas prandium tuum, ego obtuli orationem tuam Domino*¹, et in Apocalypsi vidit Joannes Angelum stantem ante altare cum aureo thuribulo: *Et data sunt, inquit, ei incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei*².

Hic vero incredibilis prorsus cernitur clementia et misericordia Dei nostri; non enim contentus fuit per Prophetas suos

¹ Tob 12, 12. ² Apc 8, 3.

primum, deinde per Filium suum et ejus Apostolos hortari nos ad orandum et petendum, sed etiam addidit promissionem dandi, quidquid petierimus: *Petite, inquit, et dabitur vobis*¹, et alibi: *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*². Neque hac promissione contentus, adjecit etiam præmium se daturum petentibus: *Tu autem, inquit, cum oraveris, intra in cubiculum tuum et, clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi*³, mercedem videlicet præter ea, quæ petivisti; sic enim de eleemosyna et jejunio eodem in loco Dominus dicit: *Pater, qui videt in abscondito, reddet tibi*⁴. Sed neque hoc argumento pietatis paternæ contentus Deus constituit Angelos quasi cubicularios suos intimos, qui orationum, quasi memorialium pauperum, curam haberent eaque in conspectu suo offerrent ac legerent, ne ulla omnino pauperum petitio oblivioni mandetur. Quis umquam principum terrenorum præmium promisit venientibus ad se, gratiam vel justitiam petituris? Et tamen, qui veniunt ad principes terræ, homines sunt, ut ipsi etiam principes homines sunt ex eodem luto formati et eidem summo Principi

¹ Lc 11, 9. ² Io 16, 23. ³ Mt 6, 6. ⁴ Mt 6, 4 18.

Deo subjecti. Sed si grave est præmium dare petentibus, certe tamen grave esse non deberet libenter eos admittere et fidelem cubicularium deputare, qui supplices libellos subditorum diligenter custodiret et offerret et pro celeri expeditione sollicitus esset.

Tertium officium Angelorum in eo positum est, ut legati mittantur ad ea significanda, quæ Deus significari voluerit, ac præsertim ad negotia redemptionis et salutis æternæ: sic enim loquitur Apostolus ad Hebræos: *Nonne omnes (angeli) sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capiunt salutis*¹? Sic videmus in vetere Testamento passim Angelos apparuisse Patriarchis et Prophetis eisque patefecisse, quæ Deus patefacienda mandaverat²; sic etiam in Testamento novo legimus, Archangelum Gabrielem missum fuisse nuntium ad Zachariam et ad Virginem Deiparam³, deinde Angelos quoque missos ad pastores⁴, ad S. Joseph⁵, et post resurrectionem Domini ad mulieres sepulcro inhærentes⁶, et post ascensionem ad discipulos omnes⁷.

¹ Hbr 1, 14. ² Gn 18, 2 ss; 19, 1 ss; 22, 1; Dn 9, 21 ss; 14, 32 ss. ³ Lc 1, 11 ss; 26 ss. ⁴ Lc 2, 9 ss. ⁵ Mt 1, 20 ss; 2, 13 19. ⁶ Mt 28, 2 ss; Io 20, 12 ss. ⁷ Act 1, 10 11.

Cur autem Deus, qui ubique est et facile potest per se in cordibus hominum loqui, velit tamen Angelos mittere, illa ratio esse videtur, ut homines intellegant, Deo curæ esse res humanas et ab illo regi et dirigi universa; possent enim homines facile sibi persuadere inspirationes divinas esse ratiocinationes suas vel consilia sua. Sed cum videant vel audiant Angelos a Deo mitti, et, quæ ab Angelis prædicuntur, ita fieri, ut illi præmonuerunt: dubitare non possunt, quin Deus providentiam gerat rerum humanarum, atque ea præsertim ab illo dirigi et disponi, quæ ad salutem æternam electorum pertinent.

Quartum officium Angelorum est protectio hominum, sive singulorum, sive multitudinis; placuit enim pietati Patris nostri Dei commendare potentissimis servis suis infirmitates mortalium, eosque præficere vel quasi pædagogos pueris, vel quasi tutores parvulis, vel quasi patronos clientibus, vel quasi pastores ovibus, vel quasi medicos ægrotis, vel quasi defensores pupillis, vel quasi protectores iis, qui se defendere nequeunt, nisi sub alas confugiant potentiorum. De protectione et custodia singulorum hominum testis est, David: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis*

*tuis*¹; testis etiam, et quidem fidelissimus, Christus ipse: *Videte, ne contemnatis unum ex his pusillis; dico enim vobis, quia Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est*². De protectoribus vero provinciarum et regnorum testis est Daniel, qui Angelum protectorem regni Persarum vocat regem Persarum, et protectorem regni Græcorum nominat regem Græcorum, et protectorem filiorum Israel suo nomine Michaellem vocat³. Denique de protectoribus ecclesiarum scribit Joannes in Apocalypsi, ubi mentionem facit Angeli ecclesiæ Ephesi et Angeli ecclesiæ Smyrnæ, et sic de aliis⁴. Itaque in regnis singulis duo sunt reges, unus visibilis, homo, et unus invisibilis, Angelus; et in Ecclesia catholica universa duo sunt pontifices maximi, sub Christo Domino constituti, unus visibilis, homo, et unus invisibilis, Angelus, quem Michaellem Archangelum esse credimus; eum enim ut olim synagoga Judæorum, ita nunc patronum veneratur Ecclesia christianorum.

Videsne, anima, quam sit sollicita illa majestas, quæ bonorum nostrorum non

¹ Ps 90, 11. ² Mt 18, 10. ³ Dn 10, 5 ss.
⁴ Apc 2 et 3.

eget, de nobis servulis suis? Quid potuit facere, ut caritatem suam magnam ostenderet, et non fecit? Obruit nos beneficiis, ut apud eum libenter maneremus; circumdedit protectoribus, ne abriperemur: quid faceret, si thesaurus illius essemus, ut re vera ille magnus et solus thesaurus noster est? Ergo, anima mea, tandem aliquando cede caritati; et, caritate tanti amatoris superata, totam te, nulla tui parte relicta, ejus obsequio et voluntati mancipa, trade, dona irrevocabili juramento et voto; nihil te moveat eorum, quæ videntur, sed invisibilia cogita et ad illa suspira: *Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ non videntur, æterna sunt*¹.

Postremum officium Angelorum est, ut sint etiam milites vel duces armati, *ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis*². Angeli sunt, qui civitates infames igne et sulphure concremarunt³; qui primogenita totius Ægypti occiderunt⁴; qui multa milia Assyriorum uno impetu prostraverunt⁵; Angeli erunt, qui in die novissimo *segregabunt malos de medio justorum, et mittent illos in caminum ignis*⁶.

¹ 2 Cor 4, 18. ² Ps 149, 7. ³ Gn 19, 13 ss.
⁴ Ex 12, 12 ss. ⁵ 2 Reg 19, 35. ⁶ Mt 13, 49 50.

Ergo diligant viri pii cives suos, Angelos sanctos; horreant impii potentiam Angelorum, ministrorum iræ Dei omnipotentis, a quorum manibus nullus eos eripere poterit.

GRADUS DECIMUS

EX CONSIDERATIONE ESSENTIÆ DEI, PER SIMILITUDINEM MAGNI- TUDINIS CORPORALIS

Caput 1

Magnitudo Dei generatim consideratur
ex quatuor rerum corporalium dimen-
sionibus.

Ascendimus per substantias creatas,
quantum potuimus; nec tamen ad
eam notitiam Dei pervenimus, ad quam
speculando in hac etiam lacrimarum valle
perveniri potest. Superest igitur, ut vi-
deamus, an per dimensiones quantitatis
corporalis, quas novimus, ascendere pos-
simus ad latitudinem et longitudinem, al-
titudinem et profundum invisibilis essen-
tiæ Dei; illa enim in creaturis dicuntur
magna, quæ magnas habent quatuor di-
mensiones. Deus autem in Psalmis et
alibi passim dicitur magnus¹, et quod
ejus magnitudinis nullus sit finis². Certe
sanctus Bernardus, eximius contempla-

¹ Dt 10, 17; Tob 13, 1; Ps 47, 1; 94, 3; 95, 4; 146, 5
etc. etc. ² Ps 144, 3.

tor, ex his dimensionibus gradus sibi fecit ad cognoscendum Deum, in libris, quos scripsit de consideratione ad Eugenium Papam. Neque ille primus inventor fuit scalarum hujus generis, sed ab Apostolo, qui in tertium cælum ac paradysum penetravit¹, hunc modum ascensionis didicit; sic enim loquitur Apostolus in epistola ad Ephesios: *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo et longitudo et sublimitas et profundum*².

Si quis enim attente consideret, inveniet profecto, nihil esse plenum et solidum extra Deum, sed omnia angusta, brevia, humilia et inania vel superficialia: in Deo autem esse veram latitudinem, immensitatem; veram longitudinem, æternitatem; veram altitudinem, naturæ sublimitatem; verum profundum sine fundo, incomprehensibilitatem; et rursus veram altitudinem, omnipotentiam; verum profundum, infinitam sapientiam; veram latitudinem, plenissima viscera misericordiæ; veram longitudinem, districtiorem judicii, id est, plenam perfectamque justitiam.

Sed non satis est, has considerationes leviter attingere, si quis ascendere velit

¹ 2 Cor 12, 2 4. ² Eph 3, 18.

et invenire, quod quærit; sed plane comprehendere oportet, *ut possitis*, inquit Apostolus, *comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum*. Is vero comprehendit, qui attentissime cogitans omnino persuadetur, rem ita se habere, et ita persuadetur, ut thesaurum inventum venditis omnibus comparare festinet¹; ideo enim adjunxit Apostolus, *cum omnibus sanctis*. Soli siquidem sancti ista plane comprehendunt, vel nemo ista comprehendit, ut oportet, quin efficiatur sanctus. Neque repugnat iis, quæ diximus, S. Augustinus in epistola ad Honoratum, qui scribit, ab Apostolo depingi Crucem Christi, cum describitur latitudo, longitudo, sublimitas et profundum²: pertinet enim (ut ipse docet) ad latitudinem lignum transversum, in quo figebantur manus crucifixi; ad longitudinem lignum oblongum, cui adhærebat corpus crucifixi; ad sublimitatem lignum supra Crucem positum, in quo erat titulus; ad profundum ea pars ligni, quæ humi fixa latebat. Non, inquam, repugnat intentioni nostræ S. Augustinus, quin potius eam mirifice adjuvat, nam et Crux Christi via est ad veram latitudinem, longitudi-

¹ Mt 13, 44 46. ² Aug. ep. 140, cap. 26, n. 64.

nem, sublimitatem et profundum obtinendum; quamvis enim oculis hominum angusta et brevis et demissa et parum profunda Crux videatur: re vera tamen extendit brachia sua ab ortu usque ad occasum et ab aquilone usque ad austrum, id est longe lateque gloriam suam diffundit per apostolicam prædicationem, et erexit verticem suum usque ad summum cælum, quod instar clavis aperuit electis, et penetravit usque ad profundum inferni, quod eisdem electis in sempiternum clausit.

Caput 2

Latitudo essentiæ Dei est immensitas bonorum ejus.

Incipiamus ab essentia, deinde ad attributa progrediemur.

Essentia Dei latissima merito dici potest multis modis. Primo, latissima est in se et prorsus immensa, quoniam complectitur omnes perfectiones rerum creaturarum et etiam earum, quæ creari possent, et adhuc sine ullo numero plures; quidquid enim factum est et fiet vel fieri posset, sine ulla dubitatione eminentiore ratione et modo continetur in Deo. Itaque res ceteræ sunt bonæ cum additamento, id est bonus homo, bonus equus,

bona domus, bona vestis et sic de ceteris omnibus: Deus autem est omne bonum; nam dicenti Moysi: *Ostende mihi gloriam tuam*, respondit Deus: *Ego ostendam omne bonum tibi*¹.

Si quis haberet rem unam apud se, quæ complecteretur omnia objecta sensuum in summa perfectione, ita ut non liberet umquam egredi domum ad aliquid videndum vel audiendum vel olfaciendum vel gustandum vel tangendum, cum haberet domi tantas delicias in una illa re, quantas optare potest homo maxime voluptarius: nonne esset res illa valde pretiosa? Quod si res illa præterea contineret in se tantam divitiarum omnis generis copiam, quantam desiderare potest homo supra modum avarus, ita ut non vellet egredi domum ad aliquid amplius acquirendum: nonne esset res illa pretiosior et carior? Et si rursum illa res præbere posset possidentibus se honores et dignitates, quantas animo concipere posset homo ambitiosissimus: nonne jam omne pretium superare videretur? Et si res illa non solum hominis, sed etiam Angeli desiderium explere posset, quod tanto est majus et capacius, quanto Angeli plura et meliora norunt quam homi-

¹ Ex 33, f8 19.

nes, quid dicturus esses? Et tamen bonitas ejus rei adhuc longe esset inferior bonitate Dei, quæ tanta est, ut infinitum desiderium, sive potius capacitatem infinitam Dei satiare et explere queat.

O admirabilis latitudo perfectionis essentialis Dei, quæ talem immensitatem bonorum complectitur, ut infinitæ capacitati, quæ in Deo est, omnino sufficiat! Ipse enim Deus numquam egreditur extra se, quoniam omnia bona habet in se; et antequam mundus fieret, ita dives et beatus erat, ac postea fuerit, quia nihil factum est a Deo, quod non semper altiore modo esset in Deo.

Intellegisne, anima, quali bono frueris in patria, si dilexeris Deum in via? et quali bono privaberis, si id non feceris? Deus enim seipsum, id est, omne bonum fruendum exhibebit diligentibus se, cum dicet servo bono et fideli: *Intra in gaudium Domini tui*¹.

¹ Mt 25, 23.

Caput 3

Latitudo essentiae divinæ est immensitas Dei, qua omnia replet.

Deinde alio modo est immensus Deus, quia replet omnia omnino, quæ sunt in rebus creatis: *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus*¹. Et si essent plures mundi, omnes impleret: *Si ascendero in cælum, inquit David, tu illic es; si descendero in infernum, ades*². Addo etiam, si supra cælum vel infra cælum vel extra cælum iero, solus non ero, quoniam et tu illic eris, neque enim esse possum, nisi in te sim et tu portes me, qui portas omnia verbo virtutis tuæ³. Nec solum corpora omnia Deus immensitate sua replet, sed etiam spiritus, corda, mentes; quomodo enim scrutaretur corda⁴, nisi esset in cordibus? Et quomodo audiret preces cordium⁵, nisi ad corda nostra aures suas haberet? Et quomodo diceret Propheta: *Audiam, quid loquatur in me Dominus Deus*⁶, si ad aures cordis nostri os suum Deus non admo-veret? Felix anima, quæ Deum diligit, quoniam dilectum suum semper apud se habet et in sinu suo fovet et in sinu

¹ Ier 23, 24. ² Ps 138, 8. ³ Hbr 1, 3. ⁴ Ps 7, 10.
⁵ Ps 26, 8; 118, 145. ⁶ Ps 84, 9.

ejus fovetur: *Qui enim manet in caritate, in Deo manet et Deus in eo*¹.

Nec solum Deus replet omnia præsentia sua, sed etiam gloria. Nam et Seraphim clamant: *Plena est omnis terra gloria ejus*²; et David addit: *Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra! quoniam elevata est magnificentia tua super cælos*³, ac si diceret: non solum nomen tuum, fama et gloria tua terram universam admiratione replevit, sed etiam ad cælum ascendit et super cælos elevata est. Denique Ecclesiasticus adjungit: *Gloria Domini plenum est opus ejus*⁴; nulla enim creatura est in cælo vel in terra, quæ non assidue laudet Deum. Atque hæc est causa, cur et David in Psalmis⁵ et tres pueri apud Daniele⁶ omnes creaturas hortentur ad benedicendum et laudibus celebrandum Creatorem. Non enim ignorabant, creaturas plurimas non ejus esse naturæ, ut vocem exhortantis exaudire possent; sed quia intellegebant, omnia opera Dei bona esse ac per hoc ipsa sua specie laudare opificem, congratulabantur eis et hortabantur, ut agerent, quod agebant.

¹ Io 4, 16. ² Is 6, 3. ³ Ps 8, 2. ⁴ Sir 42, 16.
⁵ Ps 148, 1 ss. ⁶ Dn 3, 51 ss.

Et certe, si quis oculos interiores haberet, videret, omnia opera Domini esse quasi thuribula sursum emittentia odorem suavitatis gloriæ Dei; et si aures interiores haberet, audiret quasi concantum varium omnis generis musicorum instrumentorum laudantium Deum et dicentium: *Ipse fecit nos, et non ipsi nos*¹. Quamvis enim non desint impii, qui Deo maledicant et nomen ejus blasphemant: tamen ipsi quoque vel inviti coguntur eo modo, quo opus laudat opificem, laudare Dominum; nam in ipsis etiam mirabiliter lucet potentia Dei, qua eos fecit, et sapientia, qua eos gubernat, et bonitas, qua ipsis licet ingratis et malis vitam conservat, et misericordia ac justitia, qua eos vel ordinat juste ad pœnam, vel exspectat misericorditer ad pœnitentiam. Multi quidem in terris surdi sunt ad has voces creaturarum exaudiendas, sed tamen ipsæ clamare non cessant; non desunt innumerabiles Angelorum et sanctorum hominum aures, qui eas laudes attendunt iisque delectantur, et ipsi quoque Deum conditorem hymnis et canticis assidue celebrant.

¹ Ps 99, 3.

Caput 4

Longitudo essentiae divinae est aeternitas
ejus.

Jam vero longitudo essentiae divinae est aeternitas ejus, quae non habet initium durationis, nec finem umquam habebit, et semper eadem sine ulla mutatione consistet: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*¹, inquit David, et Tobias² et post eum Apostolus³. Deum regem saeculorum appellant, quia solus ipse non subjacet saeculis, sed praest saeculis et regit saecula, quippe qui omnia saecula solus praecessit. Res ceterae vel habent initium et finem et numquam in eodem statu permanent; vel habent initium sine fine et sine mutatione substantiae, sed possent, si Creatori placeret, etiam esse desinere. Itaque soli Deo aeternitas ita est propria, ut nulli rei creatae conveniat, neque ullus princeps umquam tam fuit arrogans, ut inter titulos, quos plurimos usurparunt, aeternitatis titulum sibi arrogare praesumpserit, nisi forte in alio sensu, quomodo Constantius dictus est imperator aeternus, quoniam non erat imperator ad tempus certum, sed ad vitam.

¹ Ps 101, 28. ² Tob 13, 6. ³ 1 Tim 1, 17.

Tu vero, anima mea, in utroque genere creaturarum numerari potes: nam corpus habes, quod incepit esse, cum conciperetur et nasceretur, et paulatim crevit usque ad mensuram sibi a Deo præfixam; inde vero minui cœpit, et paulo post per mortem esse desinet, ac per hoc numquam in eodem statu permanet, ab omni parte et omni hora mutationi subjectum; de corpore tuo sententiam protulit Propheta per similitudinem fœni: *Mane sicut herba transeat, mane floreat et transeat; vespere decidat, induret et arescat*¹. Siquidem *mane*, id est, in pueritia sicut herba viret corpus humanum, sed mox transit ad juventutem; in meridie juventutis floret, et statim transit ad senectutem; in *vespere* senectutis decidit, in morte duratur, in sepulcro arescit et in pulverem suum revertitur. Ecce igitur, anima, quam longe distat ab æternitate corpus tuum! Tu autem creata es in tempore, cum antea nihil esses; et in hoc multum es dissimilis æterno Creatori. Sed creata finem durationis non videbis, quod tibi cum Creatore commune est. Sed quia mutabilis es, dum in corpore vivis, de vitio ad virtutem et de virtute ad vitium transis; et in

¹ Ps 89, 6.

quo statu invenieris in exitu de corpore, in eo judicaberis, vel ad regnandum semper cum Deo vel ad tormenta patienda semper cum diabolo. Ideo nihil magis tibi providendum est, quam ut vitium fugias et virtutem secteris. Cave igitur, ne a carnis illecebris seducaris in detrimentum perpetuum illius et tuum; sed crucifige carnem tuam cum vitiis et concupiscentiis¹, ut paulo post non solum tu vivas in æternum beata, sed et caro tua resurgat in gloria et ipsa quoque sine fine æternitati Dei tui tecum sociata permaneat.

Ceterum quamvis animæ beatorum, ut etiam Angeli sancti, æternitatis Dei participes erunt in sublimissima et felicissima illa unione cum Deo per beatificam visionem et amorem, quæ unio non solum finem non habebit, sed etiam eadem semper erit stabilis et immota: tamen multis aliis modis mutare et variare poterunt cogitationes et affectiones et loca; ideo semper admirabuntur et suspicient supra se æternitatem Dei, in qua nulla mutatio mentis aut voluntatis aut loci esse poterit, et tamen nihil ei deerit, quin etiam omnia semper habebit, quæ variis mutationibus æterno tempore

¹ Gal 5, 24.

sibi comparare potuisset. Quare longitudo æternitatis res est infinita et propria Deo non minus quam latitudo immensitatis.

Caput 5

Altitudo Dei significat nobilitatem naturæ divinæ, quæ est causa prima et altissima omnium rerum efficiens, exemplaris et finalis.

Sequitur consideranda sublimitas Dei, secundum quam dicitur Deo: *Tu solus altissimus*¹. Est autem solus Deus altissimus nobilitate naturæ; res enim tanto sunt nobiliores et altiores, quanto sunt puriores et a materia magis abstractæ. Id cernimus primum in rebus corporalibus: aqua enim est altior quam terra, quia purior; et eadem ratione aër altior est quam aqua, et ignis quam aër, et cælum quam ignis. Deinde idem videmus in rebus spiritualibus: altior enim est intellectus quam sensus, quia sensus habet organum corporale, quo non indiget intellectus; et intellectus angelicus altior est quam humanus, quoniam iste eget ministerio imaginationis et phantasmatum, quo ille non indiget; et inter Angelos, illi sunt altiores, qui per species

¹ Ps 82, 19.

pauciores intellegunt plura. Deus igitur, qui solus est purus actus et nulla re indiget extra se, neque organo neque imaginatione neque specie, ac ne præsencia quidem objecti alicujus extra se, sed ipsa sua essentia illi est omnia, et nihil potest habere, quod non semper habeat actu, et ipsum habere actu est esse semper actum purum et simplicem: ideo natura ejus altissima et sublimissima est, neque potest ullo modo habere parem; propterea ille, qui dixit: *Similis ero altissimo*, repente deturbatus e cælo descendit in profundissimam gehennam, ut Isaias describit¹, et Christus Dominus de eodem: *Videbam, inquit, satanam sicut fulgur de cælo cadentem*².

Est etiam alio modo Deus altissimus, quia est prima et altissima causa omnium rerum efficiens, exemplaris et finalis. Est altissima causa efficiens, quia nulla res est creata quoquomodo vim habens efficiendi, quæ vim illam non habeat a Deo, Deus autem a nullo habet; rursus nulla causa est, quæ vim suam exercere possit, nisi moveatur a Deo, Deus autem a nullo movetur; denique causæ ceteræ altiores in rebus creatis dicuntur illæ, quæ sunt universales, a quibus particu-

¹ Is 14, 14 ss. ² Lc 10, 18.

lares dependent, ut cæli et Angeli, qui cælos movent, Deus autem et cælos et Angelos fecit. Ipse igitur solus est prima et altissima causa efficiens. Est item prima causa exemplaris, quoniam res omnes Deus fecit secundum formas sive ideas, quas in se habet. Est denique prima causa finalis, quia propter se, id est ad patefaciendam gloriam suam omnia creavit, ut dicit Sapiens in Proverbiis¹. Sed valde proprie dicitur et est altissimus Deus, quia sedet in altissimo throno: *Vidi Deum*, inquit Isaias, *super solium excelsum et elevatum*². Et quoniam sedes duos habet usus, unum ad iudicandum, alterum ad quiescendum: utrumque seorsim consideremus.

Caput 6

Deus habet sedem altissimam; est enim supremus rex et iudex, tribuens gratiam humilibus.

Primum igitur Deus habet altissimam sedem, quia est summus iudex; dicit enim Abraham Deo: *Tu iudicas omnem terram*³, et David: *Deos dijudicat*⁴, id est, Deus iudicat ipsos iudices, qui dii

¹ Pr 16, 4. ² Is 6, 1. ³ Gn 18, 25. ⁴ Ps 81, 1.

in Scripturis dicuntur¹. Sed apertissime S. Jacobus ait: *Unus est legislator et judex*², id est Deus solus est proprie legislator et judex, quia ipse solus dat leges omnibus et a nullo accipit, judicat omnes et a nemine judicatur. Deinde Deus non solum est judex, sed est etiam et rex, ac per hoc non judicat ut judex constitutus a rege, sed ut rex et princeps supremus, unde dicitur *rex regum*³, et *rex magnus super omnes deos*⁴, et *terribilis apud omnes reges terræ*⁵, quia videlicet, quando vult, transfert regna et imperia de gente in gentem, et quando vult, aufert spiritum principum. Denique non solum Deus supremus est judex et rex, sed etiam Dominus absolutus, qui est titulus omnium maximus. Reges enim non ita sunt domini subditorum, ut possint pro arbitrio eos bonis vel vita spoliare; cujus rei testis esse potest rex Achab, qui vineam Naboth habere voluit, nec potuit, nisi per dolum et calumniam uxoris⁶, unde uterque miserrime periit. Deus autem vere et proprie Dominus est, et omnia serviunt illi et ipse nemini servit, et posset, si vellet, omnia ad nihilum redigere, cum ex nihilo omnia fecerit.

¹ Ex 22, 28; Ps 46, 10; 81, 6; Io 10, 34. ² Iac 4, 12.
³ Apc 19, 16. ⁴ Ps 94, 3. ⁵ Ps 75, 13. ⁶ 1 Rg 21, 2 ss.

Cogita igitur, anima, quantus timor et tremor debeatur a nobis vermiculis terræ illi, qui sedet super tam altam sedem, ut nihil omnino supra se habeat. *Si ego Dominus*, ait per Malachiam, *ubi est timor meus*¹, et si supremi illi principes cæli cum timore et tremore illi assistunt, quid nos facere par est, qui mortales et fragiles cum bestiis terram incolimus?

Sed illud mirabile videtur, quod altissimus Deus non amet sibi similes creaturas, id est, altas et sublimes, sed humiles et pauperculas; sic enim loquitur Deus per Isaïam: *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum et contritum spiritu, et trementem sermones meos*²? et David: *Excelsus Dominus, et humilia respicit*³. Immo vero diligit Deus res altas et sublimes ac per hoc sibi similes; sed vere sublimes, non quæ videntur et non sunt. Itaque non amat Deus superbos, qui elati et inflati, non alti et sublimes dici debent; amat vero humiles et trementes sermones suos, quoniam illi, quo magis se dejiciunt, eo magis ab ipso Domino exaltantur, et qui a Domino exaltantur, illi vere sunt alti. Itaque iidem sunt humiles et sublimes, humiles in oculis suis, sublimes in oculis Dei. Si quis

¹ Mal 1, 6. ² Is 66, 2. ³ Ps 112, 4 6.

vidisset non solum oculis corporis, sed etiam oculis cordis, iisque a Deo illuminatis, divitem epulonem ornatum bysso et purpura, accumbentem mensæ omnibus generibus ciborum pretiosorum instructæ, circumstantibus ministris multis et sollicite officio suo fungentibus, et simul vidisset pauperem Lazarum seminudum et ulceribus plenum, ad januam divitis sedentem et cupientem satiari de micis, quæ de mensa divitis cadebant: is profecto vidisset divitem, quem mundus beatissimum esse credebat, in oculis Dei et Angelorum omnino abominabilem et vilissimum, plane ut lutum vel stercus terræ: *Quod enim altum est apud homines, abominatio est apud Deum*¹, ait Dominus in eodem loco, ubi epulonem describit; contra vero vidisset pauperem et humilem Lazarum in oculis Dei et Angelorum nobilem et honoratum, ut pretiosam margaritam, quod exitus demonstravit, Lazarum enim, ut Deo carum, angelicæ manus in sinum Abrahæ portaverunt, divitem, ut exosum Deo, ad gehennam ignis dæmones rapuerunt². Sed quid ego de Lazaro loquor? Nemo altior apud Deum Domino Jesu Christo etiam secundum humanitatem est, et ipso

¹ Lc 16, 15. ² Lc 16, 19-31.

tamen nemo humilior in cælo vel in terra reperitur, ut verissime dixerit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*¹; quanto enim anima illa sanctissima clarius præ ceteris omnibus cognoscit infinitam altitudinem divinitatis, tanto magis cognoscit vilitatem creaturæ, quæ ex nihilo facta est, et ideo, cum et ipsa creatura sit, præ ceteris omnibus subicit se Deo seque humiliat et Deum exaltat, et vicissim a Deo super omnes creaturas etiam angelicas exaltatur. Quod idem de Angelis beatis et sanctis hominibus dicere possumus; nulli sunt enim humiliores, quam qui in cælo altius sedent, quoniam ii, qui sunt Deo propinquiores, eo clarius intuentur, quanto intervallo distet magnitudo Creatoris a parvitate creaturæ.

Quare, anima mea, dilige humilitatem, si veram cupis exaltationem; imitare Agnum sine macula, imitare Virginem matrem, imitare Cherubim et Seraphim, qui omnes, quo sunt altiores, eo sunt etiam humiliores.

¹ Mt 11, 29.

Caput 7

Thronus altissimi beatam et beatificantem
Dei quietem significat.

Nec solum Deus sedem altissimam habet, quia iudicat omnes; sed etiam, quia præ omnibus quiescit et quiescere facit eos, in quibus sedet. Altissima sedes Dei est altissima ejus requies; quamvis enim mundum universum regat, in quo assidua bella et conflictationes elementorum, bestiarum, hominum: ipse tamen cum tranquillitate iudicat¹, ut dicitur in libro Sapientiæ, et altissima pace semper gaudet, neque est aliquid, quod ejus otium et contemplationem sui ipsius, in qua sunt ejus deliciæ sempiternæ, perturbare possit. Ideo enim et rex Jerusalem², quæ est visio pacis, appellatur. Sedes autem ejus propria sunt spiritus beati, unde dicitur: *Qui sedet super Cherubim*³. Dicitur autem Deus super Cherubim potius quam super Seraphim sedere, quoniam Cherubim scientiæ multitudinem significat, Seraphim vero ardorem caritatis; quies vero sapientiam sequitur, sollicitudo et anxietas caritatem, nisi cum sapientia conjuncta sit. Ideo et

¹ Sap 12, 18. ² Tob 13, 11; Ps 115, 19; Sir 24, 15.
³ Ps 79, 2; 98, 1.

anima iusti sedes dicitur sapientiæ¹. Denique cum Isaias dicit: *Cælum sedes mea*², et cum David dicit: *Cælum cæli Domino*³; per cælum cæli intelleguntur cæli spirituales, qui habitant super cælos corporales, id est, spiritus beati, ut explicavit sanctus Augustinus in expositione Psalmi centesimi decimi tertii⁴. Hos autem cælos Deus quiescere facit quiete tam admirabili, ut hæc sit *pax illa, quæ exsuperat omnem sensum*⁵. Scribit S. Bernardus in sermonibus super Cantica similitudinem aptissimam ad hanc explicandam quietem, his verbis: *Tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est. Cernere est regem post diurnas forensium quasi lites causarum dimissis a se turbis, curarum molestias declinantem, petentem de nocte diversorium, cubiculum introeuntem cum paucis, quos hoc secreto et hac familiaritate dignatur, eo certe securius, quo secretius quiescentem, eo serenius se habentem, quo placidius solos intuentem, quos diligit*⁶. Hæc ille, qui satis aperte demonstrat, Deum spiritibus beatorum non se iudicem aut Dominum præbere, sed amicum et familiarem. Et sane

¹ Pr 8, 12; Is 11, 2. ² Is 66, 1. ³ Ps 113, 16. ⁴ Aug. enarrat. in Ps. 113 sermo 2, n. 11. ⁵ Phlp 4, 7. ⁶ Bernard. in Cant. sermo 23.

incredibilis est familiaritas, quam etiam in hac vita puris mentibus exhibet Deus, ut illud omnino impleri videatur: *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum*¹, et illud: *Et cum simplicibus sermocinatio ejus*².

Hinc videlicet omnes Sancti, quamvis pressuras paterentur in mundo, tamen in corde, ubi Deus erat, pacem habebant, et ideo semper læti, semper sereni videbantur et erant; illis enim Veritas dixit: *Gaudebit cor vestrum et gaudium vestrum nemo tollet a vobis*³.

Caput 8

De multiplici profunditate in essentia Dei.

Restat pars quarta magnitudinis, quæ dicitur profunditas. Porro profunditas in essentia Dei multiplex invenitur: primum ipsa in se divinitas profundissima est, quia non superficialis et tenuis, sed plenissima et solidissima est. Non est Deitas quasi massa deaurata, quæ solum in exteriori superficie aurum habet, intus vero ærea, vel lignea est, sed quasi massa aurea tota et massa ingens et immensa, vel potius quasi fodina auri usque adeo profunda, ut numquam fo-

¹ Pr 8, 31. ² Pr 3, 32. ³ Io 16, 22.

diendo exhauriri possit: sic omnino incomprehensibilis Deus est, quoniam sicut fodina auri, cujus fundum non invenitur, numquam fodiendo exhauritur, sic etiam Deus, *cujus magnitudinis non est finis*¹, numquam sic perfecte a creata mente cognoscitur, quin semper magis ac magis cognosci queat, et solus Deus profundum illud infinitum comprehendit, qui solus vim intellegendi infinitam habet.

Deinde profundus est Deus ratione loci; sicut enim altissimus est, quia rebus omnibus præsidet et est super omnia, sic idem Deus profundissimus est, quia rebus omnibus subjicitur, ut eas sustentet, et est infra omnia, ut omnia portet: ipse enim, ut Apostolus ait, portat *omnia verbo virtutis suæ*². Itaque Deus est quasi fundamentum et tectum ædificii, in quo nos omnes *vivimus, movemur et sumus*³; proinde rectissime dixit Salomon: *Cælum et cæli cælorum non te capiunt*⁴, quia Deus potius capit cælos et quæ sub cælo sunt, quippe qui supra cælos et infra terram est.

Denique profunditas Dei est invisibilitas ejus. Deus enim lux est, sed inaccessibleis⁵; veritas est, sed intima valde

¹ Ps 144, 3. ² Hbr 1, 3. ³ Act 17, 28. ⁴ 2 Par 6, 18.
⁵ 1 Tim 6, 16.

et omni interiore interior: *Posuit tenebras latibulum suum*¹, inquit David, *Et vere est Deus absconditus*², ut loquitur Isaias. S. Augustinus, quærens aliquando Deum, misit nuntios oculos suos a terra usque ad cælos, et responderunt omnia: Non sumus, quod quæris, sed ipse fecit nos. Itaque non inveniens Deum ascendendo per exteriora, cœpit iter facere per interiora, et intellexit vere per illa facilius propinquari ad Deum; cognovit enim animam esse corpore meliorem, et sensum internum esse meliorem sensu externo, et intellectum, qui adhuc est interior, esse meliorem sensu interno. Inde effecit, Deum, qui interior est quam intellectus, esse meliorem intellectu; ac per hoc, quidquid intellegimus vel cogitamus, non esse Deum, sed aliquid minus Deo, cum Deus sit melior, quam nos intellegere vel cogitare possimus³.

Age ergo, anima mea, si tu es melior corpore tuo, cui das vitam, quia illud corpus est, tu spiritus es, et oculus corporis tui non videt te, quia ille foris est, tu intus: sic omnino cogita, Deum tuum meliorem esse, quam tu sis, quia dat

¹ Ps 17, 12. ² Is 45, 15. ³ Aug. Conf. lib. 9 cap. 10; lib. 10 cap. 6; in Ps 26 enarr. II n. 12.

tibi intellectum et est quasi anima tua; et ideo tu eum videre non potes, quia spiritus altior et interior est, quam tu sis, et tu quodammodo foris manes, ille intus in suo secretissimo profundissimo-que recessu. Sed numquamne ad secretum illud admitteris? Absit; non mentitur Dominus tuus, qui dixit: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*¹, neque Apostolus ejus, qui ait: *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem*², neque sanctus Evangelista Joannes, qui scripsit: *Scimus, quia, cum apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est*³. Et quod erit gaudium illud, cum, admissa ad secretum sacrarium, illud videbis et possidebis ipsam lucem, ipsam speciem, ipsam bonitatem! Tunc plane apparebit, quam inania et fugacia et quasi nulla fuerint hujus terræ temporalia bona, quibus inebriati homines obliviscuntur vera et sempiterna. Sed si vere sitis ad Deum vivum, et si lacrimæ tuæ sunt panes tibi die ac nocte, dum dicitur, ubi est Deus tuus⁴: non sis pigra ad mundandum cor, quo Deus videndus est, neque fatigeris ascensiones disponere in corde, donec videatur *Deus*

¹ Mt 5, 8. ² 1 Cor 13, 12. ³ 1 Io 3, 2. ⁴ Ps 41, 4.

*Deorum in Sion*¹, neque frigescaſ in dilectione Dei et proximi, nec diligas *verbo et lingua, ſed opere et veritate*², iſta eſt enim via, quæ ducit ad vitam.

¹ Ps 83, 8. ² 1 Io 3, 18.

GRADUS UNDECIMUS

EX CONSIDERATIONE MAGNITUDINIS POTENTIÆ DEI, PER SIMILITUDINEM MAGNITUDINIS CORPORALIS

Caput 1

De latitudine potentiæ Dei.

Magnus est Dominus et magnitudinis ejus non est mensura nec finis; nec solum est magnus, quoniam altitudo ejus omnipotentia est, profundum sapientia investigabilis, latitudo misericordia ubique diffusa, longitudo justitia instar virgæ ferreæ; sed etiam quoniam singula hæc attributa magna sunt magnitudine infinitæ latitudinis, longitudinis, altitudinis et profundi.

Ac ut a potentia sive potius omnipotentia ordiamur: potentia Dei suam habet latitudinem, quæ in eo posita est, ut se extendat ad res plane infinitas. Primum enim extendit se ad omnia, quæ facta sunt; nihil enim est in tota hac rerum universitate a primo Angelo usque ad ultimum vermiculum et a summo cælo usque ad profundissimam abyssum, quod non sit factum a potentia Dei: *Omnia, in-*

quit S. Joannes, *per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil; et infra: et mundus per ipsum factus est*¹.

Deinde extendit se ad omnia, quæ fient usque in æternum. Sicut enim nisi per ipsum fieri nihil potuit, sic etiam nisi per ipsum fieri nihil poterit; nam sic loquitur Apostolus: *Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia*².

Tertio extendit se ad omnia, quæ fieri possunt, quamvis numquam futura sint; sic enim loquitur Angelus: *Non erit impossibile apud Deum omne verbum*³, et ipse Dominus: *Apud Deum omnia possible sunt*⁴.

Quarto extendit se ad omnem destructionem rerum factarum. Sic enim potuit Deus per aquas diluvii simul interficere omnes homines et omnia animantia, quæ erant in terra, exceptis paucis, quæ ipse in arca Noe servari voluit⁵; sic poterit per diluvium ignis uno tempore destruere non solum homines omnes et animantia omnia, quæ viva invenientur in novissimo die, sed etiam omnes arbores et omnes urbes et cetera, quæ sunt in terra: *Adveniet*, inquit Apostolus Petrus in epistola posteriore, *dies Domini ut fur, in*

¹ Io 1, 3 10. ² Rom 11, 36. ³ Lc 1, 37. ⁴ Mt 19, 26.
⁵ Gn 7, 1 ss.

*quo cæli magno impetu transient, elementa vero calore solventur, terra autem et, quæ in ipsa sunt, opera exurentur*¹.

Magna profecto est hæc latitudo potentiae Dei, quam nemo satis admirari poterit, nisi multitudinem rerum, quas Deus partim fecit, partim faciet, partim facere potest, in numerato habeat. Quis autem tantam multitudinem numeret, nisi ille, cuius scientia infinita est? Et rursum ejusdem potentiae magnitudo valde crescit, si quis cogitet, quam magnum sit, res effectas tam ingenti potentia et tot sæculis uno pæne momento summa facilitate dissolvere vel, ut loquitur Judas Machabæus: *Uno nutu delere*². Dicamus ergo cum Moyse: *Quis similis tui in fortibus, Domine*³?

Caput 2

De longitudine potentiae Dei.

Jam vero longitudo potentiae divinæ cernitur in eo, quod cum omnibus, quæ Deus fecit, ipse assidue cooperatur, nec fatigatur cooperando, nec fatigabitur in æternum; siquidem potentia ista Dei nec minui nec debilitari nec frangi ullo modo

¹ 2 Ptr 3, 10. ² 2 Mcc 8, 18. ³ Ex 15, 11.

potest, cum sit cum vera æternitate conjuncta, vel potius ipsa sit veræ divinitatis æternitas.

Mirantur 'multi, quomodo possint sol et luna et stellæ tanto tempore et tanta celeritate moveri ab ortu ad occasum et in circulos suos sine ulla intermissione reverti; et sane res esset omni admiratione dignissima, nisi sciremus, ea deferri ab omnipotente Deo, qui portat *omnia verbo virtutis suæ*¹.

Mirantur alii, quomodo fieri possit, ut in gehenna vel ignis non consumatur æterno tempore comburendo, vel corpora infelicium illorum æterno tempore ardentia non dissolvantur; sed et hoc non mirabile solum, sed etiam impossibile judicari posset, nisi qui ignem illum sic ardere semper facit, ut numquam exstinguatur, et qui corpora miserorum in igne illo ita conservat, ut semper percrucientur et numquam consumantur, Deus esset omnipotens et æternus.

Mirantur alii denique, quod Deus omnia portet ac sustentet, nec fatigetur portando et sustentando tam ingentem molem ponderis propemodum infiniti: potest enim robustus homo, aut equus aut bos aut elephante magnum pondus ad mo-

¹ Hbr 1, 3.

dicum tempus gerere, vel ad tempus breve onus gravissimum ferre; sed pondus maximum æterno tempore sine fatigatione portare superat vires omnium rerum creatarum. Sed ii jure mirarentur, si Deus vires haberet in pondere et mensura, ut omnes creatæ res habent; sed cum vires Dei plane mensuram omnem excedant et sit ipse omni ex parte infinitus, mirum non est, si robur infinitum molem quantumvis gravem infinito tempore sine fatigatione perferat. Dicamus ergo cum S. Propheta Moyse: *Quis similis tui in fortibus, Domine*¹?

Caput 3

De altitudine potentiæ Dei.

Sequitur altitudo potentiæ Dei, quæ in duabus rebus præcipue locum habet.

Primum enim altissima dici potest omnipotentia, quia solus ipse res altissimas fecit. Ea, quæ sub luna sunt, solus Deus in prima rerum creatione fecit, sed possunt per actionem creaturarum generari, transmutari, corrumpi; nam et elementa invicem transmutantur secundum partes: et ex terra gignuntur herbæ et arbores; et ex animantibus animantia propagan-

¹ Ex 15, 11.

tur; in aqua nascuntur pisces; in aëre nubes et pluviae; in igne cometæ. At cælum et sidera, quæ sunt altissima corpora, solus Deus creavit, solus conservat; neque ad ea vel efficienda vel transmutanda vel dissolvenda vel etiam conservanda ullam actionem creatura potest habere. *Videbo*, inquit Propheta, *cælos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti*¹; opera enim altissima sibi soli servavit Altissimus, ipse a fundamentis fabricare cœpit, ipse ad fastigium usque perduxit. Res quoque spirituales, Angelos et animas hominum, quæ sunt opera omnium nobilissima et sublimissima, solus Altissimus virtute sua infinita condidit et conservat et in æternum usque sine interitu conservabit, neque in his rebus faciendis ullam partem habent creaturæ; et quamvis omnes in unum convenirent, numquam possent Angelum unum vel animam unam producere vel destruere.

Deinde altitudo potentiae divinæ clarissime perspicitur in miraculis, quæ, ut S. Augustinus docet, sunt opera præter usitatum cursum ordinemque naturæ, quæ toti naturæ, ipsis etiam Angelis admiranda et stupenda contingunt². Quis An-

¹ Ps 8, 4. ² Aug. in Joann. Tractat. 24, n. 1.

gelorum non obstupuit, cum ad imperium Josue sol et luna, quæ cursu incitatissimo ferebantur, steterunt immobiles¹? Ac ne putaremus id casu aliquo accidisse (neque enim ullus suspicari poterat, rem tam inusitatam ab homine mortali et in terris posito fieri potuisse), loquitur Spiritus Sanctus et dicit: *Obœdiente Domino voci hominis*². Neque enim Josue ipsi soli et lunæ proprie locutus est, quos sciebat audire non posse mandatum, sed precatus est Dominum, quasi diceret ex mandato Domini: *Sol, contra Gabaon ne movearis, et, luna, contra vallem Ajalon*. Obœdivit autem Dominus voci hominis, id est, fecit, ut obœdissent luminaria illa voci hominis. Sæpe enim in sacro eloquio dicitur Dominus facere ea, quorum causa est, ut fiant; quomodo cum in Genesi Dominus dicit ad Abraham: *Nunc cognovi, quod times Deum*³. Sententia eorum verborum est: Nunc feci, ut cognosceretur a te et ab aliis, quod vere timeas Deum. Tale etiam fuit opus altitudinem potentiæ divinæ significans, cum in passione Domini luna, quæ erat a sole maxime distans, rapidissimo cursu accessit ad solem eique subjecta tribus

¹ Ios 10, 12 ss. *Nota editoris*: Quamvis terra circa solem moveatur, miraculum illud nihilo secius inconcussum permanet. ² Ios 10, 14. ³ Gn 22, 12.

horis tenebras fecit in terra, et post illas tres horas ejusdem cursus incredibili velocitate rediit ad locum, unde discesse-
rat; quæ omnia se vidisse atque obser-
vasse testatur S. Dionysius Areopagita
in epistola ad S. Polycarpum¹. Atque
hoc quidem contrarium signum est priori,
sed non minus admirandum, cum æque
novum et insolitum sit ac totius naturæ
vires exsuperet lunam sistere, vel eam
præter solitum incitare. Omitto illumina-
tiones cæcorum, excitationes mortuorum
et alia id genus plurima, quæ Deus per
Prophetas et Apostolos et alios servos
suos fideles miracula fecit et facit; quæ
omnia clamant: *Quis similis tui in for-
tibus, Domine?* Sed omittere non pos-
sum supremum et maximum illud mira-
culum, quod Deus ostendet in die novis-
simo, quando omnes mortui simul resur-
gent, cum plurimorum corpora, in cineres
redacta et dispersa vel a bestiis absumpta
et in alia atque alia corpora conversa
fuerint, vel etiam, in hortis campisque
sepulta, in herbas varias transformata
transierint. Quis Angelorum non obstu-
pescet, cum viderit in ictu oculi ad Om-

¹ *Nota editoris:* Pseudonyma quidem sunt Dionysii Areopagitæ opera, sed miraculi memorati ipsa S. Scriptura mentionem facit. Cf. Mt 27, 45; Mc 15, 33; Lc 23, 44.

nipotentis imperium tot milia milium hominum corpora sua resumere, etiamsi per multa sæcula et modis diversissimis dispersa vel consumpta latuerint?

Hæc est igitur altitudo potentiæ Dei, ob quam pariter dici potest: *Quis similis tui in fortibus, Domine?*

Caput 4

De profunditate potentiæ Dei.

Restat profunditas, quæ in modo, quo Deus utitur in rebus efficiendis, posita mihi esse videtur; quis enim penetret modum faciendi aliquid ex nihilo? Ad hoc profundum oculos intendere non potuerunt, qui tamquam principium exploratum et certum statuerunt, ex nihilo nihil fieri. Ac nos quoque in hac re credimus, quod non videmus¹; sed credimus securi Deo, qui mentiri non potest²: credimus, inquam, cælum et terram et ea, quæ in eis sunt, ab ipso Deo creata fuisse, cum antea nihil omnino præcessisset, unde fierent, neque vero Deus fecisset omnia, quæ facta sunt, si aliquid, unde fierent, præcessisset. Sed quo modo fieri potuerit, cujus nihil ante præ-

¹ Io 20, 29; Hbr 11, 1. ² Hbr 6, 18.

cessit, abyssus profundissima est, quam scrutari et investigare non possumus.

Deinde non solum ex nihilo fecit Deus omnia; sed fecit in nihilo, id est, sine spatio præcedenti sive loco, in quo locaretur quod fiebat, quod præsertim in rebus corporalibus intellegi vix potest. Proinde est etiam hæc abyssus impenetrabilis. Spatia locorum, inquit S. Augustinus in epistola ad Dardanum, tolle a corporibus, et nusquam erunt; et quia nusquam erunt, nec erunt¹. Jam igitur si nihil erat, antequam Deus crearet cælum et terram, ubi posuit Deus cælum et terram? In nihilo certe poni non poterunt, et tamen creata sunt, et ipsa sibi sunt locus, quia sic voluit et potuit, qui omnia potest, etiam si nos, quomodo ista fiant, intellegere nequeamus. Huc Deus ipse respexit, cum, sancto Job omnipotentiam suam indicare volens, ait: *Ubi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intellegentiam, quis posuit mensuras ejus, si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem ejus?*² Ac ut intellegamus, hæc opera omnipotentiae Dei omni laude esse dignissima,

¹ Aug. ep. 187, cap. 6, n. 18. ² Job 38, 4-6.

subjungit statim idem Dominus: *Cum me laudarent astra matutina, et jubilarent omnes filii Dei*¹. Nimirum Angeli sancti, qui simul creati sunt cum cælo et terra et sunt quasi quædam astra spiritualia et lucidissima, ut etiam filii Dei nominari possint, ubi viderunt cælum et terram ex nihilo prodiisse et in nihilo posita, et tamen firmissime fundata super stabilitate sua, cum ingenti stupore et jubilo laudaverunt Opificis omnipotentiam.

Nec minus profundum est ad intelligendum, quod Deus solo voluntatis imperio tam immensas moles erexerit; novimus enim in ædificiis sine comparatione minoribus, quot instrumentis, quot machinis, quot administris architecti indigeant. Quis igitur cogitando assequatur, quomodo fieri possit, ut sola interna voluntate, quæ extra volentem non egreditur, opera tam immensa et tam varia fiant? Dixit Deus, utique apud se ipsum, nam Verbum Dei est in Deo et est ipse Deus², dixit, inquam, jubendo et exprimendo imperium voluntatis: Fiat cælum, et factum est cælum; Fiat terra, et facta est terra; Fiat lux, fiat sol, fiant stellæ, fiant arbores, fiant animantia, fiant homines, fiant Angeli: et facta sunt omnia. Adde, quod

¹ Iob 38, 7. ² Io 1, 1 2.

idem Deus posset, si vellet, ista omnia et mundum universum *uno nutu delere*, ut legimus in libris Machabæorum¹.

Sed et illud accedit profundum, quod ista omnia tam multa et tam magna et ex tantis membris vel partibus composita Deus momento fecerit. Apud nos ars et natura longo temporis spatio egent, ut opera sua perficiant: videmus herbas multo ante seminari quam nasci, arbores multis sæpe annis egere, ut radices figant, ut ramos extendant, ut fructus producant; animantia fetus longo tempore in utero gerere ac postea longo etiam tempore alere, antequam adolescant; de arte nihil dico, quoniam notissimum est, opifices nostros nihil nisi in tempore eoque satis longo perficere. Quanta ergo in Deo potentia est, quæ dicto citius res maximas perficit? Nec disputo, an Deus uno momento cælum et terram et omnia, quæ in eis sunt, absolverit, an integros sex dies in rerum prima creatione consumpserit; non enim quæstiones explicandas, sed ascensiones in Deum ex rerum consideratione fabricandas suscepi. Illud igitur est, quod astruo et admiror, res singulas ab omnipotente Creatore momento fuisse per-

¹ 2 Mcc 8, 18.

fectas. Ac de terra et aqua et aëre et igne nemo ambigit, quin simul et in momento, ut etiam omnes Angeli eodem momento condita sint. De firmamento et divisione aquarum notum est, omnia illa facta esse per solam verbi virtutem, dicentis: *Fiat firmamentum in medio aquarum*, et quidem in momento; sequitur enim: *Et factum est ita*¹. Quo loco S. Joannes Chrysostomus: Dixit, inquit, solum, et opus secutum est; sic etiam idem auctor ad illa verba: *Germinet terra herbam virentem, et factum est ita*², quis, inquit, non obstupescat cogitans, quomodo verbum Domini: *Germinet terra*, quasi admirabili peplo terræ faciem variis floribus adornet? Vidisses subito terram, quæ antea deformis et inculta erat, decore suo et ornatu quasi cum cælo contendere; et post ad illa verba: *Fiant luminaria*, sic loquitur: Dixit solum, et productum est hoc admirabile elementum, solem dico. Quid si addas, quod eodem momento et eodem verbo lunam et stellas omnes idem Conditor fecit? Et ad illa verba: *Producant aquæ*, etc., sic ait: Quæ lingua ad opificis præconia sufficiet? nam sicut de terra dixit solum: *germinet*, et varia mox ac multiplex

¹ Gn 1, 6 7. ² Gn 1, 11 ss.

florum herbarumque apparuit copia, sic et hic dixit: *educant aquæ*, et continuo tot reptilium volatiliumque genera condita sunt, quot neque sermone recenseri possunt¹.

Quis igitur similis tui in fortibus, Domine?

Caput 5

Excitatur anima ad timendum Deum et observandum mandata ejus.

Tu vero, anima mea, quanta sit potentia Conditoris tui, jam plane intellegis, quæ per latitudinem ad omnia se extendit, per longitudinem semper durat et sine fatigatione omnia portat et regit, per altitudinem attingit etiam ad ea facienda, quæ impossibilia videntur et re vera sunt impossibilia omnibus aliis, ipso solo excepto, per profunditatem ita res facit, ut modus faciendi omnem intellegentiam creatam superet, cum ex nihilo et in nihilo, et sine instrumentis et sine tempore, solo verbo et imperio faciat: *Ipse dixit*, inquit Propheta, *et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt*².

Ex quibus, si quid sapis, colliges, quanti referat, utrum eum iratum vel placatum, hostem vel amicum habeas;

¹ Chrysostomus in Genesim homilia 4-7. ² Ps 148, 5.

nam si hostem et iratum habeas, potest te subito omnibus bonis spoliare et omnibus replere miseriis: neque ullus est, qui de manibus ejus te liberare possit; quis enim cum Omnipotente contendere audeat¹? Si solus et nudus occurreres inimico tuo implacabili, ferro acutissimo te petenti, quid ageres? quam sudares et palleres et tremeres et, in genua pro-volutus, misericordiam implorares! Et tamen ille homo est, et forte posses vel fugiendo vel repugnando et ferrum de manibus extorquendo te ipse ab interitu liberare. Sed cum irato Deo quid ages, a quo nec fugere potes, cum sit ubique, nec illi resistere, cum sit omnipotens, nec moras nectere, cum momento et solo imperio agat? Non sine causa dixit Apostolus: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis*². Contra vero si placatum et amicum habeas Deum, quis te felicior? Potest enim, si vult; et vult, si amicus est, bonis omnibus te replere et a malis omnibus liberare.

Utrum autem iratum et hostem, an placatum et amicum habeas Deum, in manu tua est, dum vitam hanc ducis. Deus enim et per Prophetas et deinde per Filium suum ac per Apostolos ejus in

¹ Cf. Job 9, 3. ² Hbr 10, 31.

Scripturis sanctis perpetuo clamat, invitans peccatores ad pœnitentiam et justos ad observantiam mandatorum, ut sic utrosque habeat amicos, vel potius filios carissimos et heredes æterni regni sui. Audi Ezechielem: *Vivo ego, dicit Dominus Deus, nolo mortem impii, sed ut convertatur impius a via sua et vivat. Convertimini, convertimini a viis vestris pessimis, et quare moriemini, domus Israel? Et infra: Impietas impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua*¹. Atque hoc, quod Ezechiel clamat, Isaias quoque et Jeremias et Prophetæ ceteri clamant; unus enim erat Spiritus in omnibus, et idem per omnes clamabat. Audi Filium Dei, exordientem prædicationem suam: *Cœpit Jesus, inquit Matthæus, prædicare et dicere: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum*². Audi Apostolum Paulum de se et de coapostolis suis loquentem in posteriore ad Corinthios: *Pro Christo, inquit, legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos; obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*³. Quid clarius? quid dulcius? Apostolus nomine Christi nos obsecrat, ut velimus reconciliari cum Deo et pla-

¹ Ez 33, 11 12. ² Mt 4, 17. ³ 2 Cor 5, 20.

catum habere, non iratum; quis ambigere potest de misericordia Dei, si serio revertatur ad eum? Excipiet omnino revertentes, quomodo excepit filium prodigum amantissimus pater¹. Ubi vero reversi fuerimus et indulgentiam perceperimus, quid a nobis postulat, ut amici et filii esse perseveremus, nisi ut mandata ejus custodiamus? *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*, inquit Dominus².

Ac ne forte dicas, sine auxilio Dei non possunt mandata servari, audi S. Augustinum in explicatione Psalmi quinquagesimi sexti, qui loquens de præcepto omnium difficillimo, id est, de vita ponenda pro fratribus, sic loquitur: *Non imperaret hoc Deus, ut faceremus, si impossibile judicaret, ut hoc ab homine fieret; et si, considerans infirmitatem tuam, deficis sub præcepto, confortare in exemplo; sed etiam exemplum multum est ad te, adest ille, qui præbuit exemplum, ut præbeat et auxilium*³. Ac ut in ore duorum stet omne verbum⁴, audi S. Leonem: *Juste, inquit, Deus instat præcepto, quia præcurrit auxilio*⁵. Quid ergo times, anima, viam mandatorum secure ingredi, cum ille præcurrat,

¹ Lc 15, 20 ss. ² Mt 19, 17. ³ Aug. enarrat. in Ps. 56. ⁴ Mt 18, 16. ⁵ Leo M. de passione Domini sermo 16.

qui potenti auxilio gratiæ suæ facit *prava in directa et aspera in vias planas*¹? Hoc videlicet auxilio præcurrente, *jugum Domini efficitur suave et onus leve*², et Apostolus Joannes clamat: *Mandata ejus gravia non sunt*³. Sed et si gravia tibi videantur, cogita, quanto graviora erunt tormenta gehennæ, nec audeas, nisi insanis, ista velle experiri. Sed illud cogita et recogita et numquam obliviscaris: nunc tempus esse misericordiæ, postea justitiæ; nunc liberum esse peccare, postea necessarium pœnas gravissimas luere; nunc posse hominem cum Deo facile transigere et exiguo labore pœnitentiæ magnam indulgentiam obtinere et brevi luctu sempiternum fletum redimere; et contra nunc quolibet opere bono ex caritatis virtute prodeunti posse regnum cælorum comparari, postea non posse totius mundi opibus unam guttam aquæ frigidæ impetrari.

¹ Is 40, 4. ² Mt 11, 30. ³ 1 Io 5, 3.

GRADUS DUODECIMUS

EX CONSIDERATIONE MAGNITUDINIS SAPIENTIÆ DEI, PER SIMILITUDINEM MAGNITUDINIS CORPORALIS

Caput 1

Latitudo sapientiæ Dei in perfecta omnium rerum cognitione sita est.

Quam vere scripserit Apostolus in extrema epistola ad Romanos, solum Deum esse sapientem¹, facile intellet, qui attente considerare voluerit, latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum sapientiæ Dei.

Ac ut incipiamus a latitudine, latissima esse dignoscitur sapientia Dei, quoniam Deus omnia, quæ sunt in rerum natura a primo Angelo usque ad ultimum vermiculum distincte perfecteque cognoscit; nec solum novit integras substantias, sed etiam partes, proprietates, virtutes, accidentia, actiones. Hinc sunt illa: *Tu quidem gressus meos dinumerasti*²; et: *Respicit Dominus vias hominis et omnes gressus ejus considerat*³. Quod si nu-

¹ Rom 16, 27. ² Iob 14, 16. ³ Pr 5, 21.

merat et considerat gressus singulos, quanto magis actiones mentis, sive bonas sive malas? Et si Deus in numerato habet capillos nostros, juxta verbum Domini: *Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt*¹, quanto magis novit omnia membra corporis et omnes virtutes animorum? Et si numerum novit arenarum maris et guttarum pluviae, ut colligitur ex Ecclesiastico², quanto magis nosse credendus est numerum stellarum et Angelorum? Et si omnia verba otiosa omnium hominum adducet in iudicium, ut Dominus ipse testatur³, certe aures ejus omnes voces omnium hominum simul exaudiunt, nec solum voces corporum, sed etiam animorum, id est, cogitationes et desideria. Quanta igitur et quam immensa est hæc latitudo sapientiæ, quæ simul omnia, quæ sunt et quæ fuerunt et quæ erunt et quæ esse possunt, comprehendit!

Nec tamen divina mens ex tanta rerum singularum et inferiorum varietate vilescit, ut stulta sapientia quorundam philosophorum censuit. Id enim forte suspicari possemus, si Deus a rebus scientiam mendicaret, ut nos facimus; sed cum omnia in essentia sua videat, nullum

¹ Mt 10, 30. ² Sir 1, 2. ³ Mt 12, 36.

est periculum vilitatis: quamquam longe nobilius est mendicando scientiam assequi, quod est hominum, quam scientia omnino carere, quod est brutorum, quemadmodum præstantius est, cæcum esse, quod est animantium, quam sine cæcitate aptum non esse ad videndum, quod est lapidum; nec cetera membra corporis nobiliora sunt oculis, quia cæca esse non possunt, sed nobiliores sunt oculi, cum videndi facultatem habeant, quamvis et cæci possint esse, ut recte disputat S. Augustinus in libris de civitate Dei¹.

Hinc vero, anima mea, sollicita esse debes in omni loco et tempore, quid agas, quid loquaris, quid cogites, cum nihil umquam agas, loquaris, cogites, nisi vidente, audiente, attendente Deo; etenim si mala nulla facere vel loqui auderes, quavis etiam gravissima stimulante cupiditate, si te videri vel audiri ab homine crederes: quomodo audes ea cogitare, inspectante et indignante Deo? *Esto, inquit S. Augustinus in regula sanctionum, a nemine hominum videatur, quid faciet de illo superno inspectore, quem latere nihil potest*²? Et S. Basilii in libro de virginitate, alloquens

¹ Aug. de Civ. Dei lib. 12, cap. 1, n. 3. ² Aug. ep. 211, n. 10.

virginem in cubiculo clausam et solam, admonet eam, ut revereatur Sponsum ubique præsentem, et hujus Patrem, et Spiritum Sanctum, et Angelorum innumerabilem multitudinem, et cum his Patrum sanctos spiritus: *Nullus enim horum, inquit, est, qui non ubique omnia videat*¹. O te beatam animam meam, si semper in hoc theatro esse te sentires, etiam in mediis noctium tenebris et silentio; quam perfectam vitam institueres, quam diligenter levitatem et evagationem omnem vitares! Hoc nimirum est, quod Abrahamo Patriarchæ dixit aliquando Dominus: *Ambula coram me, et esto perfectus*², id est, cogita te a me semper videri, et eris sine ulla dubitatione perfectus.

Caput 2

Longitudo sapientiæ Dei in cognitione
futurorum se prodit.

Longitudo sapientiæ in cognitione futurorum se prodit; sic enim acute Deus videt, ut ab ipsa æternitate viderit, quæ futura sunt in tempore novissimo et ultra usque in æternum, qua certe longitudine nihil majus cogitari potest. *Intel-*

¹ Basil. de virginit. cap. 7. ² Gn 17, 1.

lexisti, inquit David in Psalmis, *cogitationes meas de longe*; et paulo post: *Tu cognovisti omnia, novissima et antiqua*¹, id est, omnia futura et omnia præterita. Pleni sunt libri Prophetarum prædictionibus clarissimis atque verissimis, quas non ipsi per se, sed, ut canit Zacharias, *Deus locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, prophetarum ejus*².

Atque adeo hæc prævisio et prædictio propria est Dei solius, ut ipse Deus per Isaiam dicat: *Annuntiate, quæ ventura sunt in futurum, et sciemus, quia dii estis vos*³. Ac ut pauca de multis consideremus, Isaias sic loquitur: *Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes et dorsa regum vertam, etc.*⁴, ubi prædicitur monarchia Persarum, et nominatur proprio nomine Cyrus, rex primus Persarum, et subjungitur ratio, cur Deus exaltare voluerit Cyrum, quia videlicet relaxaturus erat captivitatem Babyloniam; quæ omnia post annos circiter ducentos impleta sunt. Daniel quoque per similitudinem statuæ ingentis, cujus caput erat aureum, pectus argenteum, venter et fe-

¹ Ps 138, 3 5. ² Lc 1, 70. ³ Is 41, 23. ⁴ Is 45, 1.

mora aërea, pedes partim ferrei, partim fictiles¹, apertissime prædicit quatuor monarchias, Babyloniorum, Persarum, Græcorum et Romanorum, et tempore ultimæ monarchiæ regnum Christi, id est, christianam ecclesiam, omnibus illis regnis majorem; ac deinde tam aperte describit bella successorum Alexandri Magni², ut infideles aliqui suspicati sint ea scripta fuisse post bella illa finita. Ac ut omit- tam cetera, Christus ipse apud Lucam deplorans eversionem Hierosolymæ, quæ post annos multos futura erat, ita distincte et singillatim omnia describit, ac si non futuram sed præteritam narrare voluisset³. Omitto prædictiones alias innumerabiles, quarum, ut dixi, Prophetarum libri plenissimi sunt.

Porro astrologi et quicumque alii divinatores, qui quasi simiæ Dei videri volunt, omnino deridendi sunt; nec enim fieri potest, ut de rebus futuris contingentibus ac præsertim liberis vera prædicant, nisi forte aliquando casu veritatem attingant. Nam cum omnibus causis necessariis, contingentibus, liberis voluntas Dei præsideat et præemineat et possit causas inferiores, quando libuerit, impedire, nemo vera prædicere potest, nisi

¹ Dn 2, 31 ss. ² Dn 11, 5 ss. ³ Lc 19, 41 ss.

cui Deus voluntatem suam manifestare voluerit, ut sæpe Prophetis suis manifestavit. Atque adeo hoc verum est, ut dæmones per hoc potissimum dii haberi voluerint, quod oracula funderent et futura prædicerent, ut testatur S. Augustinus in libris de civitate Dei¹. Sed idem eximius Doctor Ecclesiæ in libro de divinatione dæmonum aperte demonstrat, tam falsam eorum divinationem esse, quam falsa ipsorum divinitas est: nihil enim aperte dicunt, nisi quod ipsi facturi sunt; vel quod alibi jam factum ipsi velocitate naturæ referunt quasi futurum iis, qui longe absunt; vel quod ex diuturna experientia futurum esse coniectant, quomodo etiam multa de ventis nautæ, de pluviis agricolæ, de morbis medici prædicere solent; quæ vero dæmones, de futuris interrogati, nesciunt, ea per ambages et æquivoca verba respondent; et cum falsa comperiuntur, interpretibus et conectoribus culpam attribuunt².

Solus ergo Dominus, Deus noster, cujus *sapientiæ non est numerus*³, vera fundit oracula, ac de futuris quibusque etiam contingentibus et liberis vera prædicit.

¹ Aug. de civ. Dei lib. 2 cap. 24, n. 1. ² Aug. de divinat. dæmonum cap. 3, n. 7; cap. 5, n. 9; cap. 6, n. 10.

³ Ps 146, 5.

Caput 3

De multiplici sapientiæ Dei altitudine.

Jam vero divinæ sapientiæ altitudo celsissima est, et omnem sublimitatem sapientiæ hominum vel Angelorum longissime superat. Altitudo sapientiæ ex objecti, potentiæ, speciei et actus nobilitate dignoscitur.

Objectum sapientiæ Dei non solum naturale, sed etiam proportionatum est ipsa divina essentia, quæ usque adeo sublimis est, ut neque humano neque angelico intellectui proportionatum objectum sit. Itaque ne supremi quidem Angeli ad Deum videndum conscendere possunt, nisi per lumen gloriæ evehantur; atque hæc est causa, cur Deus *invisibilis* in Scripturis sanctis esse dicatur: *Regi sæculorum immortalis, invisibili, soli Deo*, inquit Apostolus in priore ad Timotheum¹, qui etiam postea addit: *Deum lucem inhabitare inaccessibilem*².

Deinde potentia, quæ in nobis est accidens, in Deo divina substantia est, ac per hoc longe sublimior et altior quam in nobis.

Species autem tanto altior est, quanto

¹ 1 Tim 1, 17. ² 1 Tim 6, 16.

plura repræsentat, ac per hoc Angeli, quo species habent universaliores et pauciores, eo altiorem scientiam habere dicuntur. Quanta igitur est altitudo sapientiæ Dei, qui non aliam speciem habet quam essentiam suam, quæ una est et sola Deo sufficit ad ipsum Deum et res omnes creatas aut creandas aut etiam, quæ possent creari, vel repræsentandas vel cognoscendas.

Denique illa scientia vel sapientia nobilior atque altior esse dicitur, quæ per pauciores actus plura cognoscit: Deus autem unico solum intuitu, qui semper in eo viget et immutabilis permanet, et se ipse et cetera omnia perfecte cognoscit. Sola igitur sapientia Dei nobilissima atque altissima dici debet.

Erige nunc, anima mea, oculos tuos et vide, quantum distet scientia tua a sapientia Conditoris tui. Tu enim per multos actus, huc atque illuc discurrendo, vix rem unam perfecte cognoscis, Conditor autem tuus contra per unum actum res omnes et se ipse clarissime ac distinctissime intuetur; et tamen tu ipsa, nunc in tenebris jacens, potes, si velis, pennis fidei et caritatis tam alte conscendere, ut, post corporis mortalis depositiōnem a claritate in claritatem transformata, in lumine Dei lumen Deum

videas¹, et similis effecta Deo, tu quoque uno intuitu eoque in æternum manente Deum in se et te ac res omnes creatas in Deo simul videre. *Quid enim non videt*, inquit S. Gregorius in dialogis, *qui videntem omnia videt? et quæ erit illa voluptas, illa gloria, illa rerum omnium copia, cum admissa ad inaccessible lucem omnium bonorum Domini tui particeps eris*²! Regina Saba cum Salomonis sapientiam audivisset et ordinem ministrorum domus ejus sapienter dispositum vidisset, ita obstupuit, ut non haberet ultra spiritum (sic loquitur Scriptura), *et exclamavit: Beati viri tui et beati servi tui, qui stant coram te semper et audiunt sapientiam tuam*³. Et quid simile habet sapientia Salomonis cum sapientia Dei, qui solus sapiens et ipsa sapientia est? Et quid est ordo ministrorum comparatus cum novem ordinibus Angelorum Dei, quorum milia milium ministrant ei, et decies centena milia assistunt ei⁴? Certe, si vel modicum ista gustares, nihil non moveres, nihil non faceres, nihil non libentissime patereris, ut Deum promereri posses. Humiliare ergo interim *sub potenti manu Dei, ut*

¹ Ps 35, 10; 2 Cor 3, 18. ² Greg. M. Dial. lib. 4, cap. 33. ³ 1 Rg 10, 1 ss. ⁴ Dn 7, 10.

te *exaltet in die visitationis*¹; humilia intellectum ad fidem, ut exalteris ad visionem; humilia et voluntatem ad obœdientiam mandatorum, ut exalteris ad *libertatem gloriæ filiorum Dei*²; humilia et carnem ad patientiam et labores, ut glorificatam Deus exaltet ad requiem sempiternam.

Caput 4

Profunditas sapientiæ Dei in cognitione cogitationum nostrarum præsertim futurarum posita est.

Restat, ut profunditatem sapientiæ Dei consideremus, quæ præcipue in scrutatione renum et cordium, id est, in cognitione cogitationum et cupiditatum humanarum, præsertim futurarum, posita esse videtur. Hinc enim legimus: *Homo videt ea, quæ parent, Dominus autem intuetur cor*³; et: *Tu solus nosti corda filiorum hominum*⁴; et: *Intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam et funiculum meum investigasti, et omnes vias meas prævidisti*⁵; et: *Ipse novit abscondita cordis*⁶; et: *Pravum est cor hominis et inscrutabile, et quis*

¹ 1 Ptr 5, 6. ² Rom 8, 21. ³ 1 Sm 16, 7. ⁴ 2 Par 6, 30.
⁵ Ps 138, 3 4. ⁶ Ps 43, 22.

*cognoscet illud? ego Dominus scrutans renes et corda*¹, quo loco Septuaginta interpretes verterunt, profundum est cor hominis et inscrutabile. Atque hunc locum expendens S. Hieronymus admonet, recte probari Christum esse Deum, quia videbat cogitationes hominum, quas solus Deus videre potest²: *Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum*³; *Ipse vero sciebat cogitationes eorum*⁴; *Quid ista cogitatis in cordibus vestris*⁵?

Igitur omnis cogitatio et cupiditas humana, etiam præsens et re ipsa existens, profunda est valde, ut neque Angeli neque dæmones neque homines ad eam investigandam penetrare valeant: sed longe profundior est cogitatio vel cupiditas futura; hanc enim non solum nequeunt homines vel Angeli penetrare, sed nec penetrare certe possunt, qua via Deus, qui eas solus novit, ad eas investigandas progrediatur. Atque hoc videtur significare voluisse David in Psalmo, cum ait: *Mirabilis facta est scientia tua ex me*⁶: Illud enim *ex me* phrasi hebræa significat præ me vel super me, ut sensus sit: mirabilior est scientia tua, quam ut ego intellegere possim, quomodo illa se

¹ Ir 17, 9 10. ² Hieronymi Commentar. in Ir lib. 3.
³ Mt 9, 4. ⁴ Lc 6, 8. ⁵ Mc 2, 8. ⁶ Ps 138, 6.

habeat. Ideo enim subjungit: *Confortata est, et non potero ad eam*, id est, elevata est super notitiam meam, et non potero ad eam capiendam ulla ratione conscendere. Loquitur autem de scientia cogitationum futurarum; dixerat enim: *Intellexisti cogitationes meas de longe, et omnes vias meas prævidisti*¹; de harum igitur cogitationum et viarum prænotione dicit: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, et non potero ad eam*.

Potest fortasse responderi: Deum videre cogitationes istas futuras in æternitate sua, cui omnia sunt præsentia, vel in prædeterminatione voluntatis suæ: sed si ita esset, non esset mirabilis scientia ista; nam et nos possumus facile scire, quæ facturi sumus, vel quæ nobis præsentia sunt. Scriptura vero dicit: Deum scrutari renes et corda atque ibi videre, quid homo cupiat vel cogitet, aut quid postea cupiet vel cogitabit. Hoc vero est prorsus admirabile, quomodo Deus scrutando renes et corda videat, quod ibi nondum est et quod ex libertate voluntatis pendet, an aliquando erit. Igitur, sicut ad altitudinem potentiæ Dei pertinet, ut ex nihilo faciat aliquid et vocet

¹ Ps 138, 3 4.

ea, quæ non sunt, ut ea quæ sunt¹: sic ad profunditatem sapientiæ Dei pertinet, ut scrutando renes et corda videat, quod ibi nondum est, ac si jam esset, quod sine dubio erit.

Caput 5

Elevatio animæ ad medicum divinum, qui
scrutatur corda et sanat.

Sed quia non quæstiones disputandas, sed animam excitandam et in Deum elevandam suscepi, excitare, anima mea, et leva te super te², ut Jeremias admonet, et cogita profundam illam abyssum sapientiæ Dei, quæ scrutatur intima cordis et multa ibi videt, quæ cor ipsum non videt.

O beatissime Petre, cum dicebas Domino: *Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo*, certe non duplici corde loquebaris, sed sincero ac recto nec in corde tuo videbas fragilitatem illam, quam in eo Dominus tuus videbat, cum diceret: *Antequam gallus cantet bis, ter me negabis*³; videbat enim medicus peritissimus in corde tuo infirmitatem, quam tu non videbas, et verum fuit, quod prædixit medicus, non quod

¹ Rom 4, 17. ² Lam 3, 28. ³ Mt 26, 34 35; Mc 14, 30.

jactavit ægrotus. Sed gratias age medico, qui, ut prævidit et prædixit morbum futurum, sic potenti medicina pœnitentiam animæ tuæ divinitus inspiravit et morbum cito curavit.

O bone, o pie, o sapientissime et potentissime medice, *ab occultis malis meis munda me*¹! Quanta ego non deploro nec lacrimis lavo, quia non video? Adsit mihi gratia tua, qua scrutaris renes et corda, et, quas ego cupiditates malas et opera etiam mala non video, tu, qui vides, ostende et, pie respiciens, produc fontem lacrimarum, ut, dum tempus est, laventur et deleantur per gratiam tuam! Amen.

¹ Ps 18, 13.

GRADUS TERTIUS DECIMUS EX CONSIDERATIONE SAPIENTIÆ PRACTICÆ

Caput 1

Latitudo sapientiæ practicæ elucet ex creatione rerum earumque dispositione in mensura et numero et pondere.

Consideravimus sapientiam Dei theoricam; nunc sapientia practica consideranda est, quam etiam effectricem dicere possumus. Habet hæc sapientia suam latitudinem, longitudinem, altitudinem et profunditatem: latitudo ex creatione cognoscitur, longitudo ex conservatione rerum creatarum, altitudo ex opere redemptionis, profunditas ex providentia et prædestinatione.

Ac ut a creatione incipiamus: Deus omnia in sapientia fecit¹, ut dicitur in Psalmis, *et effudit illam super omnia opera sua*², ut scribit Ecclesiasticus. Itaque sicut ex creatione rerum omnium ex nihilo cognoscimus potentiam Opificis: sic ex artificio admirabili, quod in

¹ Ps 103, 24. ² Sir 1, 10.

singulis cernimus, admiramur sapientiam Conditoris; disposuit enim omnia et singula *in mensura et numero et pondere*¹, ut dicit Sapiens. Atque hic est sapor, quo condivit omnia Deus, ut ex eo sapore cognoscamus, quam sapida sit ipsa sapientia et quam amabilis ac desiderabilis.

Res igitur omnes creatæ certam habent mensuram, certum numerum et certum pondus, tum ut distinguantur a Deo, qui non habet mensuram, quia est immensus, nec numerum, quia est summe unus et simplex quoad essentiam, nec pondus, quoniam ejus æstimatio et pretium superat omnem æstimationem et pretium; tum ut bonæ et pulchræ sint ac verissime dixerit Moyses: *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, et erant valde bona*².

Habent igitur cunctæ res eam mensuram, quæ necessaria est ad finem consequendum, cujus gratia factæ sunt; nec potest illi mensuræ aliquid addi vel detrahi, quin res deformis vel inutilis, ac per hoc minus bona reddatur: *Cuncta fecit Deus bona in tempore suo*, inquit Ecclesiastes, *nec possumus eis quidquam addere vel detrahere, quæ fecit*

¹ Sap 11, 21. ² Gn 1, 31.

*Deus, ut timeatur*¹. Igitur cælo dedit Deus mensuram amplissimam, quoniam omnia inferiora ambitu suo complecti debet; aëri multo minorem quam cælo, sed majorem quam terræ et aquis, quæ unum globum efficiunt et ab aëre undique continentur; elephanto mensuram corporis maximam attribuit, ut onera maxima et ipsas turres hominibus refertas portaret, equum paulo minorem, quod ad unum solum equitem gerendum factus esset; aviculas minutas fecit, ut in ramis arborum nidum suspendere possent, apes et formicas minutissimas, ut in foraminibus vel alveariorum vel terræ delitescerent.

Hoc idem de numero dicere possumus: unum creavit Deus solem, quoniam ad illustrandam omnem terram et diem suo splendore faciendum sol unus satis erat; lunam quoque fecit unam, quoniam ad noctem illuminandam una sufficiebat; stellas plurimas esse voluit, ut, cum sol et luna abessent, quod in conjunctione solis et lunæ contingit, tenebras noctis utcumque discuterent. Nec solum rebus omnibus in communi numerum necessarium assignavit, sed etiam rebus singulis numerum partium ita constituit, ut nihil

¹ Ecl 3, 11 14.

addi vel minui possit. Attribuit Deus homini duos oculos, duas aures, duas manus, duos pedes, nasum unum, os unum, pectus unum, caput unum, et res pulcherrima et ornatissima apparuit; inverte ordinem, pone alicui homini unum oculum, duos nasos, unam auriculam, duo ora, unam manum, et unum pedem, duo pectora, et duo capita: nihil foedius, nihil inutilius fieri poterit.

Denique pondus, id est, æstimationem unicuique rei Deus attribuit, quam ejus natura requirebat. Porro nomine ponderis sive pretii qualitates intellegimus, quæ bonas res et pretiosas reddunt; hæc enim tria res omnes perficiunt: numerus partium, qui necessarius est, ut nulla omnino desit; commensuratio sive apta proportio partium; denique qualitates internæ sive externæ, ut suavitas coloris in externa superficie corporis, et virtus interna, quæ ad actiones varias utilis vel necessaria est. Sed est omnino admirandum, quantum vim Deus rebus quibusdam exiguis ac parvissimis attribuerit, ut videatur potentiam suam in rebus magnis, sapientiam in parvis ostendere voluisse. Quis capiat, quanta virtus insit in grano sinapis? quod minimum est omnibus seminibus, ut vix oculis discerni possit, et tamen in eo latet arbor magna, ut etiam

aves habitent in ramis ejus, ut Veritas in Evangelio loquitur¹. Neque hoc est proprium sinapis, sed commune omnibus seminibus, in quorum virtute radices, trunci, rami, folia, flores et fructus maximarum arborum delitescunt. Certe si hoc ipsum experimento manifesto non didicissemus, non facile persuaderi posset hominibus, ex tantulo semine tantam molem rerum diversissimarum exoriri umquam potuisse. Quis item capiat in formica, in culice, in pulice, in aliis minutissimis animalculis esse pedes, qui velocissime moveantur, esse caput, esse cor, esse sensus externos et internos, esse suo quodam modo, quamvis admodum imperfecto, prudentiam atque judicium? Quis denique capiat in iisdem et aliis id genus animalculis minutissimis et tenuissimis esse tantam vim terebrandi et perforandi carnes vivas, ut non solum hominibus molestissima sint, sed etiam elephantum et leones a culicibus terreantur?

Magnus igitur Dominus et magna sapientia ejus, ut in maximis, sic etiam in minimis. Admiratus est aliquando princeps ille medicorum quamvis ethnicus artificium Dei, quod in manu humana cernitur, et exclamavit in laudem Con-

¹ Mt 13, 31 32.

ditoris¹. Quid te, christiane, facere oporteret, qui non solum hominum et ceterorum animantium corpora, sed etiam cælum et stellas et Angelos et mentes hominum immortales incredibili sapientia ab eodem sapientissimo Conditore creata fuisse non dubitas?

Caput 2

Longitudo sapientiæ Dei practicæ in conservatione rerum elucet.

Jam vero longitudo sapientiæ practicæ in conservatione rerum elucet, ut ejus latitudinem in creatione lucere jam diximus. Igitur sapientia Dei magna et admirabilis in rerum creatarum, ac potissimum corruptibilium, conservatione et duratione conspicitur.

Ac primum si quis cogitet, quomodo Deus nutriat et augeat herbas, plantas, animantia et ipsa hominum corpora, ut conserventur, quanto diutius possunt, omnino stupore quodam attonitus non poterit satis mirari sapientiam Dei. Nam ex terra et aqua nutrit herbas et plantas et facit, ut alimentum illud transeat a radicibus ad truncum et a trunco ad ramos et folia et fructus a vi quadam sursum

¹ Galenus in libro de partibus.

trahatur et omnia penetret ratione et modo prorsus admirabili; sic etiam ex herbis et pomis et ex ipsa carne animantium nutrit animantia nonnulla et ipsos homines, et facit, ut alimentum intret et penetret ad omnes partes corporis internas et externas tanta facilitate et suavitate, ut incredibile videatur. Agit Deus instar medici doctissimi et humanissimi, qui pharmaca sic novit condire, ut non solum facile, sed etiam libenter ab ægrotis sumantur; cibi enim sine dubio medicamenta sunt, quæ nisi a mortalibus sæpius accipiantur, mortem vitare non possunt. Sed amantissimus et sapientissimus medicus noster Deus primo saporem indidit cibus, ut cum delectatione sumantur; deinde variavit infinitis modis ad tollendum fastidium; denique per varias alterationes in ore et stomacho, in hepate, in corde convertit cibum in succum adeo tenuem et subtilem, ut sine scissione vel dolore transeat per omnes venas et venulas et poros corporis atque ad omnes partes carnis, ossium, nervorum penetret, nobis non sentientibus vel etiam dormientibus. Admirantur philosophi naturæ sollertiam et artem, cum ista speculantur; sed quæ esse potest in rebus inanimis vel sensus et rationis expertibus sollertia? Non igitur naturæ sol-

lertia, sed Conditoris sapientia admiranda est, quæ et naturam fecit et modum ad-
invenit, quo ista mirabilia fierent. Audi
Sapientiam Dei loquentem in Evangelio:
*Considerate lilia agri, quomodo cres-
cunt: non laborant, neque nent, et Deus
sic vestit*¹. Non igitur naturæ sollertia,
sed Deus facit, ut lilia crescant et tam
decoris quasi vestibus induantur; quod
idem de nutritione et incremento viven-
tium omnium dici potest, Apostolo tes-
tante, qui ait: *Neque qui plantat, est ali-
quid, neque qui rigat, sed, qui incremen-
tum dat, Deus*².

Et si tam admirabili modo sapientia
Dei pascit et nutrit et in vita mortali
conservat plantas et animalia, cogita, si
potes, anima, quomodo in æterna vita
pascit Deus mentes Angelorum et homi-
num? In terris enim terrenis cibis, sed
a divina sapientia conditis alimur; in cælo
vero sapientia ipsa est cibus et potus in
æternum viventibus. O te beatam, si in-
time penetrares, quid sit: Erit *Deus om-
nia in omnibus*³; quid, inquam, sit, De-
um, summum et infinitum bonum, esse
Sanctis omnibus victum et amictum et
vitam et omnia: et certe præsentia fas-
tidires omnia, et sola, quæ sursum sunt,

¹ Mt 6, 28 30. ² 1 Cor 3, 7. ³ 1 Cor 15, 28.

saperes et quæreres. Sed pergamus ad cetera.

Illud item simile miraculo est, quod in conservanda et propaganda vita mortalium Deus attribuit rebus tenuissimis motum continuum ac sine fatigatione longissimum. Multum omnino laboraverunt homines, ut horologium construerent, in quo rotæ vi ponderum ad viginti quatuor horas sine intermissione decurrerent. Quanta igitur sapientia Deus facit, ut vis nutritiva perpetuo et sine ulla intermissione operetur toto tempore, quo plantæ vel animalia vivunt, atque etiam ut pulmones et arteriæ sine intermissione moveantur ad annos septuaginta vel plures. Necesse est enim vim nutritivam operari et pulmones atque arterias moveri ab initio vitæ usque ad finem. Itaque in iis, qui ad annos octoginta vel nonaginta vivendo præveniunt, per idem tempus necesse est pulmones et arterias in iisdem semper moveri; et ante diluvium, cum homines ad annos nongentos pervenirent, oportuit pulmones et arterias, res videlicet fragiles et tenues, ad annos nongentos sine ulla intermissione vel requie perpetuo agitari. Certe, qui ista non mirantur et ex istis sapientiam Dei non suspiciunt et adorant, eos lumine sapientiæ omnino carere necesse est.

Accedit tertio, quod sapientia Dei, quamvis posset sine ullo labore hominum et animantium ceterorum, atque etiam sine ministerio solis et aliarum secundarum causarum, herbas et arbores producere et conservare, ut paratum haberent omnia viventia cibum suum: voluit tamen uti ministerio secundarum causarum et labore atque industria hominum et animantium ceterorum, ut non languerent otio, sed vires suas exercerent omnia. Ac voluit etiam, ut inter homines alii divites essent, alii pauperes, ut haberent omnes occasionem colendæ virtutis et vinculo caritatis colligarentur: hinc enim fit, ut divites liberalitatem et misericordiam, pauperes patientiam et humilitatem exercean; et divites egeant opera pauperum ad agros colendos et pecora nutrienda et variis artibus paranda, quæ necessaria sunt omnibus, et pauperes contra divitum opera indigeant, qui eis pecunias et instrumenta præbeant, quibus ipsi victum sibi et vestimenta atque alia necessaria comparent. Neque est, cur pauperes de divina sapientia conquerantur; Deus enim, qui omnia novit et omnes diligit, unicuique dedit, quod ei ad vitam sempiternam obtinendam utilius esse prævidit, quomodo in terris medici ægrotis quibusdam inedia imperant

et venam secant, aliis vinum et carnes indulgent et, ut recreentur, jubent. Plurimi nunc certe pauperes salutem æternam consequuntur, qui, si divites fuissent, in æternum periissent; et quamvis divites quoque salvi esse possint, si divites esse studeant in operibus bonis et facile ac libenter tribuant, quod ad communicandum, non ad recondendum a communi Domino acceperunt: tamen negari non potest, quin via ad vitam æternam tutior et planior et expeditior sit paupertas quam divitiæ. Non decipit nos divinus Magister, qui ait: *Amen, dico vobis, quia dives difficile intrabit in regnum cælorum*¹, et iterum: *Beati, pauperes, quia vestrum est regnum Dei, et Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram*²; neque decipit nos Apostolus, cum ait in priore ad Timotheum: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in laqueum diaboli et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem*³. Et quod Dominus et Apostoli verbo docuerunt, id ipsum confirmarunt exemplo; de se enim Dominus dicit: *Vulpes foveas habent et volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet,*

¹ Mt 19, 23. ² Lc 6, 20 24. ³ 1 Tim 6, 9.

*ubi caput suum reclinat*¹, et Apostolus de se et coapostolis suis ait: *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus et colaphis cædimur et instabiles sumus*², id est, propriam domum non habemus. Neque dubitari potest, quin Sapientia Dei et filii ac discipuli Sapientiae viam ad vitam planissimam et tutissimam elegerint. Sed quia *stultorum infinitus est numerus*³, pauci viam hanc sponte eligunt, plurimi autem ab ea toto affectu viribusque declinant.

Postremum illud est, in quo longitudo divinæ sapientiæ cernitur, quod, quemadmodum ipsa æterna est, sic rebus omnibus instinctum vivacissimum indidit conservandi sui, ac vitam vel esse suum, quo possint diutius, propagandi. Videmus homines, cum in periculo vitæ se constitutos cernunt, omnia movere, nec ullis opibus aut laboribus parcere; videmus animalia omnia supra vires cum robustioribus pugnare, ne vitam amittant; videmus lucernam ardentem, cum proxima extinctioni est, bis terve se ipsam excitare et magnam flammam emittere, ut viribus totis cum extinctione colluctari videatur; videmus guttas aquæ aliquando pendere de ligno vel lapide, seque in

¹ Lc 9, 58. ² 1 Cor 4, 11. ³ Ecl 1, 15.

orbem redigere et, quamdiu possunt, se ipsas sustinere, ne diffluant et pereant; videmus gravia contra naturam ascendere et levia item contra naturam descendere, ne detur vacuum et ipsa disjuncta a rebus aliis conservari non possint¹. Sed mirabilius est, quod ad propagandam speciem tam vehementem affectum indiderit Deus parentibus erga proles, ut omnino incredibile videatur. Videmus gallinam infirmari pro pullis, et quamvis infirmam ac debilem acerrime pugnare contra milvos et canes et vulpes; quot vero dolores et labores tolerant libenter mulieres in pariendis et educandis infantibus, omnes norunt. Hujus rei causa est consilium sapientiæ Dei, qui, ut hanc propagationem veluti umbram æternitatis aleret, amorem vehementissimum animantibus omnibus, etiam brutis et feris, erga proles impressit. Nam cum multa sint animantia, quorum destructioni omnes homines dant operam, vel utilitatis propriæ causa, ut lepores, apri, cervi, turdi, coturnices, perdices, pisces fere omnes; vel ne noceant, ut lupi, vulpes, serpentes et alia id genus innumerabilia: facile species animalium

¹ *Nota editoris:* Aliis quidem, sed æque mirabilibus naturæ legibus plurima illorum a Dei sapientia disponuntur.

multæ jamdudum periissent, nisi Dei sapientia per hunc affectum conservationi et propagationi eorum providisset.

Sed si tantus amor naturaliter inest in omnibus viventibus erga vitam istam brevem et ærumnis plenam: quantus esse deberet amor in nobis erga vitam beatam et sempiternam? O cæcitas et stultitia generis humani! Res omnes pro vita brevissima, pro umbra æternitatis, laborant supra vires; et homo, ratione præditus, pro vera æternitate vitæ felicissimæ non dignatur laborare, non dico supra vires, sed pro viribus. Res omnes ex naturali instinctu mortem temporariam horrent et fugiunt super omnia mala; et homo, ratione instructus et fide divina edoctus, mortem sempiternam neque horret neque fugit, saltem ut temporaria mala fugere et horrere consuevit. Vere igitur dixit Ecclesiastes: *Stultorum infinitus est numerus*¹; et vere dixit Veritas in Evangelio: *Quam angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam! et pauci sunt, qui inveniunt eam*².

¹ Ecl 1, 15. ² Mt 7, 14.

Caput 3

Quæ sit altitudo sapientiæ Dei practicæ,
ex opere redemptionis conspicitur.

Jam vero altitudo practicæ sapientiæ Dei
perspicitur in opere redemptionis: *Non
satiabar*, inquit S. Augustinus, *dulce-
dine mirabili considerare altitudinem
consilii tui super salutem generis hu-
mani*¹.

Altissimum vere consilium fuit per igno-
miniam crucis resarcire omnia damna,
quæ astutia diaboli per peccatum primi
hominis fecerat, et ita resarcire, ut pul-
chrius fuerit opus instauratum, quam
fuisset, antequam restauratione indigere
cœpisset. Quatuor mala nata sunt ex pec-
cato primi hominis: injuria Dei ex su-
perbia et inobœdientia Adami; pœna
primi hominis et totius humani generis,
id est privatio gratiæ Dei et sempiternæ
beatitudinis; contristatio Angelorum, qui-
bus vehementer displicuit injuria Dei et
miseria hominum; gaudium diaboli et om-
nium spirituum malignorum, qui lætaban-
tur hominem a se devictum atque pro-
stratum. Hæc omnia mala sustulit et in
majora bona convertit sapientia Dei per
mysterium Crucis, ut non sine causa

¹ Aug. Conf. lib. 9 cap. 6.

canat Ecclesia: *O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem*¹! Certe enim si vestem novam et pretiosam, casu aliquo scissam et laceram, sartor industria sua et ornamento aliquo superaddito ita resarciret, ut elegantior et pretiosior fieret, jure dici posset: felix scissio, quæ tantæ venustati occasionem dedit.

Primus igitur homo, per astutiam et invidentiam diaboli in superbiam elatus, affectavit similitudinem Dei et, inobædiens Deo, præceptum ejus prævaricatus est. Ita Deo debitum honorem quodammodo rapuit. Sed secundus Adam Christus, qui Sapientia Dei est, *humiliavit semetipsum, factus obædiens usque ad mortem*², et honorem Deo restituit multo majorem, quam fuerit ille, quem primus Adam superbiendo et inobædiendo abstulit. Adam enim purus homo erat, et si Deo paruisset, in re facillima paruisset. Quid enim magni erat primis hominibus abstinere a fructibus unius arboris vetitæ, cum plurimis et optimis abundarent? Itaque peccatum quidem eorum gravissimum fuit, et tanto gravius, quanto facilius obædientia fuisset, cum nihil laboris

¹ Nota editoris: Benedictio cerei in Sabbato sancto.

² Philp 2, 8.

contineret. Christus vero Deus et homo erat, et humiliavit se ad obœdiendum Deo Patri in re omnium maxima et laboriosissima, id est, in morte crucis plena doloris et ignominiae. Proinde si consideretur eminentia personæ et profundum humilitatis et obœdientiae, nihil potest cogitari majus vel magis meritorium vel honorificentius Deo quam humilis illa Christi obœdientia. Itaque verissime dicebat Dominus in Evangelio: *Ego te clarificavi super terram*¹; vere enim coram Angelis Dei et coram omnibus sanctis mentibus Prophetarum et aliorum, quibus ista innotuerunt, glorificavit Deum Patrem Jesus Christus gloria plane inenarrabili, et si Angeli in Christi nativitate ob humilitatem præsepis cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo*², multo magis hoc ipsum majori jubilo cantaverunt ob humilitatem Crucis.

Jam vero ipse homo, si non peccasset, obtinuisset ad summum æqualitatem Angelorum, nunc autem per redemptionem, quæ est in Christo Jesu, obtinuit genus humanum, ut unus homo super omnes Angelos exaltatus in dextera Dei sedeat, sitque caput et Dominus Angelorum et hominum; sic enim de Christo scribit

¹ Io 17, 4. ² Lc 2, 14.

Apostolus Petrus in priore epistola: *Profectus in cœlum, subjectis sibi Angelis et Potestatibus et Virtutibus*¹, et coapostolus ejus Paulus ad Philippenses: *Propter quod et Deus exaltavit illum et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum*². Itaque Filius clarificavit Patrem humilitate passionis modo inenarrabili, et Pater clarificavit Filium exaltatione ad dexteram suam modo item inenarrabili, quæ clarificatio ita redundavit in totum humanum genus, ut plane sint ingratisissimi, qui hoc immensum beneficium non agnoscunt et pro eo gratias Deo non agunt. Quid? quod non solus Christus Deus et homo, sed ipsa Mater ejus exaltata est super omnes choros Angelorum, quæ tamen homo solum est, non Deus; quare homines tanta accessione gloriæ sibi facta ad eam, quam habuissent, si primus homo non peccasset, jure possunt exclamare: *O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem!*

Porro Angeli sancti, sicut contristati sunt de casu primi hominis, tamquam de gravissima ærumna fratris sui mino-

¹ 1 Ptr 3, 22. ² Phlp 2, 9 10.

ris: sic etiam maximo gaudio affecti sunt ex copiosa redemptione per Christum facta. Si enim *gaudium est in cælo coram Angelis de uno peccatore pœnitentiam agente*¹, quanto magis gaudium maximum fuisse credendum est coram eisdem Angelis, quando viderunt, per Christum hominem justitiæ Dei plenissime satisfactum pro humano genere fuisse et clave Crucis ejus aperta credentibus regna cælorum? Neque suspicandum est, Angelos sanctos moleste tulisse, quod hominem Christum et beatissimam Virginem supra ipsorum Angelorum eminentiam Deus extulerit: abest enim omnis livor et invidentia ab Angelis, et iidem caritate verissima atque ardentissima pleni sunt; caritas autem non æmulatur, non inflatur, non tristatur de bono alieno, sed collætatur et congaudet bonis omnibus de bono ipsorum, non minus quam si proprium esset. Itaque vere canit Ecclesia: *Assumpta est Maria in cælum, gaudent Angeli*²; non, inquit, tristantur, sed *gaudent Angeli*, quod Virginem Deiparam exaltatam videant super choros Angelorum ad cælestia regna. Intellegunt enim id justissime factum a Deo, qui nihil nisi sapientissime et justissime fa-

¹ Lc 15, 7 10. ² Introitus Missæ in Assumptione B M.V.

cit; et simul voluntatem habent cum Dei voluntate ita conjunctam inseparabili et insolubili amoris nexu, ut, quod placet Deo, ipsis etiam placeat neque ullo modo displicere possit.

Diabolus autem, qui ad tempus exsultavit ob devictum ac prostratum a se primum hominem, multo majorem tristitiam habuit de victoria Christi hominis, quam fuerit prior exultatio. Ex victoria enim Christi factum est, ut jam non solum viri, qualis erat Adam, sed etiam parvuli et feminæ diabolo insultent ac de ipso triumphent. Non fuisset turpe diabolo vinci ab Adamo in paradiso, quando carebat ignorantia et infirmitate et armatus erat justitia originali, quæ partem inferiorem rationi ita subiciebat, ut rebellare non posset, nisi prius mens ipsa Deo rebellis existeret. At nunc vinci diabolus ab homine mortali, peregrino, ignorantiae et concupiscentiae obnoxio, summum dedecus est; et vincitur tamen per Christi gratiam, et ita vincitur, ut multi trophæa castitatis, patientiae, humilitatis, caritatis erigant, quamvis diabolus ignita jacula sua tentationum et persecutionum assidue jaciat. Atque in hac re admiranda est supra modum altitudo sapientiae Dei. Vidit enim Deus necessarium esse generi humano contra insidias diaboli contemp-

tum temporalium bonorum, voluptatum carnis, affluentiae divitiarum, gloriae mundanae et similium, quae sunt laquei diaboli et captivos *demergunt in interitum et perditionem*¹. Quid igitur excogitavit, ut ista hominibus amarescerent et contraria, id est castitas, paupertas, humilitas, patientia, contemptus denique mundi dulcescerent? Descendit ipse de caelo et, forma servi suscepta, medicamentum necessarium homini aegroto, sed amarissimum et horrendum ita exemplo suo dulce et suave reddidit, ut multi jam homines magis ament jejunium quam crapulam, paupertatem quam divitias, virginitatem quam conjugium, martyrium quam delicias, oboedire quam imperare, contemni quam honorari, subesse quam praeesse, humiliari quam exaltari. Quis enim, videns Deum in forma humana, plenum sapientia et gratia, et qui nec falli nec fallere potest, pauperem, humilem, patientem, continentem, et quod mirabilius est, pro redimendo humano genere Cruci affixum et pretioso effuso sanguine voluntarie et ex ardentissima caritate morientem, non animetur et excitetur ad imitandum?

Haec fuit adinventio sapientiae Dei alta et mirabilis, de qualibus adinventionibus

¹ 1 Tim 6, 9.

canit Isaias: *Notas facite in populis ad-inventiones ejus*¹. Sed adhuc tamen hæc altissima sapientia Dei stultitia videtur non solum sapientibus hujus mundi², ut dicit Apostolus in priore ad Corinthios, sed etiam carnalibus et animalibus hominibus, qui in Christum credunt, sed Christi vestigia sequi recusant; quos idem Apostolus inimicos Crucis Christi vocavit³. Tu vero, anima mea, satage sugere mel de petra oleumque de saxo durissimo⁴, id est, sapientiam de stultitia, sapientiam Dei de stultitia Crucis. Scrutare attente et diligenter, quis ille sit, qui pendet in Cruce et cur ita pendeat; et cum inveneris illum ipsum esse, *qui sedet super Cherubim*⁵, immo *qui sedet ad dexteram majestatis in excelsis*⁶, facile intelleges, eum non pendere in Cruce ob sua delicta neque ob suam infirmitatem neque ob aliorum potentiam, sed voluntarie ob ardentissimum desiderium satisfaciendi justitiæ divinæ pro peccatis totius mundi, ob honorem et gloriam Dei Patris, ob salutem æternam omnium electorum ac, ut loquitur Apostolus, *ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam*⁷,

¹ Is 12, 4. ² 1 Cor 1, 21. ³ Phlp 3, 18. ⁴ Dt 32, 13.
⁵ Ps 98, 1. ⁶ Hbr 1, 3. ⁷ Eph 5, 27.

denique ob amorem tuum, quia videlicet *dilexit te, et tradidit semetipsum pro te hostiam et oblationem Deo in odorem suavitatis*¹: cum, inquam, ista inveneris, quæ verissima sunt, assurge per amorem intimum in tantum benefactorem, et ad ejus imitationem incipe ardentius sitire gloriam Dei, salutem omnium gentium, sed præcipue totius Ecclesiæ pulchritudinem et gloriam et tuam ipsius æternam salutem; incipe sitire perfectum odium iniquitatis, puritatem cordis, perfectionem justitiæ, ut aliquando etiam sitire incipias participationem Crucis Domini tui et gloriari in tribulationibus et in angustiis, ut postea quoque particeps fias resurrectionis cum justis ad gloriam, non ad pœnam cum impiis.

Caput 4

Profunditas sapientiæ Dei practicæ in providentia et prædestinatione consistit.

Restat profunditas sapientiæ practicæ, quæ in providentia et prædestinatione et judiciis Dei consistit; scriptum est enim: *Judicia tua abyssus multa*².

¹ Eph 5, 2; Gal 2, 20. ² Ps 35, 7.

Ac primum providentiam Dei admirabilem prorsus esse colligitur ex eo, quod Deus res omnes creatas immediate regit atque ad fines suos dicit: *Æqualiter*, inquit Sapiens, *cura est illi de omnibus*¹, id est, nulla re excepta Deus omnia curat, ita ut nec passerculus cadat in terram sine providentia Dei, ut Salvator dicit². Qui numerare poterit multitudinem rerum totius universitatis, is aliquo modo suspicari poterit magnitudinem sapientiæ Dei, omnia et singula regentis et dirigentis. Poterit quidem unus Pontifex Maximus totum orbem christianum generali providentia regere, sed non particulari, quæ se extendat ad singulos christianos, ideo enim multos episcopos vocat in partem sollicitudinis; et potest unus rex multas provincias generali providentia gubernare, sed non particulari, quæ cives singulos complectatur, et ea de causa multos adhibet proreges vel prætores vel præsides. Deus autem sic curat singulos ut omnes et omnes ut singulos: Passerculus *non est in oblivione coram Deo*³; *Capilli capitis nostri omnes ab eo numerati sunt*⁴, ac ne unus quidem peribit, illius providentia super

¹ Sap 6, 8. ² Lc 12, 6; Mt 10, 29. ³ Lc 12, 6.

⁴ Mt 10, 30.

nos semper vigilante; pulli ipsi corvorum, a parentibus destituti, a Deo non destituuntur¹.

Quam secure ergo quiescere potes, anima mea, in sinu tanti Patris, etiam in mediis tenebris, inter ora leonum et draconum, inter innumerabiles spirituum innumerabilium legiones: adhære tantum illi amore sincero, timore sancto, spe non fluctuante, fide non dubia.

Nec vero solum res singulas et præsentes Dei providentia curat, sed etiam *attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter*². Ideo enim Rex sæculorum Deus appellatur³, quia sæculorum ordinem ipse constituit, et regnorum successiones et temporum vicissitudines et varietates ab ipsa æternitate disposuit. Nihil novum, nihil non prævisum, nihil præter opinionem Deo accidere potest: *Cogitationes quidem mortalium timidæ sunt, et incertæ providentiæ nostræ*⁴, ut inquit Sapiens, quoniam de rebus futuris nihil nisi fallaces conjecturas habemus; Deus autem non minus certo futura omnia novit quam præterita vel præsentia, atque in mente sua ante mundi constitutionem rerum omnium successiones ordinesque dispo-

¹ Ps 146, 9. ² Sap 8, 1. ³ 1 Tim 1, 17. ⁴ Sap 9, 14.

suit, ac propterea mater Ecclesia publice ac secure decantat, providentiam Dei in sua dispositione non falli¹.

Quia tamen ratio providentiæ divinæ occultissima est et *judicia ejus abyssus multa*², inde fit, ut nonnulli videntes plurima mala inter homines fieri eaque impunita dimitti, in præcipitium illud ruunt, ut credant res humanas Dei providentia non gubernari, aut certe mala omnia Dei voluntate committi; quorum utrumque impium est, sed magis posterius, ut scribit S. Augustinus³. Illi autem in hæc errorum præcipitia ruunt, qui vident partem providentiæ divinæ, partem non vident, et cum expectare deberent exitum rerum, qui in extremo judicio manifestus omnibus erit, illi ante tempus temere judicare audent et in errores gravissimos incidunt. Ideo clamat Apostolus in priore ad Corinthios: *Nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium*⁴. Illustrat S. Augustinus rem hanc insigni similitudine: Si quis, inquit, in vermiculato pavimento unius solius tessellæ modum in-

¹ Nota editoris: In Hymno *Rector potens, et Rerum, Deus, tenax vigor; Hominis superne Conditor etc.*; Oratio Dom. VII post Pentec. ² Ps 35, 7. ³ Aug. de ordine lib. 1 cap. 1. ⁴ 1 Cor 4, 5.

tueri posset, vituperaret artificem veluti ordinationis et compositionis ignarum, quia videlicet particulam operis illius videt, maximam partem non videt; qui si partes omnes et connexionem eorum cerneret, sine dubio mirifice opus et opificem laudaret¹. Sic igitur vident multi homines impios prospere agere, justos contra premi et affligi, nec sciunt, quid in futurum servet Deus vel impiorum iniquitati vel justorum patientiæ; et ideo prorumpunt in verba blasphemix vel cum illis, qui dicebant apud Job: *Circa cardines cæli Deus perambulat, nec nostra considerat*², vel cum aliis, qui apud Malachiam dicunt: *Omnis, qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et tales ei placent*³. Aliam similitudinem afferre solet S. Augustinus variis in locis, a carminibus desumptam. Si quis enim, cum incipit audire carmen heroicum, in principio vel in medio dicat, carmen non esse bonum, merito stultitiæ arguetur: expectet, ut omnes syllabæ sonent et transeant, et tunc reprehendat, si carmen non placet. Sic omnino stultissimi sunt, qui ordinatissimam providentiam Dei vituperare audent, antequam totus providentiæ ordo decurrat.

¹ Aug. de ordine lib. 1 cap. 1. ² Job 22, 14. ³ Mal 2, 17.

Ergo, anima mea, si sapis, satage, quantum potes, ut mala non fiant; hoc enim tibi imperat Deus; sed cur ipse mala permittat, iudicio ejus relinque; quod occultum esse potest, injustum esse non potest.

Caput 5

De profunditate mysterii prædestinationis et reprobationis.

Quamvis autem abyssus magna sit ratio providentiæ Dei in rebus humanis gubernandis, tamen abyssus est sine ulla comparatione profundior ratio prædestinationis et reprobationis æternæ. Nam cur Deus multos impios temporalibus bonis repleat et peccata eorum impunita in hac vita relinquat, et contra, cur multos innocentes egestate premi et injuste vexari et flagellari atque occidi permittat, non potest quidem a nobis investigari de singulis; possumus tamen in universum causam aliquam probabiliter assignare. Deus enim sæpe facit impios affluere temporalibus bonis, ut bona aliqua eorum opera moralia remuneret, cum vitam illis non sit daturus æternam; vel ut eos temporalibus beneficiis alliciat ad conversionem a peccatis atque ad beneficia æterna speranda et desideranda per-

ducat; eorum vero peccata aliquando in hac vita non punit, quoniam satis ea puniet in gehenna: justos autem inopia, ignominia, vexationibus variis affligi sinet, tum ut peccata eorum levia in hoc tempore purget; tum ut gloriosius et splendidius patientiam et humilitatem atque alia eorum merita in æterna vita coronet. At cur Deus Jacob dilexerit et Esau odio habuerit, antequam quidquam boni vel mali egissent, quis investigabit? Atque hoc est, quod admiratur Apostolus ad Romanos; erant enim gemelli fratres ejusdem patris et matris filii¹; et tamen unum Deus prædestinando dilexit, alterum reprobando odio habuit². Et ne quis forte dicat, prævidisse Deum opera bona unius et alterius mala futura; prævenit Apostolus hanc responsionem, dicens, hoc factum esse, *ut secundum electionem propositum Dei maneret*, et allegat verba Dei apud Moysen: *Miserebor, cujus misereor, et misericordiam præstabo, cujus miserebor*³. Quis item

¹ Gn 25, 21 ss. ² Mal 1, 2 3; Rom 9, 10 ss. ³ Rom 9, 11 15; Cf. Ex 33, 19. *Nota editoris:* In textu allegato ex Mal 1, 2 3 et Rom 9 minime sermo est de gratia interna ad sanctificationem pertinenti ac multo minus de salute æterna præcise ac per se spectata. Proxime ac directe de sola hereditate temporali et de admissione ad fœdus promissionum, quod Deus cum Abraham pepigit, minori fratri per gratuitam electio-

non obstupescet, unum longo tempore perseverasse in bonis operibus, et in fine vitæ defecisse et periisse, ut Judam proditorem; et alterum longo tempore perseverasse in operibus malis, et in fine vitæ mutatum continuo in paradysum evolasse, ut felicem latronem? Dices: at Judas Christum prodidit, et latro Christum confessus est. Vera sunt hæc quidem: sed non poterat Christus Judam respicere, ut respexit Petrum, et gratiam illam efficacem Judæ inspirare, quæ a nullo duro corde respuitur? Et numquid non poterat Christus utrique latroni secum pendenti fidem et pœnitentiam donare, sicut donavit uni, vel utrumque sinere in peccatis suis vitam finire, ut permisit unum? Et quis rationem reddere poterit, cur aliquos Deus rapiat, ne malitia mutet intellectum eorum, ut Sapiens loquitur de Henoch¹, et multos

nem concessa agitur. Exemplum autem hoc Apostolus utique affert, ut altioris ordinis veritatem doceat, quæ illo typice præfiguretur. Minime ergo sequitur ex Mal 1 et Rom 9 admittendam esse reprobationem negativam, qua pars hominum independenter ab eorum demeritis excluditur ab æterna salute. Immo non obstantibus hisce s. Scripturæ verbis non desunt graves theologi, qui tueantur Esau esse salvatum. Cfr. Hurter, Theolog. dogmat. Compendium ¹² II, n. 122. Cornely, Comment. in epist. ad Romanos pag. 492.

¹ Sap 4, 10 ss. Cf. Gn 5, 24.

non rapiat, et sinat de bonis fieri malos et in malitia illa finire dies suos? Sed quid dicemus de integris regionibus, quarum aliquæ citissime, aliæ tardissime vocatæ sunt ad fidem, sine qua salvari nemo potest? *Qui enim non credit, jam judicatus est*¹, et, ut Apostolus loquitur, *omnis, quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur*²?

Ista sunt secreta altissima et profundissima, quæ Pater posuit in abyssio sapientiæ suæ, quam Apostolus non aperit, sed miratur, cum dicit: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit*³? Hoc solum scire nobis licet, apud Deum nullam esse iniquitatem, et in novissimo die neminem futurum, qui non possit jure dicere: *Justus es, Domine, et rectum judicium tuum*⁴, ac præterea hoc secretum utile nobis om-

¹ Io 3, 18. ² Rom 10, 13-15. ³ Rom 11, 33-34.

⁴ Ps 118, 137.

nibus esse, cum hinc fiat, ut nullus improbus de salute desperet, nullus probus de certa salute præsumat; atque etiam, ut viri probi de nullius improbi conversione diffidant, pro omnibus orent, ac de omnium salute solliciti sint; et contra nemo quantumvis bonus et sanctus insolescat, cum nemo sciat, quid crastina sit allatura dies, sed omnes *cum metu et tremore* salutem suam operentur¹.

Tu vero, anima mea, his omnibus consideratis, satage, ut certam facias per bona opera vocationem et electionem tuam², ut Apostolus Petrus te monet in epistola sua posteriore. Quæ autem sint opera bona, quæ certam faciunt vocationem et electionem, docet Apostolus Joannes, cum ait: *Filioli mei, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate*³. Caritas enim est, cum qua nemo damnatur et sine qua nemo salvatur; caritas autem per opera demonstratur, cum quis videlicet non spe retributionis temporalis vel ex affectu inordinato ad creaturam, sed ex intimo et puro amore Dei et proximi vel eleemosynas pauperibus elargitur, vel inimicis condonat injurias. Et quoniam non satis est incipere, sed: *Qui perseveraverit usque in finem, hic*

¹ Phlp 2, 12. ² 2 Ptr 1, 10. ³ 1 Io 3, 18.

*salvus erit*¹; ideo dicit Apostolus, *Satagite*, quod est anxie et sollicite ac diligentissime incumbere in negotium salutis æternæ. Et vere, si quod est probabile argumentum electionis divinæ, illud est, cum homo, sollicitus de salute magis quam de ulla re alia, non cessat orare Deum pro dono veræ pænitentiae et veræ humilitatis et perfectæ caritatis et perseverantiae usque in finem; neque sola oratione contentus *regnum Dei et justitiam ejus*², ut Salvator admonuit, totis viribus quærere et invenire contendit.

¹ Mt 10, 22; 24, 13. ² Mt 6, 33.

GRADUS DECIMUS QUARTUS EX CONSIDERATIONE MISERICOR- DIÆ DEI

Caput 1

De latitudine misericordiæ Dei, qua mi-
serias tollit.

Spiritus Sanctus in Scripturis suis misericordiam Dei miris laudibus effert, ita ut illam super omnia opera Dei prædicare non dubitet; sic enim canit Propheta David: *Suavis Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus*¹. Hujus attributi divini magnitudinem facile perspiciemus, si ejus latitudinem, longitudinem, altitudinem et profundum paulo attentius considerabimus.

Latitudo misericordiæ divinæ in eo posita est, quod Deus isque solus omnes miseras tollere possit, et ab omnibus rebus aliquas tollat, idque faciat ex amore, quo res creatas diligit, non ob aliquam utilitatem suam. Possunt quidem res creatæ aliquam miseriam tollere, ut panis famem, et potus sitim, et vestis nudita-

¹ Ps 144, 9.

tem, et scientia ignorantiam, et sic de ceteris; at nulla creatura omnem miseriam tollere potest. Præterea sunt miseriæ quædam tanto graviores, quanto occultiores et interiores, quibus solus Deus remedium adhibere potest: tales sunt insidiæ dæmonum, qui plurimi, versutissimi, potentissimi et in nos pessime animati sunt; tales etiam sunt errores et cæcitates mentis et conscientię erroneæ, quas nos ipsi in nobis non videmus, ut sæpe nobis videamur optime valere in homine interiore, cum gravissime et periculosissime laboremus. Quis nos ab ejusmodi miseriis eripere potest nisi solus medicus omnipotens? Et quoniam nobis inscientibus sæpe Deus misericorditer nos ab ejusmodi miseriis liberat, omnes homines ingrati merito dici possunt erga Deum, ut ipse Dominus testatur, cum dicit: Patrem cælestem benignum esse super ingratos et malos¹. Vix enim minimam partem beneficiorum Dei cognoscimus, ac ne pro illa quidem parte gratias agimus ea devotione et humilitate, qua deberemus.

Deinde res creatæ non solum non tollunt omnes misérias, sed paucas, at ne illas quidem tollunt ab omnibus, sed a

¹ Lc 6, 35.

paucis: solus Deus omnes misérias et ab omnibus tollere potest, et quamvis non ab omnibus omnes tollat, tamen nemo est, qui alicujus misericordiæ Dei non sit particeps; recte igitur Propheta canit: *Misericordia Domini plena est terra*¹. Ecclesia in oratione dicit: *Deus, cui proprium est misereri*²; quoniam ad illum pertinet miseriam tollere, qui miseria caret, et ad illum solum pertinet omnes misérias ab omnibus rebus tollere, qui solus omni prorsus miseria caret. Quis autem omni prorsus miseria caret nisi solus Deus, qui est actus purus et summum bonum et de cujus essentia est beatitudo?

O anima, si cogitatione attingeres, qualis sit vita Domini tui et Patris tui, quæ, super omnem miseriam elevata, pura et tota felicitas est; quam ex corde suspirares ad sinum ejus, ut de te quoque dici posset: *Non accedet ad te malum, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo*³. At inquires: Si potest Deus omnes misérias ab omnibus rebus tollere, cur id non facit, cum sit *Pater misericordiarum*⁴, id est, Pater misericordissimus; unde tot miseriæ abundant in

¹ Ps 32, 5. ² Oratio in die obitus seu depositionis Defuncti et Oratio 16 Pro plur. Defunctis in Missali Rom.

³ Ps 90, 10. ⁴ 2 Cor 1, 3.

genere humano sub gubernatione Patris misericordiarum; et cur dicitur: *Misericordia Domini plena est terra*¹, et non potius e contrario: omni miseria plena est terra? Potest quidem Deus omnes miserias tollere, sed eas tantum tollit, quas sapientia ipsius judicat esse tollendas; sapientia vero divina judicat, non expedire ipsis hominibus, ut omnes tollantur, et misericordiam aliquando esse miseriam aliquam non tollere, ut majori misericordiæ præparetur locus. Apostolus ter rogavit Dominum, ut auferretur ab eo stimulus carnis; et non est auditus, *quia virtus in infirmitate perficitur*². Non abstulit Deus a Lazaro miseriam paupertatis et plagarum, ut majori misericordia portaretur ab Angelis in sinum Abrahamæ³. Et ubi essent opera misericordiæ tam necessaria ad meritum divitum, si non essent ulli pauperes esurientes, sitientes, nudi, ægroti, peregrini, carceribus mancipati? Et si deessent tentationes et prælia cum dæmonibus, ubi essent triumphi et coronæ virginum et confessorum? Et si deessent labores et dolores, ubi esset corona patientiæ? Et si nulli essent persecutores, ubi esset palma martyrii? Itaque in hoc exilio

¹ Ps 32, 5. ² 2 Cor 12, 7-9. ³ Lc 16, 19 ss.

utrumque verum est: et terram plenam esse miseriis, quia vel ipsa sola peccata ingentes miseriæ sunt; et terram plenam esse misericordia Domini, quoniam conversio peccatorum et merita sanctorum et alia propemodum infinita tum spiritualia tum temporalia beneficia Dei quid sunt aliud nisi continuæ et maximæ miserationes Conditoris nostri Dei? Gratias igitur agamus bono Domino nostro, quia, sicut abundant in hac peregrinatione tribulationes nostræ, sic etiam abundat per misericordiam ejus consolatio nostra¹. *Domine, in cælo misericordia tua*², inquit David, quia ibi misericordia erit sine miseria, quoniam misericordia omnem omnino tollet miseriam.

Caput 2

Longitudo misericordiæ Dei est longanimitas sive patientia ejus.

Jam vero longitudo misericordiæ est longanimitas sive patientia, quam Scriptura cum misericordia conjungere solet ut partem vel speciem ejus; sic enim loquitur David: *Miserator et misericors Dominus, longanimis et multum misericors*³, et rursus: *Miserator et miseri-*

¹ 2 Cor 1, 5. ² Ps 35, 6. ³ Ps 102, 8.

*cors Dominus, patiens et multum misericors*¹. Admirabilis omnino est longanimitas sive patientia misericordissimi Patris nostri Dei erga genus humanum, qualem non inveniemus neque in dominis erga servos neque in parentibus erga filios, quamvis utrique sint homines.

Ac primum longanimis est Deus erga peccatores, exspectans illos incredibili patientia aliquando ab initio pueritiæ usque ad extremam senectutem, tolerans violationem legis suæ et lacerationem nominis sui, et interim *benefaciens eis de cælo, dans pluvias et tempora fructifera, replens cibo et lætitia corda ipsorum*², ut loquitur Apostolus. Et quis est inter homines dominus aut parens tam mitis et facilis, qui, si videat se contemni et injuriis affici a servo vel a filio, et longo tempore in hac perversitate eos perseverare, qui tandem non eos expellat ex domo sua? At misericordia Dei non vincitur a malitia hominum; *sed patienter agit, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti*³, ut S. Petrus affirmat in epistola sua, et Sapiens inquit: *Misereris omnium, Domine, et dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam*⁴.

¹ Ps 144, 8. ² Act 14, 16. ³ 2 Ptr 3, 9. ⁴ Sap 11, 24.

Deinde patientia major adhuc cernitur in eo, quod peccatores multi, per gratiam Dei de lacu miseriæ et luto fæcis educti et ex filiis tenebrarum filii lucis effecti et ex reatu mortis æternæ ad adoptionem filiorum Dei et spem regni cælestis vocati, iterum atque iterum et sæpe ac sæpius relabentes ad pristinam turpitudinem et ingratitude, tamen a longanimitate Dei non deseruntur, sed benignissime ad conversionem expectantur et invitantur, et si ex corde pœnitentiam agant, tamquam filii prodigi a misericordissimo Patre recipiuntur ad osculum pacis et ad pristinos honores et dignitates¹. Non sine causa Dominus quærenti S. Petro, quoties peccanti in se fratri remittere injuriam deberet, an usque septies? respondit: *Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies*²; nimirum quod ipse facit in indulgentia præstanda pœnitentibus, idem nos facere voluit. Ipse autem nullum terminum reconciliationi posuit nisi finem hujus vitæ: quamdiu vivit peccator, etiam si ad annum centesimum vel ultra labendo et relabendo pervenerit, a benignissimo Patre ad veniam delictorum admittitur; nulla est apud misericordiam Patris pœnitentia

¹ Lc 15, 11 ss. ² Mt 18, 21 22.

sera, modo sit seria et ex corde vere contrito et humiliato¹. Sed non ideo debet ullus abuti benignitate Dei et de die in diem conversionem differre, cum nemo sciat, qua hora vel quo die de corpore sit exiturus et ad tribunal justissimi judicis compariturus. Immo vero deberent omnes hac tanta et tam incredibili bonitate Dei invitari et allici ad conversionem; si enim tam benignus est Dominus erga peccatores sæpius relabentes: quanta erit dulcedo Patris erga eos, qui post semel gustatam gratiam Dei nunquam amplius adduci possunt, ut ab ea, quibuscumque pulsantibus tentationibus, separentur ac divellantur!

Sed est etiam alia longanimitas Dei supra modum mirabilis et amabilis, qua utitur in tolerandis offensionibus justorum. Fecit enim nos Deus per infinitam benignitatem suam amicos ex inimicis, filios ex servis, heredes regni sui ex reis mortis æternæ: et tamen tanta est ingratitude nostra, ut cotidie reddamus ei mala pro bonis; nam si Apostolus Jacobus dicit: *In multis offendimus omnes*², quid nos dicere oportet, qui tam longo intervallo ab Apostolorum perfectione distamus? Ecce, loquimur in ora-

¹ Ps 50, 19. ² Iac 3, 2.

tionem cum Deo, et statim, ab imaginatione ad alia cogitanda abrepti, quasi terga vertimus Deo. Quis in terris dominus pateretur servos suos, coram se astantes et secum loquentes, continuo neglecto domino converti ad fabulandum cum servis? Quid dicam de verbis otiosis, de cogitationibus vanis, de operibus infructuosis, de excessibus in cibo et potu, in somno et ludis, de negligentia in rebus sacris, de omissione fraternæ correptionis, de aliis innumerabilibus offensionibus, in quibus assidue offendimus omnes? Et tamen Deus noster, *suavis et mitis et multæ misericordiæ omnibus invocantibus* eum¹, tolerat hanc rusticitatem et incivilitatem (ut sic loquar) et ineptias filiorum suorum, quas certe homines ab hominibus non tolerarent. Id S. Augustinus notat in tractatu super Psalmum octogesimum quintum ad illa verba: *Tu, Domine, suavis et mitis es*; ubi deplorat infirmitatem humanam in vitandis evagationibus mentis in oratione, et magnificat mansuetudinem Dei in tolerandis tot injuriis servorum suorum². Nam *ipse cognovit figmentum nostrum*³, et sic nobiscum agit, ut mater cum infantulo suo, quem fovet et nutrit, etiamsi

¹ Ps 85, 5. ² Aug. enarr. in Ps. 85, 7. ³ Ps 102, 14.

ab illo forte percutiatur. Sed quamquam Deus toleret tam multas offensiones nostras, quia non ideo dirumpit amicitiam nec privat jure hereditatis; tamen non inultas dimittet in iudicio, in quo de verbis otiosis rationem reddemus¹, nisi ante lacrimis vel oratione vel alio genere satisfactionis purgata reppererit.

Ac ne forte tu, anima mea, leves istas offensiones existimes et ideo, te ipsa seducens, neglegas, audi S. Bonaventuram, quid de B. Francisco, viro utique divino lumine illustrato, scribat in ejus vita: *Graviter, inquit, se putabat offendere, si quando orationi deditus vanis phantasmatibus interius vagaretur. Cum aliquid tale accideret, non parcebat confessioni, quin illud protinus expiaret. Hoc studium sic in usum converterat, ut rarissime muscas hujusmodi pateretur. Fecerat in Quadragesima quadam vasculum, ut minutias temporis, ne omnino exciderent, occuparet; quod cum dicenti Tertiam in memoriam veniens paululum ipsius animum distraxisset, motus fervore spiritus, vasculum igne consumpsit, dicens: Sacrificabo illud Domino, cujus sacrificium impedivit². Non ergo*

¹ Mt 12, 36. ² Bonavent. vita S. Francisci cap. 10 n. 7 et 8.

tam levis est culpa evagatio mentis in oratione aut in laudibus Dei, quam multi putant; sed magna est misericordia et longanimitas Patris nostri Dei, quod non gravius irascatur aut non continuo propter eas nos puniat.

Caput 3

Altitudo misericordiæ Dei ex causa moventi cognoscitur.

Sequitur altitudo misericordiæ Dei, quæ sumitur a causa moventi Deum ad miserendum. Quæ quidem altissima est et super omnes cælos exaltata, juxta illud Psalmi: *Domine, in cælo misericordia tua*¹, et: *In æternum misericordia ædificabitur in cælis*².

Nam aliqui homines miserentur aliorum hominum, quia indigent opera illorum; atque hic quidem infimus gradus misericordiæ est, cum non transcendat utilitatem propriam, quomodo miseremur etiam equorum et canum et pecorum nostrorum. Alii miserentur ob consanguinitatem vel amicitiam, quia videlicet filii sunt vel fratres, vel familiares et amici; et hic est gradus paulo altior et incipit rationem habere virtutis. Alii denique

¹ Ps 35, 6. ² Ps 88, 3.

miserentur, quia sunt proximi, id est homines, ut ipsi sunt, ab eodem Deo et ex eadem terra creati; proinde non discernunt, an sint amici vel inimici, boni vel mali, nostri an alieni, sed omnium miserentur, quos ad imaginem Dei creatos esse noverunt: atque hic est ultimus gradus, ad quem mortales ascendere possunt. Deus autem miseretur quidem rerum omnium, quia creaturæ ejus sunt, et speciatim miseretur hominum, quia imagines ejus sunt, et magis adhuc speciatim miseretur justorum, quia filii ejus sunt, heredes regni et coheredes Unigeniti sunt. Sed si quæras, cur Deus creavit mundum; cur hominem ad imaginem suam fecit; cur justificavit impios; cur in filios adoptavit; cur regni sui heredes constituit? nihil omnino responderi potest, nisi: quia voluit. Et quare voluit? Nisi quia bonus est; bonitas enim diffundit sese libenterque communicat. In cælo igitur ædificata est misericordia, et de altissimo habitaculo, ex corde videlicet summi Patris, descendit in terram eamque replevit, ut caneretur a Propheta: *Misericordia Domini plena est terra*¹. Itaque in se invenit Deus, unde misereatur nostri; in nobis invenit, unde nos puniat.

¹ Ps 32, 5.

Erige nunc, anima mea, oculos mentis ad fontem illum altissimum misericordiæ; respice summam illam puritatem nulla proprii commodi intentione permixtam. Et cum audis Magistrum omnium exhortantem ac dicentem: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est*¹; enitere, quantum potes, ut non solum miserearis conservorum tuorum, sed illo puro affectu miserearis, quo Pater cælestis miseretur nostri. Si dimittis injuriam detrahenti vel calumnianti, dimitte ex vero corde, oblivioni perpetuæ mandans omnem offensam, nam et Pater noster obliviscitur peccata nostra, ut scribit Ezechiel Propheta², et *quantum distat ortus ab occidente, longe facit a nobis iniquitates nostras*³, ut loquitur David, ne videlicet nobis amplius nocere queant; si donas eleemosynam pauperi, intellege te magis accipere quam dare, quoniam *qui miseretur pauperis, fœneratur Domino*⁴, et ideo humiliter et reverenter dona, non tamquam eleemosynam pauperi, sed quasi munusculum principi; si quid incommodi pateris, ut proximo egenti prosis, cogita, quantum distes a Domino tuo, qui, ut tibi prodesset, vitam et sanguinem dedit. Ita fiet, ut sine spe mercedis terrenæ et

¹ Lc 6, 36.² Ez 18, 22. ³ Ps 102, 12. ⁴ Pr 19, 17.

sine ullo inanis gloriæ stimulo, sed ex solo et puro amore Dei et proximi in misericordiæ virtute proficias.

Caput 4

Profunditas misericordiæ Dei in ejusdem effectis conspicitur.

Restat profunditas consideranda misericordiæ Dei. Ac quemadmodum altitudo misericordiæ in causa maxime splendet, sic profunditas ejusdem in effectis quærenda esse videtur.

Illā igitur misericordia parum omnino profunda et superficialis potius dicenda est, quæ ad sola verba descendit; illa profundior, quæ non verbis tantum consolatoriis, sed etiam beneficiis miseros sublevat et reficit; illa profundissima, quæ non solum loquendo et donando, sed etiam patiundo et labores ac dolores subeundo miserabiles juvat. Jam Deus noster, cujus misericordiæ non est numerus, omnibus modis misertus est nobis. Ac primum litteras consolatorias ad nos misit, quæ sunt Scripturæ divinæ, de quibus dicunt Machabæi: *Habentes solacio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris*¹. Nec solis litteris, sed etiam ser-

¹ Mcc 12, 9.

monibus prædicatorum, qui funguntur legatione pro Christo ad nostram reconciliationem¹, et inspirationibus internis ad nos loquitur Deus, auxilium protectionemque promittens: *Audiam, inquit David, quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos et in eos, qui convertuntur ad cor*². Deinde beneficia misericordiæ Dei contra multiplices miseras nostras, tum spirituales tum temporales, tam multa sunt, ut numerari non possint; ubique enim *coronat nos in misericordia et miserationibus*³, id est undique circumdat nos beneficiis misericordiæ suæ. Tertio descendit misericordia Dei per mysterium incarnationis ad labores et dolores, ad famem et sitim, ad ignominiam et opprobria, ad livores et vulnera, ad crucem et mortem, ut nos redimeret ab omni iniquitate et a sempiterna morte, quæ iniquitati debebatur. Estne abyssus aliqua profundior, ad quam descendere potuerit misericordia Dei? Est omnino. Id enim fecit non ex debito, sed ex gratia: *Oblatus enim est, quia ipse voluit*⁴. Quis enim coegit Filium Dei, qui non rapinam arbitratus est esse se æqualem Patri, exinanire se-

¹ 2 Cor 5, 19 20. ² Ps 84, 9. ³ Ps 102, 4. ⁴ Is 53, 7.

metipsum, formam servi accipiendo¹, propter nos egenum fieri, ut nos sua inopia locupletaret², humiliari usque ad mortem, mortem autem crucis, ut nos vivificaret et exaltaret³? Certe solus amor coegit, sola misericordia impulit.

Sed est adhuc aliquid profundius; nam voluit in opere nostræ salutis nobiscum communicare gloriam et honorem. Satis apta videbatur divisio illa angelica: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax*⁴, honor Deo, utilitas hominibus; sed misericordia Dei voluit totam utilitatem esse nostram, et partem gloriæ esse suam, partem nostram. Voluit enim nobis conferre gratiam, per quam ipsi coopereremur nostræ saluti et vere mereremur vitam æternam, quam nobis Christus meruit, non quod non sufficeret meritum Christi, sed ut communicaret nobis laudem et gloriam propriæ salutis; unde dicitur in Evangelio: *Redde illis mercedem*⁵, et Apostolus gloriatur dicens: *Reposita est mihi corona justitiæ*⁶.

Denique profundissima est misericordia Dei erga homines, præsertim pios et timentes Deum, quia superat affectum pa-

¹ Phlp 2, 8. ² 2 Cor 8, 9. ³ Phlp 2, 8. ⁴ Lc 2, 14.
⁵ Mt 20, 8. ⁶ 2 Tim 4, 8.

tris et matris, quo majorem nos in terris nullum novimus. Audi Prophetam Isaiam: *Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? Et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui*¹; audi Davidem: *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se*². Ac ne dices, inveniri etiam parentes, quorum amor in filios aliquando mutatur in odium, addit David de misericordia Dei in filios: *Misericordia Domini ab æterno et usque in æternum super timentes eum*³; cujus etiam durationis nos securos reddit Apostolus, cum in posteriore ad Corinthios vocat Deum Patrem misericordiarum et Deum totius consolationis⁴. Itaque non solum Pater est Deus timentium se, sed Pater misericordissimus et ad consolandum paratissimus: tollit enim miseras afflictionum et tribulationum a filiis suis, quas judicat ipsis expedire, ut tollantur, et in hac re *Patrem misericordiarum* se ostendit; et ad facile tolerandas miseras, quas judicat ipsis expedire, ut non tollantur, præbet ineffabilem consolationem, in qua re *Deum se totius consolationis* esse demonstrat. Dicit autem Apostolus *totius consolationis*, prop-

¹ Is 49, 15. ² Ps 102, 13. ³ Ps 102, 17. ⁴ 2 Cor 1, 3.

ter duas causas: primum, quoniam Deus novit suos consolari in omni genere tribulationis, quod certe mundus facere non potest, quia sæpe non intellegit causam tribulationum, quomodo amici Job erant *onerosi consolatores*, ut ipse dicit, quia non noverant causam morbi et applicabant medicinam, ubi non oportebat¹, vel tam gravis est interdum tribulatio, ut nulla consolatio humana illam æquare possit; Deus autem, medicus sapientissimus et omnipotentissimus, omnem omnino morbum curare potest, et ideo dicit Apostolus, *qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*². Deinde dicitur *Deus totius consolationis*, quoniam tam plene et tam affluenter consolari novit, ut magis libeat pati tribulationem cum tali consolatione conjunctam, quam simul utroque carere, quod reipsa accidit Theodoro, adulescenti et confessori in persecutione Juliani apostatæ, qui per integras decem horas tanta crudelitate et tot mutatis carnificibus tortus est, ut nulla ætas simile factum meminerit, et ipse tamen toto illo tempore lætus cecinit Psalmos David; et tunc primum mæstus fieri cœpit, cum deponi jussus est, ob maximam consolationem, quam, dum torqueretur, ex Angeli

¹ Iob 16, 2 ss. ² 2 Cor 1, 4.

præsentia percipiebat, ut scribit Rufinus¹. Quare non mirum est, si Apostolus dicat: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*²; et initio epistolæ: *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt*³.

Quid tibi videtur, anima mea, de ista tam ampla, tam diuturna, tam pura et tam immensa misericordia Domini, qui bonorum nostrorum non eget et tamen ex affluentia caritatis suæ tam est sollicitus de servulis suis, ac si ab illis penderet omne bonum suum? Quas igitur illi gratias ages? Quid umquam præstare poteris, ut tantæ misericordiæ non sis ingrata? Stude saltem, quantum potes, ut illi placeas et, quod illi placet, adimpleas. Et quoniam scriptum est: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est*⁴, et: *Miserere animæ tuæ placens Deo*⁵: incipe sollicite primum investigare misérias animæ tuæ; nam corporis quidem miseriæ patent, neque opus est admonere hominem, ut corporis sui misereatur, si enim vel unum diem corpus cibo et potu careat, vel

¹ Rufin. hist. eccles. lib. 10, cap. 36. ² 2 Cor 7, 4.
³ 2 Cor 1, 4. ⁴ Lc 6, 36. ⁵ Sir 30, 24.

unam noctem insomnem ducat, aut ex casu vel vulnere doleat, continuo lamentatur et rugit et magna sollicitudine illi succurritur — anima vero integras hebdomadas a cibo suo jejumat, vel plagis impositis languet, aut etiam mortua jacet, et nemo illius curam gerit, nemo miseretur. Ergo sæpe ac sæpius visita animam tuam: examina singulas potentias, an recte valeant, an proficiant in cognitione et amore veri boni, an contra laborent ignorantia et langueant cupiditatibus variis vel etiam excæcata sit malitia mens et corrupta voluntas invidentiæ aut superbiæ morbo; et si quid tale inveneris, clama ad Dominum: *Miserere mei, quoniam infirmus sum*¹; quære medicos spirituales, et adhibe remedia opportuna. Deinde miserere animarum ceterarum, quarum infinitus numerus perit, et pro iis tamen Christus mortuus est. O anima, si vere cognosceres pretium animarum, sanguinem videlicet pretiosum Filii Dei, et simul stragem maximam, quam patiuntur a lupis infernalibus et quasi leonibus rugientibus dæmoniis: certe non posses non toto animo earum misereri, et tum oratione ad Deum, tum aliis quibuscumque modis posses pro earum

¹ Ps 6, 3.

liberatione laborare. Denique miserere etiam corporalibus necessitatibus proximorum, *non verbo et lingua, sed opere et veritate*¹, memor verbi Domini: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*².

¹ 1 Io 3, 18. ² Mt 5, 7.

GRADUS DECIMUS QUINTUS
EX CONSIDERATIONE MAGNITUDINI-
NIS JUSTITIÆ DEI, PER SIMILITUDI-
NEM MAGNITUDINIS CORPORALIS

Caput 1

Latitudo justitiæ Dei est justitia univer-
salis.

Justitia Dei in Scripturis sanctis qua-
tuor modis accipitur: primum pro
justitia universali, quæ continet omnes
virtutes et idem est quod sanctitas sive
probitas, sic in Psalmis: *Justus Dominus
in omnibus viis suis, et sanctus in om-
nibus operibus suis*¹; deinde accipitur
pro veritate sive fidelitate, sic in alio
Psalmo: *Ut justificeris in sermonibus
tuis*²; tertio pro justitia distributiva præ-
miorum, sic in posteriore ad Timotheum:
*Reposita est mihi corona justitiæ, quam
reddet mihi Dominus in illa die justus
judex*³; denique pro justitia ulciscenti
peccata, sic in alio Psalmo: *Pluet super
peccatores laqueos: ignis et sulphur et
spiritus procellarum pars calicis eorum,*

¹ Ps 144, 17. ² Ps 50, 6. ³ 2 Tim 4, 8.

*quoniam justus Dominus et justitiam dilexit*¹. Magnitudo igitur justitiæ divinæ nobis utcumque innotescet, si consideremus latitudinem justitiæ ejus universalis; longitudinem justitiæ, id est veritatis et fidelitatis ipsius; altitudinem justitiæ ejus præmia distribuentis in cælo; et profunditatem justitiæ ejusdem flagellantis æternis suppliciis impios in inferno.

Ac ut a latitudine incipiamus, justitia universalis dicitur illa in hominibus, quæ disponit hominem, ut bene se habeat in omnibus actionibus juxta omnes leges. Ac per hoc omnes virtutes comprehendit, tum theologicas tum morales; sed est quædam virtus, quæ virtutes omnes in sinu suo complectitur, et omnium virtutum actus imperat et dirigit ad ultimum finem, quæ dicitur caritas. Quæ virtus, quamvis in se particularis et una ex theologis sit, tamen recte etiam justitia universalis dici potest; ipsa enim disponit hominem, ut bene se habeat erga Deum et proximum, ac per hoc omnem legem adimplet. Sic loquitur Apostolus: *Dilectio malum non operatur*; et: *Qui diligit, legem implevit*; et: *Plenitudo legis est dilectio*². Et sanctus Augustinus in libro de natura et gratia inquit: *Caritas in-*

¹ Ps 10, 7 8. ² Rom 13, 8 10.

*choata justitia inchoata, caritas pro-
vecta provecta justitia, caritas magna
magna justitia, caritas perfecta perfecta
justitia est*¹. Porro in Deo sunt omnes
virtutes, quæ imperfectionem nullam præ-
supponunt, et loco earum, quæ præsup-
ponunt imperfectionem, est aliquid longe
melius et præstantius; ac per hoc nulla
bonitas illi deest, quin potius tanta et
tam infinita est in eo bonitas et sancti-
tas, ut optimo jure solus bonus et solus
sanctus dici mereatur². Igitur non est
in Deo fides, virtus theologica, quia fides
est earum rerum, quæ non videntur³.
Deus autem omnia videt; nec est in Deo
spes, quia spes est expectatio futuro-
rum, Deus autem nihil expectat, cum
omnia ab æternitate possideat; non est
in Deo pænitentia peccati, quia Deus pec-
care non potest; non est humilitas, quon-
iam humilitas retinet hominem, ne ascen-
dat inaniter super se, sed in loco suo
maneant, Deus autem nihil habet supra
se, quo ascendere quærat, cum sit altis-
simus. Est autem in Deo regina virtutum
omnium, caritas amplissima ac plane in-
finita et immensa; diligit enim se dilec-
tione infinita, quia solus ipse perfecte
novit infinitum bonum, quod essentia sua

¹ Aug. de nat. et grat. cap. 70. ² Mt 19, 17. ³ Hbr 11, 1.

est. Diligit item res omnes, quas fecit: sic enim loquitur Sapiens: *Diligis omnia, quæ sunt, et nihil odisti eorum, quæ fecisti*¹; novit enim Deus per sapientiam suam separare malum a bono, id est defectum a natura, etiam in dæmonibus et hominibus deterrimis, et naturam diligit, quam fecit, defectum, quem non fecit, odio habet. Denique adeo vera est in Deo caritas, ut ipse Deus caritas dici voluerit, sicut loquitur sanctus Joannes, cum ait: *Deus caritas est*². Nostra autem dilectio, cum divina comparata, angustissima est: plurima enim sunt, quæ non diligimus, quoniam ea non novimus; multa quoque eorum, quæ novimus, non diligimus, quia non facile discernimus in eis bonum a malo; multa quoque bona non bene diligimus, ac per hoc non vera caritate diligimus, quia mali sumus et magis cupiditati quam caritati servimus; Deum vero imperfecta caritate diligimus, non solum quia non tantum diligimus, quantum bonitas ejus meretur, ad quam mensuram ne Angeli quidem pertingunt, sed etiam quoniam minus diligimus, quam debemus, et minus etiam, quam possemus, si vigilantius et diligentius orationi et meditationi operam daremus.

¹ Sap 11, 25. ² 1 Io 4, 16.

Hanc reginam virtutum comitantur in Domino virtutum magnificentia singularis, liberalitas effusissima, benignitas et humanitas incredibilis, patientia et longanimitas inaudita, pietas et suavitas plusquam paterna, veritas et fidelitas numquam deficiens, misericordia cælum et terram implens, justitia rectissima et inflexibilis, denique sanctitas purissima et lucidissima, ut in conspectu ejus stellæ non sint mundæ¹, et Seraphim stupore attoniti clament: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus, Deus exercituum*².

O si ista cogitares attente, anima mea, cum quanto timore et tremore assisteres Deo in laudibus et oratione; ac potissimum ad sanctum altare, qua reverentia et humilitate in conspectu Angelorum offerres æterno Patri Filium ejus unigenitum pro salute vivorum et mortuorum!

Caput 2

Longitudo justitiæ Dei veritate et fidelitate se prodit.

Sed pergamus ad reliqua. Longitudo justitiæ Dei in veritate et fidelitate se prodit.

¹ Job 25, 5. ² Is 6, 3.

*Fidelis Deus in omnibus verbis suis*¹, inquit Propheta, id est: promissiones Domini, etiam ante multa sæcula pronuntiatae per ora Prophetarum, numquam erunt vel fuerunt irritae, stabiles et firmæ sunt magis quam cælum et terra; sic enim ait Dominus: *Facilius est cælum et terram præterire, quam de lege unum apicem cadere*². Intellegit autem Dominus per legem non solum mandatorum, sed etiam promissorum omnium veritatem; quæ enim mandavit Dominus, omnino implenda sunt, aut pœna subeunda; et, quæ promisit, æterna firmitate stabilita sunt. Unde etiam idem Dominus dicit: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt*³; et Isaias: *Verbum Domini nostri manet in æternum*⁴; et David: *Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in sæculum sæculi*⁵; et Apostolus: *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax*⁶, et: *Impossibile est mentiri Deum*⁷. Cujus dicti ea ratio est, quia nec falli potest, cum sit sapientia, nec fallere, cum sit bonitas, nec deficere, cum sit omnipotentia; homines autem quamvis sapientes, quamvis boni, quamvis potentes, et falli et fallere pos-

¹ Ps 144, 13. ² Lc 16, 17. ³ Mt 24, 35. ⁴ Is 40, 8.
⁵ Ps 110, 8. ⁶ Rom 3, 4. ⁷ Hbr 6, 18.

sunt, quia nec omnia norunt, nec omnia possunt implere quæ volunt, et possunt etiam, qui boni sunt, quando promittunt, paulo post fieri mali et non velle implere promissa.

Quare si sapis, anima mea, in solo Deo confides, illi soli adhærebis, et in eum solum jactabis omnem sollicitudinem tuam¹. Sollicite ambules tu cum Domino, Deo tuo, et ille sollicitus erit tui; cave totis viribus, ne justitiam illius offendas, et misericordia ejus proteget te semper, nec timebis, quid faciat tibi homo² vel diabolus.

Caput 3

Altitudo justitiæ Dei cernitur in retributione cælestis præmii.

Jam vero altitudo justitiæ Dei cernitur in retributione cælestis præmii, quod ipse Deus ut supremus et justissimus judex præparavit iis, qui pie justeque vixerunt.

Ac primum, quanta sit hujus justitiæ magnitudo, cognoscemus, si conferamus judicem Deum cum hominibus item iudicibus; et deinde si conferamus præmium cum præmio, id est præmium, quod da-

¹ 1 Ptr 5, 7. ² Hbr 13, 6; Ps 117, 6; 55, 11.

bit Deus, cum eo, quod homines dare solent.

Judices homines, sive etiam principes aut praelati, qui subditos vel famulos habent, multis de causis, ut plurimum, non reddunt justum præmium iis, quibus debent: nam vel non possunt, cum non habeant tantam rerum copiam, ut ad remuneranda merita omnium sufficiant; vel non cognoscunt omnia merita subditorum, aut certe non cognoscunt justum pretium meritorum, cum ab animi sinceritate et devotione dependeant; vel ex improbitate sua et avaritia aut alia perversa affectione nolunt justis subditorum laboribus justam mercedem reddere; vel denique aut ipsi præveniuntur morte, antequam debita præmia reddant, vel ii, quibus debentur præmia, ante de hac vita decedunt, quam laborum suorum mercedem gustare incipiant. Deus autem omnibus justis pro bonis operibus omnibus præmia non solum justa, sed etiam supra meritum reddit; quid enim vilius et obscurius meritum fingi potest, quam sitiienti præbere calicem aquæ frigidæ? Et tamen pro hoc etiam opere promisit Dominus præmium¹, et de larga retributione a Domino promissa scribit Lucas:

¹ Mt 10, 42.

*Mensuram bonam et confertam et coagitatam et supereffluentem dabunt in sinum vestrum*¹. Neque periculum est, ut Deo desit copia rerum, quibus omnibus justis præmia reddi possint, cum sit ipse Dominus omnium rerum, et possit solo verbo omnia multiplicare et augere in immensum. Neque timendum est, ne forte fallatur in numero vel in pretio meritorum investigando, cum sit sapientissimus et omnia pateant oculis ejus et ipse scrutetur renes et corda bene operantium servorum suorum, ut intellegat, qua mente, qua intentione, quo fervore, qua diligentia omnia fecerint. Neque suspicari ullus poterit, inesse Deo malam voluntatem fraudandi servulos suos et filios suos justa mercede, cum sit ipse fidelis in omnibus verbis suis. Denique neque ipse mori potest, cum sit præ omnibus immortalis, et omnia illi vivant, ut periculum nullum sit, ne morte præveniente debita præmia ulla ratione impediantur. Maneat igitur fixum et ratum, a Deo justo judice bona opera omnia justorum hominum omnium digna mercede remunerari; ac per hoc tutissimum esse cum Deo negotiari in ratione laboris et mercedis, et periculosum ac stul-

¹ Lc 6, 38.

tum esse fiduciam in hominibus ponere atque ab eis justa præmia pro laboribus expectare.

Conferamus nunc præmia cum præmiis, divina cum humanis, cælestia cum terrenis: quid, quæso, reddere possunt homines iis, qui totos dies pro eis laborant vel totas noctes insomnes ducunt vel vitam ipsam in præliis ponunt? O cæcitas humana! Quid reddere possunt nisi res exiguas, viles et abjectas et brevissimo tempore duraturas? Deus autem reddit res magnas, sublimes, æternas; et tamen illæ quærentur, istæ spernuntur. S. Joannes Chrysostomus comparat palatia, urbes et regna hujus mundi, quæ homines admirantur, cum illis luteis fabricis, quæ pueruli ex creta fingunt¹. Quæ quidem casulæ et ædificiola magno labore a puerulis fiunt, sed a majoribus plane ridentur; et sæpe etiam cum pater aut magister videt puerulos, omisso litterarum studio, in nugis illis occupari, pede omnia destruit, et, quæ magno studio et tempore facta erant, multo facilius momento subvertit. Sic omnino magna palatia, turres, arces, oppida, regna mortalium casulæ sunt luteæ, si comparentur ad cælestia et sempiterna bona, et ab

¹ Chrys. hom. 24 in Matthæum.

ipsis beatis Angelis de cælo spectantibus ridentur; et sæpe a Patre cælesti nullo negotio subvertuntur, ut intellegamus, quam sint omnia plane inania. Quod quamvis nunc pauci advertunt, tamen omnes in die iudicii, quando intellegere parum proderit, intellegent. S. Hilarius in commentario in Matthæum dicit, inquit, iudicii nulla atque inania hæc omnia fuisse revelabit¹. Sed explicemus paulo accuratius, qualia sint præmia cælestia, quæ pro terrenis istis præmiolis nunc a plurimis contemnuntur.

Primum erunt in cælesti regno bona plurima vel potius omnia, quæ appeti possunt; erunt enim omnes, qui in eo regno degent, beati, est autem beatitudo cumulus omnium bonorum aggregatione perfectus. Itaque ibi erunt bona animi, sapientia et virtutes; bona corporis, pulchritudo, sanitas, robur; bona externa, divitiæ, voluptas, gloria.

Deinde erunt hæc omnia summa, perfecta, eminentissima. Deus enim, qui ostendit potentiam suam in creatione mundi ex nihilo, et sapientiam in gubernatione et providentia, et caritatem ac bonitatem in redemptione generis humani per mysterium incarnationis et passionis Filii

¹ Hilar. Commentar. in Matth. 10.

sui: demonstrabit tunc magnificentiam gloriæ suæ et munificentiam liberalitatis suæ in distributione præmiorum, palmarum et coronarum iis, qui de hoste diabolo triumphabunt. Et sapientia quidem erit non speculatio divinitatis in rebus creatis, sed ipsa visio aperta essentiæ Dei, causæ causarum omnium et ipsius primæ ac summæ veritatis, ex qua fulgentissima visione fulgebunt animæ Sanctorum luce tam splendida, ut S. Joannes de futura illa gloria dicat: *Similes ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est*¹. Ex hac summa sapientia procedet caritas, regina virtutum, tam ardens, ut summo bono semper inhærens nec velit nec possit ab eo separari. Sic tota anima et omnes ejus potentiæ in optimo statu constitutæ permanebunt. Corpus lucebit instar solis, ut Dominus ipse testatur, cum ait: *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*²; atque hæc erit ejus pulchritudo, sanitas erit immortalitas, robur impassibilitas, denique corpus, quod nunc animale est, tunc erit spirituale³, id est spiritui ad nutum obœdiens, ut ventos agilitate superet et muros subtilitate penetret. Porro divitiæ erunt tum nulla re indigere tum cum Deo et in Deo

¹ 1 Io 3, 2. ² Mt 13, 43. ³ 1 Cor 15, 44.

omnia possidere; nam *super omnia bona sua constituet eos*¹. De voluptate quid dicam, cum scriptum sit: *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos*²? Quæ mens cogitare poterit, qualis delectatio sit frui summo bono, videre ipsam pulchritudinem, gustare ipsam suavitatem, intrare in gaudium Domini, id est, participem fieri ejus voluptatis, quæ facit beatum Deum? Honor et gloria Sanctorum omnem eloquentiam superat; nam in theatro mundi totius, omnium hominum et Angelorum, ab ipso Deo laudabuntur Sancti omnes et tamquam victores coronabuntur, et, quod omnem dignitatem vincit, in ipso Christi throno tamquam regni participes collocabuntur; sic enim legimus in Apocalypsi: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici et sedi cum Patre meo in throno ejus*³. Hanc sublimitatem honoris mirabatur Propheta, cum diceret: *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum*⁴.

Quod si ad hanc multitudinem et excellentiam bonorum addamus tamquam ineffabile condimentum æternitatem, quis

¹ Mt 24, 47. ² Ps 35, 9. ³ Apc 3, 21. ⁴ Ps 138, 17.

capere poterit magnitudinem supernæ felicitatis? Et tamen, quod vix capimus cogitando, experiemur possidendo, si pie, juste, sobrieque vivendo¹ ad beatam illam patriam aliquando veniemus; vere enim sine fine bona illa durabunt, quæ momentaneis laboribus nunc per Dei gratiam a Christi famulis acquiruntur.

Quid hic dices, anima mea? Placebitne tibi ludos puerorum in ædificiis ex luto construendis consecrari, et regni vere sempiterni possessione privari? Placebitne, quod horret animus cogitare, voluptatibus pecorum delectari, qui ad ineffabilia gaudia cum Angelis invitaris? Avertat hoc ab anima servi tui misericordia tua, Domine; quin potius *confige timore tuo carnes meas*², et dulcescat semper mihi *super mel et favum*³ obœdientia legis tuæ, ut, carnem cum vitiis et concupiscentiis crucifigens⁴, aspirare audeam ad spirituales perennes delicias paradisi tui. Da, Domine, servo tuo sequi vestigia Christi tui⁵, *qui, mitis et humilis corde*⁶, *cum malediceretur, non maledicebat, et cum pateretur, non comminabatur*⁷; da *sobrie et juste et*

¹ Tit 2, 12. ² Ps 118, 120. ³ Sir 24, 27. ⁴ Gal 5, 24.
⁵ 1 Ptr 2, 21. ⁶ Mt 11, 29. ⁷ 1 Ptr 2, 23.

*pie vivere in hoc sæculo, ut cum fiducia aliqua exspectem beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi*¹.

Caput 4

De profunditate justitiæ, qua Deus peccatoribus pœnas æternas præparavit.

Reliquum est, ut justitiam considerare-
mus, quam Deus in profundissima gehennæ abysson in peccatoribus puniendis exercet. Quod si attente et serio faciemus, intellegemus profecto verissimum esse, quod Apostolus docet in epistola ad Hebræos: *Horrendum esse incidere in manus Dei viventis*².

Nam (ut ordinem sequamur, quem in justitia remunerante Sanctorum merita tenuimus) animadvertet Deus justus judex in omnia omnino peccata etiam levissima, quale est verbum otiosum; sic enim legimus in Evangelio: *Omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii*³. Et homines quidem multa peccata non puniunt, vel quia non possunt, resistentibus aut fugientibus reis; vel quia nesciunt esse commissa, aut per legitimos

¹ Tit 2, 12 13. ² Hbr 10, 31. ³ Mt 12, 36.

testes probata non sunt; vel quia nolunt ea punire, aut corrupti muneribus aut oppressi favoribus aut propria malitia depravati. Deus autem omnipotens est, ac per hoc ejus potestati nullus resistit¹; idem ubique est, ideo nullus ab eo se abscondere potest: *Quo ibo, inquit David, a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es, si descendero in infernum, ades*²; idem sapientissimus est et novit omnia, etiam abscondita et occulta in intimis latebris cordium, nec indiget testibus, ut crimina probentur, cum conscientiae hominum pro mille testibus Domino sint; denique nulla munera, nulli favores justitiam Dei corrumpere poterunt, cum ipse bonorum nostrorum non egeat³. Maneat igitur, nullum esse peccatum, neque maximum neque minimum, neque gravissimum neque levissimum, quod justitiam Dei ultricem et vindicem peccatorum efugere possit, nisi antea per pœnitentiam purgatum fuerit; quanto enim nunc est misericordia copiosior in ignoscendo, tanto erit post hanc vitam justitia rigidior et severior in ulciscendo. De hoc tempore dicit Isaias: *In tempore placito exaudivi te, et in die salutis auxiliatus*

¹ Ps 75, 8; Rom 9, 19. ² Ps 138, 7 8. ³ Ps 15, 2.

*sum tui*¹, quod exponens Apostolus in posteriore ad Corinthios: *Ecce, inquit, nunc tempus acceptabile, ecce, nunc dies salutis*²; de tempore futuro post hanc vitam Sophonias clamat: *Dies iræ dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbinis, dies tubae et clangoris*³.

Neque vero solum peccata omnia punientur, sed punientur horrendis suppliciis, quæ tam ingentia erunt, ut vix ulli homines nunc ea suspicari valeant; quemadmodum enim oculus non vidit, auris non audivit et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Dominus diligentibus se⁴: sic omnino non vidit oculus nec audivit auris nec ascenderunt in cor hominis, quæ præparavit Dominus odio habentibus se. Erunt enim ærumnæ peccatorum in gehenna plurimæ, maximæ et puræ, id est nullis consolationibus admixtæ, et, quod in infinitum auget miseriam, sempiternæ. Erunt, inquam, plurimæ, quoniam singulæ potentia animæ et singuli sensus corporis suos habebunt tortores. Perpende verba sententiæ judicis supremi, quæ habentur in Evange-

¹ Is 49, 8. ² 2 Cor 6, 2. ³ Soph 1, 15 16.
⁴ 1 Cor 2, 9.

lio: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum*¹. *Discedite*, inquit, id est: recedite a consortio Beatorum, privati in æternum visione Dei, quæ summa est et essentialis beatitudo ac finis ultimus, ad quem facti eratis; *maledicti*, id est: nolite sperare deinceps ullum genus benedictionis, privabimini enim omni virore gratiæ, omni spe salutis, non pluet supra vos amplius aqua sapientiæ, nec ros bonæ inspirationis, non lucebit amplius radius cælestis luminis, non germinabit in vobis gratia pænitentiae, non flos caritatis, non fructus operum bonorum, non visitabit vos ex hoc usque in æternum *Oriens ex alto*², nec solum bonis spiritualibus, sed etiam corporalibus, nec solum æternis, sed etiam temporalibus carebitis, nullæ pro vobis erunt divitiæ, nullæ deliciæ, nulla solacia, sed eritis similes ficulneæ, quæ, maledicta a me, continuo tota a radicibus aruit³; *in ignem*, id est in caminum ignis ardentis et inextinguibilis⁴, qui non membrum unum, sed omnia membra simul comprehendet et acutissima pœna vexabit; *æternum*, id est in ignem, qui non eget fomento lignorum, ut semper ardeat, sed flatu Dei omnipotentis succenditur, ut, sicut

¹ Mt 25, 41. ² Lc 1, 78. ³ Mt 21, 19. ⁴ Mt 13, 42.

culpa in vobis numquam delebitur, sic et pœna numquam finiatur. Itaque rectissime Propheta Isaias exclamat: *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis*¹? ac si dicat, nemo omnino patienter ferre poterit, sed impatientes et indignantes et desperantes ferre cogentur, etiam si nolint; et addit: *Vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur*², quæ verba non semel repetit Dominus apud Marcum³. Adjungetur enim vermis conscientiae et recordationis hujus temporis, quo potuissent impii, si voluissent, parvo negotio pœnas evadere et gaudiis perfrui sempiternis. Ac ne quis existimet, posse damnatos aliquid refrigerii ex deambulatione et loci mutatione capere, audi, quid ipse Dominus dicat: *Ligatis manibus et pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus et stridor dentium*⁴. Itaque miseri illi alligati manus et pedes vinculis æternis in loco eodem semper jacebunt lumine solis et lunæ et stellarum orbat, et ignis ardoribus æstuentes, flentes et dolentes, et dentibus præ rabie et desperatione stridentes. Nec solum dolores gravissimos patientur

¹ Is 33, 14. ² Is 66, 24. ³ Mc 9, 43 45 47. ⁴ Mt 22, 13.

in gehenna, qui in eum locum horroris plenissimum detrudentur, sed præterea etiam extremam rerum omnium inopiam et dedecus atque ignominiam summa erubescencia et confusione plenissimam; facient enim in puncto temporis jacturam palatiorum, agrorum, vinearum, pecorum, jumentorum, vestium, auri denique et argenti et lapidum pretiosorum atque ad eam egestatem redigentur, ut guttam aquæ frigidæ cum divite epulone desiderent et expetant, et non audiantur. Porro superbi et gloriosi illi viri, qui in præsentī tempore, injuriæ omnis impatientes, dignitatem rebus omnibus anteponunt, in theatro illo totius humani generis et omnium Angelorum, quo nullum umquam majus nec fuit nec erit, revelari videbunt et publice demonstrari omnia ipsorum crimina, etiam in tenebris patrata vel in cordis latebris recondita, quamvis turpissima, proditiones, latrocinia, incestus, sacrilegia; nam, ut ait Apostolus in priore ad Corinthios, quando veniet Dominus ad judicandum orbem terrarum, *illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, et tunc laus erit unicuique a Deo*¹, et sine dubio vituperatio quoque erit

¹ 1 Cor 4, 5.

unicuique impio et iniquo a Deo. Tantum vero erit opprobrium et confusio sceleratorum hominum in theatro illo, ut sanctus Basilius in explicatione Psalmi trigésimi tertii non timeat dicere, hoc fore omnium suppliciorum gravissimum, præsertim hypocritis et superbis et omnibus gloriæ cupidis, quibus honor pro Deo vel idolo potius in hoc mundo fuerat¹.

Sed si hæc, quæ diximus, de jactura bonorum omnium, tam cælestium quam terrestrium, et de doloribus acerbissimis et ignominia atque opprobrio, finem aliquem essent habitura, vel saltem aliquod genus consolationis aut refrigerii admixtum haberent, ut in hac vita miseriæ omnes habent, possent aliquo modo mala tolerabilia existimari; at cum certum omnino et extra omnem dubitationem sit, quemadmodum felicitas Beatorum sine ullius admixtione miseriæ perpetuo duratura est, sic etiam infelicitatem damnatorum sine ulla admixtione solacii perpetuo, id est in omnia sæculorum sæcula duraturam: oportet omnino ut cæci et stulti sint, qui non totis viribus laborant, per quascumque tribulationes et pericula et infamiam et mortem, quæ momentanea et levia vocat Apostolus²,

¹ Basil. in Ps. 33. ² 2 Cor 4, 17.

ad regnum cælorum et cælestem beatitudinem pervenire.

Caput 5

Cur poenæ damnatorum æternæ sint.

Ac si forte miratur aliquis, cur clementissimus Deus tam atroces et tam diuturnas poenas peccatis hominum, quæ velocissime transeunt et non usque adeo gravia videntur, constituerit: is audiat sanctum Augustinum in libro de civitate Dei. *Quisquis, inquit, hujusmodi damnationem vel nimiam vel injustam putat, metiri profecto nescit, quanta fuerit iniquitas in peccando, ubi tanta erat non peccandi facilitas; et infra: quisnam satis explicet, quantum malum sit, non obœdire in re facili, et tantæ potestatis imperio et tanto terrenti supplicio*¹. Loquitur quidem sanctus Augustinus de peccato primi hominis; sed eadem ratio est de omnibus peccatis. Nam si stateras non dolosas, sed veras affera-
mus, inveniemus omne peccatum lethale ex triplici capite esse gravissimum: nam et horrendum est creaturam Creatori suo non obœdire, cum infinito intervallo a vilitate creaturæ distet dignitas Creato-

¹ Aug. de civ. Dei lib. 14, cap. 15.

ris, et creatura naturaliter serva et naturaliter Dominus sit Creator, et creatura, quidquid est et quidquid habet, debeat Creatori, Creator nihil debeat creaturæ; deinde si mandata Creatoris gravia essent, adhuc creatura parere deberet, sed *mandata ejus gravia non sunt*¹, et *jugum suave et onus leve* ab ipso Salvatore dicuntur²: quanta igitur et quam inexplicabilis culpa est, vermiculos terræ Creatori suo in re tam facili non obœdire; præterea si Deus supplicium mortis æternæ peccantibus comminatus non esset, potuisset homo fortasse excusationem peccato suo prætexere, sed cum tam sæpe et tam perspicue per Prophetas et Apostolos supplicium sempiternum fuerit comminatus, quis peccatorum contumaciam excusabit?

Denique si culpa hominum damnatorum non esset æterna, mirari possemus, cur pœna peccati futura esset æterna; sed cum obstinatio damnatorum sit æterna, quid miramur, si etiam supplicium sit æternum? Atque hæc obstinata voluntas in malo, quæ communis erit damnatis hominibus cum dæmonibus, hæc, inquam, perversa atque a Deo summo bono aversa voluntas, quæ semper im-

¹ 1 Io 5, 3. ² Mt 11, 30.

mobilis et stabilis permanebit, facit, ut sancti homines magis horreant lethale peccatum quam ignem gehennæ. Audi enim, quid de Anselmo scribat Edinerus Anglus in secundo libro vitæ ejus: Conscientia, inquit, mea teste, non mentior, quia sæpe illum (Anselmum) sub veritatis testimonio profiteri audivimus, quoniam, si hinc peccati horrorem, hinc inferni dolorem corporaliter cerneret et necessario uni eorum immergi deberet, infernum potius quam peccatum appetere. Aliud quoque, non minus fors aliquibus mirum, dicere solebat, videlicet malle se purum a peccato et innocentem gehennam habere, quam peccati sorde pollutum cælorum regna tenere. Si hæc homo ille sanctus dicebat et sentiebat, quia illuminatus a Deo cognovit gravitatem peccati esse majorem, quam sit pœna gehennæ: quanto magis Deus, qui penetrat usque ad fundum malitiam et fœditatem et perversitatem peccati, justissime judicabit, condignam esse pœnam peccati, quam ipse usque ab æternitate constituit.

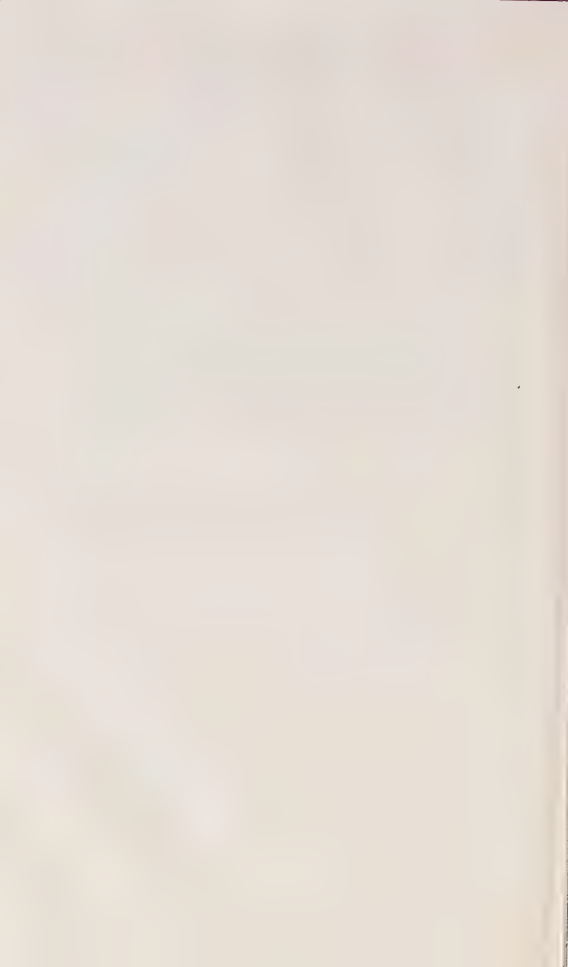
Ergo, anima mea, noli errare, noli seduci, noli similis illorum fieri, *qui dicunt se nosse Deum, factis autem negant*¹. Multi enim fidem habent, sed in habitu,

¹ Tit. 1, 16.

non in actu, quasi gladium in vagina reconditum; si enim actu crederent, et credendo serio cogitarent Deum esse fidelem et justum, et re vera pœnas gravissimas et numquam finiendas et sine admixtione consolationis iniquis præparasse: fieri non posset, ut opera facerent, quæ faciunt, et biberent, ut dicitur in libro Job, quasi aquam iniquitatem¹, id est, tam facile, tam sine timore, tam læto animo peccata tam multa et tam magna patrarent, ac si præmium, non pœna peccantibus deberetur. Tu, inquam, crede firmissime et credendo recogita, Deum in præsentī Patrem esse misericordiarum², et paratum esse omnibus vere pœnitentibus misericorditer indulgere peccata; sed eundem Deum post hanc vitam fore omnino Deum ultionum³ et eas pœnas de peccatoribus sumpturum, quas præparavit et per Prophetas et Apostolos suos prædicari et ad memoriam posteriorum litteris mandari præcepit. Sic enim fiet, ut timore intolerabilium pœnarum et spe præmiorum maximorum, quasi duabus alis sublevata, præsentis vitæ pericula segura pertranseas et ad vitam ac requiem pervenias sempiternam. Amen.

¹ Iob 15, 16. ² 2 Cor 1, 3. ³ Ps 93, 1.

DE ÆTERNA FELICITATE
SANCTORUM

PRÆFATIO

Anno superiore ad meam præcipue spirituales utilitates conscripsi mihi ipse libellum De ascensione mentis in Deum per scalas rerum creaturarum. Nunc, quoniam placet Deo senilem ætatem meam adhuc longius aliquantulum protrahere, subit animum *de cælesti patria*, ad quam anhelamus omnes filii Adam, qui hanc vallem mortalitatis gementes et flentes incolimus, aliquid meditari, et meditationes stilo alligare, ne pereant. Igitur in Scripturis sanctis, quæ sunt veluti epistolæ consolatoriæ de patria cælesti ad exsilium nostrum a Patre transmissæ, quatuor nomina reperio, ex quibus utcumque bona illius loci nobis innotescere possunt. Nomina sunt: Paradisus, Domus, Civitas, Regnum. De Paradiso B. Paulus, *Scio, inquit, hominem in Christo ante annos quatuordecim raptum in tertium cælum*¹; et paulo post, *raptum in Paradisum*; ubi, ne putaremus eum de Paradiso terrestri loqui, præmisit, *raptum in tertium cælum*. De Domo sic ipse Filius Dei loquitur: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*². De Civitate Apostolus ad Hebræos, *Accedistis, inquit, ad Civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem*³. De Regno cælorum Dominus ipse apud Matthæum Evangelistam, *Beati pauperes spiritu, inquit, quoniam ipsorum est Regnum cælorum*⁴, atque hoc

¹ 2 Cor 12, 2. ² Io 14, 2. ³ Hbr 12, 22. ⁴ Mt 5, 3.

nomine in omni sacra Scriptura nullum est frequentius. Paradisus vocatur locus Sanctorum in cælo, quoniam locus est amœnissimus et deliciis affluens. Sed quoniam potuissent homines existimare, Paradisum esse hortulum, in angulo domus positum, qui paucissimos homines caperet; addidit Spiritus in Scripturis nomen Domus: quia domus regia palatium ingens esse solet: ubi præter hortum sint etiam aulæ, triclinia, cubicula et alia id genus multa. Sed quoniam domus, quantumvis magna, non multos homines capere potest; ne putaremus, paucissimos omnino fore, qui ad vitam æternam pertineant, addit Scriptura nomen Civitatis, quæ multos hortos et multa palatia capiet. Sed quoniam de Beatorum numero scripsit S. Joannes in Apocalypsi, *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat*¹: et nulla est civitas, quæ turbam innumerabilem complecti in sinu suo possit; Scriptura sancta vocabulum Regni, et Regni cælorum adjunxit, quo loco nullus est in rerum universitate capacior.

Sed rursus, quoniam in amplissimo Regno multi sunt homines, qui plurimos ejusdem Regni incolas numquam vident nec nomina eorum tenent neque sciunt, an umquam fuerint in rerum natura; et certum est, beatos homines omnes ab omnibus videri et sciri, et inter se familiariter versari ut amicos et proximos: ideo Scriptura, non contenta nomine Regni, addit nomen Civitatis, ut intellexeremus, incolas ejus Regni, quamvis spa-

¹ Apc 7, 9.

tiosissimi et maximi, esse vere cives Sanctorum et inter se ita conjunctos et familiares, ut sunt cives unius exiguæ civitatis. Ac ut præterea sciremus, felices illos homines non solum esse cives Sanctorum, sed etiam domesticos Dei, immo etiam filios Dei; ideo Spiritus Sanctus, quam appellaverat Civitatem, appellavit etiam Domum. Denique quia Beati omnes iisdem in cælis deliciis fruuntur, ideo locum illum Paradisum nominavit.

Itaque quatuor illæ voces Regnum, Civitas, Domus, Paradisus rem unam atque eandem significant; et Paradisus ille tam est amplus, ut Domus, Civitas et Regnum vere dici possit. Ergo de hoc felicissimo loco primum sub nomine Regni, deinde sub nomine Domus, denique sub nomine Paradisi, ipso Deo bene juvante, meditari in cubiculo cordis, et quæ Deus ipse suggerere dignabitur, litteris mandare proposui. Addam sub finem operis sex alia nomina, non locorum, sed rerum, ex parabolis Domini, videlicet, Thesaurum absconditum in agro, Margaritam pretiosam, Denarium diurnum, Gaudium Domini, Cenam magnam, Nuptias Regias, et alia duo ex Apostolo, Bravium et Coronam. Sic erunt in universum Considerationes duodecim de nominibus duodecim, quibus in Scripturis sanctis felicitas Sanctorum æterna describitur.

Benedicite Dominum, omnes electi ejus!

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

...

LIBER PRIMUS SUB NOMINE REGNI DEI

Caput 1

De amplitudine regni Dei.

Doctrina de regno cælorum quanti momenti sit, vel ex eo cognosci potest, quod Magister cælestis Christus contiones suas a verbis illis inchoavit: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cælorum*¹. Et omnes fere parabolas suas de regno cælorum composuit, dicens: *Simile factum est regnum cælorum*²; et post resurrectionem suam, in illis ultimis quadraginta diebus ante ascensionem, apparens dis-

¹ Mt 3, 2; 4, 17. ² Mt 13, 24, 31, 33, 44, 45, 47; 18, 23; 20, 1; 22, 2; 25, 1.

cipulis, loquebatur de regno Dei, ut sanctus Lucas¹ in Actis Apostolorum testatur. Itaque initium et progressio et consummatio sermonum Christi regnum cælorum fuit. Nos tamen hoc loco non omnia, quæ de regno cælorum disputari possunt, explicare aggredimur, sed ea solum, quæ ad locum et statum Beatorum pertinent; atque illud in primis, cur locus et status Beatorum regnum cælorum in sacris Litteris nominetur.

Habitatio Sanctorum multis de causis regnum cælorum dicitur. Primum, quia regio est amplissima, et multo amplior, quam humanæ cogitationis angustiae capere possint. Orbis terræ, qui veluti punctum est, si comparetur ad supremum cælum, multa et magna regna complectitur, ut vix numerari queant: quantum igitur erit regnum illud, quod est unicum et per totam cæli cælorum latitudinem spatiaque diffunditur? Neque solum continet regnum Dei supercælestem regionem, sed omnem rerum hanc universitatem. Est enim supercælestis regio, quæ proprie regnum cælorum dicitur, prima quasi provincia regni Dei, in qua primarii principes resident, qui sunt omnes filii Dei. Secunda provincia dici potest

¹ Act 1, 3.

ætherea, in qua stellæ morantur: quæ stellæ, quamvis in se animatæ non sint, tamen sic ad nutum Creatoris oboediunt, ut viventes et animatæ dici possint, juxta illud Ecclesiasticum: *Regem, cui omnia vivunt, venite adoremus*¹. Tertia provincia est aëria, in qua venti nubesque discurrunt, et procellas, pluvias, nives, grandines, tonitrua, fulgura efficiunt, et in qua etiam volucres generum diversorum spatiantur et volant. Quarta provincia est aquea, quæ maria, fontes, flumina lacusque complectitur, in quibus pisces procreantur, *qui perambulant semitas maris*². Quinta est terrea, quæ quasi æmula cæli habitatores nobilissimos, sed non beatissimos habet: homines videlicet ratione præditos, sed mortales, qui tamen dominantur bestiis terræ, volucris cæli et piscibus maris. Postrema est provincia subterranea, quæ quasi Arabia deserta nullos omnino fructus bonos producit, sed spinas solum et tribulos, in qua degunt spiritus reprobī, qui superbia sua hoc meruerunt, ut, qui voluerunt esse primi, fierent novissimi; et qui super astra cæli exaltare sedem suam conati sunt, ad imos inferos detruderentur: atque hic

¹ Brev. Rom. Invitatorium in Officio Defunctorum.

² Ps 8, 9.

locus expectat omnes illos homines, qui tamquam socii dæmoniorum in flagitiis et sceleribus volutati sine vera pænitentia de hac vita discedunt. Has omnes provincias imperio suo Deus tenet, cui canit Psalmista: *Omnia serviunt tibi*¹. Atque hoc totum vastissimum et maximum regnum communicabit Deus cum diligentibus se, ut paulo infra dicemus.

Ergo, anima christiana, dilata cor tuum, non tenearis angustiis rerum præsentium: quid tantum laboras et sudas, ut particulam mundi hujus obtineas, quæ totum possidere poteris, si volueris? Certe si ad hoc regnum serio mortales aspirarent vel de illo attente cogitarent, erubescerent utique bella gerere pro angustissimis portiunculis terræ. Offert tibi Deus, o homo, societatem immensi atque æterni regni sui: et tu pro unius oppiduli defensione vel acquisitione bellum geris, ubi multæ committuntur rapinæ et cædes et alia peccata innumerabilia, quibus Rex regum justissime provocatur ad iram. Ubi est prudentia? ubi consilium tuum? Neque hæc dico, quod existimem non licere christianis pro defensione oppidorum suorum bella gerere: scio enim non solum a sanctis Patribus, Augustino² præ-

¹ Ps 118, 91. ² S. August. Epist. 5 ad Marcellinum.

sertim, viro doctissimo et sanctissimo, et sancto Thoma, Scholasticorum Theologorum principe, justa bella defendi¹; sed etiam ab ipso Præcursore Domini, quo inter natos mulierum major non surrexit, dictum esse militibus, non ut militiam tamquam illicitam deserant, sed ut stipendiis suis contenti neminem concutiant² et nemini injuriam faciant; et ego ipse in libris Controversiarum justa bella defendi³. Non igitur bella simpliciter reprehendo, sed ad id, quod perfectius et sæpe utilius est, adhortor; ad eum plane modum, quo sanctus Paulus Corinthiis dicit: *Delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos: quare non magis fraudem patimini*⁴? et sanctus Jacobus in Epistola sua: *Unde bella et lites in vobis? nonne ex concupiscentiis vestris? concupiscitis, et non habetis; occiditis et zelatis, et non potestis adipisci; litigatis et belligeratis, et non habetis*⁵. Certe enim, qui de regno cælorum valde sollicitus esset, non facile ad jacturam unius oppiduli moveretur, sed quæreret mediatores, qui sine dispendiis et periculis bellorum litem componerent. Sed pergamus ad cetera.

¹ S. Thomas, 2 2, qu. 40. ² Lc 3, 14. ³ Lib. 3 De Laicis cap. 14. ⁴ 1 Cor 6, 7. ⁵ Iac 4, 1 2.

Caput 2

De frequentia regni Dei.

Dicitur secundo habitatio illa sublimis regnum cælorum, quoniam multitudinem et diversitatem habitantium tantam continet, quantam nulla domus aut civitas, sed sola regna majora continere solent. Ibi est, ut Apostolus loquitur in Epistola ad Hebræos, multorum milium Angelorum frequentia¹, ibi quoque spiritus justorum perfectorum, ad quorum numerum pertinebunt, quotquot ab Abel justo usque ad sæculi consummationem in Domino morientur. Nec solum spiritus justorum hominum post mundi consummationem ibi erunt, sed erunt etiam corpora gloriosa, quæ omnia et singula fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum, ut Dominus loquitur apud Matthæum². Et quidem quod attinet ad Angelorum diversitatem, vix aliud nobis peregrinantibus in terra scire licet præter nomina. Scimus enim alios vocari Seraphim, ex visione Isaïæ Prophetæ³, alios Cherubim, ex prophetia Ezechielis⁴: alios Thronos, alios Dominationes, alios Principatus, alios Potestates, ex Apostolo ad Colossenses⁵, item alios Virtutes, ex eo-

¹ Hbr 12, 22. ² Mt 13, 43. ³ Is 6, 2. ⁴ Ez 10; 11; 28. ⁵ Col 1, 16.

dem Apostolo ad Ephesios¹; alios Archangelos², ex eodem Apostolo et ex Epistola Apostoli Judæ; alios denique Angelos, quorum frequentissima mentio fit in omnibus libris sacris. Ex his novem vocabulis constans est Doctorum sententia, colligi, novem esse ordines Angelorum; quorum singuli ordines multa milia Angelorum contineant, dicente Daniele: *Milia milium ministrabant ei, et decies millies centena milia assistebant ei*³, et Iob concinente: *Numquid est numerus militum ejus*⁴?

Et quamvis omnes Angeli sine dubio beatissimi et omnium virtutum ac donorum divinorum decore mirifice splendeant; tamen illi dicuntur Seraphim, qui caritatis ardore præminent; illi Cherubim, qui scientiæ splendore prælucent; illi Throni sive Sedes, qui tranquillitate contemplationis ineffabili gaudent; illi Dominationes, qui ut summi Imperatoris administri mundo inferiori dominantur; illi Virtutes, qui omnipotentis Domini jussu signa et prodigia patrant; illi Potestates, qui super aërias potestates spirituum immundorum imperium obtinent; illi Principatus, qui regibus ac principibus mundi præsent; illi Archangeli, qui

¹ Eph 1, 21, ² 1 Thes 4, 16. ³ Dn 7, 10. ⁴ Iob 25, 3.

prælati Ecclesiæ adhibiti sunt adjutores; illi denique Angeli, qui singulorum hominum, dum in terris vivunt, custodiam curamque suscipiunt. Nec solum ista significantur variis nominibus Angelorum; sed præterea nomina illa sunt quasi insignia, vel imagines aut specula magnitudinis Dei: siquidem Seraphim ardore suo, quasi vexillo quodam, imagine aut speculo, repræsentant infinitam caritatem Dei, qui solo amore impulsus, Angelos ipsos et homines et reliqua omnia condidit et conservat. Cherubim simili vexillo, imagine aut speculo, referunt infinitam Dei sapientiam, qua omnia in numero, pondere et mensura constituit. Throni eodem modo, quasi in perfecta imagine demonstrant altissimam illam quietem, qua Deus sedens fruitur, cum immotus omnia movet, et tranquillus omnia disponit et regit. Dominationes similiter omnibus ostendunt, Deum esse, qui vere ac proprie solus rebus omnibus dominatur, cum ei soli liceat res omnes conservare vel ad nihilum redigere. Virtutes quoque demonstrant omnibus, Deum solum esse, qui facit mirabilia magna solus¹, quique sibi reservavit uni innovare signa et multiplicare prodigia. Po-

¹ Ps 71, 18; 135, 4.

testates vero nomine suo præferunt, Deum esse solum potentem absolute et vere: cui nihil sit impossibile, quippe in quo solo vera potentia locum habet. Principatus vexillo suo significant, Deum esse Principem regum terræ¹, Regem regum², et Dominum dominantium³. Archangeli Deum esse demonstrant verum et summum Ecclesiarum omnium Præsidentem. Angeli denique Deum esse indicant verum Patrem orphanorum; et qui licet Angelos custodes singulis hominibus dederit, tamen ipsum quoque singulis adesse, singulos custodire, singulos protegere. Nam ipse quoque Propheta, qui dixerat: *Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis*⁴; idem introducit Deum dicentem: *Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, et glorificabo eum*⁵, et Dominus, qui dixerat: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est*⁶; idem dixit: *Nonne duo passeresset assere vident, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro? vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt: nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis vos*⁷. Atque hæc de Angelis pauca no-

¹ Apc 1, 5. ² Apc 17, 14; 19, 16. ³ Dt 10, 17.

⁴ Ps 90, 11. ⁵ Ps 90, 15. ⁶ Mt 18, 10. ⁷ Mt 10, 29 30.

vimus: de quibus, si placet, vide sanctum Bernardum in lib. 5. De consideratione, unde hæc pauca delibavimus.

His vero novem Angelorum ordinibus, quasi ex altera parte, respondet turba tanta sanctorum hominum, ut eam numerare nemo possit, ut supra docuimus ex Apocalypsi¹: quæ turba novem item ordinibus continetur; nam alii sunt Patriarchæ, alii Prophetæ, alii Apostoli, alii Martyres, alii Confessores, alii Pastores et Doctores, alii Sacerdotes et Levitæ, alii Monachi vel Eremitæ; denique sanctæ Feminæ, aut Virgines aut Viduæ aut etiam Conjugatæ.

Rogo te nunc, anima christiana, quanta felicitas erit, cum tantis et talibus conversari? Scribit sanctus Hieronymus in Epistola ad Paulinum, multos lustrasse provincias, novos adiisse populos, maria transmisisse, ut eos, quos ex libris celebres noverant, coram viderent et audirent. Ad unum Salomonem ob sapientiæ opinionem veniebat regina Saba de finibus terræ²; et ad unum Antonium Eremitam, propter famam sanctitatis, undique homines concurrebant³; ipsi etiam imperatores amicitiam ejus ambiebant: quid

¹ Apc 7, 9. ² 1 Rg 10, 1 ss; 2 Par 9, 1; Mt 12, 42; Lc 11, 31. ³ Athanasius in ejus Vita.

igitur erit, tot Angelos et tot præclaros homines, utique sanctissimos et simul amicissimos et felicitatis ejusdem consortes videre et alloqui? Unus Angelus si in decore suo spectandum se præberet in hoc exsilio, quis non libenter accurreret? quid igitur erit, uno intuitu Angelos omnes cernere? Et si unus aliquis ex Prophetis aut Apostolis aut Ecclesiæ Doctoribus nunc de cælo descenderet, quanta simul aviditate et attentione audiretur? At in regno illo non unum, sed omnes et singulos Prophetas et Apostolos et Doctores videre et audire, cum eis assidue conversari licebit. Unus sol quantum lætificat universam terram? quid facient soles innumerabiles et soles vivi, intellegentes et jubilantes in regno Dei? Mihi quidem ita dulciter sapit ista consuetudo cum Angelis et hominibus, quorum nullus est insipiens aut malus, sed omnes optimi et sapientissimi, ut hoc solum magnæ felicitatis instar mihi esse videatur; et propter quod solum libenter carerem oblectamenti omnibus hujus vitæ.

Caput 3

De forma vere monarchica regni Dei.

Tertia ratio est, quoniam in eo solo loco invenitur perfecta forma regnandi. Siquidem hoc interest inter regnum et rempublicam, sive optimatum sive popularis respublica sit, quod in regno summa potestas apud unum, in republica apud multos invenitur. In regnis autem hominum numquam est summa potestas apud unum vere et proprie: poterit enim fortasse rex sine consilio vel consensu aliorum jubere, ut aliquid fiat, sed exsequi non poterit, nisi subditi velint. Et sæpe etiam nec jubere poterit, aut certe non audebit, si multitudo subditorum illum terreat. Quam multi enim fuerunt magni reges aut imperatores, quos exercitus destituit aut etiam interemit? plenæ sunt historiæ exemplis. Inanis igitur est summa potestas in regibus mortalibus, qui, nisi subditi velint, nihil umquam efficient. Potestas autem Dei, qui Rex magnus vere dicitur et est, a nullo dependet nisi a sua ipsius voluntate; quæ cum sit omnipotens, nullus ei resistere potest, neque eget militibus aut armis aut re aliqua extra se. Quod si utitur administris Angelis vel hominibus, aut etiam rebus sensu carentibus et in-

animis, id facit, quia vult, non quia non potest sine illis omnia, quaecumque voluerit, facere. Nam qui sine ullo comite vel administro cælum et terram et omnia, quæ in eis sunt, solo verbo condidit et sola voluntate conservat, certe posset etiam omnia solo imperio administrare. Nec solum Deus verissime regnat, quoniam summa potestas apud eum residet; sed etiam quoniam summa regendi ars illius solius est: neque eget Deus ullo senatu aut consiliariis ullis. *Quis, inquit beatus Paulus, cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit*¹? et ante eum Isaias Propheta: *Quis adjuvabit, inquit, spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, et ostendit illi? cum quo iniit consilium, et instruxit eum et docuit eum semitam justitiæ, et erudivit eum scientiam, et viam prudentiæ ostendit illi*²? Itaque monarchia, quæ optima forma regiminis est, non solum apud Deum invenitur, sed apud illum solum vera atque perfecta reperitur. Is enim non solum terribilis est super omnes reges terræ³, ut dicitur in Psalmis, sed etiam est Rex magnus super omnes deos, ut dicitur in alio Psalmo⁴. Siquidem alii sunt dii falsi, qui potius dæmonia

¹ Rom 11, 34. ² Is 40, 13 14. ³ Ps 75. ⁴ Ps 94, 3.

dici deberent, juxta illud Prophetæ: *Dii gentium dæmonia*¹? Alii sunt dii per participationem, ut reges terræ et Angeli cælorum, juxta illud: *Ego dixi, dii estis et filii Excelsi omnes*². Sed istos omnes deos imperio suo subjectos habet Deus ille, qui regnat in cælis; proinde solus ille Rex est verus et magnus: quod Nabuchodonosor, rex Babylonis, posteaquam superbiæ suæ gravissimas pœnas dedit, agnovit et verbis illis confessus est: *Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos ad cælum levavi, et Altissimo benedixi, et viventem in sempiternum laudavi et glorificavi: quia potestas ejus potestas sempiterna, et regnum ejus in generationem et generationem. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt: juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cæli quam in habitatoribus terræ, et non est, qui resistat manui ejus et dicat ei: Quare fecisti? Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo et magnifico et glorifico Regem cæli, quia omnia opera ejus vera et viæ ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare*³. Hæc ille, qui omnibus exemplo esse potest, ut humilientur sub

¹ Ps 95, 5. ² Ps 81, 6; Io 10, 34. ³ Dn 4, 31 32 34.

potenti manu Dei, ut sanctus Petrus admonet¹; et magis delectentur servire Regi regum, ut ejus beneficentiam mereantur quam ejus voluntati superbo corde resistere, unde manum ejus gravissimam experiri cogantur.

Caput 4

Quod omnes Beati sint reges.

Quarta ratio, cur locus et status Beatorum regnum cælorum dicatur, ea-que potissima est, quoniam omnes Beati in cælo reges sunt, et omnes regiæ condiciones aptissime in illos conveniunt. Quamvis enim Sancti omnes in cælo serviant Deo, ut dicitur in Apocalypsi, tamen simul etiam regnant; nam in eodem libro et capite eodem, ubi dicitur: *Servi ejus servient illi*, paulo post dicitur: *Et regnabunt in sæcula sæculorum*². Nec solum Beati omnes simul servient et regnabunt, sed etiam simul servi et filii dici poterunt. Sic enim loquitur Deus in Apocalypsi: *Qui vicerit, possidebit hæc, et ero illi Deus, et ille erit mihi filius*³. Quare sicut possunt iidem servi esse et filii, sic possunt servi esse et reges; servi enim sunt, quoniam a Deo creati

¹ 1 Ptr 5, 6. ² Apc 22, 3 et 5. ³ Apc 21, 7.

sunt, et illi debent oboedientiam, a quo accipiunt esse et vivere et omnia; neque aliquid creatum excipit David, cum ait: *Omnia serviunt tibi*¹; simul tamen possunt esse filii Dei, qui ex Deo renati sunt per aquam et Spiritum Sanctum, et simul reges esse possunt, quibus regia dignitas ab ipso regum Rege communicatur; qui propterea in eadem Apocalypsi dicitur *Rex regum et Dominus dominantium*².

Dicet aliquis fortasse, non esse difficile aliquem simul esse regem terræ et servum Dei; ad quem modum dicitur in Psalmo: *Et nunc, reges, intellegite, erudimini, qui judicatis terram: servite Domino in timore et exsultate ei cum tremore*³. At regem esse Regni cælorum et servum esse Regis cælorum, quis capiat aut credat? et tamen ita est, et capit hoc et credit fides. Justi ergo in regno Patris eorum erunt etiam ipsi reges regni cælorum; quoniam participes erunt regiæ illius dignitatis et potestatis et opum ac reliquorum bonorum, quæ sunt in regno cælorum. Id quod in tribus præcipue locis Scripturarum sanctarum Spiritus Sanctus manifeste pronuntiat. Unus locus est in Evangelio sancti

¹ Ps 118, 91. ² Apc 19, 6. ³ Ps 2, 10 et 11.

Matthæi: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*¹. Alter in eodem Evangelio: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*². Tertius in Apocalypsi: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici et sedi cum Patre meo in throno ejus*³. Quid manifestius dici potest? Habemus regnum cælorum promissum, habemus in die iudicii possessionem regni ejusdem assignandam, habemus sessionem in throno regio Filii Dei, et Patris ejus, Regis æterni: quid hoc est aliud, nisi participatio ejusdem regni cælorum, quod ab æternitate possidet Deus? Adde testimonium beati Pauli: *Si sustinebimus, inquit, et conregnabimus*⁴; et sancti Joannis in principio Apocalypsis: *Ego Joannes, frater vester, et particeps in tribulatione et regno*⁵; et sancti Jacobi in epistola sua: *Deus, inquit, elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se*⁶. Neque minuitur regnum cælorum propterea, quod multis ac pæne innumerabilibus Angelis et hominibus communicatur: regnum enim cælorum

¹ Mt 5, 3. ² Mt 25, 31. ³ Apc 3, 21. ⁴ 2 Tim 2, 12.
⁵ Apc 1, 9. ⁶ Iac 2, 5.

non est simile regnis terrarum, quæ non patiuntur consortem; et si dividantur in partes, dividendo minuuntur et tandem etiam consumuntur. Non, inquam, ejusmodi est regnum cælorum, sed totum ab omnibus et totum a singulis integre possidetur: quomodo idem sol totus a singulis et totus ab omnibus cernitur; et ipse vicissim non minus singulos quam omnes calefacit et illuminat. Quod ipsum facilius intellegetur, cum explicata fuerint bona regni cælorum. Sed antea explicandæ sunt condiciones sive qualitates, quæ requiruntur in regibus, ut nemo dubitet, Sanctos atque Beatos in cælo non sine causa vocari reges et regni cælorum reges.

Duæ sunt præcipuæ qualitates, quæ necessariae sunt regibus: sapientia et justitia. Sed cum sapientia conjungit Scriptura prudentiam et consilium et omnia illa, quæ ad intellegentiam pertinent; cum justitia conjungit misericordiam, clementiam et reliquas virtutes, quæ voluntatem ornant et perficiunt. Itaque sapientia requiritur, ut rex sciat, justitia, ut velit subditos bene regere. Ideo Salomon admonitus a Deo initio regni, ut peteret, quod vellet, postulavit sapientiam, quæ princeps est bonarum qualitatuum, quæ requiruntur in regibus: et placuit Deo

petitio ejus, ut perspicuum est ex libro tertio Regum, ac per hoc impetravit, quod petiit. Utinam et justitiam postulasset, fortasse non in tot scelera prolapsus esset¹. Rectius David in Psalmo, in quo precatur bona filio suo Salomoni, dicit: *Deus, judicium tuum regi da: et justitiam tuam filio regis*²; ubi videtur prævidisse a Salomone postulandam sapientiam, et ideo postulat illi justitiam et judicium, quæ sine sapientia esse non possunt, cum sapientia sine justitia esse possit, saltem aliqualis et imperfecta. Liber quoque Sapientiæ, qui proprie ad reges instituendos scriptus est, sic inquit: *Diligite justitiam, qui judicatis terram*³, et incipit a justitia, quoniam non solum est per se necessaria regibus, sed etiam est dispositio ad sapientiam; subjungit enim paulo post: *Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia*⁴. Denique, ut alia multa præteream, Jeremias prædicens virtutes Christi, Regis æterni, *Ecce, inquit, dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra*⁵. Vere igitur sapientia et justitia dotes sunt, quæ requiruntur in regibus.

¹ 1 Rg 3. ² Ps 71, 2. ³ Sap 1, 1. ⁴ Sap 1, 4. ⁵ Ir 23, 5.

Jam vero quod Beati omnes, qui sunt in cælo, etiamsi fortasse multi illorum fuerint imperiti et rudes in terris, polleant sapientia eximia et insigni virtute justitiæ, ut merito reges cujuscumque regni fieri possent, extra controversiam est. Nullus enim Beatorum est in cælo, qui non videat ipsam Dei essentiam, quæ est prima causa omnium rerum; ac per hoc de fonte sapientiæ increatæ hauriunt sapientiam tantam, quantam nec Salomon nec ullus mortalis homo umquam habuit, excepto Domino nostro Jesu Christo, qui etiam tempore mortalitatis suæ Deum videbat, et erant in eo omnes thesauri sapientiæ et scientiæ Dei¹. Porro pro mensura sapientiæ datur etiam Beatis omnibus mensura plena justitiæ, ut peccare deinceps neque velint neque possint; sic enim loquitur sanctus Augustinus in libro de correptione et gratia: *Prima libertas voluntatis erat, posse non peccare; novissima erit multo major, non posse peccare*². Qui autem peccare non potest, injustus quoque esse non potest: et cum caritas perfecta sit perfecta justitia (ut idem sanctus Augustinus affirmat in extremo libro De na-

¹ Col 2, 3. ² S. August. De correptione et gratia cap. 12.

tura et gratia): qui non potest Deum non summo et perfectissimo amore diligere, is non potest etiam non summam perfectamque justitiam possidere¹. Qui vero Deum summum et purum, et infinitum bonum vident, certe non possunt ab eo averti neque possunt illum non ardentissimo amore semper diligere: ex quo efficitur, ut Sancti omnes in cælo perfecte sapientes et perfecte iusti ac per hoc ad regnandum aptissimi semper existant.

Exsurge igitur, anima christiana, et mente, quantum potes, ascende et cogita, quale bonum sit regnare cum Deo, ac, ut nunc alia præteream omnia, contemplationis alis cælos ipsos penetra et thronum illum sublimem intueri, de quo Salvator dicit: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus*². Quanta enim erit illa gloria, coram infinita multitudine Angelorum collocari animam justam in throno ipso Christi et Dei? et justo Dei iudicio prædicari animam illam victricem mundi et mundi rectorum atque omnium invisibilium potestatum? Et quanta lætitia exsultabit eadem

¹ S. Augſt. Liber de natura et gratia cap. ult.

² Apc 3, 21.

anima, cum se viderit defunctam omni periculo et labore, de omnibus hostibus suis felicissime triumphare? Et quid erit, quod ultra desideret, cum particeps facta erit omnium bonorum Domini sui, usque ad consortium throni et regni? O quam alacriter pugnant in terris et quam facile tolerant adversa omnia propter Christum, qui fide viva et spe certa tam sublimes honores conspiciunt oculo mentis in cælo!

Caput 5

De bonis regni Dei.

Quinta ratio illa mihi esse videtur, quia bona Sanctorum in cælis degentium similia quidem videntur esse bonis regnantium super terram; sed tanto majora et clariora sunt, quanto cælum præeminet terris. Itaque regnum Beatis præparatum non simpliciter regnum, sed regnum cælorum dicitur: ut intellegamus, illam esse proportionem bonorum ad bona, quæ est terræ ad cælum, id est, rei angustæ, humilis, sordidæ, temporariæ, ad amplissimam et celsissimam et nobilissimam et, quod est omnium maximum, sempiternam. Bona regni terreni numerari solent potestas, honor, divitiæ, deliciæ. Potest rex terrenus imperare

subditis et, nisi pareant, potest illos vinculis, carceribus, exsilio, pecuniis, flagellis, morte mulctare. Hinc reges tremendi populis et quasi dii quidam esse censentur. Rursus honorari volunt reges cultu quodam pæne supra hominum naturam: volunt enim de geniculis adorari, nec dignantur sæpe, nisi flexo poplite et submisso in terram vultu loquentes audire; et cum forte per plateas incedunt, volunt obvios quosque de via decedere. Ad hæc ærarium amplum et refertum auro et argento requirunt, neque numerant redditus suos per centum aut mille nummos aureos, sed per decies centena milia, et recte, cum non debeant decem et viginti famulos alere, sed magnos exercitus in hostes ducere. Postremo non dignantur consuetis lusionibus animum recreare, sed ad majestatis suæ splendorem pertinere ducunt, ut in conviviiis, in venationibus, in theatris multas auri atque argenti libras consumant. Atque hæc sunt fere bona principum terrenorum, quæ id in primis commune habent, ut sint omnia brevia et caduca et cum natali principum incipiant, cum morte finiantur; nisi forte aliquando contra accidat, ut diuturnior sit vita quam regnum. Deinde non sunt pura bona, sed admistam habent potestas infirmitatem, honor

ignominiam, divitiæ paupertatem, et gaudia luctus ac mærores. Potestas regis illa est, ut pendeat populus a nutu principis; sed admista est potestati infirmitas, quia pendet princeps a brachiis et viribus populi. Quid efficiet nutus principis in civitate capienda vel defendenda, si populus nequeat aut nolit manus conserere? Nec solum pendet nutus principis a viribus subditorum, sed etiam a muris, a vallo, ab armis, a machinis bellicis, a pecunia, quæ nervus belli dici solet. Itaque populus pendet ab una re, nutu videlicet principis, et uni homini servit: princeps autem pendet a plurimis tum hominibus tum rebus aliis, et illis omnibus servit. Denique potest rex subditos vinculis, carcere, exsilio, flagris, morte mulctare: sed potest etiam rex (de facto loquor, non de jure) vinciri, carceri mancipari, exsilio, vulneribus, morte mulctari. Id verum esse probavit Julius Cæsar, Cajus, Nero, Galba, Vitellius, Domitianus, Commodus, Heliogabalus, alii sine numero: nec solum isti flagitiosi principes, sed etiam modestissimi, Alexander Mammæa, Gordianus junior, Pertinax, Tacitus, Numerianus, Probus, Gratianus, Valentinianus secundus: ut omit- tam sanctos viros, sanctum Eduardum, regem Anglorum, sanctum Wenceslaum,

ducem Bohemorum, sanctum Sigismundum, regem Burgundiæ, sanctum Kanutum, regem Daniæ, et alios. Veniamus ad honorem: coluntur certe reges, dum præsentés et in conspectu aliorum sunt; sed in absentia plerumque conviciis lacerantur et irridentur; et in præsentia quoque multi eis adulantur lingua, qui in corde suo eosdem contemnunt atque despiciunt; et si numerus iniri posset laudantium et vituperantium, multo plures invenirentur vituperantes quam laudatores. Vere igitur gloria regum plerumque minor est quam ignominia: cum præsentés, qui honorant fastigium, sint pauci; absentes vero plurimi, quorum aliqui sordes avaritiæ notant, alii crudelitatem, alii luxuriam, alii alia vitia carpunt.

Sed fortasse divitiæ regum puræ sunt, nec admistam habent pauperiem; immo nulli omnino magis egeni ac pauperes regibus inveniuntur: habent magnos redditus et magnos thesauros, sed habent æs alienum aliquando longe grandius. Et non tam ille pauper est, qui parum habet, quam ille, qui multa desiderat, quia multis indiget. Et nonne magnum est paupertatis argumentum, quod ab ipsis etiam pauperibus obolos quasi mendicant, dum vectigalia exigunt minuta ab ementibus, quæ sunt ad victum neces-

saria? Neque hæc dico, quasi reprehendere audeam exactiones vectigalium; scio enim, justum esse, ut vectigalia et tributa pendantur regibus, dicente Apostolo in Epistola ad Romanos: *Subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim et tributa præstatis; ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal*¹. Sed ostendere volui miseram condicionem regum mortalium, qui necesse habent divitiis abundare, et coguntur etiam a pauperibus et egenis earum partem colligere. Quid jam dicemus de commodis et deliciis? Habent certe reges hortos, pomaria, mensas opiparas, venationes, theatra et alia id genus multa ad animos recreandos aptissima: sed habent etiam plerumque podagras, stomachi et capitis dolores; et quod amarius est, sollicitudines mentis gravissimas, quæ aliquando totas noctes insomnes ducere cogunt, suspensiones, timores, angores: si fores cubiculi noctu crepuerunt, prodicionem suspicantur; si nuntiatur multitudo armatorum visa, defectionem timent. Ita gaudia mæroribus admiscentur et quies sollicitudine inter-

¹ Rom 13, 5-7.

rumpitur: quæ causa fuit, ut non pauci, relictis regnis, vitam privatam elegerint.

Sed beatum Joannem Chrysostomum audiamus, qui in homilia quadam ad populum Antiochenum de sui temporis imperatoribus ita loquitur: *Ne diadema respicias, sed curarum tempestatem: neque purpuram intueri, sed animam ipsa purpura magis nigrescentem. Non ita corona caput circumdat, sicut animam sollicitudo. Nec in satellitum catervam, sed in molestiarum multitudinem spectes. Nec enim privata domus tot curis plena reperiri potest, quot regiæ sunt: mortes per singulos dies expectatæ: in noctibus autem, nec dici quidem potest, quoties anima prosilit, et exsilire se putat. Et hæc quidem in pace: si vero bellum ingruat, quid hac vita miserabilius esse possit? Quot autem a familiaribus pericula irruunt et subditis? quippe consanguineis cruoribus regum pavimentum semper est plenum. Et si vultis aliqua narrem, forsitan agnosce- tis; maxime quidem et antiqua et nostris facta temporibus. Ille, conjugem adulterii suspectam habens, nudam in montibus alligavit, et feris tradidit, jam factam sibi multorum regum matrem. Qualem illum vitam agere creditis? non enim, nisi magno fuisset morbo con-*

sumptus, in tantam erupisset ultionem. Hic ipse quidem suum jugulavit filium. Ejus filiorum hic semetipsum interemit a tyranno comprehensus, ille vero nepotem suum regni consortem, quod ipse arripuerat. Hic autem dicitur et fratrem suum peremisse. Alter rursus post hæc venenatis sublatus est medicamentis: et calix fuit ei mors, non poculum; et ejus filio, futurorum timore, cum nihil injuria patrasset, oculus erutus fuit. Alius, neque dicere decet, quam miserabiliter vitam finierit. Sequentium autem hic quidem combustus fuit, tanquam miser quidam et infelix, cum equis et curribus et aliis omnibus: vitæ enim ærumnas nemo sermone exprimere posset, quas, cum hic insurrexit, pati compulsus est. Hic vero, qui nunc imperat, nonne postquam diademate coronatus est, in laboribus fuit, in periculis, in tristitiis, in insidiis? At non talis cælorum regia¹. Hæc ille; qui quam vere dixerit, non talis cælorum regia, quæ nunc dicemus, ostendunt.

Siquidem reges regni cælorum, quales sunt omnes illi, qui cum Deo beati vivunt, potestatem habent sine infirmitate,

¹ S. Joannes Chrys. Hom. 66 ad populum Antiochenum.

honorem sine ignominia, divitias sine paupertate, voluptatem sine dolore, de illis enim dicitur in Psalmo, *Non accedet ad te malum, et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo*¹; et in Apocalypsi: *Et absterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum: et mors ultra non erit, neque luctus neque clamor neque dolor erit ultra*². Itaque potestas regum illorum cælestium maxima est, infirmitas nulla. Unus Angelus sine exercitu, sine bombardis, sine gladiis et hastis interficit uno impetu centum octoginta quinque milia Assyriorum; neque timuit ipse, ne forte ab aliquo milite vulneraretur³. Refert sanctus Gregorius in libro Dialogorum, virum quendam sanctum, cum immineret illi carnifex extenso brachio et nudo gladio, ut eum occideret, exclamasse, sancte Joannes tene illum; et continuo manum carnificis deriguisse, ut eam nec deponere nec movere posset⁴. Itaque sanctus Joannes de summo cælo audivit vocem clientuli sui et percussorem ejus tanta celeritate percussit plaga ariditatis, ut præveniret ictum jam inchoatum. Hæc est potestas regum cælestium, ut nec distantia loci pæne infinita, nec

¹ Ps 90, 10.² Apc 21, 4. ³ 2 Rg 19, 35. ⁴ S. Gregor. Lib. Dial. 3, cap. 36.

solitudo pauperculi et inermis justī, nec multitudo hostium armatorum impedire potuerit sanctum Joannem, quo minus supplicem suum a mortis periculo liberaret. Atque exempla ejusmodi sine numero possent afferri.

Honor vero regum illorum cælestium tantus est, ut non solum viri pii, sed etiam impii, et ipsi etiam dæmones illos honorent. Multi sunt enim, qui sanctos homines, dum in terris viverent, despiciabant et conculcabant, quos postea in cælum translato, præsertim si publico Ecclesiæ decreto inter Sanctos relati sint, venerantur et colunt: et ipsi etiam dæmones, qui viventes in carne sanctos homines tentationibus fatigabant, sæpe etiam Deo permittente flagris et verberibus afficiebant, regnantium postea cum Deo in cælis sacras reliquias et imagines timent.

Quid dicam de divitiis cælestium regum? magnæ eorum divitiæ sunt, nulla re indigere, cum Deus sit omnia in omnibus. Neque enim dives est, qui multa possidet, sed qui nihil desiderat, cum nulla re indigeat: animus enim dives debet esse, non arca; ut omittam, quod cælum et terra, et quidquid in eis est, ad Sanctorum divitias pertinent¹; quid

¹ 1 Cor 15.

enim non possident, qui sunt *heredes Dei, coheredes autem Christi*¹, quem constituit Pater heredem universorum²?

Restat voluptas, quæ omnino pura et liquida est in regibus cæli, sine ulla admissione doloris aut mæroris, jam enim audivimus ex Apocalypsi, abstersurum Deum omnem lacrimam ab oculis eorum, neque ullum futurum amplius dolorem aut luctum³. Sed de voluptate plura dicenda erunt, cum de paradiso loquemur. Habemus igitur, bona regnantium talia in cælo futura esse Sanctis omnibus Beatisque communia, ut, quæ sunt in terris, nullo modo cum illis comparari posse videantur, præsertim cum terrena temporaria sint, cælestia sempiterna.

Caput 6

Quanti fiant apud homines regna terrarum; et quanti fieri deberet regnum cælorum.

Jam vero paulisper attendamus, quanto ardore regna terrena concupiscantur ab hominibus, quantumvis caduca, exigua, plena timoribus et sollicitudinibus; ut inde colligamus, quanto amore concupiscenda et quanto ardore quærenda

¹ Rom 8, 17. ² Hbr 1, 2. ³ Apc 21, 4.

sint regna cælestia. Regnandi cupiditas sine dubitatione cupiditates omnes humanas facile superat: nam regnum non est unum singulare bonum, sed est aggregatio bonorum omnium, quæ ab hominibus appetuntur. Ibi sunt potestas, honor, divitiæ, voluptas, ut paulo ante dicebamus: ibi est libertas vivendi pro arbitrio, quæ naturaliter ab omnibus appetitur non solum hominibus, sed etiam bestiis: ibi est excellentia et quædam quasi divinitas, ob quam reges in regno pares nullos habent, sed omnibus præstant, omnes superant, ab omnibus adorantur. Hinc videlicet reges, cum aliquid polliceri volunt, nihil majus inveniunt, quam dimidium regni sui. Sic Asuerus ad Esther: *Quid vis, inquit, quæ est petitio tua? etiamsi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi*¹; et Herodes ad filiam Herodiadis: *Pete a me, inquit, quod vis, et dabo tibi; et juravit illi, Quia, quidquid petieris, dabo tibi, licet dimidium regni mei*². Hinc fit, ut ad regna quærenda vel propaganda licere sibi existiment homines omnia jura pervertere; neque aliquid tam sanctum esse, quod non liceat regnandi causa violare. Primus omnium, qui amicos et vicinos

¹ Esth 5, 3. ² Mc 6, 22 23.

sine ulla justa causa bello laccessivit, Ninus fuit; ut videlicet per fas et nefas imperium propagaret, ut ex Justino sanctus Augustinus refert in libro De civitate Dei¹. Julius Cæsar ut regnaret, primus patriam oppressit, Maximinus Thrax Alexandrum imperatorem, a quo plurimis et maximis beneficiis affectus erat, per milites suos occidit, ut illi succederet in imperium. Quod idem fecit Philippus Arabs domino suo Gordiano imperatori, scelere prorsus inaudito. Nec solum regnandi libido contra proximos et benemeritos, sed etiam contra fratres, nepotes et ipsum patrem, manus sanguine conjunctorum armavit. Romulus regnandi causa Remum fratrem, et Caracalla Getam fratrem occidit. Athalia nepotes omnes ex filio Ochozia rege sustulit, ut ipsa regnaret, ut legimus in libro secundo Regum². Ita regnandi cupido non solos viros, sed etiam feminas accendit ad horrenda patranda facinora. Sinochus Persa Chosdroam patrem et Medarsem fratrem interimendos curavit, ut solus ipse regnaret. Quid quod Neronis mater, cum accepisset ab Astrologis, filium suum regnaturum, sed matrem interempturum, dixisse fertur: *Interimat, dum imperet.*

¹ S. August. De civitate Dei lib. 4, cap. 6. ² 2 Rg 11, 1 ss.

Itaque tanti fecit ambitiosa mulier regnum filii, ut vitam ipsa suam postposuerit regno filii. Neque solum regnandi amor injustitiam justam facit et amorem fratrum, nepotum, parentum superat; sed etiam religionem juris jurandi (quæ apud omnes gentes sanctissima semper est habita, et hostibus etiam crudelissimis, licet cum vitæ periculo, servanda visa est) regnandi causa violandam esse decernit. Si enim Ciceroni credimus in libro tertio de Officiis, Julius Cæsar versus illos Euripidis in ore semper habebat: *Si jusjurandum violandum est, regnandi causa violandum est; in ceteris pietatem colas*. Prætermitto exempla sine numero, quæ omnibus sæculis demonstrarunt, nihil omnino esse, quod ab hominibus pluris æstimetur quam regnum: et tamen non solum reges non diu regnant, sed ipsa etiam regna omnia brevi funditus interibunt, et regnum Sanctorum solum manebit in æternum. Audi Danielelem Prophetam: *In diebus, inquit, regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem et consumet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum*¹.

¹ Dn 2, 44.

Vaticinium hoc implendum est in consummatione mundi: tunc enim non solum monarchiæ majores, sed etiam parva regna et magistratus et potestas temporalium principum omnis evanescet; et regnum Christi et Sanctorum æternum erit, juxta verbum Angeli: *Et regni ejus non erit finis*¹.

Jam si regnum breve et caducum, et quod paucis contingit et quod aspersum est amaritudinibus plurimis, tam ardentè amatur, quæritur, rebus omnibus antepositur, et per vulnera et magnam sanguinis effusionem acquiritur: quæ causa est, cur cæleste regnum tam pauci ament et tam neglegenter quærant? Et tamen pro comperto habemus, si Scripturis sanctis credimus, regnum illud omnibus hominibus patere, et sine vulneribus et sanguinis effusione posse acquiri, et sine ulla comparatione regnis terrenis omnibus præstare. Si dicerem: Contemne regnum, ut accipias parvum agellum aut vineam, merito rideres aut mirareris: sed cum dicam, vel potius Deus dicat: Contemne regnum vile et exiguum et quære pretiosum et magnum, quod, si velis, cum gratia Dei, quæ non deerit, poteris obtinere; cur non assurgis ad illud de-

¹ Lc 1, 33.

siderandum et procurandum? Ego certe non capio, quid responderi possit, nisi gloriam regni terreni oculis nostris patere et quasi manibus tangi, regnum cæleste non videri nec tangi et vix per fidem utcumque cogitari. Atque hoc quidem verum est: sed si quis velit attente considerare, quantam vim habeat Scripturæ sanctæ veritas, antiquitas, sinceritas, gravitas, et quam in hac parte eadem Scriptura sancta perspicue dilucideque loquatur; et quanta testium nubes illam multis jam sæculis confirmaverit, non solum miraculis, sed etiam sanguine; profecto non poterit non clamare: *Testimonia tua, Domine, credibilia facta sunt nimis*¹. Quare non obscuritas fidei causa est, cur ad quærendum regnum illud cæleste non accendamus; sed quod, occupati rebus exterioribus et mole consuetudinis prægravati, non captamus spatium cogitandi et meditandi, quid nobis expediat: et juxta consilium Domini non intramus cubiculum cordis, et clauso ostio non attentissime Deum rogamus, ut in tanto negotio nobis adsit². Profecto enim si sepositis aliquando minoribus curis, serio cogitaremus, quid sit regnum cælorum, et quam facile et certo possit ac-

¹ Ps 92, 5. ² Mt 6, 6.

quiri, et quanto intervallo distent a temporalibus sempiterna, a minimis maxima, a levissimis gravissima, denique a regnis terrenis regna cælestia; sine dubio tantus contemptus temporalium sedium et coronarum et sceptrorum et contra tantus ardor cælestium in nobis orietur, ut non solum non difficile, sed etiam facillimum nobis fieret, dare operam totis viribus in quærendo et comparando regno Dei; ad quod, tamquam ad verum et ultimum nostrum finem, ab optimo Creatore conditi sumus.

Caput 7

Quæ sit prima semita ad regnum Dei.

Illud igitur nunc quæramus, quid facto opus sit, ut ad optatissimum et felicissimum regnum cæleste perveniamus. Sed non multum in hac parte laborandum erit: siquidem Rex ipse cælorum ad nos docendos descendit in terras et, Magister ac Dux noster effectus, quatuor optimas et tutissimas semitas nobis ostendit. Prima illa est: *Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis*¹. Doctrina moralis a fine inchoanda est: finis noster

¹ Mt 6, 33.

regnum Dei est, quod idem regnum nostrum erit, si, per semitas Ducis nostri ambulantes, illuc perveniamus. Porro justitia regni Dei quasi scopus est, ad quem collimare debemus, si præmium regni cælestis optamus. Ut enim recte docet Joannes Cassianus in prima sua Collatione, aliud est finis, aliud est scopus; scopus est signum, ad quod diriguntur sagittæ; finis est præmium, quod accipiunt, qui signum illud certius attigerunt¹. Scopus actionum nostrarum a Deo propositus justitia est; præmium scopum attingentium regnum cælorum est. Sed justitia regni Dei non est justitia scribarum et pharisæorum, quæ in externa præceptorum observatione posita erat: nec justitia philosophorum, quæ lumen rationis humanæ per peccatum corruptæ non transcendebat; sed est justitia evangelica, quæ docet Deum diligere ex toto corde, ex tota anima et ex totis viribus; et proximum quemcumque, etiam inimicum, diligere sicut seipsum². De hoc scopo et fine dicit sanctus Paulus: *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam*³. Hoc igitur est, quod Dux noster nos ad-

¹ S. Cassian. Collat. 1 cap. 2. ² Mt 22, 37-38.

³ Rom 6, 22.

monet, ut primum omnium quæramus regnum Dei et justitiam ejus, id est, ut primaria nostra cogitatio, summum desiderium nostrum non feratur in ulla temporalia bona, sed in adipiscendum regnum cælorum, et in perfectam mandati illius primi et maximi diligentissimam observantiam: quod quia paucissimi faciunt, ideo *multi sunt vocati, pauci vero electi*¹; plerique enim ita vivunt, ita se gerunt, ut postrema eorum cogitatio sit, quomodo perveniant ad regnum cælorum; neque aliud frigidius optent quam regnum Dei et justitiam ejus; quasi Dominus dixisset: Primum quærite regnum mundi et verusitas ejus, et regnum Dei adjicietur vobis. At non tam vile est regnum Dei, ut obtrudi debeat illis, qui adeptionem ejus rebus omnibus postponunt. Si quis autem velit facilem quandam viam discere ad obtinendam justitiam regni Dei, quæ ad ipsum regnum rectissime certissimeque perducit, audiat eundem Magistrum nostrum Christum: *Beati, qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur*². Itane, Domine, tanta est apud te felicitas inveniendi justitiam, ut eam solum esurire et sitire sufficiat? Beati profecto essent pauperes omnes, si so-

¹ Mt 22, 14. ² Mt 5, 6.

lum, esuriendo et sitiendo pecunias, pecuniis ita replerentur, ut saturati nihil ultra requirerent. Sed aliud est esurire et sitire pecunias, aliud esurire et sitire justitiam. Qui enim esuriunt et sitiunt justitiam, id est, qui sic anxie et avide quærunt justitiam, ut ii, qui valde sitiunt, aquas, vel esuriunt cibos, profecto de illa semper cogitant, ad illam suspirant, et quod potissimum est, illam a Deo gemitibus inenarrabilibus postulant. Deus autem talia petentes libenter exaudit, atque justitiæ donis ita illos replet, ut satiati eructent verba et facta justitiæ. Non autem tale bonum est pecunia, ut, qui eam desiderat vel petit a Deo, continuo exaudiatur: multi enim pecuniis abutuntur, justitia vero nemo potest male uti. Denique justitia similis est sapientiæ, de qua sanctus Jacobus ait: *Si quis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat*¹. O ineffabilis clementia Domini! qui facilius libentiusque tribuit ea, quæ sunt nobis maxime necessaria, quam nos postulemus aut desideremus. Si quis ergo indiget sapientia Sanctorum, et si quis pariter indiget dono justitiæ, quæ necessariae sunt ad regnum cælorum adipiscen-

¹ Jac 1, 5.

dum: postulet a Deo, sicut oportet, ex animo, serio, gemitibus inenarrabilibus, et securus accipiet; quia Deus dat omnibus sic petentibus, neque ullum repellit; et non dat avare vel parce, sed affluenter; et non impropere, quasi moleste ferens, si quis frequenter petat. Quid hic dicemus? quis in die iudicii excusare poterit ignorantiam vel infirmitatem? Esurias tantum justitiam et petas eam a Deo, et satiaberis ex ea, ut jam non esurias carnis blanditias, nec bonorum lenocinia, nec ulla alia bona terrena; et sic juste, sobrie et pie vives in hoc sæculo, ut in futuro ad regnum pervenias sempiternum.

Caput 8

Secunda semita ad regnum Dei.

Altera semita justitiæ, quam Dux noster ostendit, illa est: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*¹. Quo loco non imperatur nobis, ut arcam vel marsupium omnino pecuniis inane reddamus, sed ut cor nostrum affectu et cupiditate rerum externarum penitus evacuemus. Offert nobis Dominus opes immensas, sed non dabit,

¹ Mt 5, 3.

nisi cordis sinum apertum et vacuum penitus offeramus. *Radix omnium malorum est cupiditas*¹, quæ Græce dicitur *φιλαργυρία*, id est, amor argenti; radix omnium bonorum est caritas, quæ duo simul manere non possunt. Ideo nisi quis vere et omnino pauper spiritu efficiatur, ita ut, sive magnas sive exiguas opes habeat, illis non afficiatur, ut facile distribuat indigentibus, neque in usum suum convertat, nisi quantum necessitas exigit; non poterit implere justitiam regni cælorum, ac per hoc nec ipsum cælorum regnum adipisci poterit. Hæc vera semita est ad vitam æternam; hanc ipse primus ingressus est Christus, qui propter nos egenus factus est, ut nos inopia sua locupletaret²: et quamvis oculos haberet, tamen Judæ illos credidit, quem furem esse non ignorabat, ut intellegeremus, quam animus ejus liber esset ab amore pecuniæ³. Hanc semitam ingressi sunt Apostoli, quibus non difficile fuisset augeri divitiis et in immensum locupletari, quando signis et prodigiis coruscabant; et linguis omnium gentium loquebantur, et sapientia toti mundo admirabiles erant; sed qui semel dixerant: *Ecce, nos reliquimus omnia et secuti sumus*

¹ 1 Tim 6, 10. ² 2 Cor 8, 9. ³ Io 12, 6.

*te*¹, et gustaverant dulcedinem libertatis a visco et amore divitiarum: victu et vestitu contenti, magnum quæstum existimabant pietatem et justitiam regni Dei². Hanc semitam ingressi sunt non solum monachi et eremitæ, sed etiam reges et pontifices, qui ad regnum cælorum pervenerunt. Certe sanctus Ludovicus, rex Francorum, dives erat; sed quia simul spiritu pauper erat, vulgari vestitu utebatur, jejunabat frequenter, pauperibus largus, soli sibi parcissimus erat: nec legitur in ludos et convivia pecunias insumpsisse. Sanctus quoque Gregorius Pontifex Maximus erat, et multa variis in locis patrimonia ecclesiastica satis ampla et pingua possidebat: sed quia ipse quoque spiritu pauper erat, tam fuit in eleemosynas profusus, in proprium usum parcus ac pæne avarus, ut metas liberalitatis in alios et parcitatis in se ac suos excessisse videretur. Sed hæc est via, quæ ducit ad vitam.

Ac ut par feminarum spiritu pauperum adjungamus, sancta Paula Romana, cujus vitam sanctus Hieronymus scripsit, non minus dives opum quam pauper spiritu fuit: quippe femina nobilissima copias suas in extruendis monasteriis et pau-

¹ Mt 19, 27. ² 1 Tim 6, 6.

peribus alendis tanto ardore consumpsit, ut in votis haberet ad eam inopiam redigi, ut funus ejus aliena misericordia curari oporteret; quam parce autem ipsa pro se divitiis uteretur, illud argumento esse potest, quod carnibus et ovis et vino sibi ipsa interdixit; pro lineo indusio cilicio utebatur, humi cubabat, solo substrato cilicio; precibus et lacrimis assiduis minuta etiam peccata purgabat. Jam Hedwigis, regina Poloniæ, dives opum, sed paupertate spiritus ditior, unica eaque vili contenta tunica etiam in summis frigoribus utebatur, jejunabat cotidie, Dominicis et magnis festis diebus exceptis: flagellis, vigiliis et omni genere asperitatis corpusculum affligebat¹. Ex his potest intellegi, quibus in rebus opes regias insumeret, et quam modico, vel nullo potius amore prosequeretur divitias. Proinde mirum non est, si magnis itineribus ad regnum cælorum mulier tam pauper spiritu et tam ab omnibus aliis curis expedita pervenit.

¹ Surius in ejus Vita, cap. 4.

Caput 9

Tertia semita ad regnum Dei.

Tertia semita Ducis nostri illa est, *Beati, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum*¹. Admiranda plane sapientia Doctoris nostri Christi, sed occulta plane sapientibus hujus mundi. Quis crederet, nisi magister Deus diceret, bonum esse, pauperem esse pecuniarum, divitem pressurarum? et tamen vere sic est. Nihil utilius ad veras divitias comparandas, quæ sunt merita regni cælestis, quam animum habere vacuum affectu pecuniarum, et simul plenum desiderio patiendi pro Christo. Audi Dominum apud Lucam. *Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram. Væ vobis, qui saturati estis. Væ vobis, qui ridetis*². Et contra in eodem loco: *Beati, pauperes; beati, qui nunc esuritis; beati, qui nunc fletis; beati eritis, cum vos oderint homines et cum separaverint vos et exprobraverint et ejecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis: Gaudete in illa die, et exsultate; ecce enim, merces vestra multa est in cælo*³. Audi beatum Jacobum, quid

¹ Mt 5, 10. ² Lc 6, 24 25. ³ Lc 6, 20-23.

de divitiis, quid de tribulationibus dicat: *Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis, scientes, quod probatio fidei vestræ patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet*¹. Ubi non dicit, Tolerate, sustinete, patientes estote; sed, Gaudete, immo vero *omne gaudium existimate*, id est, suscipite tribulationem non ut tribulationem, sed ut materiam omnimodi gaudii. Contra vero de divitiis: *Agite nunc, divites, plorate, ululantes, in miseriis, quæ advenient vobis*², et capite superiore: *Miseri estote, et lugete, et plorate: risus vester in luctum convertatur, et gaudium in mœrorem*³.

At unde fit, ut persecutio beatum hominem faciat, quæ miserum potius facere videtur? Multa hic dici possent: sed illo ero contentus uno, quod persecutio similis est fornaci ignis ardentis; ignis autem coquit cibos, purgat argentum, probat aurum: sic etiam persecutio, si patienter toleretur, coquit peccatores, purgat imperfectos, probat justos, et sic omnibus mirifice prodest. Peccator est quasi caro cruda, quæ nisi rite coquatur, projicitur ad bestias, non comeditur ab

1 Iac 1, 2-4. 2 Iac 5, 1. 3 Iac 4, 9.

hominibus. Est enim peccator malis humoribus plenus; concupiscentia carnis, quæ est luxuria; concupiscentia oculorum, quæ est avaritia; et superbia, quæ est ambitio¹. Sed si accedat fornax persecutionis, illo igne siccatur et coquitur, ut fiat idoneus, qui ad mensam Domini honorifice deferatur. Ingruente siquidem persecutione vel tribulatione gravi, obliviscitur libidinum, lucrorum, ambitionum, incipit omnino alius esse, quam ante fuerat. Homo vero justus, sed imperfectus, quamvis non labatur in horrenda flagitia, tamen amicus est carnis suæ, sequitur voluptates, amat lucra, non abhorret a vanitatibus mundi. Itaque similis est argento scoriam multam habenti admistam. Sed si fornax magnæ persecutionis illum corripuerit eamque patienter tulerit, incipiet paulatim ab argento scoria separari; incipiet, inquam, intra se colligi, meditari quæ sursum sunt, abstinere a carnalibus desideriis, denique juste, sobrie et pie vivere in hoc sæculo, et expectare beatam illam spem, et adventum gloriæ magni Dei². Denique vir perfectus in caritate aurum est, sed probandus igne persecutionis, ne putetur ab aliis, et ipse etiam suspicetur

¹ 1 Jo 2, 16. ² Tit 2, 12 13.

aurichalcum esse, non aurum: ubi enim ignem persecutionis patienter ferre conspicitur, non solum ab aliis cognoscitur esse qui est, sed ipse quoque erigitur in spem magnam, et securior mercedem illam regni cælestis expectat. *Tribulatio*, inquit Apostolus, *patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit*¹. Et ipse Deus probatum amicum suum igne tribulationis cotidie magis ac magis provehit et exaltat, donec ad consortium regni felicitatisque perducatur. Ecce, quam multa parit patientia in persecutionibus! Et quidem mirum est, quam pauci sint, qui bonis istis fruuntur, cum bona ista omnibus pateant: siquidem persecutio ubique inveniri potest, ubique nobis occurrit, in domo, in via, in foro, in templo; ubique enim mali oppugnant bonos, et certissima est Apostoli sententia: *Omnes, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur*². Sed nos delicati milites vel fugimus fornicem probantem, vel acceptam injuriam refundimus in adversarium; et non solum persecutionem non patimur, sed facimus. Et non desunt *inimici hominis, domestici ejus*³, qui laudant eum, qui se injuria (ut

¹ Rom 5, 3-5. ² 2 Tim 3, 12. ³ Mt 10, 36; Mich 7, 6.

ipsi loquuntur) exonerat, et onerat adversarium; et tamen christiani dici volunt, qui Christi præcepta contemnunt.

Caput 10

Quarta semita ad regnum Dei.

Sed quoniam hæc valde difficilia sunt, et pauci valde hæc intellegunt et multo minus experiri volunt, ideo Dux noster quartam semitam eamque angustissimam demonstravit, dicens: *Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*¹, ac si dicere voluisset: Non ignorabam, paradoxa visum iri hominibus, beatos esse pauperes, miseros divites; et contra gaudendum in persecutionibus, flendum in prosperitatibus: neque me latebat, raros fore, qui vellent præsentia bona pro futuris acquirendis dimittere, et præsentia mala pro futuris vitandis optare; sed ego, qui Veritas sum², non potui nec debui nisi vera dicere; ideo nunc addidi, regnum cælorum non posse nisi a vim magnam facientibus rapi, et solos violentos illud arripere. Ideo alibi dixi: *Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt! Facilius est enim camelum per foramen acus trans-*

¹ Mt 11, ² 12. ² Io 14, 6.

ire, quam divitem intrare in regnum Dei¹; et rursum alibi: Quam angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam²! et item alibi dixi: Regnum cælorum simile est thesauro abscondito in agro et margaritæ pretiosæ, quæ nisi venditis omnibus emi non possunt³: ut sit omnino necesse privari hominem omnibus, quæ habet in terra, si cælestem thesaurum et margaritam pretiosam possidere velit in cælis. Et item alibi protestatus sum aperte, et sine ambagibus dixi: *Qui non renuntiat omnibus, quæ possidet, non potest meus esse discipulus⁴.* Quæ renuntiatio quamvis in præparatione animi intellegenda sit, tamen quoniam vera animi præparatio ad omnia temporalia dimittenda, si salus animæ vel Dei gloria id requirat, non est res facilis, et in paucis invenitur; ideo similitudines illas addidi⁵, de eo, qui vult turrim ædificare et non habet ad perficiendum, et de rege, qui cogitat bellum gerere adversus alium regem et non habet pares vires, ut cum spe victoriæ possit illi occurrere. Et si ædificatio turris absque maximis pecuniis, et bellum adversus potentem regem

¹ Lc 18, 24-25. ² Mt 7, 14. ³ Mt 13, 44-45. ⁴ Lc 14, 33.
⁵ Lc 14, 30-32.

sine maximo exercitu res sunt difficilissimæ ac pæne impossibiles: quanto difficilius erit simul utrumque præstare? utrumque autem præstare debet, qui regnum cælorum expugnare velit: nam et turris ædificanda est, quæ pertingat ad cælum; id est merita comparanda, quæ vitam æternam promereantur: et simul pugnandum est cum hostibus plurimis et fortissimis, spiritibus videlicet immundis, qui totis viribus turris illius ædificationem impedire moliuntur. Cujus rei figura præcessit in filiis Israel, qui, cum Jerusalem a Chaldæis dirutam atque everSAM reædificare vellent et a gentibus vicinis bellantibus impedirentur, necesse habebant incredibili sollicitudine et labore una manu ædificare, altera præliari¹. Ex quibus omnibus illud efficitur, regnum cælorum non sine magno labore et sudore obtineri posse ab iis, qui rebus terrenis addicti sunt, neque carnis concupiscentiam domare aut cum hostibus invisibilibus pugnare didicerunt. Si qui tamen velint, aspirante gratia Dei, serio perfectioni christianæ studere, et non perfunctorie, sed attentissime Christi voces considerare, et ejusdem ac Sanctorum omnium exempla sectari, paulatim

¹ Neh 4, 17 18.

ei dilatabitur via, aperientur portæ, vires animi crescent, hostes diminuentur, et crescente caritate Dei in Christo Jesu, incipiet onus videri leve et jugum suave¹; et illud Isaiaë complebitur: *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assumunt pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient*²; et dicent cum Propheta regio: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*³. Profecto non erat S. Antonio grave totas noctes insomnes ducere, immo brevissima videbantur spatia noctis præ divinæ contemplationis dulcedine, quando de sole ipso querebatur, dicens: *Quid me impedis, sol, qui ad hoc jam oriris, ut me ab hujus veri luminis abstrahas claritate*⁴? Neque durum erat eidem atque aliis ei similibus, per integras hebdomadas continuare jejunia, quando verbi divini lectione quasi cælesti pane reficiebatur. Neque amarum erat sancto Augustino carere suavitatibus nugarum, quibus ab ineunte adolescentia assuetus erat, quando gustare cœpit suavitatem divini amoris et deliciarum contemplationis internæ. Quare nemo despondere animum debet, quicumque ille

¹ Mt 11, 30. ² Is 40, 31. ³ Ps 118, 32. ⁴ Cassianus Collat. 9, cap. 31.

sit, sed sperare in adiutorio Altissimi¹, qui, sicut nos fecit ad se, ita etiam trahet ad se et in regno suo per merita Filii sui collocare dignabitur, quos pretioso sanguine ejusdem Unigeniti sui redimere dignatus est.

Quare, anima christiana, non solum non debes ob difficultatem viæ animum despondere, sed sperare in Domino, qui non invitaret ad regnum suum imprimis quærendum, nisi paratus esset auxilio suo potentissimo nos adjuvare. Aggredere igitur magno animo iter vitæ. Nul-
lus est hîc deliberationi locus. Nam si magnus sese offert labor, majus omnino sese offert præmium; et si magnæ sunt vires hostium, qui impediunt, major est potentia ejus, qui adjuvat, Dei. Et si tam multi omnium ætatum et omnis sexus potuerunt per viam hanc ad regnum pervenire, cur tu non poteris per viam eandem pervenire? Illi enim non saxeï aut ferrei erant, sed carnei, mortales, fragiles; et ideo non in se potuerunt, sed in Domino, Deo suo. Cur igitur et tu, quamvis debilis et infirmus, non poteris in Domino, Deo tuo? *Projice te in eum*, inquit sanctus Augustinus, *noli metuere; non se subtrahet, ut cadas: projice te*

¹ Ps 90, 1.

*securus, excipiet te et adjuvabit te*¹. Fidelis Deus est², seipsum negare non potest. Duo solum a te requiruntur: unum, ut firmissime statuas gloriam Dei et æternam salutem tuam rebus omnibus antepondere; alterum, ut non in viribus tuis nec in prudentia tua, sed in Dei omnipotentia et infinita caritate confidas. Hæc duo si vere præstiteris, efficientur tibi *prava in directa, et aspera in vias planas*³; et servies Domino in lætitia et exsultatione, et cantabis *in viis Domini, quoniam magna est gloria Domini*⁴.

¹ S. August. Confess. lib. 8, cap. 11. ² Dt 32, 4; Ps 144, 13; 1 Cor 1, 9; 10, 13; 2 Cor 1, 18; 2 Thes 3, 3; Hbr 10, 23. ³ Is 40, 4; Lc 3, 5. ⁴ Ps 137, 5.

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

LIBER SECUNDUS

SUB NOMINE CIVITATIS DEI

Caput 1

De pulchritudine civitatis Dei.

Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei¹; propterea concupivi et ego decorem tuum meditando utcumque per speculum in ænigmate videre. Atque illud primum omnium considerandum occurrit, cur Sanctorum felicitas, quæ regnum cælorum in Scripturis sanctis dicitur, dicatur etiam civitas Dei. Et illa ratio mihi esse videtur, quoniam, sicut regnum dicitur ob amplitudinem, sic etiam civitas dici meretur ob venustatem: potuisset enim aliquis, cum audit regnum latissimum atque vastissimum, suspicari in eo multa loca deserta et squalida, solis bestiis pervia, montes incultos, valles silvestres, rupes inaccessas, denique dumeta, præcipitia et alia id genus. Sed

¹ Ps 86, 3.

quoniam omnis hæc infelicitas longissime abesse debet a felicitate Sanctorum, ideo Spiritus Sanctus in Scripturis suis admonuit, regnum cælorum simile esse pulcherrimæ et ornatissimæ civitati; et quamvis latissime longissimeque pateat, totum tamen ita nitere et splendere, ut civitas frequentissima et opulentissima solet. In civitatibus enim, præsertim maioribus, visuntur templa ornatissima, palatia superbissima, horti amcenissimi, fora amplissima, domus frequentissimæ, fontes, columnæ, pyramides, obelisci, theatra, turre, officinæ omnium rerum ad usum humanum utilium. Quæ species esset Italiæ, si sublato sterili Apennino tota fulgeret ut Roma, non qualis nunc est, sed qualis sub Augusto Cæsare erat, qui eam ex lateritia marmoream reddidit? Et quam formosa fuisset olim Syria, si tota fuisset, qualis erat Jerosolyma paulo ante, quam a Romanis everteretur? Describit enim eam Josephus lib. VI De bello Judaico, ut omnino stupori sit magnificentia urbis illius¹, de qua non sine causa canit Propheta, *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei*², et tamen nondum pervenerat ad eam eminentiam, ad

¹ Flav. Josephus De bello Judaico lib. 6, cap. 6.

² Ps 86, 3.

quam post Davidem et Salomonem Herodes magnus illam evexit. Quam autem præclara fuisset Chaldæa et omnis Assyria et Mesopotamia, vel potius Oriens totus, si Babylon civitas omnem illam mundi partem mœnibus suis complexa esset? Sic enim de ea scribunt Plinius lib. VI et Strabo lib. XX, ut incredibilis videatur ejus magnitudo et pulchritudo, ex quo e septem miraculis mundi Babylon civitas unum esse memoratur. Qualis igitur erit civitas illa cælestis, superna Jerusalem, quæ totum occupat regnum cælorum? id est, quæ facit, ut regnum illud regnorum omnium maximum ita splendeat ac fulgeat, ac si esset totum una civitas pulcherrima et ornatissima, nusquam inanis, nusquam deformis, nusquam vilis, nusquam inculta, nusquam horrida. Certe talis est civitas superna, ut nemo de ea serio cogitet, quin in cupiditatem tantæ rei continuo exardescat: et nemo vere exardescat, quin continuo relictis omnibus eam requirat, et nunquam quiescat, donec eam inveniat. Audi, quid de illa civitate dicat Tobias senior in spiritu exsultans et canens: *Luce splendida fulgebis, et omnes fines terræ adorabunt te. Portæ Jerusalem ex sapphiro et smaragdo ædificabuntur, et ex lapide pretioso omnis circuitus murorum ejus.*

*Ex lapide candido et mundo omnes plateæ ejus sternentur, et per vicos ejus Alleluja cantabitur*¹. Et Tobix concinit sanctus Joannes in Apocalypsi dicens: *Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide: ipsa vero civitas aurum mundum simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata: et singulæ portæ erant ex singulis margaritis: et platea civitatis aurum mundum*². Neque vero cælestis Jerusalem vere ex auro et lapidibus pretiosis, quales habentur in terris, ornata cernetur: sed hæc ita dicuntur, ut intellegamus, cælestem civitatem tantum præstare terrenæ, quantum aurum præstat luto, et margaritæ saxis, et stellæ lychnis, et sol faculæ, et cælum terræ, et mortalibus architectis immortales opifex Deus. Sed quia de pulchritudine omnium partium civitatis Dei paulo infra dicturi sumus, nihil hîc addemus amplius.

Caput 2

De concordia et pace civitatis Dei.

Altera causa, cur regnum Dei dicatur etiam civitas Dei, illa esse videtur, quia regnum continere solet multitudinem prope infinitam gentium diversarum, lin-

¹ Tob 13, 13 21 22. ² Apc 21, 18 19 21.

guis, moribus, legibus inter se distinctarum, ubi multi multos ejusdem regni numquam viderunt, multo minus cum eis amicitia juncti sunt: civitas vero solos continet cives ejusdem linguæ et morum eorundem, et qui legibus iisdem et consuetudinibus gubernantur. Idem igitur dicitur regnum et civitas, quia regni cælestis habitatores, quamvis plurimi sint et numerari vix possint et, ut loquitur sanctus Joannes, ex omnibus gentibus et tribubus et populis et linguis sint congregati; et rursum ex Angelis, Archangelis, Principatibus, Potestatibus, Virtutibus, Dominationibus, Thronis, Cherubim et Seraphim constant, qui multo plures quam homines sunt, et non gentibus et populis et linguis, sed naturæ diversitate, id est specifica differentia singuli distinguuntur¹: tamen sunt omnes veri cives, concordēs, unanimes et unica ac sola caritatis lege reguntur. Itaque sunt omnes cor unum et spiritus unus². Et quia caritas odio, invidentiæ, contentionibus, discordiis, rixis aliisque peccatis et vitiis contraria est: ideo ab illa sancta civitate Jerusalem procul absunt iræ, rixæ, contentiones, invidiæ, et sola caritas regnat, et cum ea justitia, pax et gaudium in

¹ Apc 7, 9 ss. ² Act 4, 32.

Spiritu Sancto. Factum est quidem ab initio creationis rerum prælium magnum in cælo inter Michaelē Archangelum et draconem, sed Archangelus Michael et Angeli ejus, qui in veritate steterunt et Domino suo fidem et oboedientiam servaverunt, de dracone et angelis ejus, qui in superbiam erecti ab ipso communi Domino defecerant, victoriam reportarunt¹: *Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui vocatur diabolus et satanas, qui seducit universum orbem, et projectus est in terram*². Ab illo tempore civitas sancta Jerusalem cælestis posuit fines suos pacem³; nec audita est in ea tuba bellica, neque audietur ultra usque in æternum.

Quid ergo dulcius, quid felicius hac civitate? Quibus nota sunt mala bellorum, deprædationes, cædes, rapinæ, incendia, sacrilegia, ii facile prædicare possunt, quanta sit jucunditas et amœnitas pacis. Sed omissis publicis bellis, quis est, qui in civitate sua, immo etiam in domo sua non sit expertus, quam sit amarum versari cum iracundis vel asperis hominibus, qui omnia in partem deteriorē interpretantur? *Discede ab iniquo, et deficient mala abs te*, inquit Ec-

¹ Apc 12, 7 8. ² Apc 12, 9. ³ Ps 147, 3.

clesiasticus¹. Sed quo ibimus, ubi non inveniamus iniquos? Et si ubique inveniuntur iniqui, certe in omni loco comitabuntur nos mala, dum sumus in hoc exsilio. Audi, quid idem Ecclesiasticus dicat de uxore mala: *Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam*²; et si socia vitæ propter nequitiam vertitur in leonem et draconem, quantis angoribus expositi sunt plerique mortales? *Omnes, qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur*³, dicit Apostolus. Quam infelix igitur est civitas mundi hujus, in qua necesse est adversarios pati et bella gerere! Nam si pius esse velis, persecutionem hominum patieris: si volueris impius esse, ut persecutionem hominum fugias, incidēs in iram regis altissimi atque omnipotentis, qui te persequetur et vivum mortuumque mactabit, cujus iræ resistere nemo potest. Infelix et funesta regio, in qua nemo bellum, nemo persecutionem fugiet, nemo pacem veram inveniet. Quin igitur toto corde diligimus et laudamus civitatem cælestem, a qua sola omnis persecutio abest, et in qua bella nulla, nullæ inimicitiae, nullæ rixæ locum habere possunt?

¹ Sir 7, 2. ² Sir 25, 23. ³ 2 Tim 3, 12.

Caput 3

De libertate civitatis Dei.

Tertia causa, cur regnum Dei civitas appelletur, illa est, quia regnum formam habet monarchicam, quæ libertati opponi videtur: et tamen cives cæli omnes liberi sunt, et mater nostra, quæ sursum est, Jerusalem, libera est, ut Apostolus Paulus scribit ad Galatas¹. Qui beatus Apostolus scit, quid loquatur, cum raptus fuerit aliquando in tertium cælum et in paradisum, et exploratos habeat mores et jura civitatis². Ergo cum regnum videatur includere servitutem et civitas libertatem: regnum illud civitas dici poterit, ubi, qui regi serviunt, liberi sunt. Est autem in sanctis habitatoribus cæli non una et simplex, sed multiplex libertas. Primum enim liberi sunt cives illi omnes a servitute peccati; quia libertas prima, quæ fuit in paradiso terrestri, erat posse non peccare; libertas secunda longe major est in paradiso cælesti, non posse peccare, ut sanctus docet Augustinus lib. De corrept. et gratia³.

Altera libertas est a servitute mortis, similis priori: liber enim fuit Adam in paradiso terrestri, ut posset non mori;

¹ Gal 4, 26. ² 2 Cor 12, 2 4. ³ Cap. 11.

liberi sunt filii Adam in paradiso cælesti, ut non possint mori. Neque miretur aliquis, quod libertatem ponamus in eo, quod est non posse aliquid facere; siquidem non posse peccare et non posse mori, indicant eminentiam libertatis a servitute peccati et a servitute mortalitatis. Qui enim non potest peccare, non solum liber est a peccato, sed etiam tam longe abest ab ea servitute, ut certus sit ac securus, numquam in se prævaliturum esse peccatum; et qui non potest mori, non solum liber est a morte, sed tam longe abest a morte, ut certus sit ac securus, numquam ad se mortem propinquaturam: qua libertate solus Deus naturaliter gaudet, dicente Apostolo: *Qui solus habet immortalitatem*¹. Quamvis enim Angeli et animæ ratione præditæ dicantur naturaliter immortales, quia non habent principium corruptionis in natura sua, tamen potest Deus, qui condidit, etiam occidere. Sed certi sunt ac securi, ut diximus, Angeli et homines beati, se neque peccaturos neque morituros, ac per hoc liberrimos esse a servitute peccati et mortis, quæ est participatio honorificentissima libertatis divinæ.

Tertia libertas est a necessitate, eaque multiplici. Nunc enim necesse habent

¹ 1 Tim^o 6, 16.

homines mortales comedere, bibere, dormire, laborare, nunc stare, nunc ambulare, nunc jacere. At Sancti in cælo nulli necessitati sunt obnoxii, sed ab omni necessitate liberi, quæ est libertas gloriæ filiorum Dei, de qua loquitur Apostolus in Epistola ad Romanos¹. Quanta sit hæc libertas, testari possunt primo viri pauperes, deinde viri spirituales, tertio viri divites et amici hujus sæculi. Homines pauperculi quantum laborant, ut cibum et potum, vestes et lectum et alia necessaria sibi et suis provideant? et quam ingentes gratias haberent et agerent eis, qui se ab hac necessitatis servitute liberarent? Nec desunt, qui ad furta et latrocinia vel alias malas artes pertrahi se sinunt, ut necessaria vitæ subsidia sibi conquirant; dicunt enim cum villico illo iniquitatis de Evangelio: *Fodere non valeo, mendicare erubesco: scio, quid faciam*²: fraudabo dominum meum; id est, furto vel rapina liberabo me a servitute necessitatis. Sed hoc est incidere in servitutum longe graviores, videlicet in servitutum peccati et diaboli, hostis generis humani longe teterrimi. Viri sancti, qui rebus cælestibus inhiant, grave onus existimant servitutum cor-

¹ Rom 8, 21. ² Lc 16, 3.

pus curandi, quod et multis indiget et magnam temporis partem rebus longe melioribus furatur. Scribit Eusebius in Historia Ecclesiastica ex Philone, primos christianos Alexandriae in Ægypto sub Marco Evangelista degentes, adeo delectari solitos cælestibus meditationibus, ut cibum numquam sumerent nisi post solis occasum, ut sic totum diem et magnam noctis partem studiis cælestibus darent, et vix noctis particulam corpori reficiendo relinquerent: aliquos tamen per totum triduum cibi corporalis oblivisci solitos; aliquos etiam per sex integros dies¹. Atque hoc ipsum multis sanctis Eremitis postea commune fuisse testantur Joannes Cassianus in Collationibus et Theodoretus in Historia religiosa. Itaque istis omnibus gravissima videbatur servitus necessitatis corporalis, et cum Apostolo clamabant: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus*²? Porro civibus hujus mundi, præsertim divitibus, non est ingrata servitus ista necessitatis: sed tamen si saperent, gravissimam ipsi etiam judicarent. Sapit illis cibus et potus, et dulcis est somnus in molli culcitra: sed si modum excedunt, replent corpus suum morbis, ad quos repellen-

¹ Lib. 2 Histor. cap. 16. ² Rom 7, 24.

dos amaras potiones sumere et dolores non leves tolerare coguntur. Deinde oportet eos, velint nolint, vel cum Deo inimicitias gerere et iram ejus gravissimam sustinere, vel cum carnis concupiscentia pro temperantia et sobrietate pugnare, quod bellum sine dubitatione laboriosissimum et periculosissimum esse solet. Magna igitur et molestissima necessitate liberantur et pauperes et divites et probi et improbi, cum a servitute miseræ et multiplicis necessitatis liberantur.

Quarta libertas est a lege et præceptis. Justis enim non est lex posita, sed injustis, ut Apostolus docet in priore ad Timotheum¹. Nulli sunt autem magis justis quam Beati, qui sunt in justitia confirmati neque injusti fieri possunt. Verum quidem est, justis in hoc mundo degentibus non esse positam legem comminantem et prementem, quia sponte sua et libenti animo obœdiunt legi; tamen negari non potest, quin sit eis posita lex dirigens et obligans ad faciendum, quod lex jubet, et fugiendum, quod lex prohibet. At justis, qui fruuntur libertate gloriæ filiorum Dei, nulla indigent lege, cum in Verbo videant omnem justitiam et, confirmati in caritate perfecta, ne-

¹ 1 Tim 1, 9.

queant a Dei voluntate declinare. Magnum bonum est hæc libertas, quæ ab omni sollicitudine liberat, et omnino contraria est captivitati et servituti infelicitium illorum, qui ligatis manibus et pedibus projicientur in tenebras exteriores et in caminum ignis¹, ut nec tolerare nec fugere tormenta illa possint. Et tamen nemo hominum est, quem non oporteat alteram ex illis tam contrariis sortibus subire. Sed ita plerique excæcati sunt fumo præsentis honoris vel pulvere terrenorum bonorum, ut ista non videant neque considerent, donec repentinus super eos veniat interitus et oculos aperiat pœna, quos clauserat culpa.

Caput 4

De situ et forma civitatis Dei.

Sed nos ad civitatem cælestem revertamur, et situm, formam, fundamentum, portas, muros ejus et plateas cum attentione consideremus. Situs est in montibus sanctis: sic enim legimus in Psalmo: *Fundamenta ejus in montibus sanctis*², cui consonat S. Joannes in Apocalypsi, cum ait: *Et sustulit me in spiritu in montem magnum et altum, et ostendit mihi civitatem sanctam*³. Situs autem

¹ Mt 22, 13. ² Ps 86, 1. ³ Apc 21, 10.

civitatis in monte tum ad aëris salubritatem, tum ad munitionem utilis esse solet. Qui sunt autem montes altiores cælis? et quis est mons super omnes montes exaltatus, nisi cælum cæli, de quo cecinit David: *cælum cæli Domino*¹? Hic est mons ille, ad quem suspirabat idem Propheta, cum diceret: *Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus*²? et a quo auxilium implorabat et exspectabat, dicens: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi*³. Itaque situs civitatis Dei tam est sublimis, ut omnino transcendat omnia, quæ ullo modo pacem et quietem civitatis perturbare possent. Altior enim est, quam ut ad eum perveniat pulvis et lutum, spinæ et tribuli, morsus ac venenum bestiarum terræ; altior quoque, quam ut vapores et caligines aëris, grandines et tonitrua, ignis et fulgura illam exterreant: denique altior, quam ut volucres illæ immundæ et rapaces, quas Apostolus ad Ephesios *spiritualia nequitiae in cælestibus*⁴ appellat, ad eam ullo modo pertingant.

Forma civitatis Dei quadrata est; sic enim loquitur sanctus Joannes: *Et civitas in quadro posita est, et longitudo ejus*

¹ Ps 113, 16. ² Ps 23, 3. ³ Ps 120, 1. ⁴ Eph 6, 12.

*tanta est, quanta et latitudo*¹. Hoc vero nihil aliud significat nisi admirabilem perfectissimamque justitiam, quæ in illa civitate viget, ubi nihil est iniquum, nihil dissonum, nihil distortum. Sic explicat sanctus Augustinus illud Psalmi, *Mirabile in æquitate*², id est, in justitia. Et sane mirabile prorsus erit, videre incolas civitatis illius plane innumerabiles atque omnes liberrimo arbitrio præditos, et tamen in nullo eorum per omnem æternitatem quidquam posse notari distortum, neque in opera neque in verbo neque in cogitatione. Vere igitur civitas illa in quadro posita est, ut latitudo nec in modico excedat longitudinem, neque latitudinem longitudinem. Quamvis possit etiam quadrata ista figura significare, latitudinem bonorum cælestium æqualem esse longitudini, quia, sicut bonorum copia erit infinita, sic et duratio eorum erit infinita. Latitudo enim in Scripturis ad multitudinem rerum, longitudo ad durationem ejusdem rei accommodari solet. Sic in libro tertio Regum dicitur multiplex sapientia Salomonis latitudo cordis, sicut arena quæ est in litore maris³: et in Psalmo nonagesimo dicitur temporis duratio longitudo dierum. Erit igitur in

¹ Apc 21, 16. ² Ps 64, 6. ³ 1 Rg 4, 29.

civitate Dei nostri tanta latitudo, quanta et longitudo, quia ibi erit immensitas bonorum cum eorundem bonorum æternitate conjuncta. Addit paulo post sanctus Joannes, altitudinem quoque civitatis tantam esse, quanta est latitudo, ut omni ex parte quadrata sit civitas, quia videlicet bona cælestis Jerusalem non solum erunt plurima et sempiterna, sed etiam nobilissima atque celsissima. Neque multum refert, quod nostri Vitruvius¹ et Vegetius² non probent in civitatibus situm quadratum; nam illi de civitatibus loquuntur, quæ timent hostes, Scriptura vero sancta de civitate loquitur, quæ posuit fines suos pacem³; et ad quam propter summam altitudinem malum non potest accedere, ut sanctus Propheta cecinit⁴.

Caput 5

De fundamentis et portis civitatis Dei.

Porro fundamentum civitatis hujus ejusmodi est, ut ipsa sola fundamentum habere merito dici possit. Sic enim loquitur sanctus Apostolus in Epistola ad Hebræos: *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et con-*

¹ Lib. 1, c. 5. ² Lib. 4, c. 2. ³ Ps 147, 3. ⁴ Ps 90, 10.

*ditor Deus*¹. Reddit enim Apostolus rationem, cur Abraham non ædificaverit in terra promissionis civitatem aut domum, sed habitaverit in ea quasi peregrinus: causa enim est, quia intellegebat, terram illam promissionis fuisse figuram quandam majoris terræ promissionis, et ideo nolebat domum vel civitatem perituram ædificare, quia expectabat civitatem stabili fundamento innixam, cujus artifex et conditor est Deus. Itaque sola civitas cælestis fundamentum vere et proprie habet, quæ a Deo ædificata in æternum durabit: civitates, quas ædificaverunt homines, Cain, Nembroth, Ninus, Nabuchodonosor, Romulus et alii, quod sæpe corruerint, et quod in consummatione mundi funditus delendæ sint, satis ostendunt, fundamentum non habuisse. Hinc intellegere possumus, quanto sapientiores nobis fuerint illi Patriarchæ, qui, cum duplo amplius viverent quam nos vivamus, et per aliquot annorum milia expectaturi essent, antequam in civitatem cælestem introirent: tamen neque civitates neque domos ædificare dignabantur; sed in tabernaculis, ut hospites et peregrini, habitabant, certa et viva fide et spe tenentes, habituros se esse

¹ Hbr 11, 10.

civitatem æternam in cælis, et quæ in terris sunt, brevi omnia ruitura. Nos autem, qui brevissimo tempore vivimus et possumus, si volumus, statim a morte cælestem illam et beatissimam civitatem intrare, sic laboramus in exstruendis et ornandis ædificiis in terris, quasi aut numquam morituri essemus, aut civitatem cælestem non exspectaremus. Certe in hac re non fideles Patriarchas, sed infideles ethnicos imitamur; et tamen christiani sumus, et scimus Christum et Apostolos nullam in terris neque civitatem neque turrin, ac ne domum quidem habere, nedum ædificare voluisse. Nec tamen reprehendimus principes sæculi, quamvis christianos, qui novas ædificant civitates; neque privatos homines, qui domos sibi et suis commodas exstruunt. Scimus enim, Davidem, regem pium, amplificasse civitatem Jerusalem, et in ea sibi domum regiam exstruxisse, ut Scriptura sancta docet in libris Regum¹. Scimus etiam S. Ludovicum, regem Francorum, in Palæstina sumptibus suis aliquot civitates christianorum restituisset; nec ignoramus, æquum esse, ut principes commodius et magnificentius habitent quam homines privati, et patricii

¹ 2 Sm 5.

quam plebeji; sed modum requirimus et excessum damnamus; præsertim quando privati regum palatia volunt, et reges, palatiis non contenti, immensas moles, quæ oppida magnitudine adæquent, sibi exstruunt; denique nimium ad ista temporalia affectum, quasi in his summum bonum sit positum, reprehendimus, et mundi contemptum atque humilitatem Christi laudamus.

Jam vero portæ civitatis dicuntur a beato Joanne, loco citato¹, ex margaritis constare: murorum vero structura ex lapide jaspide: et platea civitatis, atque adeo tota civitas ex auro mundo. Quæ omnia significant, sanctam illam civitatem totam esse pretiosam, sed candidam et perlucidam: nam esse margaritas pretiosas et candidas, notissimum est; jaspis autem alius est viridis, alius candidus. Sed ideo sanctus Joannes ait: *Et lumen ejus simile lapidi pretioso, tamquam lapidi jaspidis, sicut crystallum*; addidit enim, *sicut crystallum*, ut indicaret loqui se de jaspide non viridi aut alterius coloris, sed candido et lucido. Sic etiam cum plateas dixit esse ex auro mundo, addidit, sicut vitro mundo, id est, transparente et albicante instar crystalli. Ita-

¹ Apc 21, 21.

que tota illa civitas, sive portas, sive muros, sive plateas intuearis, pretiosa est; nihil vile, nihil abjectum, nihil caducum admittit: et simul tota candida, tota perspicua est; quia nihil ibi tectum, nihil clausum invenitur, omnes omnia vident; nulla ibi suspicio, nullus dolus. Atque hæc fortasse est causa, cur in eodem loco S. Joannes dicat, *Et portæ ejus non cludentur*; quia nullæ ibi sunt tenebræ, nulli fures, nulli hostes, propter quos de nocte clauduntur fores. Neque hoc repugnat verbis Psalmistæ, qui in laudem cælestis Jerusalem canit: *Lauda, Jerusalem, Dominum, quoniam confortavit seras portarum tuarum*¹. Nam tam Prophetæ quam Evangelista id unum significare voluit, nullum esse periculum supernæ Jerusalem ab hostibus vel furibus. Ille hoc significavit per fores semper clausas, iste per fores semper apertas: siquidem ille per fores semper clausas significavit, divinam protectionem non permissuram umquam, ut in civitatem illam Deo dilectam ullus ingrediatur hostis; iste per fores semper apertas significavit, adeo securam esse civitatem ab omni incursu malo, ut non sit opus claudere portas, nedum custodias adhibere.

¹ Ps 147, 1 2.

Sed quid portæ, quid murus, quid plateæ significant? Portæ, et quidem semper patentes, significant, dari aditum hominibus post Christi passionem intrandi in civitatem Dei et Angelorum: ipse enim Christus, devicto mortis aculeo, aperuit credentibus regna cælorum. Neque est una porta, sed duodecim, per quas introire possunt fideles in illam civitatem. Sic enim loquitur sanctus Joannes: *Ab Oriente portæ tres, et ab Aquilone portæ tres, et ab Austro portæ tres, et ab Occasu portæ tres*¹; non enim soli intrant Judæi, ut illi sibi fingunt; sed omnes gentes ab omni parte orbis terrarum: immo tam pauci intrant Judæi, ut pæne nulli comparatione aliorum dici possint. Sic enim illis Dominus prædixit, cum ait de centurione: *Non inveni tantam fidem in Israel; dico autem vobis, quod multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno cælorum: filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores*²; et in parabola vineæ: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus*³; et clarissime apud Lucam: *Cum videritis Abraham et Isaac et Jacob et omnes Prophetas in regno Dei, vos*

¹ Apc 21, 13. ² Mt 8, 10-12. ³ Mt 21, 43.

*autem expelli foras. Et venient ab Oriente et Occidente et Aquilone et Austro, et accumbent in regno Dei*¹. Dicuntur autem esse portæ tres ab omni parte mundi, et simul omnes duodecim, quoniam aditus patebit non solum ab Oriente, Aquilone, Occasu et Austro; sed a principio Orientis, a medio Oriente, et a fine Orientis, et sic de aliis mundi partibus. Nisi magis placeat, tres portas singulis partibus civitatis cælestis assignari propter mysterium Trinitatis, et tres virtutes maxime necessarias: illi enim omnes a quatuor mundi partibus intrant, qui, in nomine trium divinarum Personarum baptizati, fidem, spem et caritatem in finem usque tenuerunt.

Caput 6

De muro et platea civitatis Dei.

Porro murus civitatis nihil significat aliud, nisi divinam custodiam, quæ una sufficit absque aliis vigilibus vel armis vel turribus civitatem illam custodire. *Ego, inquit Deus per Zachariam, ero ei murus ignis in circuitu, et in gloria ero in medio ejus*². Admiranda sane promissio. Ego, inquit, ero murus

¹ Lc 13, 28 29 ² Zach 2, 5.

ignis in circuitu, ut hostes prohibeam, et ero in gloria in medio ejus, ut cives illustrem. Quasi dicat, Ignis urit et lucet: ego igitur uram hostes, illuminabo cives; sic ero murus ignis in circuitu et lux gloriæ in medio. Quod etiam paulo post explicat S. Joannes, cum dicit: *Et civitas non eget sole neque luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna ejus est Agnus*¹. Caritas Dei quasi sol illuminat mentes, Agnus Dei Christus quasi lucerna illuminat corpora. Dicitur autem Christus lucerna, non quod in nocte sit necessaria, sed comparatione divinitatis: alioquin si facies Sanctorum lucebit sicut sol in regno Dei, ut ipse Dominus ait apud Matthæum², quanto magis facies Christi, non ut lucerna, sed ut sol primarius illuminabit civitatem Dei? ac propterea subjungit sanctus Joannes, quod nox non erit ibi³. Restat platea civitatis, quæ comprehendit totum spatium, quod est intra ambitum murorum. Hæc vero est communis habitatio cælestium civium, quæ tota est aurum mundum, id est caritas ignita et lucida, quæ omnes continebit, et per quam alii in aliis degent per affectum puræ dilectionis: nec solum alii in aliis, sed omnes

¹ Apc 21, 23. ² Mt 13, 43. ³ Apc 21, 25.

in Deo, et Deus in omnibus: nam qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo¹. Quod ut fieret, rogavit a Patre Christus Dominus in illa oratione, quam, iturus ad passionem, Apostolis omnibus audientibus fudit, dicens: *Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis, qui per verbum eorum credituri sunt in me; ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint*². O beatissima civitas, quæ, in monte altissimo sita, aura purissima frueris: quæ super petram fundata es, ut æterna firmitate nitaris: cujus portæ ut margaritæ fulgent et semper introeuntibus patent: cujus murus Deus est, qui te protectione sua semper circumdat et ut lapis jaspis pretiosus exornat: cujus platea caritas est omni auro lucidior et omni crystallo candidior, quæ omnes in se habitantes facit esse cor unum et animum unum, et gaudio inenarrabili replet et in æterna pace constituit; *concupiscit, et deficit anima mea*³ in plateas tuas. Quid enim optabilius laboranti et gementi in medio nationis pravæ, inter falsos fratres, et in ipso mundo, qui totus in maligno positus est, quam evolare ad locum dulcissimæ pacis, ubi sola caritas

¹ 1 Io 4, 16. ² Io 17, 20 21. ³ Ps 83, 3.

regnat? *Quando veniam, et apparebo ante faciem Dei*¹? Quid enim dulcius animæ diligenti Dominum, quam videre dilectum, et videri a dilecto, et per nexum intimum et jucundissimum inhabitare et inhabitari? Audacia quidem intolerabilis videtur, ut pulvis et cinis ad atria tua suspiret, o civitas sancta; et audacia major, ut animula vilis ad complexum summi Conditoris aspiret: sed audaciam istam excusabit, qui eam dedit, cum Patrem rogavit, ut omnes unum simus et, sicut Pater in Filio et Filius in Patre, sic et nos in utroque unum simus.

Caput 7

De templo civitatis Dei.

Sed est adhuc aliquid, quod requiramus in civitate Dei nostri, templum videlicet ad laudandum Deum, cibum et potum ad comedendum et bibendum; nam de vestibus non est, quod solliciti simus. Si enim Adam et Eva in paradiso terrestri vestibus non indigebant, multo minus egebunt Sancti in Paradiso cælesti, ubi amicti erunt omnes lumine sicut vestimento. Cibo vero et potu non solum Adam et Eva carere non poterant, sed

¹ Ps 41, 3.

neque Angeli ipsi carent, dicente Angelo Raphaelē: *Ego cibo invisibili et potu, qui ab hominibus videri non potest, utor*¹: Et quidem quod attinet ad templum, S. Joannes in Apocalypsi: *Et templum non vidi in ea. Dominus enim, Deus omnipotens, templum illius est et Agnus*². Quod templum non viderit Joannes in civitate cælesti, mirum fortasse videri non debet; templa enim eriguntur in Ecclesia militante ob quatuor fines: ut in eis verbum Dei fidelibus prædicetur, ut sacramenta et sacrificia celebrentur, ut oratio publica deferatur Deo, et ut laudes debitæ cum cantu et lætitia Domino persolvantur. Prædicatio verbi Dei cessabit in cælo, ubi Verbum ipsum increatum manifeste loquetur ad omnes, et juxta prædictionem Jeremiæ Prophetæ *Non docebit ultra vir proximum suum et vir fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum*³. Sacramenta quoque et sacrificia non erunt illic necessaria, ubi neque peccata expianda erunt; neque signa requirantur, ubi res significatæ manifeste patebunt. Oratio et laudes Dei hîc in terris fiunt in templis Deo sacris, quoniam ipse

¹ Tob 12, 19. ² Apc 21, 22. ³ Ir 31, 34.

pollicitus est oculos suos apertos et aures erectas in templo futuras; sic enim locutus est ad Salomonem in libro secundo Paralipomenon: *Oculi mei erunt aperti, et aures meæ erectæ ad orationem ejus, qui in loco isto oraverit*¹. Sed cum in civitate cælesti Deus palam videatur et audiatur ab omnibus, non videtur certe templum in loco illo necessarium. Proinde facile intellegimus, quod sanctus Joannes ait: *Et templum non vidi in ea*. Cur igitur subjunxit: *Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus?* Si templum in civitate illa non requiritur, cur dicitur Deus ipse templum civitatis illius esse, nec solus Deus, sed etiam Agnus? aut quis explicabit nobis, quomodo Deus et Agnus in cælo templa dicantur: et quem usum habeat templum istud in cælo? Scripturarum sanctarum consuetudo est, ut una sententia aliam explicet et locus obscurus ex alio clariore intellegatur. Dicitur in Psalmo nagesimo: *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur*²; quorum verborum hæc sententia est: Qui per certam fiduciam conjungitur Deo, is quasi facit sibi domum in Deo, in qua tutus habitet et protegatur ab omni

¹ 2 Par 7, 15. ² Ps 90, 1.

malo. Quod idem dici potest de laude et oratione: qui enim per reverentiam intimam conjungitur Deo, is quasi facit sibi domum in Deo, ut in ea degens, sicut oportet, oret et laudet Deum. Sic igitur in cælo Dominus, Deus omnipotens, templum est civitatis sanctæ, quoniam beati illi cives, attentissime cogitantes omnipotentiam Dei et sic per intimam reverentiam illi conjuncti, in ipso habitant et dignas illi offerunt laudes; et, cum pro nobis orant, facillime audiuntur. Sic etiam, quando attente cogitant merita Christi, qui sicut Agnus innocens tradidit semetipsum oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis, illi per amorem intime uniuntur et, in eo tamquam in templo habitantes, orationes pro nobis fundunt, sine dubio inveniunt oculos Dei apertos et aures erectas, ut, quidquid pro nobis petierint, impetrent. Sed si in cælo ad laudes Deo dicendas et preces pro nobis fundendas, beati illi cives in Deo et in Christo tamquam in templo habitare solent: quid nobis faciendum esset, qui neque Deum neque Christum videmus? O utinam contingeret nobis, ex magno utique dono Dei, ut ad Deum laudandum et orandum sic accederemus, ut, ante per humilitatem veram et reverentiam summam ex consi-

deratione altissimæ majestatis cum Deo conjuncti, in ipso Deo tamquam in templo sacro sanctissimo habitaremus! Sic enim fieret, ut laudes et preces non oscitanter neque alia cogitantes perficeremus; sed attentissime et devotissime gratas laudes Deo et utiles nobis ac fratribus nostris preces Domino offerremus, et impleretur illud: *Sacrificium laudis honorificabit me; et illic iter, quo ostendam illi salutare Dei*¹. Nam laudes divinæ in ara cordis per ignem caritatis in holocaustum oblatae, in odorem miræ suavitatis ascendunt: et illud nobis et nostris impetrant, ut iter nobis aperiatur per cordis illustrationem, ad aspiciendam veram salutem, quam præparavit Deus diligentibus se. Quæ omnia beneficia illi miseri perdunt, qui divinas laudes et preces cum mentis evagatione et voluntaria cordis ariditate persolvunt; et labore orandi et psallendi cum ceteris orantibus et psallentibus participant, sed consolationem divinam et cælestis beatitudinis prægustationem minime participant.

¹ Ps 49, 23.

Caput 8

De cibo et potu civitatis Dei.

Jam vero de cibo et potu cælestium civium hæc habentur in Apocalypsi. *Et ostendit mihi fluvium aquæ vivæ, splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei et Agni. In medio plateæ ejus et ex utraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, et folia ligni ad sanitatem gentium*¹. Vereor, ne, qui ista audiunt, admirentur parsimoniam victus civium supernorum, et existiment plura et meliora in hac nostra peregrinatione haberi; hic enim nihil audimus nisi poma unius arboris ad cibum et aquam fluminis ad potum. Sed meminerint, qui hæc dicunt, in paradiso terrestri, ubi siné dubio melior victus fuisset quam in hoc exsilio, non fuisse Adamo concessa ad cibum nisi poma et herbas et aquam ad potum: et tamen ea poma et illæ herbæ et aquæ meliora erant quam cibi omnes et omnia vina hujus vitæ, et longe ac longe deteriora ligno vitæ et aqua viva cælestis paradisi². In hac valle miseriarum omnes homines ægroti sunt, et sensum

¹ Apc 22, 1 et 2. ² Gn 2.

gustandi amaritudine quadam corruptum habent; propterea ad nauseam tollendam cibos varios invenerunt: sed varietas illa ciborum ita nauseam diminuit, ut morbum augeat. In paradiso terrestri omnes homines sani fuissent et pomorum illorum et aquæ illius ea salubritas et suavitas erat, ut eos perfecte alere et sanos conservare cum incredibili delectatione potuisset: ut addamus, quod sine labore et sudore suo cibum et potum abundanter obvium habuissent. Sed quidquid sit de terrestri paradiso, aqua viva et lignum vitæ in civitate Dei non sunt cibi et potus communes hominibus cum bestiis, ut sunt aquæ et poma hujus peregrinationis; sed tam eximia, tam grandia, tam divina sunt, ut Propheta canat: *Inebriabuntur ad ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos*¹. Neque sunt cibi isti et potus res corporales, sed spirituales et divinæ. Aqua viva sapientia est, de qua legimus: *Aqua sapientiæ salutaris potabit illum*², et lignum vitæ est panis ille, de quo idem dicit: *Cibabit illum pane vitæ et intellectus*³. Nam, ut sanctus Augustinus docet, in rebus corporalibus aliud est cibus, aliud est potus; sed in spiritualibus res

¹ Ps 35, 9. ² Sir 15, 3. ³ Ibid.

eadem est cibus et potus; id est sapientia sive intellectus vel intelligentia, quæ idem hoc loco significant: cibus est, quia nutrit, et potus est, quia sitim restinguit. Quamquam posset etiam per aquam vivam intellegi sapientia, per lignum vitæ caritas, nam ex eodem Joanne in Epistola sua prima: *Qui non diligit, manet in morte*¹, et *Nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres*². Et vere actiones vitales sunt tam intellegere quam amare. Ergo potus Sanctorum in civitate Dei est bibere de flumine vivo, quod oritur a fonte vitæ, qui Deus est: frui videlicet participatione sapientiæ illius, qua Deus sapiens est, quæ summa, altissima et inenarrabilis est. Et cibus eorundem Sanctorum est edere de ligno vitæ, id est, frui participatione amoris illius ineffabilis, quo diligi potest bonitas ipsa clare visa, et quo diligit Deus se ipsum, qui est infinitum bonum et fons omnis bonitatis. Quid ista sint, suspicari utcumque possumus, intellegere non possumus nec poterimus, donec ad civitatem illam venerimus. Quod autem sanctus Joannes dicit, lignum esse ab utraque parte fluminis, et singulis mensibus fructum suum

¹ 1 Io 3, 14. ² Ibid.

facere, metaphorice intellegendum est, ut aliquo modo per similitudinem rerum corporalium spiritualia capiamus. Voluit beatus Evangelista demonstrare arborem summæ bonitatis et fecunditatis; quod ut faceret, descripsit arborem, quæ sit ad ripam fluminis, et tum ex bonitate sua tum ex continua irrigatione singulis mensibus fructum suum producat, non singulis annis, ut aliæ solent. Neque vult significare, unam tantum esse arborem, sed multas ejusdem generis, quæ ab utraque parte fluminis per mediam civitatem fluentis sitæ sint, ita ut inter unam atque alteram arborem non magnum spatium intersit; et eo modo tota civitas frui possit et aquæ decursu et arboris fructu. Bonitas arboris significatur in voce ligni vitæ, fecunditas ostenditur ex eo, quod singulis mensibus novos fructus pariat. Unde fit, ut cives illius civitatis semper habeant fructus recentes et maturos; recentes ex mense præsentis, maturos ex proximo præterito; numquam marcidos, numquam aridos, numquam insipidos. Quæ omnia significant, cibum et potum Beatorum, id est sapientiam, qua Deum perfecte intellegunt, et caritatem, qua Deum perfecte diligunt, optimum esse et numquam deficere. Quod addit idem beatus Evangelista de foliis

illius arboris ad sanitatem gentium, hoc significare videtur, ad nos in hoc exsilio numquam mitti poma ipsa ligni vitæ; sed mitti tamen folia quædam: quæ quamvis non afferant ipsam vitam æternam, tamen utilia sint ad sanandos morbos nostros, concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, superbiam vitæ et alia id genus vitia, ex quibus omnes sive graviter, sive mediocriter, sive leviter ægrotamus. Hæc folia sunt verba divina per Prophetas et Apostolos de cælo, id est ex divina revelatione ad nos allata. O quam bonum odorem folia ista spirant, si quis habeat Spiritum Domini! Lege Prophetas, lege Psalmistam, lege Evangelia, lege Apostolos, Petrum, Paulum, Joannem, Jacobum, Judam; omnia ista folia spirant humilitatem, caritatem Dei, virginitatem, de quibus apud philosophos nulla mentio. Sed non mirum videri debet, quia illa sunt folia de lignis paradisi, ista de lignis montium terræ.

Ergo, anima christiana, diligenter collige ista folia, fac tibi cotidie inde medicinam, et ex foliis conjecturam facito de fructibus: et, contemptis siliquis porcorum, ad illa, quæ sursum sunt, poma vitæ æternæ ardenter suspira, de illis cogita; maneat illic semper memoria, donec differtur præsentia.

Caput 9

De fundamento mystico civitatis Dei.

Consideravimus structuram unam supernæ Jerusalem; nunc alteram considerabimus. Civitas enim non solum complectitur fundamentum, portas, muros, plateas; sed etiam cœtum civium, qui pro diversitate functionum dicuntur etiam ipsi vel fundamenta vel portæ vel muri vel alia generis ejusdem. Et fortasse magis proprie dicitur civitas congregatio civium sub iisdem legibus, quam congregatio domorum sub iisdem mœnibus. Sic enim Tullius loquitur in Somnio Scipionis: *Concilia cœtusque hominum jure sociati civitates appellantur*. De hac civitate cælesti, quæ constat ex civibus, non solum sanctus Joannes in Apocalypsi loquitur, sed etiam sanctus Petrus in Epistola sua priore, et sanctus Paulus in Epistola ad Ephesios. In Apocalypsi legimus, in portis duodecim visos fuisse Angelos duodecim, et inscripta nomina duodecim tribuum filiorum Israel; in fundamentis vero duodecim scripta fuisse nomina duodecim Apostolorum Agni¹. In priore Epistola S. Petri legimus: *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab ho-*

¹ Apc 21.

*minibus quidem reprobato, a Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tamquam lapides vivi superædificamini*¹. In Epistola ad Ephesios S. Paulus scribit: *Ergo jam non estis hospites et advenæ; sed estis cives Sanctorum et domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu*². Primum igitur civitas Dei fundamentis habet Apostolos et Prophetas; quoniam doctrina Apostolorum et Prophetarum totam fabricam sustentat. Initium enim salutis fides est: fides autem revelata est per Prophetas et Apostolos, sive scribentes, sive prædicantes; mysteria Trinitatis, incarnationis, resurrectionis mortuorum, gloriæ beatæ, suppliciorum æternorum, et alia, quæ superant humanam rationem, ex Prophetis atque Apostolis didicimus, quibus Deus ea revelare dignatus est. Quamvis autem fides non habeat locum in Beatis, qui, quod crediderunt, vident (et quod videtur, non creditur, sed scitur et cernitur), tamen dicuntur Apostoli et Prophetæ fundamenta civitatis supernæ; quia fides initium est salutis, ac per hoc initium beatitudinis. Sed quoniam sanctus Petrus di-

¹ 1 Ptr 2, 4 5. ² Eph 2, 19 20.

cit, nos ut lapides vivos superædificari super Christum, et ipse Apostolus Paulus in priore ad Corinthios dicit: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus Jesus*¹: ideo unum est fundamentum, et duodecim sunt fundamenta, ut S. Augustinus docet in explicatione Psalmi octogesimi sexti, quoniam in duodecim Apostolis Christus erat. Ipse enim sive Spiritus ejus per eos loquebatur et docebat. Audi Apostolum Paulum: *An experimentum, inquit, quæritis ejus, qui in me loquitur Christus*²? Audi Christum ipsum: *Qui vos audit, inquit, me audit*³; et alibi: *Non vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*⁴. Neque dubium est, unum et eundem esse Spiritum Patris et Filii. Ex quo etiam intellegimus, in duodecim fundamentis non solos Apostolos duodecim intellegi, sed omnes illos, qui primi eandem fidem prædicaverunt; alioqui Paulus ipse et Barnabas et septuaginta discipuli, qui non erant ex duodecim, non pertinerent ad fundamenta; immo nec ipsi Prophetæ ad fundamenta pertinerent, et Apostolum mendacem (quod absit) faceremus, qui dixit nos superædificari

¹ 1 Cor 3, 11. ² 2 Cor 13, 3. ³ Lc 10, 16. ⁴ Mt 10, 20.

super fundamentum Apostolorum et Prophetarum.

Sed occurrit non levis dubitatio, quomodo Christus possit vere dici fundamentum ædificii, cum sit summus lapis angularis, ut Apostolus loquitur; et sit exaltatus in caput anguli, ut canit Propheta¹. Quomodo enim potest idem lapis simul esse summus et imus, in fundamento et in fastigio? Sed si quis cogitet ista esse vocabula metaphorica, non difficulter intellet, ob diversas functiones posse uni personæ convenire contraria nomina. Si quidem non solum Christus, qui Deus est et homo, sed quilibet prælatus in ecclesia sua est fundamentum et fastigium, quia debet ut fundamentum sustinere pondus ædificii, tolerare infirmitates omnium, ac per hoc subesse omnibus; et tamen ipse idem debet ut fastigium præesse omnibus, omnibus imperare et ab omnibus sustineri. Multo igitur magis Christus Dominus poterit ut fundamentum Ecclesiæ omnes portare omnesque auctoritate et virtute sua sustinere: et simul ut positus in caput anguli conectere duos parietes, et ex Gentibus et Judæis unum populum constituere, omnibus præsidere, omnibus imperare.

¹ Ps 117, 22.

Caput 10

De porta mystica civitatis Dei.

Sequitur, ut portas cælestis Jerusalem consideremus. Et quidem communis est interpretum expositio, per portas intellegi eosdem Apostolos; in qua expositione secuti sunt sanctum Augustinum in expositione Psalmi octogesimi sexti. Sed beatus Joannes in Apocalypsi¹, cum de portis locutus est, mentionem fecit duodecim Angelorum, et duodecim tribuum filiorum Israel, quorum nomina scripta esse dixit in duodecim portis civitatis Dei: Apostolos eo loco ne nominavit quidem. Nec tamen falsa est sententia beati Augustini et eorum, qui eum secuti sunt; loquitur enim S. Joannes mystice, non ut littera sonat; ut Propheta, non ut historicus: et tota illa ejus descriptio mysticis significationibus plenissima est. Terra promissionis figura fuit, omnium consensu, cælestis civitatis. Cui primum facta est promissio terræ illius, Abraham fuit; sic enim loquitur Deus ad Abraham in libro Geneseos: *Omnem terram, quam conspicias, tibi dabo et semi-
mini tuo usque in sempiternum*²; et Apostolus ad Galatas, *Abrahæ*, inquit, *dictæ*

¹ 1 Apc 21, 12. ² Gn 13, 15.

*sunt promissiones et semini ejus*¹; et paulo post: *Abrahæ per repromissionem donavit Deus*². Abrahami heres fuit Isaac solus, Ismaele excluso, qui filius erat ancillæ, dicente Scriptura: *Non heres erit filius ancillæ cum filio liberæ*³. Isaaci heres fuit Jacob solus, excluso Esau fratre ejus, qui vendidit primogenita; unde Malachias dicit: *Dilexi Jacob, Esau autem odio habui*⁴; quam sententiam repetit Apostolus ad Romanos. Jacobi heredes fuerunt omnes ejus filii, qui erant duodecim, nullo excluso. Atque ita terra promissionis divisa est duodecim tribubus Israel, ut ex libro Josue intellegi potest⁵. Hæc est igitur causa, cur sanctus Joannes in Apocalypsi dixerit, in duodecim portis scripta fuisse nomina duodecim tribuum filiorum Israel: quia videlicet porta ingrediendi terram promissionis fuerat jus hereditatis, quod solis et omnibus filiis Israel competebat. Sed, ut paulo ante dicebamus, Apostolus Joannes mystice loquitur, et per duodecim tribus Israel intelleguntur veri Israelitæ, non secundum carnem, sed secundum spiritum et fidem, ac per hoc Apostoli duodecim et eorum spirituales filii. Nam, ut sanctus

¹ Gal 3, 16. ² Gal 3, 18. ³ Gn 21, 10; Gal 4, 30.

⁴ Mal 1, 3; Rom 9, 13. ⁵ Jos 13, 14 15 ss.

Paulus aperte docet in Epistola ad Romanos, *Non omnes, qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ; neque, qui semen sunt Abrahæ, omnes filii*¹; qui etiam paulo infra comparat Israelem arbori, cujus multi rami fracti sunt propter incredulitatem, et alii inserti sunt propter fidem. Sic enim gentiles conversi ad fidem cœperunt esse filii Israel, et plurimi Judæi desierunt esse veri Israelitæ. Demonstrat et explicat hæc omnia copiose S. Augustinus in Epistola ad Asellicum, in qua sic loquitur: *Nonne mirabilia magna sunt ista profundumque mysterium, ut multi ex Israel non nati sint Israel; et multi non sint filii, cum sint semen Abrahæ? Quomodo enim non sunt? quomodo sunt? nisi non sunt filii promissionis ad Christi gratiam pertinentes, sed filii carnis, nomen inane gestantes: ac per hoc nec illi sunt Israel, sicut sumus nos; nec nos sumus Israel, sicut sunt illi: nos enim sumus secundum spiritualem regenerationem, illi secundum carnalem generationem*²; et paulo infra: *In nepotibus etiam Abrahæ, filiis Isaac, illis geminis Esau et Jacob, qui postea vocatus est Israel, hoc ipsum magnum et profundum mysterium repe-*

¹ Rom 9, 6 7. ² Cfr. Rom 11.

ritur, de quo idem Apostolus loquitur, cum per Isaac promissionis filios commemorasset ad Christi gratiam pertinentes. Hæc certe doctrina apostolica atque catholica satis evidenter indicat nobis, secundum originem carnis ad Saram Judæos, ad Agar vero Ismaelitas pertinere: secundum autem mysterium spiritus, ad Saram christianos, ad Agar Judæos. Item secundum originem carnis ad Esau, qui dictus est etiam Edom, gentem Idumæorum; ad Jacob autem, qui dictus est etiam Israel, gentem Judæorum: porro secundum mysterium spiritus, ad Esau Judæos, ad Israel pertinere christianos. Hæc ille: qui satis aperte demonstrat, christianos esse veros Israelitas non secundum carnem, sed secundum spiritum, ac per hoc esse veros heredes terræ promissionis, quæ in cælis est. Ergo portæ cælestis Jerusalem habent inscripta nomina duodecim tribuum Israel, quia porta, per quam intratur in illam cælestem promissionis terram, est jus hereditatis filiorum Dei, qui soli sunt veri sincerique christiani, Apostolorum sanctorum filii, qui per veros Israelitas, id est Jacobi Patriarchæ filios significantur. Quod autem addit sanctus Joannes, in portis illis fuisse Angelos duodecim, significat, Angelos

esse portarum custodes, quorum officium est curare, ne illuc ingrediatur, qui non habeat jus hereditatis. Et fortasse hac de causa depingitur Archangelus Michael cum statera in manibus, quia per Angelos sibi subjectos examinat merita eorum, qui ad cælestem illam civitatem aspirant. Hæc de portis.

Caput 11

De lapidibus mysticis civitatis Dei.

Reliqua ædificatio constat ex lapidibus, qui sunt omnes fideles, qui superædificantur, ut Apostoli Petrus¹ et Paulus² in Epistolis suis perspicue posuerunt. Et quoniam hæc pars ædificationis ad omnes pertinet, optimum factu erit, si notemus condiciones sive qualitates, quas habere debent, qui superædificari cupiunt super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, sub ipso summo angulari lapide Christo Jesu; ut non solum sint in civitate Dei, sed etiam sint ipsi civitas Dei celsissima et felicissima.

Tria requiruntur, ut quis superædificari possit super tam nobile fundamentum: primum ut sit lapis, deinde ut sit vivus, denique ut sit quam optime politus atque

¹ 1 Ptr 2, 4 5. ² Eph 2, 19 20.

quadratus. Primum igitur lapides esse debemus, non ligna, non fœnum, non stipula, ut solidum parietem efficiamus, id est viri graves et stabiles, perseverantes in fide, in caritate, in humilitate, in obœdientia mandatorum, et non circumferamur omni vento doctrinæ, quemadmodum hæretici solent, neque rapiamur variis desideriiis, ut leves catholici facillime rapi solent. Isti enim ab ædificatoribus civitatis æternæ non admittuntur, sed ad usum tuguriorum deserviunt, quæ nullo negotio destruuntur. Deinde esse debemus lapides vivi, ut S. Petrus admonet, id est, pleni caritate et spiritu vitæ, qualis est lapis angularis Christus: qui, etsi mortuus est semel secundum carnem, tamen secundum spiritum semper vixit, et secundum carnem post mortem degustatam revixit, et ultra jam non morietur. Lapidēs mortui domos mortuas, id est corporales ædificant: at domus spiritualis, vel potius civitas Regis magni, quæ spiritualis et cælestis esse dignoscitur, lapides spirituales, ac per hoc vivos requirit. Denique lapides quadratos et politos nos esse oportet, non rudes et informes, quoniam ita decet ædificationem civitatis omnium præstantissimæ. Si enim Arphaxad rex Ecbatanam civitatem ædificavit ex lapidibus quadratis et sec-

tis¹, et si rex Salomon templum Domini in hac nostra terra de lapidibus dolatis atque perfectis extruxit, ut Scriptura loquitur in primo libro Regum²: quid par est futurum in ædificatione civitatis æternæ et omnium aliarum longe præstantissimæ?

Sed ista quadratio et sectio et dolatio hic in terris facienda est, non in cælo. Cujus rei figura præcessit in ædificatione templi Salomonis. Sic enim legitur in libro primo Regum: *Domus autem cum ædificaretur, de lapidibus dolatis atque perfectis ædificata est; et malleus et securis et omne ferramentum non sunt audita in domo, cum ædificaretur*³; quia videlicet procul a domo Domini lapides secabantur et tundebantur, atque ita perfecte quadrabantur, ut, cum afferrentur ad templum, sine ullo sonitu mallei in locis suis collocarentur. Itaque non audietur in cælesti Jerusalem sonitus mallei percutientis: quia ibi nulla erit persecutio, nulla tribulatio, nullus pœnitentiæ labor, nullus gemitus, nullus dolor, nulla tristitia. Proinde lapides electi ad gloriam domus cælestis in hac valle lacrimarum tusionibus et pressuris expoliri debent; sic enim canit Ecclesia:

¹ Idt 1, 1. ² 1 Rg 6, 7. ³ Ibidem.

*Tusionibus, pressuris
Expoliti lapides,
Suis coaptantur locis
Per manus artificis,
Disponuntur permansuri
Sacris ædificiis¹.*

Hic nobis pœnitentiæ labor necessarius est, quoniam *in multis offendimus omnes*², ut sanctus Jacobus affirmat. Hic domandæ concupiscentiæ carnales, hic vincendæ propriæ voluntates, hic corpus castigandum et in servitutem redigendum, hic contra ignita jacula spirituum immundorum scutum fidei indefesso labore semper objiciendum. Alioquin, si tusionem mallei ferre non possumus, quomodo rudes et impoliti a cœlesti Architecto ad cœlestem fabricam admittemur? O si mortales intellegerent, quanto bono priventur, dum malleum percutientem fugiunt, et nihil incommodi, nihil asperi, nihil amari ferre possunt: propositum certe mutarent, et, dimissis commissationibus, jejunia frequentarent et, mollibus indumentis relictis, cilicia quærerent et, confabulationibus neglectis, vigiliis et

¹ Vel juxta textum ab Urbano VIII reformatum: *Scalpri salubris ictibus -- Et tusione plurima, -- Fabri polita malleo -- Hanc saxa molem construunt, -- Aptisque juncta nexibus -- Locantur in fastigio.* ² Iac 3, 2.

orationibus operam darent; et si quid molestiæ a falsis fratribus vel a manifestis paterentur inimicis, non de vindicta cogitarent; sed Deo gratias agerent et pro calumniantibus et persequentibus ex animo Deum orarent; quia *non sunt condignæ passionēs hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*¹. Quod in præsentī est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis².

Et certe, si respiciamus lapides vivos, qui nos ad cæleste ædificium præcesserunt, nullos videbimus non tusionibus multis et pressuris variis expolitos. Christus ipse, lapis angularis et pretiosissimus, qui pro se dolatione non indigebat, tamen passus est pro nobis, ut relinqueret nobis exemplum: et *cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur*³. Apostoli omnes cum beato Paulo dicere poterant: *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus et colaphis cædimur et instabiles sumus et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus;*

¹ Rom 8, 18. ² 2 Cor 4, 17. ³ 1 Ptr 2, 23.

*tamquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema*¹. Quid de Martyribus? nonne omnes per multas tribulationes et cruciatus et mortes acerbissimas secti et dolati ad cælestis Jerusalem ædificium ascenderunt? Omitto sanctos Confessores, Anachoretas, Virgines, Viduas et alios omnes, qui Deo placuerunt, qui, non nisi carnem suam cum vitiis et concupiscentiis crucifigentes et secum ipsi bellum gerentes, ad cælestem ædificationem admissi sunt.

Neque solum post Christi adventum ista lapidum vivorum dolatio necessaria fuit, sed etiam antea, atque ab ipso mundi principio. Primus lapis vivus Abel fuit a fratre Cain crudeliter cæsus. Sanctus Patriarcha Joseph a fratribus venditus. Tobiae dixit Angelus Raphael: *Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tentatio probaret te*². Non dixit: Quia peccator eras et Deo invisus, necesse fuit, ut pœnam cæcitatis et mendicitatis lueres; sed: Quia acceptus eras Deo, utpote justus et sanctus, ideo ut lapis vivus et cælesti ædificio destinatus, necesse fuit, ut mallem percutientem sustineres. Quis Prophetarum non persecutionem impiorum passus est? Quæ tormenta non tolera-

¹ 1 Cor 4, 11-13. ² Tob 12, 13.

runt sancti pueri Machabæi? Apostolum audiamus de Sanctis veteris Testamenti concionantem in Epistola ad Hebræos: *Alii vero, inquit, ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres; lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt; circumierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis et in cavernis terræ*¹.

Quid hîc dices, anima christiana? Si quibus dignus non erat mundus ob insignem illorum sanctitatem, iis malleus ædificantis non pepercit, ut, conquadrati et expoliti, cælesti ædificio essent idonei: quid de te tuique similibus fiet, quibus peccare libet, et labor pænitiæ nimis gravis est? Unum e duobus necessarium est, ut vel in hac vita aut in purgatorio percutiaris et poliaris, vel in ædificio illo sublimi locum non habeas et in æternum malleus te gehennæ contundat. Cur igitur non eligis (si quid sapis) in hac vita potius contundi et quadrari tribulatione brevi et levi, quam in futura reprobari et ad æternam intolerabilemque tusionem amandari?

¹ Hbr 11, 36-38.

Neque despicias purgatoriam tunsionem in vita futura; ea siquidem, quamvis æterna non sit, gravior tamen et sæpe diuturnior est quam pœna quælibet hujus vitæ. Audi enim S. Augustinum explicantem Psalmum trigesimum septimum: *Dicitur, inquit, Salvus erit, sic tamen quasi per ignem. Et quia dicitur, Salvus eris, contemnitur ille ignis: gravior tamen erit ille ignis, quam quidquid potest homo pati in hac vita.* Hæc ille, qui addit, graviores fore purgatorii pœnas, quam sint latronum supplicia et quam fuerint Martyrum cruciatus: proinde stultos esse, qui purgatorium ignem contemnunt et tribulationes vitæ præsentis exhorrent. Et quia in ore duorum vel trium testium stat omne verbum, audi sanctum Gregorium in Psalmum tertium pænitentialem: *Illum, inquit, transitorium ignem omni tribulatione præsentis existimo intolerabiliorem.* Audi sanctum Bernardum in Sermone de obitu Humberti monachi: *Illud, inquit, scitote, quia post hanc vitam in purgatoriis locis centupliciter, quæ fuerint hic neglecta, redduntur usque ad novissimum quadrantem.* Audi denique sanctum Anselmum in explicatione capitis tertii ex priore ad Corinthios: *Sciendum, inquit, est, quia gravior est ille ignis, quam*

quidquid potest homo pati in hac vita. Omnia enim tormenta, quæ hîc sunt, facilia sunt; et tamen homines, ne ea patiantur, quidquid ab homine fuerit iussum, faciunt. Quanto melius est facere, quæ jubet Deus, ne illa graviora patiamur?

Caput 12

De fugienda civitate mundi.

Explicata ædificatione civitatis Dei, id solum reliquum est, ut paucis exponamus, quid potissimum requiratur, ut cives in illam felicissimam civitatem adscribamur. Id vero uno verbo dici potest, ut videlicet mundi hujus civitati renuntiemus, atque ut hîc interim ut advenæ et peregrini vivamus. Neque enim fieri potest, ut simul cives mundi et cives Sanctorum simus; et nemo civitati sæculi hujus nuntium remittit, qui non statim in sinum civitatis Dei recipiatur. Sed rem totam paulo fusius exponamus.

Duæ sunt civitates in Scripturis sanctis nobis declaratæ; civitas terrena, quæ cœpit in Cain, qui primus in terra condidit civitatem, ut in Genesi¹ legimus, et civitas cælestis, quæ cœpit in Abel, et

¹ Gn 4, 17.

cujus non Abel, sed Deus est conditor, ut supra diximus ex Apostolo¹. Illius figuram gessit Babylon magna, quæ *confusionem* significat, hujus autem figuram gessit Jerusalem, civitas Regis magni, quæ dicitur *visio pacis*. Cives terrenæ civitatis illi sunt, qui non solum corpore, sed etiam corde in terris habitant, terram colunt, terrenis bonis inhiant, pro illis contendunt, pro illis litigant, pro illis tumultuantur. Hujus civitatis princeps est diabolus, qui, de civitate cælesti ejectus, civitatis terrenæ tyrannidem occupavit. Quamvis enim Dominus noster imminente passione sua dixerit: *Nunc judicium est mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras*², et vere foras eum ejecerit baculo Crucis suæ, et per ipsam Crucem de illo triumphaverit, dicente Apostolo in Epistola ad Colossenses: *Exspolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso*³. Hoc tamen non ita est intellegendum, quasi diabolus penitus de mundo sit ejectus aut mundi principatum penitus amiserit, sed quod ejectus sit ab illis omnibus, et in illis omnibus principatum amiserit, qui se Christo adjungunt et, de civitate terrena fugientes, in civitatem

¹ Hbr 11, 4. ² Io 12, 31. ³ Col 2, 15.

cælestem adscribuntur. Quod enim diabolus adhuc in civitate terrena, quæ et *mundus* dicitur, imperium habeat, docet Apostolus in Epistola ad Ephesios, cum ait: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum*¹. Itaque adhuc satanas cum administris suis principatum habet in mundo et rector est mundi, id est hominum mundanorum et terrenæ civitatis civium, de quo mundo sanctus Joannes dicit: *Mundus in maligno positus est*², ac si dixisset, *Mundus capiti suo adhæret*, qui malignus per antonomasiam dicitur: sive, mundus in maligni dæmonis imperio et potestate est.

Porro cives civitatis cælestis illi sunt, qui in regno cælorum beati regnant, et illi quoque, qui in corpore mortali positi terram inhabitant, non corde sed corpore, corde enim conversatio eorum in cælo est³, et cupiunt dissolvi et esse cum Christo⁴, qui Rex est civitatis cælestis. Quia vero permisti sunt in terris cives cæli cum civibus terræ, ideo Scripturæ sanctæ dicunt, cives cæli esse in mundo, sed non esse de mundo; et in mundo esse non ut cives, sed ut advenas et

¹ Eph 6, 12. ² 1 Io 5, 19. ³ Phlp 3, 20. ⁴ Phlp 1, 23.

peregrinos: sic enim loquitur sanctus Petrus: *Obsecro vos tamquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis*¹; et contra cives terræ dicunt sacræ Litteræ, esse *hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo*; his enim verbis utitur sanctus Paulus in Epistola ad Ephesios². Quæ cum ita sint, nemo se ipse fallat, nemo existimet se civem mundi et civem cæli simul esse posse. Cives mundi de mundo sunt; cives cæli non sunt de mundo. De mundo esse, et de mundo non esse, contradicentia sunt; proinde simul copulari non possunt. Quare quos adhuc mundus et terrena delectant, ii non putent in civitate cælesti se locum habere posse, nisi antea de mundo exeant, sæculo abrenuntient et terrena fastidiant.

Et quoniam hæc magna sunt et a paucis intelleguntur vel, ut oportet, cogitantur: ideo, ut nemo ignorantiam in novissima die prætendat, nihil sæpius Apostoli et Evangelistæ inculcant et repetunt. Audi Dominum: *Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo*³. Item ad Apostolos: *Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, dilige-*

¹ 1 Ptr 2, 11. ² Eph 2, 12. ³ Io 8, 23.

*ret: quia vero de mundo non estis, propterea odit vos mundus*¹. Audi beatum Paulum: *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum*². Item: *Debueratis de hoc mundo exisse*³. Item: *Ut non cum hoc mundo damnemur*⁴. Audi sanctum Jacobum: *Nescitis, quia amicitia hujus mundi inimica est Dei? quicumque ergo voluerit amicus esse sæculi hujus, inimicus Dei constituitur*⁵. Audi sanctum Petrum: *Fugite ejus, quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem*⁶. Audi sanctum Joannem: *Nolite diligere mundum neque ea, quæ in mundo sunt*⁷. Item: *Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo*⁸. Item: *Et mundus totus in maligno positus est*⁹. Denique audi Dominum dicentem in oratione sua ad Patrem: *Ego pro eis rogo; non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi. Et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo*¹⁰. Hic habemus apertissime, mundum sic esse a Deo quodammodo excommunicatum et damnatum, ut pro eo Christus nullo modo orandum putaverit. At si Christus non pro mundo rogat, quomodo alibi dicit, *Sic Deus di-*

¹ Io 15, 19. ² 1 Cor 3, 19. ³ 1 Cor 5, 10. ⁴ 1 Cor 11, 32.

⁵ Iac 4, 4. ⁶ 2 Ptr 1, 4. ⁷ 1 Io 2, 15. ⁸ 1 Io 2, 15.

⁹ 1 Io 5, 19. ¹⁰ Io 17, 9 14.

*lexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*¹? Num Pater diligit mundum, et Filius odit mundum? aut quomodo Filius mundum a sua oratione excludit, quem Pater a sua dilectione non excludit? S. Augustinus² hunc locum posteriorem exponens, dicit, mundum, pro quo Christus orare se negat, reprobos tantum significare, quomodo loquitur Apostolus in priore ad Corinthios, cum ait: *Ut non cum hoc mundo damnemur*³. Sed possumus etiam dicere, Christum non orasse pro mundo, quia, quæ tunc petebat Apostolis, mundo minime conveniebant. Petebat enim donum perseverantiæ: *Serva, inquit, eos in nomine tuo*⁴, et simul petebat eis gloriam sempiternam, cum diceret: *Volo, Pater, ut, ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam*⁵. At mundo ista non conveniunt: neque enim mundus aptus est regno cælorum, nisi prius mundetur; quomodo non deceret ingredi regis cubiculum hominem luto undique aspersum et sordidum. Deus autem diligit mundum et pro eo Filium suum dedit, ut eum vere mundaret et idoneum ad regnum faceret. Ideo et Christus pro crucifixo-

¹ Io 3, 16. ² Tract. 107. ³ 1 Cor 11, 32. ⁴ Io 17, 11.
⁵ Io 17, 24.

ribus oravit, non ut perseverarent in statu, in quo erant; sed ut Pater illis ignosceret, et ignoscendo purgaret, ut et ipsi de mundo exirent. Quod etiam Christus in illa oratione servavit, in qua dixit: *Non pro mundo rogo*¹; adjunxit enim non longe infra: *Ut credat mundus, quia tu me misisti*². Summa igitur est, Christum pro suis rogasse, non pro mundo; quia, nisi quis ante exeat de mundo quam de corpore, ad regnum Dei numquam perveniet.

Ergo quicumque civitatem illam supernam diligit, festinet exire de mundo, ne repentinus dies postremus adveniat et rapiat eum de vita, quando nulla ei spes conversionis erit; et cum de mundo exierit, obliviscatur mundum et concupiscentias ejus, ut solius civitatis Domini assidue recordetur et cum Propheta sancto juret: *Si oblitus fuero tui, Jerusalem, oblivioni detur dextera mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui: si non proposuero Jerusalem in principio lætitiæ meæ*³. Hæc enim est vera nota civium civitatis æternæ, si revera et ex toto corde cupiant destitui potius lingua et manibus, quam aliquid docere aut facere contra dilectionem

¹ Io 17, 9. ² Io 17, 21. ³ Ps 136, 5 6.

Dei Patris et cælestis patriæ; et si vere, non fecte, principium lætitiæ ipsorum sit civitas illa, quæ cives suos beatos facit sic, ut nulla eos felicitas mundana delectet, et sola ad eos exhilarandos in hoc exsilio sufficiat futurorum recordatio atque expectatio gaudiorum.

Placet concludere hunc librum verbis sancti Augustini, ut, qui mihi forte non credent, tanto viro fidem habere non dubitent. Is enim in explicatione Psalmi sexagesimi primi his verbis explicat, quæ sit vera nota civium civitatis mundi, et civium civitatis Dei: *Omnes, inquit, qui terrena sapiunt, omnes, qui felicitatem terrenam Deo præferunt, omnes, qui sua quæerunt, non quæ Jesu Christi, ad unam illam civitatem pertinent, quæ dicitur Babylonia mystice et habet regem diabolum; omnes autem, qui ea, quæ sursum sunt, sapiunt, qui cælestia meditantur, qui cum sollicitudine in hoc sæculo vivunt, ne Deum offendant, qui cavent peccare, quos peccantes non pudet confiteri, humiles, mites, sancti, justi, pii, boni, omnes ad unam civitatem pertinent, quæ Regem habet Christum.*

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

— ♦ —

LIBER TERTIUS

SUB NOMINE DOMUS DEI

Caput 1

Quod omnes Beati sint domestici et
filii Dei.

Lætatus sum in his, quæ dicta sunt
mihi; in domum Domini ibimus¹.
Vere magna et ineffabilis est causa
lætandi servo bono et fideli, quando vel
sollicite laboravit in vinea, vel in nego-
tiatione talenta multiplicavit, vel in stadio
bravium primus apprehendit, vel in bello
aut in agone coronam promeruit, vel
oves sibi creditas diligenter pavit, et a
lupis strenue fortiterque defendit: et his
omnibus laboribus perfunctus domum Do-
mini sui lätus ingreditur. Sed videamus,
cur *domus* dicatur, quæ paulo ante *civi-
tas* dicebatur. Hujus enim rei non est
illa causa, quod angusta sit et ideo *civi-*

¹ Ps 121, 1.

*tatis nomen non mereatur. Siquidem tam est ampla, ut nulli civitatis aut etiam regno magnitudine cedat. Audi enim, quid Baruch Propheta clamet: O Israel, quam magna est domus Dei et ingens locus possessionis ejus! Magnus est, et non habet finem*¹. Quid ni igitur tam magna domus civitas dici possit? Prima igitur illa causa est, quia Beati, quamvis toto regno cælorum diffusi, omnes sunt domestici et familiares Domini. Potuisset enim aliquis existimare, si solius regni aut civitatis mentio fieret, multos fore in regno cælorum et in civitate Dei nostri, qui numquam Deum viderent et numquam ad eum alloquendum aditum haberent, nisi per Sanctos aliquos majores admitterentur. Quia vero non ita se res habent, sed omnes omnino Deum semper vident et cum eo versantur et colloquuntur facie ad faciem, sive sint eximii Seraphini et Cherubini, Apostoli et Prophetæ, sive minores Angeli et minores Sancti. Nam de Angelis custodibus, qui ad ultimum ordinem Angelorum pertinent, dicit: *Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est*², et Apostolus ad Ephesios³ scribens dicit, Sanctos omnes esse non

¹ Bar 3, 24 25. ² Mt 18, 10. ³ Eph 2, 19.

solum cives Sanctorum, sed etiam domesticos Dei. Ideo habitatio eorum non solum civitas dicitur, sed etiam domus. Sunt quidem in cælo mansiones diversæ, majores et minores; et sunt etiam coronæ diversæ, illustriores et minus illustres, pro diversitate meritorum; sed tamen cives illi sunt omnes beati et felices, et omnes mundi corde et caritate pleni. Propterea nemo est, qui non sit etiam in domo illa, et qui Deum non videat, et cum eo non versetur ut domesticus et amicus: quamvis in aliis regnis et civitatibus multi sint, qui regem numquam videant, et rarissimi, qui ad ejus colloquium et consuetudinem admittantur. Altera ratio esse videtur, quia in civitate multi regem vident et cum eo loquuntur, sed non omnes sunt filii et heredes regis; sed ii tantum, qui in palatio degunt et a rege pro filiis et heredibus agnoscuntur. At in regno cælorum et civitate Dei nostri omnes Sancti, sive majores sive minores, vere sunt filii Dei et fratres Christi et heredes Dei et coheredes Christi, ac per hoc etiam inter se fratres: neque majores despiciunt minores, neque ullus est inter eos livor aut invidentia. Nam cum Dominus orationem illam primariam et cotidie recitandam doceret, *Pater noster, qui es in cæ-*

lis¹, neminem exclusit; et cum in iudicio dicet: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi*², neminem justorum excipiet; et cum Apostolus ad Romanos dixit: *Quicumque Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei*³, et paulo infra: *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei, si autem filii, et heredes, heredes quidem Dei, coheredes autem Christi*⁴: neque ipse ullum exclusit, neque magnum neque parvum, modo Spiritum Dei habeat et ab eo duci se sinat. Quod certe commune est omnibus regeneratis in Christo et in fide, spe et caritate perseverantibus. Beatus quoque Petrus in Epistola sua priore omnibus regeneratis pollicetur hereditatem incorruptibilem et incontaminatam et immarcescibilem, conservatam in cælis⁵. Denique sanctus Joannes in Epistola prima omnibus justis sine exceptione dicit: *Videte, qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus*⁶.

Recte igitur dicitur domus, et non solum civitas et regnum, habitatio illa Sanctorum, in qua omnes sunt filii et heredes Regis magni, et omnes a Deo diliguntur

¹ Mt 6, 9. ² Mt 25, 34. ³ Rom 8, 14. ⁴ Rom 8, 16 17.
⁵ 1 Ptr 1, 4. ⁶ 1 Io 3, 1.

ut filii et a Christo ut fratres; et jure dicere possunt cum Propheta: *Quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum*¹! Nam quæ major jucunditas cogitari potest, quam versari cum innumerabilibus Angelis et hominibus majoribus, æqualibus, minoribus, et ab omnibus affectu sincerissimo diligi ut fratrem, tractari ut fratrem, complecti ut fratrem?

Caput 2

De magnitudine et pulchritudine domus Dei.

Alia ratio, cur habitatio Sanctorum domus dicatur, assignari potest, quia videlicet domus, præsertim regiæ, plurima habent ornamenta in aulis, in cubiculis, in thalamis, quæ reliqua civitas non habet. Nam quis enumeret peristromata, aulæa, tapetia, vestes pretiosas, vasa aurea et argentea, quibus fulgent palatia regum? Nec solum ornamenta interiora magno pretio constant, sed etiam ipsa ædificatio externa admirabilis esse solet ob marmora pretiosa et columnas, atria deaurata vel depicta, hortos pensiles, et alia id genus, quæ enumerare longum

¹ Ps 132, 1.

est. Salomon, rex Jerusalem, posteaquam ædificavit templum Domino, ea magnificentia, qua par erat, ædificavit etiam domum suam tanto apparatu, ut in ædificatione consumpserit annos tredecim; cum tamen ministros et præfectos operum haberet plurimos, et materia lapidum pretiosorum et lignorum cedrinorum esset ad manus. Nec minore sumptu et industria ædificavit palatium uxori suæ, filiæ regis Ægypti, et domum saltus Libani, cujus descriptio habetur in libro primo Regum, ita sumptuosam, ut incredibile videantur¹. Ergo Scriptura sacra cum domum Dei appellat eam habitationem, quam appellaverat civitatem Dei et regnum cælorum, id significare voluit, totam civitatem illam et totum illud regnum ita nitere et fulgere, ut domus regia fulget ac nitet; nam, ut ex Propheta Baruch² audivimus, domus Dei tam ingens est, ut totum regnum cælorum occupare possit.

Admirabile omnino videbatur paulo ante, si totum regnum aliquod ea pulchritudine splenderet, qua splendet ejus primaria civitas. Quis ergo non obstupescat, si cogitet totum cælorum regnum dici domum Dei, quia totum ornatum, to-

¹ 1 Rg 7. ² Bar 3, 24 25.

tum pulchrum, totum pretiosum est ac ipsa domus Dei? Jure clamat Propheta David: *Concupiscit, et deficit anima mea in atria Domini*¹; quis enim non toto corde concupiscat videre et possidere domum regiam nobilissimam, quæ totum regnum magnitudine sua adæquet: et contra videre et possidere regnum amplissimum, quod quamlibet regiam domum adæquet ornamentis et decore ac pretio? Nec solum concupisceret anima nostra talem domum et tale regnum, si attente ista cogitaret et fideliter crederet; verum etiam plane deficeret et extra se raperetur ob incredibilem pulchritudinem et magnitudinem tantæ rei. Sed nos, humili strati rebusque terrenis intenti, magna esse putamus, quæ hic cernimus, et ideo de invisibilibus non cogitamus: quemadmodum pueruli faciunt, qui, domum paternam numquam egressi, domunculam suam diligunt, de palatiis regum ne cogitant quidem. Quomodo etiam rustici solent, quod civitates numquam viderint, de colendo agello suo solliciti sunt et de reparanda domuncula lignea vel lutea, si forte ruinam minetur; de palatiis, de arcibus, de foro, de theatro, de honoribus, de dignitatibus, de augendis pecuniis, de

¹ Ps 83, 3.

splendidis conviviis nulla cura eos remordet. Et fortasse rustici et pueruli beatiores sunt civibus locupletibus et magnis principibus: quoniam ea, quæ videntur in hoc mundo sublimia, plus afferunt molestiæ et periculi quam solidæ utilitatis vel dignitatis. Quæ vero bona sunt in domo illa cælesti Patris nostri Dei, et vere maxima sunt et nullam afferunt molestiam nullumve periculum, sed ab omni molestia et periculo liberant, non ad tempus, sed in sempiterna sæcula.

Itaque beatus Paulus, qui nec parvulus nec rusticus erat et bona hujus mundi noverat, quippe homo doctissimus et cum sapientibus versatus, et simul in domo Dei fuerat et civitatem cælestem lustraverat, raptus in paradisum et in tertium cælum, de se ipse dicit: *Non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna*¹. Et rursum: *Nostra autem conversatio in cælis est*²; et nos omnes exhortans dicebat: *Quæ sursum sunt, quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quæ sursum sunt, sapite, non quæ super terram*³.

¹ 2 Cor 4, 18. ² Phlp 3, 20. ³ Col 3, 1 2.

Caput 3

De triclinio domus Dei.

Accedit alia ratio, cur domus Domini dicatur, quæ dicta est civitas et regnum; ea vero ducitur ab illis verbis Domini: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*¹. Siquidem in domibus sunt triclinia ad cibum sumendum, cubicula cum cubilibus ad somnum capiendum, aulæ vel atria ad varias exercendas actiones, quæ extra domos fieri non solent. At ut incipiamus a triclinio, vere est triclinium in domo Domini, ubi Sancti omnes non solum cibus regiis vescuntur, sed, quod est admirandum valde et non credibile, nisi Spiritus Sanctus ipse hoc nos doceret, Rex ipse præcinctus mensis ministrat. Sic enim loquitur Dominus apud Lucam: *Beati sunt servi illi, quos, cum venerit Dominus, invenerit vigilantes: amen, dico vobis, quod præcinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis*². Quale, quæso, est hoc triclinium? quis umquam audivit talia? Dominus stat, famulus recumbit. Dominus præcingitur, ut sine impedimento ministret: famulus discingitur, ut liberius et commodius recumbat. Do-

¹ Io 14, 2. ² Lc 12, 37.

minus transit discurrens et cibos afferens; famulus quiete comedit et cibus regiis fruitur. O si ista cogitaremus et caperemus, quam cito vilescerent omnes terrenæ cupiditates! Præcinxit se linteo aliquando Dominus, ut discipulis pedes lavaret. Petrus exhorruit et ferre non poterat, a Domino servi pedes lavari¹. Sed tunc Petrus merito exhorruit, quia vidit majestatem humiliatam, ut exemplum humilitatis servulis suis daret. Sed in domo illa cælesti præcinctio et ministerium Domini non est humiliatio, sed dignatio; neque humilitatis exemplo indigebunt servi Dei in cælo, ubi nulli erunt superbi, sed omnes in omni genere virtutum confirmati atque perfecti. Igitur præcinctio illa Domini significat, ita libere, ita expedite, ita sine ullo impedimento affuturum Dominum unicuique servorum et fratrum suorum, bonis omnibus cumulando ac recreando, ac si nihil haberet aliud, quod ageret, et solus cum solo esset.

O anima christiana, quid est hoc? Utinam saperes et intellegeres, quali honore et quali delectatione cumulabit Dominus in æternum sanctos servos suos! Hæc enim si ad cor tuum profunde descende-

¹ Io 13, 6.

rent, certe tu quoque, spiritu fervens lumbosque præcinctus, totum te in obsequium tam dulcis Domini lætus impenderes; et si quando in pauperibus fratribus suis tibi occurreret, non solum non eum fastidires aut torve aspiceres, sed caritatis visceribus dilatatis illum reficeres ac foveres, memor verborum illorum: *Amen, dico vobis, quamdiu fecistis uni ex fratribus meis minimis, mihi fecistis*¹. Quod autem faciet servos suos discumbere, significat, eos jam in domum Patris admissos posse tutissime sine ullo periculo aut sollicitudine recumbere et repleti ac frui bonis omnibus, quibus referta est domus Domini. Nullus enim deinceps erit, qui vel per vim vel per insidias possit eos impedire vel prohibere, ne omni bono liberrime perfruantur. Denique quod ipse Dominus transiens ministret, nihil est aliud, nisi præcipuas epulas Sanctorum in ipso Domino esse; ipse enim est panis vitæ, ipse est fons sapientiæ, ipse est manna absconditum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Itaque ipse transit ad omnes, ipse ministrat omnibus epulas ineffabiles, quæ sine fastidio satiant et sine satietate replent.

¹ Mt 25, 40.

Caput 4

De cubiculis domus Dei.

Transeamus nunc a triclinio ad cubiculum vel cubilia. *Exsultabunt*, inquit David, *Sancti in gloria: lætabuntur in cubilibus suis*¹. Hoc cubile nihil est aliud nisi requies omnimoda Sanctorum et somnus ille, de quo canit in alio loco idem David: *Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini*². De qua requie dicit in alio loco: *In pace in idipsum dormiam et requiescam*³. Denique hæc est illa requies, de qua dictum est sancto Joanni: *Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo jam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos*⁴. Magnum est bonum, et proprium Beatorum. Siquidem in hac vita nemo omnino liber est a labore: et qui videntur quiescere, ut nobiles et divites, illi majoribus urgentur angustiis. Non enim sine causa Dominus noster divitias comparavit spinis, in parabola de seminante⁵. Et Job, *Militia, inquit, est vita hominis super terram*⁶, et unus de ejus sociis, *Homo, inquit, nascitur ad laborem, et*

¹ Ps 149, 5. ² Ps 126, 23. ³ Ps 4, 9. ⁴ Apc 14, 13.
⁵ Mt 13, 7 et 22. ⁶ Job 7, 1.

*avis ad volatum*¹. Sed omnium clarissime Ecclesiasticus, *Occupatio magna, inquit, creata est omnibus hominibus, et jugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium. Cogitationes eorum et timores cordis, adinventio exspectationis et dies finitionis, a residente super sedem gloriosam usque ad humiliatum in terra et cinere: ab eo, qui utitur hyacintho et portat coronam, usque ad eum, qui operitur lino crudo*². Hæc Ecclesiasticus, ubi pulcherrime docet, nullum mortalium ullo tempore quietis esse participem. Exponam breviter hanc sententiam, ut omnes intellegant, quanti fieri debeat somnus, id est, requies Beatorum. *Occupatio magna, inquit, creata est omnibus hominibus, et jugum grave super filios Adam.* Occupatio opponitur quieti: sed quia multi occupantur in rebus lætis, in venatione, in lusu, in cantu, in saltatione, addit: *et jugum grave*, ut ostendat, loqui se de occupatione laboriosa et molesta, qua nemo delectatur, et quam omnes refugiant. Atque hanc molestissimam occupationem dicit esse creatam hominibus, id est, adjunctam et destinatam homini

¹ Iob 5, 7. ² Sir 40, 1-4.

ab ipsa creatione tamquam comitem individuum et inseparabilem. Id quod explicat, ne quis forte non intellexeret, dicens, *a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium*. Itaque mitius actum est cum bobus, qui jugum grave ferunt interdiu et noctu quiescunt, quam cum hominibus, qui diebus et noctibus jugum grave ferre coguntur. Deinde breviter attingit partem occupationum molestarum, quæ instar gravissimi jugi colla mortalium premunt. *Cogitationes et timores cordis, adinventio expectationis et dies finitionis*. Prima pars molestæ occupationis est cogitatio rerum futurarum; semper enim sollicitus est de crastino ac dicit intra se: *Quid erit post hæc? amitemusne id modicum boni, quo fruimur?* Ex his nascitur timor cordis continuus, qui non sinit hominem requiescere. Atque hæc cogitatio cum prole sua, quæ est timor, duplex est: altera, quam sibi ipse animus fingit; altera, quæ necessaria est, et quam nemo fugere potest. De priorē dicit *adinventio expectationis*; de posteriore *dies finitionis*. Adinvenit homo, id est, fingit sibi varias expectationes rerum futurarum, quæ non minus cruciant, quam si certo venturæ essent. Sed maxime torquet cogitatio et timor mortis,

quam vocat diem finitionis; quam omnes cum timore tanto expectant, ut Apostolus ad Hebræos eam vocet continuam servitutem: mortis enim expectatio amarescere facit omnes hujus vitæ jucunditates¹. Denique addit Ecclesiasticus, hanc laboriosam occupationem ita esse communem omnibus filiis Adæ, ut pertineat ad omnes homines, a primo usque ad ultimum; ab illo, qui sedet in throno sublimis et gestat coronam et utitur hyacintho, usque ad eum, qui humi jacet et utitur lino crudo. Atque in his omnibus sunt homines post Adæ peccatum bestiis omnibus infeliciores; bestię siquidem sine timore vivunt neque de crastino sollicitę sunt et neque recordantur præteriti laboris neque anguntur expectatione futurorum. Et ideo sapiens Ecclesiasticus dixit, hoc jugum esse super filios Adam, tum ut excluderet bestias, quę liberę sunt ab hoc jugo; tum ut indicaret, causam hujus miserię fuisse peccatum primum hominis primi.

Illud autem est omnium miserrimum iis, qui ad cælestem domum non aspirant, quod in hac vita jugum grave ferunt, sed gravius multo apud inferos invenient. Siquidem in hac vita nemo liber est a

¹ Hbr 2, 15.

labore, sed cum aliqua consolatione conjuncto; post hanc vitam apud inferos labor et dolor est sine consolatione et requie: in sola beata domo Dei requies est sine ullo labore et consolatio sine ullo dolore. Recte igitur canit Propheta, *Exultabunt Sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis*¹, quoniam non requiescent ut dormientes, qui non sentiunt quietem suam; sed cum exultatione magna requiescent, scientes et cognoscentes cum æterna gratiarum actione bonum felicissimæ quietis, ab omni labore, dolore, timore, molestia, perturbatione liberrimæ. Profecto si nihil esset aliud in domo Domini nisi ista sempiterna requies, nonne digna esset, quæ omnibus hujus vitæ laboribus emeretur? Et si apud inferos tormentum non esset aliud nisi sempiterna et irrequieta vigilia, nonne digna esset, quæ omnibus hujus vitæ diurnis nocturnisque orationibus et fletibus redimeretur? Certe enim, quam dulce Sanctis erit, in exitu de hoc sæculo videre finem laboris et doloris, tam erit amarum iniquis in exitu simili cernere, nullam deinceps sperandam esse requiem laborum atque dolorum. Ultimum terribilium dicitur esse mors: et tamen quia mors

¹ Ps 149, 5.

requiem aliquam habere videtur, ideo miserrimi illi, qui ad inferos descendant, *quærent mortem, et non invenient eam; et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis*¹. Itaque carentia omnis quietis gravius judicabitur malum, quam sit ultimum terribilium. Et tamen tanta est in hoc sæculo mortalium cæcitas, ut pro nihilo ducant, requiem sempiternam amittere, et ad locum illum descendere, ubi supplicia requiem nullam admittent.

Caput 5

De aula domus Dei.

Restant loca in domo negotiis variis deputata. Sed in domo illa beata unum erit negotium commune omnibus, Regis superni laudatio. Hic enim quidam negotiantur, ut lucrentur pecunias; alii, ut dignitates acquirant; alii dant operam studiis doctrinarum, ut discant, doceant; alii mechanicis artibus, ut parent, quæ sunt ad vitam necessaria. Sed in illa regione viventium et immortalium nulla erit inopia, nulla ignorantia, nulla necessitas, ambitio nulla, omnes erunt statu præsentis contenti, neque aliquid optabunt aut requirent amplius; proinde toti erunt

¹ Apc 9, 6.⁹

in summo bono fruendo, diligendo et laudando intenti.

Sed videor mihi audire, qui dicant, officium laudandi Deum in Psalmis et hymnis ac præcipue in Horis canonicis recitandis, non carere labore et fatigatione; nec deesse, qui grave onus impositum sibi esse querantur, quod tot horas cantando in Ecclesiis et Deum laudando consumere jubeantur. Quibus respondemus, laudationem Dei in hoc tempore meritum esse, in vita æterna præmium; atque hinc fieri, ut hic quidem sit laboriosa multis et molesta, quæ ibi erit omnibus jucunda et decora laudatio. Nunc multa legimus vel canimus, quæ non intellegimus; præterea in abigendis vanis cogitationibus, quasi muscis importunissimis, non mediocriter laboramus; denique corpus, quod corrumpitur, non potest diutius mentis functionibus sine fatigatione servire. At in beata illa patria corpus erit immortale et impassibile, aberunt muscæ inanum cogitationum, intellegemus omnia perfectissime, quæ canemus; et, quod est potissimum, nihil erit aliud divina laudatio quam felicitatis exercitatio: proinde si non erit molesta sempiterna felicitas, neque molesta esse poterit æterna laudatio. Esse autem in cælo Dei laudationem beatitudinis exercitationem, docet Pro-

pheta, qui ait: *Beati, qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te*¹. Sicut enim ad beatitudinem pertinet, semper videre et amare summum bonum: sic ad exercitium beatitudinis pertinet, semper admirari et laudare pulchritudinem summi boni. Et quemadmodum nemo fatigabitur Deum amando, sic etiam nemo fatigabitur Deum laudando. Adde, quod non solum non fatigabimur videndo et laudando opera Dei, quæ omnia semper in conspectu aderunt et pulchritudinem suam eximiam semper ostendent: nec laudare poterimus opera Dei, pulchra valde, quia simul laudemus Auctorem operum illorum, quæ semper clamabunt, *Ipse fecit nos, et non ipsi nos*². Denique sicut numquam oblivisci poterimus beneficiorum, quibus nos Deus obruit et quasi nodis amoris insolubilibus adstrinxit: sic etiam non poterimus non semper animis gratissimis jubilaré in laudibus optimi benefactoris.

Concludamus igitur cum sancto Augustino atque dicamus: *Quid aliud ageretur, ubi neque ulla desidia cessabitur neque ulla indigentia laborabitur? Ipse Deus finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio*

¹ Ps 83, 5. ² Ps 99, 3.

amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus profecto erit omnibus, sicut ipsa vita æterna, communis. Ibi ergo vacabimus et videbimus, videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus. Ecce, quod erit in fine sine fine. Nam quis alius noster est finis, nisi pervenire ad regnum, cuius nullus est finis¹?

Caput 6

De prima parte portæ domus Dei, quæ est fides.

His explicatis, unum illud reliquum esse videtur, ut videamus, quæ sit porta, per quam in illam domum felicissimam ingredi valeamus. Sed ipse Dominus in Evangelio non solum portam ostendit, sed etiam angustam valde esse prædixit ac, ut intrare contendamus, admonuit. Si quidem interrogatus, *Domine, si pauci sunt, qui salvantur?* respondit: *Contendite intrare per angustam portam; quia multi, dico vobis, quærent intrare, et non poterunt. Cum autem intraverit paterfamilias et clauserit ostium, incipietis foris stare et pulsare ostium dicentes: Domine, aperi nobis.*

¹ Lib. 22 De civitate Dei, cap. 30.

*Et respondens dicet vobis: Nescio vos, unde sitis; discedite a me, omnes operarii iniquitatis. Ibi erit fletus et stridor dentium*¹. Hæc Dominus: qui satis aperte docet, portam domus Dei, quæ est in cælis, angustissimam esse, quamvis ipsa domus sit amplissima, et propter angustiam ejus multos non intraturos, qui alioqui libenter intrarent: et ideo non intraturos, quia cupiunt quidem intrare, sed non contendunt nec pressuram ullam pati volent.

Explicemus, unde sit angusta porta domus amplissimæ. Quatuor partes habet porta, limen, superliminare et latera duo, id est, quatuor lapides, unum infra, alterum supra et duo ad latera, quæ in hac nostra porta quatuor sunt virtutes omnino necessariæ, ut quis cælestem domum ingredi valeat, fides, spes, caritas, humilitas. Fides et spes lapides sunt laterales, caritas est superliminare, humilitas limen, quod pedibus teritur. Sed omnes isti lapides, id est omnes istæ virtutes tam exiguam habent in se longitudinem et latitudinem, ut et in se angustæ sint et portam angustissimam faciant.

Incipiamus a fide. Fides christiana et vera ejusmodi patitur angustias, ut, nisi

¹ Lc 13, 23-25; 27 et 28.

mens humana vim sibi faciat et quasi in captivitatem se redigi patiatur et ligari et trudi, nemo per eam ingredi valeat. Atque hoc est, quod Apostolus scribit in posteriore Epistola ad Corinthios: *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*¹. Proponit enim fides christiana multa credenda, quæ ita superant omnem rationem, ut difficillimum sit illis assentiri; et tamen sic certo, sic firmiter credi jubet, ut homo paratus esse debeat millies vitam sanguinemque profundere, quam unam partem fidei abnegare. Magnæ sunt istæ angustiae; nec mirum, si pauci illas superent. Atque hæc ratio est, cur tam multi ad Mahometanos vel hæreticos deficiant, quoniam illi angustias fidei sustulerunt et portas latissimas aperuerunt; per quas tamen non itur ad vitam, sed ad perditionem, juxta verbum Domini apud Matthæum: *Lata porta et spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, et multi sunt, qui intrant per eam*². Siquidem omnis homo naturaliter scire desiderat, ut Philosophus³ scripsit ad initium Metaphysicæ: ideo non facile assentitur, nisi demonstratio vel certe probabilis ratio afferatur. Expertus est hoc Apostolus Pau-

¹ 2 Cor 10, 5. ² Mt 7, 13. ³ Aristoteles.

lus: qui, quamvis ex infusa et acquisita doctrina et ex dono linguarum mirabiliter loqueretur, tamen, cum prædicaret resurrectionem mortuorum, non deerant, qui illum irriderent, et alii, qui dicerent: *Quid vult seminiverbius hic dicere*¹? Et cum Christum crucifixum annuntiaret, gentilibus stultus esse videbatur et Judæi scandalum patiebantur, ut ipse testatur in priori ad Corinthios². Hinc etiam veteres hæretici, ut portam angustam dilatarent, varios errores invenerunt. Alii enim mysterium Trinitatis sustulerunt, ut Sabelliani et Ariani; alii mysterium incarnationis, ut Nestoriani et Eutychiani; alii resurrectionem mortuorum, ut Origenistæ et alii. Sed istæ omnes portæ et aliæ pæne ducentæ, quia humanos architectos habebant et solido fundamento carebant, brevi tempore corruerunt, ut jam vix nomina teneamus; et ne nomina quidem sciremus, nisi in libris catholicorum, qui eas oppugnarunt, Irenæi, Philastrii, Epiphanii, Augustini, Theodoretii et similium ea legeremus. Jam vero Mahometani, qui nunc tam longe lateque sectam suam dilataverunt, omnia fere, quæ difficiliora sunt in fide christiana, sustulerunt, ut personarum divinarum Tri-

¹ Act 17, 18. ² 1 Cor 1, 18 23.

nitatem, ut incarnationem Verbi divini, ut mortem et resurrectionem Filii Dei, ut sacramenta pænitentiae et eucharistiae; quibus sublatis, omnes angustiae sublatae sunt, et porta dilatata multitudinem innumerabilem admittit.

Hæretici vero temporis nostri per aliam viam ingressi sunt, et eas angustias potissimum sustulerunt, quæ non tam ad intellegentiam quam ad actionem pertinebant. Fides christiana docet, vitanda esse omnia peccata, ut etiam de verbo otioso reddenda sit ratio; et si quis in peccatum lethale labatur, confitenda esse peccata sacerdoti, et per contritionem seriam et satisfactionem esse diluenda; opera bona, quantumvis laboriosa et difficilia, esse facienda, si a præpositis præscribantur; regnum cælorum esse bonis operibus promerendum, ut coronam justitiæ et mercedem laboris; ecclesiasticis sacratisque hominibus cælibatum esse colendum; vota monachorum et sanctimonialium esse servanda. Hæc et his similia, quæ angustias facere videbantur, hæretici hujus temporis ita sustulerunt, ut portam latissimam aperuerint. Prædicaverunt enim, solam fidem esse necessariam ad salutem, ita ut homo christianus non possit perire, quantumvis peccatis omnibus sit coopertus, nisi nolit

credere. Item non esse opus confiteri peccata sacerdoti; satis esse, si quis confiteatur Deo; contritionem non requiri, satis esse terrores quosdam mentis: pænitiæ et satisfactionis opera non esse necessaria; liberum esse sacerdotibus cælibatum cum conjugio commutare; nec minus licere monachis et sanctimonialibus omnia vota contemnere; non posse præpositos ad aliqua pia opera subditos populos obligare. His et similibus doctrinis, sublatis angustiis fidei, portam salutis latissimam sibi facere visi sunt; sed revera portam, quæ ducit ad inferos, aperuerunt et per eam turbam ingentem levium hominum ad perditionem secum duxerunt.

Nec vero catholici omnes angustias fidei superant; nam tametsi omnia, quæ fides docet, credunt, tamen, dum aliter vivunt quam fides jubet, de illis probantur esse, de quibus Apostolus loquitur cum ait: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*¹; ac per hoc ipsi quoque angustias fidei refugiunt et portam latam ingrediuntur, quæ ducit ad perditionem. Itaque si de fide agatur, ad quæstionem Domino propositam, *Si pauci sunt, qui salvantur*²? respondendum erit,

¹ Tit 1, 16. ² Lc 13, 23.

paucos esse, et ideo contendendum intrare per angustam portam.

Caput 7

De spe, quæ est altera pars portæ
domus Dei.

Jam vero spes quoque suas habet angustias, sive præmii magnitudinem sive parvitatem nostram consideres. Si quis enim juberet rusticum indoctum et qui nullam habet experientiam rerum humanarum, sperare, brevi se habiturum sapientiam Salomonis, vel certe Platonis et Aristotelis, et simul imperium Alexandri Magni vel Augusti: quando, quæso, persuaderi posset ejusmodi homini, ut tantillus tanta speraret? At id multo facilius est, quam ut homo mortalis speret sapientiam et potentiam Angelorum, qui in cælo sunt et puræ intellegentiæ sunt. Nam ille rusticus et Alexander atque Aristoteles ejusdem naturæ erant, omnes homines mortales erant; et sapientia Aristotelis sapientiam humanam non transcendebat, et imperium Alexandri ne tertiam quidem terræ partem occupavit. At spes fidelium sperare eos jubet æqualitatem Angelorum, dicente Domino: *Qui digni habentur sæculo illo et resurrec-*

*tionem ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores; neque enim ultra mori potuerunt: æquales enim Angelis sunt et filii sunt Dei*¹. Et si quis hominem, qui humi repit, sperare juberet, brevi futurum, ut volet per aërem, aut in aquis longo tempore subsistat, et currat atque discurrat; quando adduci posset, ut ista speraret? et tamen aves etiam magnæ, ut grues, ut ciconiæ, ut aquilæ, celerime volant per aërem; et naves gravissimæ et onustæ subsistunt in aquis vel currunt et discurrunt per aquas, prout voluerint nautæ. At spes christianorum sine ulla ambiguitate jubet, ut homo christianus etiam cum corpore speret se super cælos ascensurum, et a cælo ad terram sine ullo periculo ruendi descensurum, et in cursu ab ortu ad occasum cum sole ipso certaturum, eumque sine dubitatione victurum. Denique si quis pauperculus, parentibus orbatus, sperare juberetur, a rege magno sibi non cognito se in filium adoptandum, certe multum laboraret, ut id posse fieri aliquando speraret: et tamen uterque homo est, et terræ filius ac morti obnoxius. At spes christiana docet, hominem quemcumque, modo baptizetur in Christo et Christi

¹ Lc 20, 35 36.

mandata custodiat, spiritum adoptionis a Deo habiturum, et vere in filium coop-tandum, et fore heredem universorum, quæ ipse Deus possidet¹, coheredem autem Christi; qui Filius est naturalis et proprius, et quem Pater constituit heredem universorum².

Hæc spes tam magna et tam excelsa, si a christianis, ut par est, coleretur et teneretur, certe faceret illos impavidos ut leones, ut nullis neque periculis neque terroribus cederent, et cum Propheta dicerent: *Dominus mihi adjutor, non timebo, quid faciat mihi homo*³; et: *Si consistent adversum me castra, non timebit cor meum*⁴; et cum Apostolo: *Omnia possum in eo, qui me confortat*⁵; et: *Si Deus pro nobis, quis contra nos*⁶? Sed valde pauci sunt, qui res tam arduas sperent, ut oportet, cum plurimi inveniuntur, qui res etiam temporales et parvas a Deo non sperant, et magis confidunt in astutia sua, in furtis, in mendaciis, quam in adjutorio Altissimi. Dominus ipse apud Matthæum⁷ et apud Lucam⁸ pulcherrimis similitudinibus admonuit fideles, ne nimis solliciti essent de quærendo cibo et vestibus: quia Pater cælestis, qui nu-

¹ Rom 8, 15. ² Hbr 1, 2. ³ Ps 117, 6. ⁴ Ps 26, 3.
⁵ Phlp 4, 13. ⁶ Rom 8, 31. ⁷ Mt 6, 19 ss. ⁸ Lc 12, 22 ss.

trit aviculas, quæ non serunt neque metunt; et vestit lilia agri, quæ non laborant neque nent; multo magis prospiciet filiis suis, quibus servat regnum æternum: et tamen tam modica et pæne nulla invenitur in plerisque christianis confidentia in Deum, ut sæpe in angustiis suis vel ad humanas fraudes vel ad diabolicas artes potius confugiant quam ad Deum. Ergo si illa non sperant a Deo, quæ Deus tribuit volucris cæli et liliis agri, quæque se daturum esse promittit, si spem suam ponant in eo: magnum est argumentum, in ejusmodi animis locum non habere spem illam, quæ propria est filiorum Dei, qui regni sempiterni consortium sperant a Deo. Et quoniam sine spe certa et viva, quæ pars est portæ domus cælestis, nemo ingreditur ad salutem, ideo non multi sunt, qui salvantur.

Sed sunt etiam aliæ majores angustię in virtute spei; jubet enim christiana spes contemni præsentia, quæ videntur, et sperari futura, quæ non videntur; jubet dispergere et dare pauperibus, ut ea multiplicata restituantur in cælis, ubi nemo fuit, qui viderit, et nemo est, qui cogitare vel suspicari possit, quæ sint illa bona, quæ nobis reddentur in cælo, si nostra seminemus in terra. Et quidem rusticus facile persuadetur, ut triticum

seminando spargat in terram, quia usus multorum annorum docuit, quod seminatur cum labore, cum exsultatione meti: sed quæ disperguntur in pauperes, colligi multiplicata in cælis, nulla experientia docuit. Ideo difficile videtur hominibus, dimittere præsentia, quæ videntur, et sperare futura, quæ non videntur.

Denique magnum est argumentum, angustissimam esse portam, confidentiam firmam in Deum, quod tanta ubique inveniatur turba miserorum, lugentium, clamantium, blasphemantium, desperantium. Deus enim in se confidentibus aut tollit miseras, aut donat patientiam cum tam ingenti consolatione conjunctam, ut dicant cum Apostolo: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*¹. Turba igitur illa lugentium et flentium in miseriis argumento est, ut scribit sanctus Basilius in Psalmum quadragesimum quintum, multos esse, qui in ore habeant: *Deus, refugium nostrum et virtus*: paucissimos, qui in corde quique vere et ex animo sperent in Deo.

¹ 2 Cor 7, 4.

Caput 8

De caritate, quæ est tertia pars
portæ.

Veniamus ad caritatem, quæ est superliminare portæ cælestis. Caritas, regina virtutum, quæ ab una parte videtur, cum se extendat ad Deum, ad Angelos, ad omnes homines, etiam ignotos et inimicos, eo redditur angustior, cum per eam transeundum est, ob incredibilem difficultatem, quam secum affert, cum non verbo et lingua, sed opere et veritate præcepta illius adimplenda sunt. Quid enim, quæso, regina ista jubet? Primum, ut diligatur Deus ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus¹. In magnas angustias redigitur homo, cum ad ista implenda se accingit. Quid est enim diligere Deum ex toto corde, ex omnibus viribus, nisi diligere amore vero et summo? illud *ex corde et ex anima* significat amorem esse debere verum, non simulatum, non verbo et lingua, ut loquitur sanctus Joannes, sed opere et veritate². Illud *ex toto corde et ex omnibus viribus*, sive *ex omni virtute*, ut habet alius Evangelista³, significat amorem in Deum esse debere maximum. Vis

¹ Mt 22, 37; Mc 12, 30. ² 1 Io 3, 18. ³ Mc 12, 30.

igitur præcepti est, ut diligatur Deus amore vero et summo, ut nihil ei præponatur, nihil adæquetur, omnia postponentur, sic ut paratus sit homo christianus cum Patriarcha Abraham, si opus sit ad gloriam Dei, vitæ proprii et unigeniti et amantissimi filii sui non parcere. Neque id solum, sed etiam, ut Dominus mandat in Evangelio¹, odisse patrem et matrem, uxorem et filios, fratres et sorores, adhuc autem et animam suam, et renuntiare omnibus, quæ possidet, id est, paratum esse ea promptitudine privari omnibus consanguineis et vita propria et facultatibus ac dignitatibus omnibus, qua illis privaretur, si ea vere et ex animo odisset. Magnæ angustiae sunt istæ, et ad eas penetrandas quis idoneus? Quanto facilius invenientur homines, et ii non pauci, qui parati sint Deo renuntiare et omnibus ejus promissis quam divitiis et honoribus temporalibus, ne dicam vitæ propriæ vel filiorum? Testis est sanctus Cyprianus in tractatu De lapsis, in ipsa primitiva Ecclesia, quando ardor caritatis erat multo major quam nunc sit, pro paucis Martyribus plurimos fuisse desertores, qui patrimonia sua, nedum vitas, caritati Dei anteponebant:

¹ Lc 14, 26.

quod ipsum testatur etiam Eusebius in Historia Ecclesiastica¹.

Quid jam dicemus de caritate erga proximum? Quid mandat caritas, ut erga proximos faciamus? Nimirum ut diligamus eos sicut nos ipsos; et quod nobis fieri volumus, nos quoque erga alios faciamus. Quis vero est, qui, si multum egeat, non cupiat sibi dari a divitibus, saltem quod illis superest? Nec accipiet excusationem, si dives respondeat, ære alieno se premi, quod emerit villam magni pretii, aut sumptuosum palatium ædificaverit, aut certo peristromatibus pretiosis exornaverit; illa enim fortasse supervacanea sunt, et non patitur caritas, ut proximus pauper rebus necessariis careat, et proximus dives supervacaneis rebus abundet. De qua re consulat, quæso, lector sanctum Basilium in Oratione ad divites, et sanctum Bernardum in declamatione super illa verba: *Ecce, nos reliquimus omnia*. Videbit enim et horrebit periculum eorum, qui non cogitant, se de propriis opibus rationem Domino reddituros, et qui secundum suam cupiditatem, non secundum Domini voluntatem et erga proximos caritatem illis utuntur. Nam si de verbo otioso rationem

¹ Histor. Ecclesiast lib. 8 cap. 2.

reddemus, cur non magis de pecuniis male consumptis?

Sed Apostolum Joannem audiamus, atque ab eo discamus, quousque se extendat debitum caritatis: *In hoc, inquit, cognovimus caritatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit; et nos debemus pro fratribus animas ponere*¹. Deus Christus pro servis suis animam posuit: quid ergo magnum erit, si nos pro fratribus animam, id est, vitam ponamus? Itaque non dicit Apostolus, possumus, sed *debemus pro fratribus animas ponere*: neque dixit, arbitror, censeo, consilium do; sed absolute pronuntiavit, *debemus pro fratribus animas ponere*, et si animas, cur non magis facultates? Proinde sanctus Gregorius recte concludit: *Cum incomparabiliter longe sit melior anima, qua vivimus, terrena substantia, quam exterius possidemus: qui non dat substantiam suam, quando daturus est animam suam*²? Quod idem de aliis rebus dicere possumus; qui enim debet pro fratribus animam ponere, cur non multo magis debet fratribus injuriam sive offensionem condonare? et qui debet pro fratribus animam ponere, cur non debet diligenter cavere, ne fratrem verbo

¹ 1 Io 3, 16. ² Hom. 14 in Evang.

aut facto lædat? Quia vero præceptum caritatis Dei et proximi ejusmodi angustias habet, ut a paucis superentur, ideo quærenti a Domino: *Si pauci sunt, qui salvantur?* jure potuit Dominus respondere, paucos esse, et propterea totis viribus contendendum esse, ut cum illis paucis salutaris portæ angustias superemus.

Caput 9

De humilitate, quæ est quarta pars portæ.

Restat humilitas, quæ suas etiam nec parvas habet angustias. Quid præcipit Magister ille, qui de se verissime dixit: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*¹? *Vade, recumbe in novissimo loco*². Et quod dixit, fecit. Veniens enim in hunc mundum, recubuit nascens in præsepi, et moriens in cruce. Locum certe humiliorem invenire non potuit, neque nascens neque moriens. Et dum vixit, pauperior fuit non solum hominibus, sed etiam animantibus brutis; nam vulpes foveam habent et volucres cæli nidos; ipse autem non habuit, ubi caput suum reclinaret³. Sed quid sibi vult, *Recumbe in novissimo loco?* Illud

¹ Mt 11, 29. ² Lc 14, 10. ³ Mt 8, 20; Lc 9, 58.

significat: Quicumque tu sis, et quantuscumque sis, existima te semper ultimo loco dignum esse. Cujus rei rationem reddit Apostolus in Epistola ad Galatas, cum ait: *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit*¹. Et non dixit: Qui se existimat magnum esse aut majorem aliis, sive sapientia, sive potentia, sive virtutibus; neque dixit: Si quis existimat se non magnum esse, neque ceteris majorem, sed tamen aliis parem; sed dixit: *Si quis existimat se aliquid esse*, et denique non dixit: Cum pauper vel indoctus vel inglorius sit, sed, *cum nihil sit*. Itaque non potuit Apostolus magis descendere, ut locum novissimum designaret et verba Domini digno commentario explicaret. At, inquiunt, oportet esse homines in altis gradibus, prælatos, principes, reges, imperatores, pontifices. Ita est, oportet; sed unusquisque sedere debet in novissimo loco, et expectare, ut Dominus dicat: *Ascende superius*², cujus rei exemplum insigne habemus in sancto Augustino, quod ejus verbis proponere libet. Sic enim loquitur in Sermone De communi vita Clericorum: *Ab eis, qui diligunt sæculum, segregavi me; sed eis, qui præsunt populis, non*

¹ 2 Gal 6, 3. ² Lc 14, 10.

me coæquavi; nec in convivio Domini superiorem locum elegi, sed inferiorem et abjectum. Et placuit illi dicere mihi: Ascende sursum. Usque adeo autem timebam episcopatum, ut, quoniam esse cœperat alicujus nominis inter homines fama mea, in quo loco sciebam non esse episcopum, non illo accederem. Cavebam hoc, et agebam, quantum poteram, ut in loco humili salvarer, non in alto periclitarer. Sed, ut dixi, Domino servus contradicere non debet. Utinam hoc exemplum omnes imitarentur! haberemus enim multos prælatos bonos, multos bonos principes, multos optimos magistratus. Sed quia multi se ingerunt neque vocationem Domini exspectare dignantur, Deus aliquando irascitur, et ad exemplum aliorum cogit non paucos in novissimo loco sedere, ut omnes intellegant, honores et divitias, ut cetera temporalia et spiritualia bona, a manu sua pendere. Hinc enim sæpe videmus homines ditissimos brevi redigi ad extremam pauperiem et magnos principes de sedibus suis dejici.

Sed neque satis est exspectare Dei vocationem; sed oportet etiam in ipsa prælatura vel principatu non superbe sapere: sed juxta Sapientis consilium, quanto quis major est, tanto se in om-

nibus humiliari¹; non corpore sed corde, ut sanctus Gregorius in Pastoralis suo docet², et apertius sanctus Augustinus in Epistola, quæ est Regula Sanctimonialium: *Honore, inquit, coram hominibus prælata sit vobis, coram Deo substrata sit pedibus vestris*³. Debet enim unusquisque ceteros omnes meliores, ac per hoc majores se credere. Ille enim proprie et simpliciter major est, qui major est apud Deum. Apud Deum autem major est, qui melior est; et ille melior est, qui virtutibus præstat; quidquid sit de præfecturis, de divitiis, de titulis, de coronis, de infulis: virtutes enim bonum hominem faciunt, non præfecturæ, divitiæ, tituli et alia id genus; et si virtutes bonum hominem faciunt meliorem et maximæ optimum: et qui virtutes in excellentiori gradu possident, illi ceteris præstant. Et quod una ex magnis virtutibus sit humilitas, ex eo cognoscitur, quod ipse Dominus humilitati tribuit exaltationem, in illa sententia ab eo sæpius repetita: *Omnis, qui se humiliat, exaltabitur*⁴; quam sententiam secuta est Virgo beata in Cantico: *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles*⁵; et beatus Petrus: *Humi-*

¹ Sir 3, 20. ² Past. lib. 2, cap. 6. ³ S. August. Epist. 109. ⁴ Lc 14, 11; 18, 14; Mt 23, 12. ⁵ Lc 1, 52.

*liamini sub potenti manu Dei; ut vos exaltet in tempore visitationis*¹. Et sanctus Jacobus: *Humiliamini in conspectu Domini, et exaltabit vos*². Denique beatus Paulus de Christo ipso dicit: *Humiliavit semetipsum: propter quod et Deus exaltavit illum*³.

Quoniam igitur virtutes vere, ac præcipue caritas et humilitas, bonos homines faciunt coram Deo, ut etiam meliores et maximos; et quia nemo certe novit, qualis sit coram Deo, et quales sint vel paulo post futuri sint alii, ideo periculosum est, alicui se præponere, et utilissimum, omnibus se postponere: ideo Dominus absolute pronuntiat: *Recumbe in novissimo loco*⁴. Quotusquisque autem est, qui hoc præceptum Dominicum servet? De qua re magis contenditur inter homines quam de præcedentia? Quanti labores suscipiendi sunt ab iis, qui litigantes de punctis honoris ad concordiam redigere student? Quam multos sæpe audimus sententiam illam ex Scripturis usurpantes: *Gloriam meam alteri non dabo*⁵? et tamen ea sententia ipsius Altissimi est apud Isaiam, cui soli juste convenit. Deus enim solus humilis esse

¹ 1 Ptr 5, 6. ² Iac 4, 10. ³ Phlp 2, 8. ⁴ Lc 14, 10.

⁵ Is 42, 8; 48, 11.

non debet; quoniam humilitas est virtus, quæ refrenat cupiditatem hominis, ne velit ascendere super se; Deus autem, cum sit altissimus, nihil habet supra se. Itaque intoleranda superbia est, quod vermiculus terræ dicere audeat: *Gloriam meam alteri non dabo*, et tamen idem vermiculi, quos superbia ita inflat, ut dicant cum Deo *Gloriam meam alteri non dabo*, ita se abjiciunt, ut servos honoris, id est inanis existimationis se esse fateantur; et sic fideliter domino suo, honori humano, serviant, ut malint in singulari certamine crudeliter necari atque ad inferna descendere, et sic vitam æternam et temporalem simul amittere, quam idolo suo honori detrimentum aliquod afferatur. O vanitas vanitatum! o quam graviter excæcavit oculos mentis iste fumus honoris! et tamen christiani sumus et scimus Christum ab inimicis audivisse: *Ecce homo vorax et potator vini*¹. Item: *Samaritanus es tu, et dæmonium habes*². Item: *In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia*³; et tamen nemo audivit ab ore ejus verbum *Mentiris*, aut aliquid ejusmodi: sed quia mitis erat et humilis corde, *cum malediceretur, non comminabatur*⁴; ut scribit Apostolus Petrus.

¹ Mt 11, 19. ² Io 8, 48. ³ Lc 11, 18; Mt 12, 24.
⁴ 1 Ptr 2, 23.

Ex his perspicuum est, portam vitæ æternæ non minus ob humilitatem quam ob theologicas virtutes, fidem et spem et caritatem esse angustam, et a paucis penetrabilem; ac per hoc interroganti: *Si pauci sunt, qui salvantur?* rectissime responderi posse, paucos esse; quia pauci, ut par est, totis viribus contendunt per angustias portæ illius intrare.

Caput 10

Iterum de fide, quæ est prima pars portæ.

Ceterum, ne videamur terrore nimio ab ingressu portæ illius homines avocare, cum nobis contra propositum sit in toto hoc libro, mentes fidelium ad patriam nostram dulcissimam et felicissimam desiderandum accendere, ostendam paucis, portam illam, quæ ab una parte ob illarum virtutum eminentiam et perfectionem angustissima est, candem ob Dei ipsius omnipotentiam et veritatem et misericordiam dici posse latissimam et aditu facillimam, si quis vere per illam ingredi cupiat.

Ac ut a fide incipiamus, vere fides res difficillimas et supra sensum et rationem longe positas et supra ipsorum Angelorum naturalem capacitatem sub-

limiter exaltatas credendas docet; sed cum admonemur ab ipsa fidei doctrina, res illas credendas esse Deo, qui mentiri non potest, non Angelis, non hominibus, jam angustiae dilatari incipiunt. Si fides diceret: Crede Deum esse trinum simul et unum, crede Filium Dei factum esse filium Virginis, crede Christum a mortuis resurrexisse post tres dies virtute propria immortalem, et hæc omnia firmissime crede, quia Petrus et Paulus et Joannes, Isaias et Jeremias et Ezechiel hæc dixerunt: hæsitarem utique, neque auderem res tam difficiles et supra rationem positas hominibus mei similibus credere. Scriptum est enim: *Omnis homo mendax*¹, et ideo tot juramenta et tot fidejussores requirimus, ut hominibus fidem habeamus. Sed cum fides dicit: Hæc omnia Deus revelavit, neque Petrus et Paulus et Joannes neque ceteri Apostoli et Prophetæ ex mente sua hæc docuerunt, sed ab ipso Deo edocti, et verbum Dei, non verba sua prædicaverunt: continuo cor dilatatur atque ad credendum præparatur. Quod autem Deus sit, qui per Apostolos et Prophetas locutus est, idem Deus, tot signis et prodigiis manifestavit, ut stultum sit, nedum temerarium,

¹ Ps 115, 11; Rom 3, 4.

non velle credere. Sic enim loquitur Apostolus ad Hebræos: *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis et portentis et variis virtutibus et Spiritus Sancti distributionibus*¹. Quæ autem Deus loquitur, quis neget esse vera, cum Deus omnino mentiri non possit; et si mentiri posset, Deus non esset?

At quæ nobis proponuntur credenda, superant rationem. Ita est; sed non superant potentiam et sapientiam Dei. Ideo dicit beatus Joannes², Deum esse majorem corde nostro, quia potest facere, quæ non possumus intellegere; et essentia atque existentia ejus perfectior est, quam mens nostra capere possit. Si facile credit homo rudis philosophis atque astrologis multa de magnitudine solis et stellarum, quæ videntur incredibilia; cur non facile credat homo ipsi Deo, quidquid tandem ille revelare voluerit, cum infinito intervallo distet sapientia et potentia ejus ab igniculo rationis, quo præditi sunt homines? Ista igitur qui considerant, non patiuntur angustias in credendis iis, quæ nobis Ecclesia credenda proponit.

¹ Hbr 2, 3 4. ² 1 Io 3, 20.

Caput 11

Iterum de spe, quæ est secunda pars
portæ.

Hoc idem de virtute spei dicere possumus, nam si quæ speramus in vita futura, ab hominibus speranda esse diceremus, ut vani et impostores rejiciendi essemus: siquidem homines et mentiri possunt, et tam eximia præmia nullo modo dare possunt. At non ab homine speranda esse dicimus, sed a Deo, qui nec mentiri potest, cum sit veritas; nec fallere, cum sit bonitas; nec aliquid impossibile apud eum, cum sit omnipotens. Itaque merito irrideri se crederet rusticus, si quis illi sapientiam Salomonis aut potentiam Augusti polliceretur: quia, qui illi promitteret, homo esset mendax et imbecillus. Sed christianus, cui Deus promisit vitam æternam, regnum cælorum, paradysum omnimodæ voluptatis, cur sperare non debet? Fortasse desunt nobis pignora optimæ voluntatis Dei? nonne in figuram rerum præsentium eduxit Deus populum suum per Mare Rubrum sicco vestigio? pluit illis manna de cælo? eduxit aquam de petra? introduxit eos denique per Josue in Terram promissionis? numquid inanis et vacua debet esse tam insignis figura? Deinde si *sic Deus di-*

*lexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*¹, nonne *cum illo omnia nobis donavit*²? Quid magnum speramus a Deo nobis donandum, quod non superetur a dono, quod nec sperantibus nec petentibus jam dedit? Si dedit peccatoribus et inimicis mortem Filii sui, non donabit justificatis et amicis vitam Filii sui? Neque his contentus, adjecit Spiritum Sanctum, tamquam pignus hereditatis³, qui clamat in cordibus nostris: *Abba (pater), et testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi*⁴.

Quare si magnitudo rerum promissarum spem nostram superare videri possit, non potest tamen superare magnitudinem promittentis: quæ magnitudo, cum infinita sit, facile potest spem nostram erigere, ut ad illa promissa sine titubatione pertingat. Quam promissionem, ut Apostolus probat in Epistola ad Hebræos, Deus⁵ juramento confirmavit, ut per duas res immobiles, videlicet promissionem ejus, qui mentiri non potest, et adjunctum jusjurandum, habeamus spem, tamquam anchoram tutam et firmam in-

¹ Io 3, 16. ² Rom 8, 32. ³ Eph 1, 14. ⁴ Rom 8, 15-17.
⁵ 3 Hbr 6, 17 18.

cedentem usque ad interiora velaminis, ubi pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech Pontifex factus in æternum.

Caput 12

Iterum de caritate, quæ est tertia pars portæ.

Quid jam de caritate dicemus? Ea certe sicut ob difficultatem implendi præcepta ejus angustissima, sic ob excellentiam divinæ bonitatis, quam respicit, latissima dici potest. Cur enim difficile videri debet, toto corde et tota anima et omnibus viribus Deum diligere, cum sit ipse pulcherrimus et optimus et infinito amore dignissimus? Non est difficile hic in terris amare pulchra et bona; sed difficile est non amare, aut certe nimium non amare. Videtur igitur Deus quodammodo nobis injuriam facere, cum tam severe jubet, ut eum diligamus, quasi sponte nostra eum diligere non debeamus. At bona et pulchra, quæ sunt in terris, ideo ardentè amantur, quia clare videntur; *Deum autem nemo vidit umquam*¹. Ita est, non vidimus Deum, sed vidimus et videmus cotidie opera ejus

¹ Io 1, 18.

pulchra valde, de quibus Sapiens dicit: *Si specie solis et lunæ delectati, deos putaverunt, sciant, quanto his Dominator eorum speciosior est: speciei enim generator hæc omnia constituit*¹. Expri- mit quoque dulcedinem ejus in beneficiis ejus cotidianis; habemus denique testi- monium ejus, qui vidit, et mentiri ne- quit; videlicet Sancti Spiritus, qui per Apostolos et Prophetas in Scripturis sanc- tis prædicat, Deum usque adeo bonum et pulchrum esse, ut merito solus bonus et solus pulcher dici mereatur.

Sed, inquiunt, durum est valde, prop- ter Deum cogi nos ad facultates, cognat- os et vitam propriam aliquando perden- dam. Fateor et ipse, durum id esse non amantibus Deum; sed amantibus et eum adipisci cupientibus facile et leve esse contendo: præsertim cum ista temporalia propter Dei amorem contemnentibus pa- rata sint bona sine comparatione plura et meliora. Quid enim? amittis divitias corruptibiles: acquires regnum sempiter- num; amittis patrem et fratres et amicos, acquires Deum patrem et Christum fra- trem, omnes Angelos et Sanctos amicos et socios; amittis vitam temporalem et miseram: acquires æternam et felicissi-

¹ Sap 13,^o 3.

mam. Audi Canticum amoris divini: *Si dederit homo omnem substantiam suæ domus pro dilectione, quasi nihil despiciet eam*¹, et paulo ante: *Aquæ multæ (tribulationum et angustiarum) non poterunt extinguere caritatem, nec flumina obruent illam*². Audi unum ex diligentibus Deum: *Quis ergo nos separabit a caritate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos*³.

At proximum ita diligere, ut bona mea cum eo communicare, etiamsi mihi fuerit inimicus, meque graviter læserit, adhuc illi non solum ignoscere, sed etiam benefacere debeam, contra naturam pugnare mihi esse videtur. Id quidem contra naturam per peccatum corruptam fortasse dici poterit, sed non contra naturam per Christi gratiam reparatam. An non Deus ipse bona sua cum inimicis suis communicat? et cotidie inimicis suis ignoscit, et reddit eis bona pro malis, dum *solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos*⁴? Quod si Deus ita se gerit cum inimicis, non est contra naturam Dei neque hominis,

¹ Ct 8, 7. ² Ibid. ³ Rom 8, 35 37. ⁴ Mt 5, 45.

qui ad imaginem Dei creatus est, diligere inimicos eisque benefacere: sed contra naturam bestiarum et eorum, qui cum in honore essent, non intellexerunt, comparati sunt jumentis insipientibus, et similes facti sunt illis¹.

Caput 13

Iterum de humilitate, quæ est quarta pars portæ.

Venio ad humilitatem, quæ similis est sororibus suis: ut magnas quidem angustias superbis et arrogantibus pariat; sed iis, qui ad scholam Christi accedunt et ab eo discere volunt, non difficulter dilatari incipiat. Primum enim humiliari debemus *sub potenti manu Dei*², ut Apostolorum princeps admonuit. et ut Coapostolus ejus Jacobus confirmat³. Quæ autem difficultas fingi potest in humilia-tione mortalis hominis ad immortalem et omnipotentem Deum? Deinde debemus quoque novissimum locum eligere apud homines, quia superiores invicem arbitrari nos convenit, ut Apostolus monet in Epistola ad Philippenses: *Superiores, inquit, sibi invicem arbitrantur*⁴? Qui vero se ipsi noverunt et conscii sunt

¹ Ps 48, 13¹ 21. ² 1 Ptr 5, 6. ³ Iac 4, 10. ⁴ Philp 2, 3.

propriæ infirmitatis, aliorum autem interiora non noverunt, nullas patiuntur angustias, ut omnes alios sibi superiores ducant eosque honore præveniant et locum altiorem iisdem concedant. Quemadmodum enim superbia nascitur ex ignorantia sui, sic humilitas ex cognitione sui. Cor superbi facile videt vitia, quæ in se non habet et quæ ceteri habent, quia sunt omnia extra se: vitia propria, quamvis sæpe maxima et aliis omnibus nota, ipse non videt, quia sunt intra se; quomodo oculus non videt, quæ intra se habet, sed ea solum, quæ extra illum sunt. Exemplo nobis esse potest pharisæus ille, qui gratias agebat Deo, quod non esset sicut ceteri homines, raptores, injusti, adulteri¹, is enim videbat in se non esse vitium rapinæ, injustitiæ, adulterii: sed non videbat vitia graviora, quæ intus latebant, superbiam, mentis cæcitatem et impænitentiam; et ideo publicano in eodem templo oranti se præponebat: sed publicanus, quia meliores oculos habebat, videbat in se vitia, et virtutes non videbat; ideo recumbebat in novissimo loco, stans a longe, percutiens pectus suum et misericordiam Dei implorans: ex quo factum est, ut iudicio

¹ Lc 18, 11.

Dei discesserit hic justificatus, ille reprobatus. Quare si quis serio dare velit operam cognitioni propriæ, non patietur angustias in porta domus Domini penetranda.

Ad hæc omnia necesse est addere, portam domus Domini, quæ videtur angustissima ac pæne impenetrabilis iis, qui onusti accedunt et obeso corpore sunt, vel multis vestibibus involuti et erecto corpore ingredi tentant; eandem videri latam et aditu facillimam iis, qui sine ullo onere et nudi ac macilenti et curvi ingrediuntur. Itaque in nobis est causa, cur non facile ingredi possimus per eam portam, per quam multi Sanctorum sine ulla difficultate vel molestia transierunt. Incipiat ergo homo christianus deponere onera divitiarum, intellegat opes sibi a Deo datas ut œconomo, non ut domino; ut eas distribuat indigentibus, non ut eas sibi uni diligenter conservet: sic enim fiet, ut animus ab amore divitiarum liber effectus, quasi magno onere deposito, ob angustias portæ non laboret. Nec minus deponat pinguedinem nimiam deliciarum carnalium, vel potius ejiciat humores noxios cupiditatum variarum, quæ hydro-pem gignunt et corpus inflant. Denique exuat opinionem propriæ existimationis, induat humilitatem Christi, inclinet cer-

vicem ad obœdientiam mandatorum, et tunc quærat, si non satis facile et comode portam salutis ingredi possit.

Caput 14

Necessarium esse ingressum portæ, quantumvis angustæ, si quis salvus esse velit.

Sed sive porta illa lata sit, sive angusta, omnino contendere debemus, ut per eam ingrediamur: nullus enim alius locus est post hanc vitam, quæ fugit velut umbra, ubi bene esse possimus, nisi intra hanc portam. Ideo enim Dominus hortatur, dicens: *Contendite intrare per angustam portam*¹; quoniam, ut ipse in eodem loco subjungit, qui foris manebunt, ad ea loca detrudentur omnes, ubi sempiternus est fletus et assiduus dentium stridor: quæ dolores maximos significant cum desperatione remedii; unde rabies oritur, quæ impatienter tolerat, quæ tolerare non vellet et semper tolerare cogetur. Quanto satius erat contendere intrare per angustam portam, ubi, modico labore vel dolore sustentato, requies et jucunditas invenitur? Et si quidem possent homines et angustias portæ et dolores gehennæ simul evadere,

¹ Lc 13, 24.

fortasse excusari posset eorum fragilitas vel imbecillitas, qui vim facere portæ illius angustiis non auderent; sed cum necesse sit, aut hic ad tempus laborare vim faciendo, aut incidere in labores doloresque perpetuos, ubi est iudicium, ubi ratio, quæ dicet fugiendas esse angustias minores et breviores, ut ad intolerabiles et gravissimas veniatur? Sed etiam si nullæ sequerentur angustiae post hanc vitam, sed sola privatio domus Dei, ubi sempiterna sunt gaudia: hoc ipsum deberet in nobis efficere, ut non solum per angustias portæ, sed etiam per spinas et tribulos nec non per ferrum et ignem alacriter intraremus. Et quamvis hoc tempore non sentiamus, quid sit privari beatitudine, tamen post animæ separationem a corpore aperientur oculi mentis, ut clarissime videant, quantum sit detrimentum, immo quam infinita iactura, non pervenire ad finem ultimum, ad quem creati sumus. Atque hoc desiderium significant verba illa, quæ in Evangelio referuntur repetita ab illis, qui exclusi foris manebunt: *Domine, Domine, aperi nobis*¹. Siquidem desiderium ultimi finis semper cruciabit miseros, et conscientiae remorsus numquam quiescet; et implebitur il-

¹ Mt 25, 11.

lud: *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur*¹.

O si possemus nunc serio cogitare, quanto affectu dicent homines illi, *Domine, Domine, aperi nobis*, ac si dicant: Sine ingressu in istam domum vivere non possumus, nec tamen mori nobis datur. Itaque vivimus, non ut vivamus, sed ut semper miserrimi simus. Ergo aperi nobis, quia parati sumus quaslibet angustias tormentorum pati, modo ingrediamur. Sed respondebitur: *Nescio vos*². Annus jubilæi finem accepit; quando potuistis ingredi, noluistis: nunc ergo æquum est, ut, quando vultis ingredi, non possitis. Ita illi, sine ullo remedio exclusi, numquam tamen cessabunt clamare, naturali desiderio stimulante: *Domine, Domine, aperi nobis*. Sed qui surdi fuerunt in hac vita ad exhortationes Domini clamantis et dicentis: *Contendite intrare per angustam portam*; tunc surdis auribus Domini clamabunt, *Domine, Domine, aperi nobis*. Quare si quid sapimus, nunc rebus nostris consulamus, quando tempus habemus: faciamus nunc, dum licet, quod tunc sine ulla dubitatione toto corde facere vel fecisse cupiemus, et non licebit.

¹ Mc 9, 43 45 47; Is 66, 24. ² Mt 25, 12.

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

LIBER QUARTUS SUB NOMINE PARADISI

Caput 1

In cælo esse vera gaudia.

Paradisus nomen est voluptatis et deliciarum; significat enim hortum, sive pomarium et viridarium simul amœnissimum et ad recreationem et jucunditatem afferendam aptissimum. In libro Genesis¹ paradisus voluptatis non semel appellatur, ubi de paradiso terrestri sermo habetur. Apud Ezechielem vero de paradiso cælesti dicitur Angelo primario, qui postea cecidit et diabolus factus est: *In deliciis paradisi Dei fuisti*². Quia vero in Scripturis sanctis nihil habemus de paradiso, nisi fuisse in eo arbores multas et fontem aquæ vivæ: ideo visum est mihi occasione hujus nominis explicare voluptates et gaudia, quibus fruuntur in cælo Beati. Erit vero,

¹ Gn 2, 8-10; 3, 1-3 8-10 23-24. ² Ez 28, 13.

nisi fallor, utilis contemplatio ad excitandos animos ad ea, quæ sursum sunt, quærenda et cogitanda ac per hoc ad vitam sic instituendam, ut, cum hinc migrandum erit, non ad luctum et tenebras, sed ad lucem et lætitiā sempiternam, Deo adjuvante, migremus. Solent enim homines, paucis exceptis, magis trahi voluptate quam aliquo bono alio: et Ecclesia in quadam Oratione dicit: *Ibi nostra fixa sint corda, ubi vera sunt gaudia*¹. Ac primum considerabimus, quid Scripturæ sanctæ de cælesti paradiso nos doceant, unde probemus vere esse in paradiso cælesti gaudia; deinde tentabimus explicare, quæ sint illa gaudia, postremo variis rationibus vel potius comparisonibus demonstrabimus, gaudia illa esse longe majora, quam nos capere vel cogitare vel etiam suspicari possimus.

Primum igitur nomen ipsum paradisi voluptatem ac delicias sonat, ut ex libro Genesis paulo ante ostendimus. Esse autem in cælo paradisum, testatur Ezechiel, qui de primo Angelo scripsit: *In deliciis paradisi Dei fuisti*²; testatur Dominus in Evangelio, cum latroni secum pen-

¹ Oratio in Dominica IV post Pascha. ² Ez 28, 13. *Nota editoris:* Quæ Propheta de principe Tyri affirmat, auctor noster in sensu accommodato de primo Angelo explicat.

denti dixit: *Hodie mecum eris in paradiso*¹; accepit enim paradysum pro regno Dei et essentiali beatitudine; dixerat enim latro: *Domine, memento mei, dum veneris in regnum tuum*², et Dominus, promittens illi consortium regni sui, respondit: *Hodie mecum eris in paradiso*. Testatur beatus Paulus in posteriore ad Corinthios, cum ait: *Scio hominem in Christo, raptum usque ad tertium cælum, et quia raptus est in paradysum*³, testatur beatus Joannes in Apocalypsi, ubi Dominum introducit loquentem: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei*⁴. Ex his locis perspicuum est regionem Beatorum esse locum deliciarum et voluptatis. Deinde cum Dominus ait servo bono et fidei: *Intra in gaudium Domini tui*⁵; nonne apertissime declarat, domum Dei sive civitatem Dei, ad quam admittuntur servi boni et fideles, cum de hoc mundo migrant, esse locum gaudii? Et cum idem Dominus multis in locis comparat regnum cælorum cenæ, ut apud Lucam, cum ait: *Homo quidam fecit cenam magnam*⁶, et cum alibi dicat: *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus reg-*

¹ Lc 23, 43. ² Lc 23, 42. ³ 2 Cor 12, 4. ⁴ Apc 2, 7.

⁵ Mt 25, 21-23. ⁶ Lc 14, 16.

*num, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo*¹, et denique cum in Apocalypsi dicitur: *Beati, qui ad cenam nuptiarum Agni vocati sunt*², certe Scriptura per metaphoram cenæ delectationem voluptatemque significat; nisi quis negare velit, in sensu gustandi ullam esse voluptatem. Ad hæc in Evangeliiis, in Apocalypsi regnum Dei nuptiis regalibus comparatur, ut notum est parabola regis, qui fecit nuptias filio suo³, et ex parabola virginum sapientium et stultarum, quarum sapientes intrarunt cum sponso ad nuptias, stultæ vero foris manserunt⁴; et ex Apocalypsi, ubi multa dicuntur de nuptiis Agni in regno cælorum cum apparatu maximo celebratis⁵. Porro nuptiis regalibus comparatur beatitudo Sanctorum, quoniam in nuptiis omnia fere genera voluptatum exhibentur et percipiuntur, de qua re in libro sequenti dicturi sumus.

Denique in Apocalypsi vidit sanctus Joannes chorum virginum, qui sequebantur Agnum, quocumque iret; et cantabant canticum novum, quod nemo alius cantare poterat. Quem locum sanctus Augustinus exponit in libro De sancta

¹ Lc 22, 29 30. ² Apc 19, 9. ³ Mt 22, 2. ⁴ Mt 25, 10.
⁵ Apc 19, 9.

virginitate¹, de certis gaudiis sanctisque voluptatibus, quibus soli et solæ virgines perfruentur; verba ejus hæc sunt: *Vos afferetis ad nuptias Agni canticum novum, quod cantabitis in citharis vestris, hoc est, in cordibus dicatis laudibus: non utique tale, quale cantat universa terra, sed tale, quale nemo poterit dicere nisi vos. Et infra: Quo ire putamus hunc Agnum? quo nemo eum sequi valeat vel audeat nisi vos? Quo putamus eum ire? in quos saltus et prata? Ubi, credo, sunt gramina gaudia, non gaudia sæculi hujus vana, insanicæ mendaces: nec gaudia, qualia in ipso regno Dei ceteris non virginibus erunt, sed a ceterorum omnium gaudiorum sorte distincta. Et infra: Videbit vos cetera multitudo fidelium, quæ ad hoc Agnum sequi non potest; videbit nec invidet, et collætando vobis, quod in se non habet, habebit in vobis. Nam et illud canticum novum proprium vestrum dicere non poterit, audire autem poterit, et delectari vestro tam excellenti bono. Sed vos, qui et dicetis et audietis; quia et hoc, quod dicetis, a vobis audietis, felicius exultabitis, jucundiusque regnabitis². Ex his igitur manifeste constat,*

¹ Cap. 27. ² Ibidem.

in cælesti regno et civitate vel domo multa esse vera gaudia verissimasque et maximas voluptates.

Caput 2

De gaudio intelligentiæ.

Cum ex divinis Litteris probatum jam sit, in regno cælorum vera esse gaudia, nunc exponemus, quænam illa sint gaudia. Ac breviter explicanda erunt primo gaudia intelligentiæ, voluntatis et memoriæ, quæ ad spiritum pertinent; deinde gaudia sensuum singulorum, quæ pertinent ad corpus. Neque hoc loco affirmare intendimus, intelligentiam et memoriam et sensus corporis proprias sedes esse gaudii, cum non ignoremus, gaudium, ut etiam desiderium, proprie ad voluntatem in parte superiore et ad appetitum in parte inferiore pertinere. Sed loquimur, ut vulgo homines loquuntur, qui non recusant dicere: Oculus delectatur pulchritudine colorum et auris suavitate sonorum. Intellegimus ergo per gaudium mentis vel memoriæ vel sensuum externorum delectationem, quam percipit homo ex iis, quæ intellegit vel quorum recordatur vel quæ sensibus externis haurit.

Primum igitur Beatorum gaudium erit, oculis mentis videre Deum facie ad faciem, ut loquitur beatus Paulus in Epistola priore ad Corinthios¹, et videre eum, sicuti est, ut loquitur beatus Joannes in Epistola prima². Quantum autem hoc sit futurum gaudium, possumus ex eo conjicere, quod Isaias³ Propheta et Apostolus Paulus testantur superare omnia gaudia, quæ nullus hominum vidit aut audivit aut cupivit aut cogitavit: *Oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum*⁴. Loquitur enim Scriptura de præcipua et essentiali beatitudine, quæ in ipsius Dei visione posita est, juxta verbum Domini: *Beati mundo corde, quoniam Deum videbunt*⁵; et *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti, Jesum Christum*⁶. Et quidem magna amplificatio illa esse videtur, quod nemo viderit aut audierit aut desideraverit aut cogitaverit tale bonum, quale in Dei visione percipietur; tamen non est amplificatio, sed simplex veritas, quoniam oculi et aures et corda hominum solita sunt gaudia solum terminata, mensurata et

¹ Cor 13, 12. ² 1 Io 3, 2. ³ Is 64, 4. ⁴ 1 Cor 2, 9.

⁵ Mt 5, 8. ⁶ Io 17, 3.

finita percipere: visio autem Dei visio est lucis inaccessibilis et boni prorsus infiniti, quod in se continet omne bonum, juxta verbum Domini ad Moysen, *Ego ostendam omne bonum tibi*¹, cum ille antea petiisset, *Ostende mihi faciem tuam*². At ut per rationem hoc ipsum demonstremus, sciendum est ex sancto Thoma³, delectationem, quæ percipitur ex cognitione, tria requirere, potentiam intelligentem sive sentientem, objectum conveniens illi potentiæ, et unionem objecti cum potentia: et quanto potentia est aptior ad cognoscendum et objectum nobilius et unio magis intima, tanto percipi delectationem majorem. Quod autem intelligentia sive mens fit purior et altior et nobilior et, ut sic loquar, vivacior ac per hoc multo aptior ad cognoscendum quam sensus externus, in dubium revocari non potest. Quod vero Deus sit objectum altissimum et nobilissimum non solum supra omnia objecta sensuum, sed etiam supra omnia omnino objecta mentis, quippe infinitum bonum et omne bonum, vel potius ipsa bonitas, nemo ambigere potest. Jam vero quod unio intelligentiæ cum Deo per apertam visio-

¹ Ex 33, 19. ² Ex 33, 14. ³ Summa theol. p. 2, q. 31, a. 5.

nem sit unio sic intima, ut essentia Dei totam mentem videntis penetret et mens ipsa in ipsum Deum quasi in mare magnum tota mergatur et transformetur, æque certum atque indubitatum est. Quis igitur capere vel suspicari poterit, quantum illud sit gaudium? quale illud osculum summi boni? qualis ille complexus sponsi pulchritudinis infinitæ? Certe in conjunctione pulchri coloris cum sensu videndi et dulcissimi soni cum sensu audiendi et ceterorum sensibilibum cum sensibus suis magnam experimur voluptatem, et sæpe tam magnam, ut nonnulli propter illam fere insaniant. Et tamen potentiæ sentiendi materiales sunt et cum bestiis nobis communes; objecta quoque res corporales sunt et non minus sæpe lædunt, quam oblectent; et denique unio superficialis est et externa, et in pluribus sensibus non fit unio ipsius objecti, sed ejus imaginis cum potentia. Adde, quod unio spiritualis et unio Dei cum intelligentia per visionem est firmior, durabilior et tota simul; delectationes enim corporales et quæ sensibus percipiuntur, quia mutationem afferunt, non possunt esse diuturnæ et non sunt totæ simul, sed quasi guttatim instillantur. Quare sine ulla dubitatione major est delectatio mentis quam sensus.

Collige ergo te, homo, et appende in justa trutina voluptatem, quam tibi mundus offert, cum ea, quam Deus promittit, cum visionem suam diligentibus se promittit: et elige quod vis. Certe enim si voluptatem amas, quam a te amari negare non potes, maximam potius quam minimam, et semper duraturam, quam eam, quæ momentanea est, eliges. Neque sola visio Dei sanctis hominibus in cælo promittitur, sed etiam omnium rerum, quas fecit Deus. Hic quidem in terris cernimus per sensum videndi solem et lunam et stellas et terras et maria et flumina et animantia et arbores et metalla; sed mens nostra nihil omnino cernit, id est, nullam substantiam creatam perfecte novit, non differentias essentielles, non proprietates, non vires, ac ne animam quidem suam homo videt, sed more cæcorum palpando effecta, et discurrendo per rationem aliquid cognitionis acquirit. Quale ergo gaudium erit, cum intellegentia nostra revelata facie manifeste videbit naturas omnium rerum, differentias, proprietates, vires? Et cum quanta exultatione obstupescet, cum videbit exercitum Angelorum innumerabilem, quorum nullus cum alio in specie convenit, et differentias omnium et singulorum perspicue intuebitur? Proh! quale

theatrum erit illud, quam desiderabile, quam amabile, cum sanctos homines, qui fuerunt a principio mundi usque ad finem, simul cum Angelis omnibus congregatos, et singulorum merita, palmas et coronas intueri licebit! Nec sine lætitiæ voluptate videbimus scelera et tormenta perditorum; in quibus sanctitas piorum et iustitia Dei mirifice collucebunt: tunc enim iusti manus suas lavabunt in sanguine peccatorum, ut Propheta tanto ante prædixit¹. Quid enim est manus lavare in sanguine peccatorum, nisi iustorum opera clarius emicare ad comparisonem operum hominum iniquorum? Splendebit certe magis virginitas aliquorum, quando cum adulteriis aliorum æqualium conferretur; nec non jejunia et eleemosynæ aliquorum, quando cum comissionibus et ebrietatibus et crudelitate aliorum similiter æqualium comparabitur; quando videlicet erunt, qui dicant: Ille juvenis et formosus erat, et tamen virginitatem aut castitatem perpetuo coluit; iste autem juvenis quoque et formosus fuit, sed, uxore sua non contentus, adulteriis et sacrilegiis sæpe se polluit; et ille dives et nobilis fuit et jejunavit et oravit frequenter et eleemosynas multas fecit: iste

¹ Ps 57, 11.

æque dives et nobilis fuit, sed, comissionibus et ebrietatibus addictus, sic omnia in voluptates suas consumpsit, ut pauperibus nihil umquam donaverit. Atque hinc fiet, ut crescat gaudium justorum ex notitia scelerum iniquorum; et simul gaudium crescat ex contemplatione justitiæ, quæ mirifice splendeat in præmiis Beatorum et in suppliciis miserorum. Nunc enim in rebus humanis magna deformitas cernitur in eo, quod sæpe culpa conjungitur cum præmio et virtus cum pœna, unde justitia Dei apud homines non nihil obscurari videtur: sed tunc omnis pœna cum culpa et omne præmium cum virtute jungetur: atque ita decor justitiæ in mentibus Beatorum incredibile gaudium excitabit.

Caput 3

De gaudio voluntatis.

Tria sunt, quæ præter voluptatem, quam capit voluntas ex bono intellegentiæ, maxima gaudia in ipsa voluntate proprie gignent. Unum est amor Dei et proximi ardentissimus et inextinguibilis; amor enim est præcipuum condimentum omnium rerum amabilium. Qui amat, omnia, quæ amat, pulcherrima

atque optima esse judicat, et ideo illorum aspectu et consuetudine plurimum gaudet, et ex absentia vel privatione inconsolabiliter dolet. Videmus parentes, qui naturaliter filios suos valde diligunt, eos pulcherrimos, ingeniosissimos, prudentissimos credere, quamvis sæpe deformes sint et ingenio ac judicio careant; et si daretur optio, filios suos non mutarent cum quibuscumque aliis, judicio aliorum hominum melioribus et pulchrioribus. Sæpe etiam homines amore capi videmus, vel ex veneficio vel casu aliquo, personarum deformium, cum quibus versari jucundissimum, et contra ab eis avelli infelicissimum judicant. Quod certe non facit nisi amor, condimentum, ut diximus, omnium amabilium. Quæ cum ita sint, qualis et quanta erit voluptas Sanctorum, cum Deo et Beatis omnibus semper versari, quos ardentissime semper amabunt, et qui non falso judicio, sed verissime pulcherrimi et optimi sunt et a quibus numquam se divellendos esse noverunt? Contra vero, unum ex majoribus gehennæ suppliciis erit, semper versari cum iis, quos maxime oderunt et a quibus circumventos mille artibus se fuisse sciunt.

Altera res, quæ gaudium magnum in voluntate Beatorum gignet, erit quies

quædam incomparabilis et satietas sine fastidio, quæ illos pacatos et contentos modis omnibus reddet. Hic certe in terris nemo est sua sorte contentus, nemo, qui non multa cupiat, quæ obtinere non potest. Inde omnes famelici, omnes sitibundi, omnes inquieti vivunt. Neque mirum id videri debet, cum animus noster capax sit boni infiniti et sempiterni, et res creatæ parvæ sint et fragiles, quæ diu permanere non valent. Quale igitur gaudium erit illi homini, qui in eo loco constitutum se cernet, ubi plane omni ex parte contentus vivet? ubi nihil desiderabit, nihil timebit, nihil requiret, nihil ambiet amplius? O pax exsuperans omnem sensum, quam mundus non potest dare, et quæ in sola invenitur superna Jerusalem, civitate Regis pacifici et magni! Ad te suspirat peregrinatio nostra, quæ, plena tentationibus et sollicitudinibus, in sola tui memoria et exspectatione aliquantum requiescit.

Tertia res, quæ voluntati beatæ magnum gaudium affert, est justitia eaque perfecta et perfectior, quam esset justitia originalis in Adamo. Illa subiciebat partem inferiorem superiori, donec superior esset subjecta Deo: hæc subicit partem inferiorem superiori et superiorem Deo nexu firmissimo et insolubili.

Illā erat quasi vestis lanea vel lineā; hæc est quasi vestis holoserica vel aurea, quæ voluntatem facit pulcherrimam et amabilem Deo et sibi et Angelis ac beatis hominibus universis. Hæc est illa perfecta justitia, quæ nullam admittit maculam, ne venialem quidem, ut de anima tali veste induta dici possit: *Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te*¹. Hæc in se concludit omnes virtutes, quæ imperfectionem nullam admistam habent. Quantum autem hæc justitia jucunditatem et lætitiā afferat, testis est Sapiens in Proverbiis, cum ait: *Secura mens, quasi jube convivium*²; illa autem sola est mens secura, quam conscientia numquam remordet, quod per justitiā perfectam ita sit in bono stabilita, ut ne ad momentum quidem labi possit; testis quoque est Apostolus Paulus, qui dicit: *Regnum Dei non est esca et potus, sed justitia et pax et gaudium in Spiritu Sancto*³. Ubi sanctus Apostolus manifeste docet, regnum cælorum voluptatem quidem magnam in se comprehendere, sed eam sitam non esse in delectatione gulæ et repletionē ventris, ut homines carnales et animales forte vellent, sed in justitia, quæ parit in anima solidam pacem et verum gau-

¹ Ct 4, 7.² Pr 15, 15. ³ Rom 14, 17.

dium. Qui enim perfecte justus est, is non habet quiddam in corde suo, quod eum reprehendat; neque in actionibus suis, quod ab aliis reprehendi possit. Inde oritur solidissima et dulcissima pax cum Deo et secum et cum omnibus aliis. Inde vero nascitur gaudium ineffabile in Spiritu Sancto, cui gaudio nulla terrena vel temporalis lætitia poterit comparari.

Caput 4

De gaudio memoriæ.

Jam vero memoria ex recordatione rerum præteritarum non exiguam materiam gaudiorum repræsentabit. Primum enim recordatio beneficiorum Dei in omni vita, spiritualium et corporalium, naturalium et supernaturalium, temporalium et æternorum, incredibilem lætitiam affert, cum justus recogitat, se tam multis modis præventum in benedictionibus dulcedinis. Deinde recordatio periculorum, a quibus nos Deus miris modis eripuit in omni ætate, in omni officio, in omni statu, quantam lætitiam afferet? Inter cetera vero pericula illud in primis pono, quod sæpe peccato lethali ac per hoc gehennæ proximus aliquis fuerit, et Deus, sola benignitate sua motus, peccatum impedi-

verit. Hæc certe misericordia Dei tanta et tam singularis, electis suis frequenter impensa, cum ad memoriam in illa tutissima et pacatissima regione veniet, lætitiā maximā suppeditabit. Quæ recordatio si Sanctis deesset in cælo, quomodo, sicut ait Psalmus, misericordias Domini in æternum cantarent¹? *Quo cantico*, inquit sanctus Augustinus in libro postremo de Civitate Dei, *in gloriam gratiæ Christi, cujus sanguine liberati sumus, nihil erit profecto illi jucundius civitati*².

Quid dicam de cursu temporum et sæculorum a principio usque ad finem? quantam voluptatem afferet recordatio tot vicissitudinum rerum et tantæ varietatis, quas tam sapienter gubernavit et rexit et ad fines debitos perduxit inimitabilis providentia Dei? Hic fortasse est ille impetus fluminis, qui tam mirifice lætificat civitatem Dei³. Quid enim est ordo sæculorum, magna velocitate labentium et cursum numquam intermittentium, nisi fluminis impetus, sine cessatione aquas suas rapientis et devolventis, donec in oceanum demergantur atque dispareant? Et nunc quidem, dum flumen fluit et tem-

¹ Ps 88, 2. ² S. August. De Civitate Dei lib. 22, cap. 30. ³ Ps 45, 5.

pora labuntur, multi de providentia Dei disputant, et non desunt etiam ex Dei servis, qui turbati isto impetu fluminis, quod multa detrimenta sæpe affert bonis, multa commoda malis, dum terram bonam a campis justorum ablatam ad campos impiorum defert, graves tentationes passi, de providentia Dei queri visi sunt. Audi Prophetam regium: *Mei autem pæne moti sunt pedes, pæne effusi sunt gressus mei, quia zelavi super iniquos, pacem peccatorum videns*¹; et infra: *Ecce, ipsi peccatores et abundantes in sæculo obtinuerunt divitias, et dixi: Ergo sine causa justificavi cor meum et lavi inter innocentes manus meas et fui flagellatus tota die*². Audi Jeremiam: *Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum: verumtamen justa loquar ad te: Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus, qui prævaricantur et inique agunt? Plantasti eos et radicem miserunt, proficiunt et faciunt fructum; prope es tu ori eorum et longe a renibus eorum*³. Audi Habacuc: *Quare, inquit, respicis super iniqua agentes, et taces devorante impio justiore se? Et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem*⁴? Sed

¹Ps 72, 23. ²Ps 72, 12-14. ³Ir 12, 1-2. ⁴Hab 1, 13 14.

post cursum temporum evolutum et flumen in mare demersum, cum Sancti in cælo totum illum cursum ad memoriam revocabunt et rationes omnium illarum vicissitudinum in libro divinæ providentiæ perspicue legent, incredibile dictu est, quam vehementer fluminis illius impetus per memoriam repræsentatus lætificabit civitatem Dei. Ibi videbunt, cur Deus permiserit primum Angelum et primum hominem labi; et cur misericordia Dei hominem liberaverit, Angelum non liberaverit. Ibi videbunt, cur Deus elegerit in populum filios Abraham, quos tamen prævidebat durissimæ cervicis futuros; et quanta bona ex illorum pervicacia paraturus esset gentibus. Ac ut universalem providentiam prætermittam, ibi videbunt, cur permiserit plurimos Justorum ac pæne omnes in mundo pressuram pati, ut videlicet eos gloriosissime coronaret. Atque ex hac recordatione benedicent cum ingenti lætitia omnes cruces, quas passi sunt in mundo, cum in coronas sempiternas videant esse conversas, ac dicent cum Propheta: *Secundum magnitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam*¹.

¹ Ps 93, 19.

Caput 5

De gaudio oculorum.

Videamus nunc gaudia corporis glorificati. Ac primum se offert gaudium sensus videndi, qui inter corporales sensus nobilissimus est, et cujus officium latissime et longissime patet. Is in cælesti patria gaudebit primum de proprii corporis splendore et pulchritudine. Videbit enim corpus suum reformatum a Christo, et configuratum corpori claritatis suæ, ut dicit Apostolus in Epistola ad Philippenses¹. Neque claritas ejus minor erit claritate solis; Christum enim, ad cujus splendorem conformandi sumus, idem Apostolus supra splendorem solis a se visum fuisse testatur in Actibus Apostolorum²; et ipse Dominus in Evangelio loquitur et dicit: *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum*³. Quale igitur et quam gratum spectaculum videbunt oculi Beatorum, quando manus suas et pedes et membra omnia cernent radios lucis ex se proferre, ut non egeant amplius lumine solis neque lunæ et multo minus lucernæ aut candelæ ad omnes tenebras undique dissipandas! Sed non solum corpus proprium instar solis ful-

¹ Phlp 3, 21 ² Act 26, 13. ³ Mt 13, 43.

gere videbunt, sed corpora Sanctorum omnium, ac in primis Christi ipsius et sanctissimæ Matris ejus. Quantum lætificat sol unus exortu suo universam terram! Quid igitur erit videre simul innumerabiles soles, non sola luce illustres, sed membrorum varietate et venustate pulcherrimos? Neque in eo loco claudendi erunt oculi, ne forte a nimio splendore lædantur; nam et ipsi oculi beati erunt, ac per hoc impassibiles et immortales; qui enim lumine gloriæ confortabit oculos mentis, ne videntes Deum facie ad faciem opprimantur a gloria, idem etiam dote impassibilitatis confortabit oculos corporis, ut sine læsione cernant non solem unum, sed innumerabiles.

Illud etiam accedet ad gaudium oculorum, quod sanctus Augustinus docet in libro de Civitate Dei¹, Martyres beatissimos in ea corporis parte, in qua supplicia pertulerunt, signa virtutis pulcherrima et venustissima prælaturos. Quid igitur erit, videre sanctum Stephanum tot gemmis pretiosis insignem, quod lapidum ictus in corpore suo pertulit? Quid Joannem Baptistam et Jacobum majorem ac Paulum Apostolos et alios prope infinitos, quibus collum pro Christo præ-

¹ Lib. 22, cap. 20.

cisum fuit, videre torque, nobilissimo omnique auro pretiosiore, incredibili decore fulgere? Quid sanctum Bartholomæum, cui pellis a toto corpore detracta fuit, cernere toto corpore ita illustrem, ut omnem purpuram, quantumvis pretiosam, superare videatur? Quid erit, ut cetera prætermittam, videre Petrum et Andream et alios plurimos, qui crucis supplicium pertulerunt, quasi stellas lucidissimas in manibus et pedibus cum infinito decore gestare? Nam de Christo, Rege Martyrum, qui ad gloriam suam et solacium nostrum signa clavorum et lanceæ conservare voluit, nulla lingua promere potest, quanta luce signa illa sacrosancta micabunt: cum omnis Sanctorum gloria ad Christi gloriam comparata minor sit, quam si pulchritudo stellarum ad solis pulchritudinem conferatur.

Quid jam dicam de voluptate, quam capient oculi Beatorum ex conspectu totius illius amplissimæ civitatis, quam Tobias¹ et Joannes², ut supra demonstravimus, non habentes satis digna vocabula, quibus ejus decorem exprimerent, totam auream et gemmis ac margaritis et lapidibus pretiosis ornatam esse dixerunt? Quid denique de cælo novo, et

¹ Tob 13. ² Apc 21.

terra nova, quam Scripturæ sanctæ¹ nobis promittunt post ultimi iudicii diem, et de renovatione et in statum meliorem commutatione totius rerum universitatis? Ista enim sicut nobis incognita sunt, ita novo et admirabili gaudio Beatorum oculos oblectabunt, cum eorum pulchritudo conspici cœperit.

Caput 6

Dē gaudio aurium.

Sensum audiendi et instrumenta loquendi futura esse in regno cœlorum, dubitari non potest: erunt enim corpora Beatorum vera et viva et ab omni parte perfecta, quale Christi corpus fuisse post resurrectionem², Apostoli omnes et multi præterea discipuli et mulieres non paucæ manifeste viderunt; nam et ipsum loquentem audiebant et ipse illis interrogantibus respondebat; ipse etiam beatus Paulus Christum de cœlo sibi loquentem audivit, et Christo ipse audienti respondit. Futura quoque in cœlo cantica, ac præsertim illius vocis *Alleluja*, testantur Tobias et sanctus Joannes³. Ex his satis

¹ Apc 21, 1. ² Mt 28, 10; Lc 24, 13 ss; Io 20 et 21; Act 1, 3 ss; 9, 5; 22, 9 ss; 26, 14. ³ Tob 13, 22; Apc 19, 1 3 4 6.

aperte potest intellegi, non defutura in civitate illa cantica plurima et dulcissima, quibus Deus laudetur et aures beatæ sanctorum hominum mirifice oblectentur. Et si omnia debent esse commensurata, dubium quoque non erit, quin illa cantica tanto suaviora et nobiliora esse debeant, quanto sunt ipsi cantores doctiores, et, qui laudatur, sublimior, et locus, in quo cantatur, excelsior, et audientium cœtus intellegentior atque frequentior. Quid igitur erit in altissima illa pace et animorum concordia et in illo caritatis ardore erga summum Benefactorem, audire liquidissimas voces canentium *Alleluja*? Si beatus Franciscus, ut scriptum reliquit sanctus Bonaventura¹, ad brevissimum sonitum citharæ ab Angelo pulsatæ ita commotus est, ut aliud se putaret sæculum commutasse: quibus deliciis aures nostræ fruentur, quando milia cantorum et citharædorum concordissimis et suavissimis vocibus Deum collaudabunt, et alia milia concentu pari et ardore non dissimili laudes easdem iterum atque iterum repetent? Et fortasse non solius Dei laudes in civitate illa canentur, sed etiam triumphus sanctorum Martyrum et Confessorum præconia et Virginum gloria et

¹ Vita S. Francisci cap. 5.

Sanctorum omnium contra diabolum victoriæ cantibus extollentur; hæc enim omnia in Dei laudes et gloriam redundabunt. Quod ergo dicitur ab Ecclesiastico, *Qui probatus est in illo, et perfectus est, erit illi gloria æterna: qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit: ideo stabilita sunt bona illius in Domino, et eleemosynas illius enarrabit omnis ecclesia Sanctorum*¹, quamvis de laudibus mortalium in Ecclesia, quæ peregrinatur in terris, intellegi possit, tamen nihil prohibet, quominus intellegatur de civibus immortalibus, et de Ecclesia, quæ triumphat in cælis: ibi enim habebunt vere Sancti gloriam æternam, et illa vere et proprie est Ecclesia Sanctorum. Et cum in Evangelio Dominus dicat laudandos esse a Deo in regno cælesti fideles et prudentes servos, illis verbis, *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui*²: quid prohibet, quin existimare possimus, verba illa Domini, cantu totius cælestis curiæ excipienda, iterum atque iterum dulcissime repetenda? Certe de sancto Martino Ecclesia catholica dicere non dubitavit: *Mar-*

¹ Sir 31, 10 11. ² Mt 25, 21 23.

*tinus hic pauper et modicus, dives cælum ingreditur, hymnis cælestibus honoratur*¹. Denique sanctus Augustinus in extremo libro de Civitate Dei hoc ipsum disertis verbis affirmat, cum ait: *Vera ibi gloria erit, ubi laudantis nec errore quisquam nec adulatione laudabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno: sed nec ad eum ambiet ullus indignus, ubi nullus permittitur esse nisi dignus*². O igitur terque quaterque beati, qui in loco illo, unde exulat adulatio et ubi non invenitur mendacium, audient decantari laudes suas sine periculo superbiæ, sed non sine incremento lætitiæ!

Caput 7

De gaudio narium.

De ceteris sensibus pauca dicenda erunt, non quod suis et magnis voluptatibus careant, sed quod illas voluptates, quales futuræ sint, Scriptura sancta non aperuerit. Illud nobis satis constat, multa corpora Sanctorum statim a morte odorem suavissimum spirare cœpisse, qualem alium nemo antea senserat. Hoc

¹ Ant. 5 de Laudibus. ² S. August. De Civitate Dei lib. 22, cap. 30.

de corpore S. Hilarionis testatur sanctus Hieronymus¹; affirmat enim, post decem menses a sepultura inventum corpus integrum, quasi adhuc viveret, et tantis fragrans odoribus, ut delibutum unguentis putaretur. Hoc idem de corpore sancti Servuli paralytici testatur S. Gregorius in Dialogis, cujus hæc sunt verba: *Anima exeunte, tanta fragrantia odoris aspersa est, ut omnes, qui illic aderant, inæstimabili suavitate replerentur*²; et paulo post: *Quousque corpus ejus sepulturæ traderent, ab eorum naribus odoris illius fragrantia non recessit.* Nec desunt alia non pauca exempla similia, tum vetera tum recentia. Ex quibus colligi potest, si corpora defunctorum post animæ glorificationem suavem spirant odorem, multo magis corpora viva et glorificata sanctum odorem suavissimum spiratura. Accedit, quod refert idem sanctus Gregorius de corpore Domini nostri vivente et gloriosissimo, cujus hæc sunt verba in libro quarto Dialogorum et in Homilia quadam super Evangelia: *Tunc sursum respiciens (Tarsilla virgo) Jesum venientem vidit: tantaque subito fragrantia miri odoris*

¹ In vita S. Hilarionis. ² S. Gregor. Dialog. lib. 4, cap. 14.

*aspersa est, ut ipsa quoque suavis-
cunctis ostenderet, illuc Auctorem sua-
vitatis venisse*¹. Quod si corpus Red-
emptoris glorificatum odorem tantæ sua-
vitatis spirat, omnino credibile est, omnia
corpora Sanctorum in cælo spiratura
miram odoris suavitatem; decet enim, ut
membra capiti suo conformia sint non
solum in claritate, sed etiam in odoris
suavitate. Qui igitur odoribus delectan-
tur, cogitent, quali suavitate replendi
sint, quando in horto illo divino tot milia
florum cælestium, undique spirantium odo-
res varios et suavissimos, glorificatis
naribus haurient.

Caput 8

De gaudio sensus gustandi et tangendi.

De sensu gustandi scribunt theologi²,
non usuros Beatos cibis mortalibus,
sed habituros tamen oblectationem ali-
quam in eo sensu, ne supervacaneus esse
videatur: futuram tamen oblectationem
illam loco et statui Beatorum et immor-
talium congruentem. De sensu tangendi
conveniunt omnes, usum ejus non defu-

¹ S. Gregor. Dialog. lib. 4, cap. 16. - Homil. 38.

² Dionysius Carthusianus in 4. lib. Sentent. d. 44, a. 4;
Dominicus Soto in lib. 4 d. 49, qu. 4, a. 5.

turum in cælo, cum corpora Beatorum sine dubio tangi possint, utpote vera et viva corpora, dicente Domino, *Palpate et videte; quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*¹. Aberit tamen contactus omnis impurus a corporibus illis, quæ concupiscentiam generandi nullam habebunt, et, ut ipse Dominus loquitur, *In resurrectione neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in cælo*². Sed nos in his, quæ disputantur in scholis, immorari non volumus. Unum illud affirmamus, sensum tangendi non modicam voluptatem percepturum ex perpetua et optima corporis habitudine ob dotes corporis gloriosi, de quibus Apostolus in priore ad Corinthios: *Seminatur, inquit, in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur corpus animale, surget corpus spiritale*³. Ex quibus quatuor dotibus sive privilegiis corporum gloriosorum una illa de gloria sive splendore corporis gloriosi ad sensum videndi pertinet, ut suo loco diximus; reliquæ tres videntur ad sensum tangendi proprie pertinere. Nam quemadmodum, cum corpus gravatur morbis,

¹ Lc 24, 39. ² Mt 22, 30. ³ 1 Cor 15, 42-44.

plagis, vulneribus, quæ ad mortem ducunt, sensus tangendi est, qui patitur et dolet: sic etiam, quando corpus bene valet et sanum ac robustum est, sensus tangendi gaudet. Magno igitur gaudio sensus tangendi afficietur in cælo, cum post resurrectionem corpora Beatorum immortalitate et impassibilitate atque adeo optima valetudine in æternum fruentur. Quid non libenter darent viri, præsertim principes, si per totam vitam a podagra, capitis, stomachive aut renum doloribus liberarentur? quale igitur gaudium erit in cælo, a quo longissime non solum mors, sed omnis morbus et omnis dolor aberit? Proinde dotes illæ, per quas corpus corruptibile surgit incorruptibile et corpus infirmum surgit impassibile, ad gaudium sensus tangendi pertinent. Sic etiam dotes agilitatis et subtilitatis, per quas corpus animale surget spirituale, ad eundem sensum tangendi pertinere videntur. Siquidem spirituale dicetur et erit corpus gloriosum, non quod non vere habeat carnem et ossa, sed quod ita subiectum sit spiritui, ut ad nutum spiritus sine difficultate et labore moveatur velocissime, ascendat et descendat, eat et redeat, et quælibet loca penetret, ac si non corpus, sed spiritus esset. Quemadmodum igitur sensus tangendi male

habet et dolet, quando corpus grave cogitur sursum ascendere aut velociter de loco ad locum moveri, sic e contrario gaudet et lætatur, cum corpus sine lassitudine et labore vel sursum ascendit, vel de loco ad locum velocissime transit. En igitur, a quanta servitute corruptionis liberabuntur Beati, cum non amplius egebunt equis neque curribus neque stipatoribus neque armis neque ulla re alia, sed ipsa per se corpora beata discurrent velocissime, quocumque voluerint, et ubique tufissima erunt, etiam inter medias armatorum acies.

Utinam qui delicias spirituales gustare non possunt, quod palatum infectum habeant, saltem hæc maxima et perpetua bona corporalia considerarent atque ad illa afficerentur et ea quærerent! Sic enim fieret, ut paulatim ad altiora conscenderent et per hos gradus ad sempiterna gaudia tandem aliquando, Deo præstante, venirent.

Caput 9

De comparatione gaudiorum terræ cum
gaudiis cæli.

Exposuimus pro nostra tenuitate, quæ sint gaudia præparata in cælo iis, qui diligunt Deum; nunc, quanta sint, ar-

gumentis quibusdam externis demonstrare conabimur, ac primum ex comparatione gaudiorum, quæ Deus inimicis suis et reprobis in hac vita sæpenumero tribuit. Et quidem tanta sunt. gaudia in divitiis, in honoribus, in potestate, in voluptatibus variis, quæ Deus tribuit peccatoribus, inimicis suis, eum vel blasphemantibus vel in eum non credentibus, ut beati fere ab omnibus judicentur. *Beatum*, inquit Propheta, *dixerunt populum, cui hæc sunt*¹. Quis ex amatoribus hujus sæculi non invideat Salomoni, qui quadraginta annis regnavit, et divitiis et deliciis omnibus abundavit, et septingentas uxores et concubinas trecentas habuit; qui tamen, ex sententia sancti Augustini, reprobis fuisse videtur. Sic enim loquitur sanctus Augustinus in Psalmos: *Ipse Salomon mulierum amator fuit, et reprobatus est a Deo*², et in libris de Civitate Dei de Salomone dicit, quod Salustius de Catilina: *Hic bonis initiis malos exitus habuit*³. Sanctum Augustinum secutus est sanctus Gregorius libro 2. *Moralium*: *Hinc est*, inquit, *quod Salomon, qui sapientiam non perseveraturus accepit, in somnis hanc et de nocte accepisse describitur*. Nec dissimiles Sa-

¹ Ps 143, 15. ² In Ps. 126. ³ De Civitate Dei lib 17.

lomonī sunt hoc tempore reges Turcarum et Persarum et Sinarum et Tartarorum, qui regna amplissima possident et, voluptatibus carnis addicti, nihil negant cordi vel oculis vel auribus vel gulæ aut libidini, quod omnino desiderant.

Ac ut omittamus ista, quæ paucorum sunt, quanta gaudia tribuit Deus in commune mortalibus, quorum pars maxima Deum aut non novit aut, sicut par est, non diligit nec timet? Nonne terras cum omnibus suis divitiis et deliciis, animalibus, fructibus, floribus, metallis, in commune omnibus tribuit? Nonne maria, fontes, flumina, lacus cum tot generibus piscium in commune omnibus tribuit? Nonne cælum, quasi tectum hujus magnæ domus, tot stellis ornatum, in commune omnibus tribuit? Nonne solem suum oriri et nubes suas pluere super bonos et malos ipse Dominus optimus et liberalissimus jussit? Quod si tanta gaudia peccatoribus reprobis, mancipiis suis ingratis et omni supplicio dignis, in hac vita tribuit, nonne æquum est, ut amicis et filiis suis gaudia sine ulla comparatione majora conservet? Audi sanctum Augustinum in Psalmos: *Peccatoribus, inquit, blasphemantibus eum cotidie dat cælum et terram, dat fontes, fructus, sanita-*

*tem, filios, copias, ubertatem. Qui talia peccatoribus dat, quid putas eum servare fidelibus suis*¹? De sancto Fulgentio scribitur in ejus vita², eum vidisse aliquando Romæ gloriam senatus et exclamasse: Quam speciosa potest esse Jerusalem cælestis, si sic fulget Roma terrestris! et si in hoc sæculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, qualis honor et gloria præstabitur Sanctis contemplantibus veritatem? Certe sanctus Augustinus, si quis alius, prudens rerum æstimator, tanto intervallo distare censuit terrena quæcumque gaudia a cælestibus, ut affirmare non dubitaverit, optabilius esse ad unam solam diem frui cælestibus gaudiis, quam omnibus mundi gaudiis frui per multa milia sæculorum; atque hæc sunt ejus verba³: *Tanta est jucunditas lucis æternæ, ut, etiamsi non liceret amplius in ea manere quam unius diei mora: propter hoc solum innumerabiles anni hujus vitæ pleni deliciis et circumfluentia temporalium bonorum recte meritoque contemnerentur; non enim falso ac parvo affectu dictum est: Melior est dies una in atriis tuis super milia*⁴. Quid hic

¹ S. August. in Ps. 85. ² Apud Surium, tom. 2.

³ S. August. De lib. arbitrio lib. 3, cap. ult. ⁴ Ps 83, 11.

dicemus? Si ista vera sunt, ut sunt omnino verissima, nonne æquum esset, ut aliquando sapere inciperemus? Hucusque dicere soliti sumus, contemnenda esse bona terrena, quia momentanea sunt, et amanda cælestia, quia sempiterna sunt: nunc audiamus Augustinum, Doctorem sapientissimum, affirmantem, etiamsi terrena essent æterna et cælestia momentanea, adhuc recto iudicio anteponenda esse terrenis cælestia. Nonne igitur surdi et cæci et stupidi et stulti sumus, si propter terrena bona non solum vilia, sed etiam caduca et brevia, contemnimus cælestia, quæ pretiosissima et sempiterna sunt? Rumpe tu, Domine misericors et miserator, surditatem nostram, illumina cæcitatem, excita stupiditatem, sana dementiam. Ut quid enim signasti super nos lumen vultus tui, Domine¹, si hæc tam magna et tam necessaria non discernimus? et quare dedisti nobis iudicium rationis, si hæc tam evidentia non videmus?

¹ Ps 4, 7.

Caput 10

De comparatione paradisi terrestris cum
cælesti.

Comparavimus gaudia mundi hujus cum gaudiis regni cælorum; comparemus nunc breviter gaudia paradisi terrestris cum gaudiis paradisi cælestis. Quanta fuerint gaudia paradisi terrestris, vel ex eo cognosci potest, quod ille erat quasi hortus deliciarum datus hominibus, qui creati erant ad imaginem et similitudinem Dei, cum reliqua terra data esset animantibus brutis. Unde etiam, quando Adam peccando amisit honorem, in quo a Deo constitutus fuerat, et similis factus est jumentis insipientibus¹, de loco illo ejectus ad locum istum amandatus fuit. Describunt paradisum terrestrem sanctus Alchimus Avitus in carminibus super Genesim et alii regionem amœnissimam et maxime temperatam, ubi non ureret calor æstatis nec læderet hiemis frigus, sed ver perpetuum floribus exhilararet et autumnus fructibus omnium generum redundaret. Sed verba ejus audiamus:

*Hic ver assiduum cæli clementia servat.
Turbidus auster abest, semperque sub
aëre sudo*

¹ Ps 48, 13 21.

*Nubila diffugiunt, jugi cessura sereno.
Nec poscit natura loci, quos non habet,
imbres;*

*Sed contenta suo dotantur germina rore.
Sic cum desit hiems nec torrida fer-
veat æstas,*

*Fructibus autumnus, ver floribus occu-
pat annum.*

Sanctus Basilius in libro De Paradiso:
*Illic, inquit, plantavit Deus paradisum,
ubi non est ventorum violentia, non
temporum immodestia, non grando, non
fulmina, non turbines, non hiberna con-
gelatio, non veris humiditas, non æsti-
vus calor, non autumnalis siccitas: sed
temperata ac pacifica concordia tempo-
rum inter se. Tempora enim circa illum
locum tripudiant, immo simul etiam cum
bonis suis stipatim concurrunt veris
jucunditates, æstatis alimenta, autum-
nalis lætitia, hiberna quies. Tenuēs et
pellucidæ sunt aquæ, multam in aspectu
jucunditatem habentes, majorem vero
utilitatem quam jucunditatem exhiben-
tes. Prius igitur ipsum locum creavit
Deus, dignum excipiendis Dei plantis.
Deinde plantavit in ipso omnigenas ar-
borum pulchritudines, et gratissimum
aspectum et jucundissimam fruitionem
per ipsas largitus. Sanctus Augustinus
in libris de Civitate Dei sic de paradiso*

terrestri loquitur¹: *Quid timere vel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorum, ubi nec mors metuebatur nec ulla corporis mala valetudo, nec aberat quidquam, quod bona voluntas adipisceretur, nec inerat, quod carnem animumve hominis feliciter viventis offenderet? Amor erat imperturbatus in Deum atque inter se conjugum fida et sincera societate viventium, et ex hoc amore grande gaudium, non desistente, quod amabatur ad fruendum. Erat devitatio tranquilla peccati, qua manente nullum omnino aliunde malum, quod contristaret, irruebat; et infra: Quam igitur felices erant primi homines, qui et nullis agitabantur perturbationibus animorum et nullis corporum lædebantur incommodis, tam felix universa societas esset humana, si nec illi malum, quod etiam in posteros trajicerent, nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet.* Hæc S. Augustinus. Omitto, quæ scribunt de incredibili amœnitate et fecunditate paradisi terrestris Claudius Marius Victor, libro primo Carminum in Genesim, S. Joannes Damascenus libro 2. De fide orthodoxa cap. 11,

¹ De Civitate Dei lib. 14. cap. 10.

S. Isidorus lib. 14. Ethymologiarum cap. 3 et Rupertus Tuitiensis lib. 1. in Genesim, cap. 37.

Sed quidquid sit de his particularibus, certe ex ipsa Scriptura colligimus sine dubio beatiorum eum locum fuisse, quam nostra hæc habitatio sit; quoniam in pœnam peccati Adamo dicitur: *Quia audisti vocem uxoris tuæ et comedisti de ligno, ex quo, præceperam tibi, ne comederes, maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ, spinas et tribulos germinabit tibi*¹; et mulieri dicitur: *Multiplicabo ærumnas tuas et conceptus tuos: in dolore paries filios, et sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui*². In paradiso igitur non fuisset sterilitas terræ neque laborandum in ea colenda fuisset neque spinas et tribulos germinasset; et mulieres non concepissent umquam frustra, sed omnes conceptus partus suos eosque felices habuissent, et quamvis subjectæ viris fuissent, non tamen despotico imperio, sed civili et moderato. Itaque felicem vitam homines illi sine timore et dolore, sine labore et angustiis duxissent.

Et si paradisos terrestres omni malo

¹ Gn 3, 17¹ 18. ² Gn 3, 16.

caruisset et multis magnisque bonis abundasset: quid de cælesti paradiso sentiendum erit, qui tanto esse debet felicior, quanto est altior, et tanto melior, quanto pro melioribus institutus? Altitudo cæli Beatorum sine ulla comparatione sublimior est paradiso Adami, et homines in cælo beati, qui peccare et mori non possunt, longe ac longe meliores sunt incolis paradisi terrestris, qui peccare et mori poterant. Illud igitur efficitur, ut paradiscus cælestis non solum omni malo careat, sed bonis omnibus redundet, sine comparatione ulla pluribus et majoribus, quam ea essent, quibus paradiscus terrestris redundabat. Quæ cum ita sint, agamus Deo gratias, quod per Filii sui redemptionem pro paradiso terrestri, invidia diaboli nobis erepto, paradiscum cælestem longe beatiorem simus adepti; et tum ne simus ingrati tanto liberatori, tum ne nos ipsi nobis hostes videamur, contendamus totis viribus ad cælestem paradiscum aditum invenire, eumque nobis fide integra, spe sincera, caritate perfecta et bonis operibus aperire.

Caput 11

De comparatione honorum mundi et bonorum paradisi terrestris simul cum bonis paradisi cælestis solius.

Sed jam progrediamur ulterius et comparemus omnia bona mundi hujus et bona terrestris paradisi simul posita cum bonis solius cælestis paradisi; et videamus, an forte illa simul juncta præponderent. Id vero efficiemus, si fingamus, divitias, imperia, voluptates et omnem gloriam Salomonis et aliorum similium felicissimorum hominum posse sine labore acquiri et sine timore retineri, et posse etiam ejusmodi felicissimos homines numquam peccare et numquam mori, sic tamen, ut possint etiam peccare et mori. Hoc igitur posito, securus affirmo, bona paradisi cælestis solius longe præponderare bonis omnibus mundi et paradisi terrestris simul positis. Id vero inde colligo: quod bona illa simul juncta numquam possint humanum animum replere neque desiderium ejus satiare, quia cor humanum boni infiniti capax est, illa vero omnia finita sunt. Itaque semper verum erit, quod S. Augustinus in principio Confessionum suarum dicit: *Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nos-*

*trum, donec requiescat in te*¹; et verum est quoque, quod sanctus Propheta canit: *Satiabor, cum apparuerit gloria tua*². Donec autem inquietum cor erit, miserum erit; et si miserum erit, beatum non erit. Paradisus autem cælestis id habet potissimum, ut satiet animam et omnem inquietudinem auferat. Quid enim desiderare poterit, qui similis erit Deo, quia videbit eum, sicuti est³? quid desiderare poterit, quem Deus constituet super omnia⁴ bona sua? quid desiderare poterit, qui cum Deo regnabit et coheres Christi erit⁵, quem Pater constituit heredem universorum⁶, nisi quis Deum ipsum inquietum cor gerere et miserum esse dicere audeat? Deinde bona illa mundi et paradisi etiam terrestres, quantacumque et qualiacumque fuerint, hoc ipso, quod amitti poterant, perfecta bona non erant nec satiare poterant neque quietum animum reddere valebant, ac per hoc vere beatum et felicem hominem non faciebant: at bona cælestis paradisi undequaque perfecta et stabilia sunt neque amitti neque diminui ullo modo possunt. Sancti enim in illis felicissimis sedibus constituti nec mori possunt nec peccare pos-

¹ Confess. lib. 1, cap. 1. ² Ps 16, 15. ³ 1 Io 3, 2.
⁴ Mt 25, 21 23. ⁵ Rom 8, 17. ⁶ Hbr 1, 2.

sunt et de sempiterna felicitate certissimi sunt.

Aperiant ergo mortales oculos mentis et serio recogitent, quanti momenti sit, cælestem paradisum non amittere. Agitur enim hic vere de summa rei, non de rebus minutis aut fugacibus. Prorsus enim divino iudicio Sapientia Dei dixit: *Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur*¹?

Caput 12

De comparatione pretii paradisi cum ipso paradiso.

Postrema comparatio erit de pretio, quo emptus est paradisus a Christo et quo a nobis etiam emi debet, cum ipsius paradisi magnitudine atque præstantia. Christus pretio sanguinis sui emit nobis paradisum cælestem, quem invidia diaboli nobis eripuerat, non ut ipse haberet, sed ut nos etiam illo privaremur; ad hoc enim seduxit Evam et per illam Adamum impulit in prævaricationem, ut pœnæ suæ consortes haberet. Christus igitur est prudens ille mercator, qui dedit omnia sua, ut compararet pretiosam mar-

¹ Mt 16, 26; Mc 8, 36; Lc 9, 25.

garitam, per quam regnum cælorum significari satis aperte ipse docuit¹; ipse est, de quo Apostolus loquitur, cum dicit: *Empti estis pretio magno*², et Apostolus Petrus: *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis; sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi et incontaminati*³; et rursum: *Eum, qui emit eos, Dominum negant*⁴. Christus enim eodem tempore et nobis emit paradisum et nos ipsos emit. Nam et nos captivi facti eramus et paradisum amiseramus per peccatum: Christus vero, redimens nos a peccatis et captivitate diaboli, simul filios et heredes Dei constituit, et per hoc paradisum nobis restituit. Hinc igitur aperitur magnitudo cælestis paradisi, quod infinito pretio dignus sit visus Sapientiæ Dei. Si nunc inter homines prudens ditissimusque mercator margaritam pretiosam emeret, omnibus facultatibus suis libenter distractis, certe nemo dubitaret, margaritam illam tam esse eximiam et singularem, ut dignum pretium vix inveniret. Quanti ergo facienda esset, si iudicio ullo præditi essemus, possessio regni cælestis, quam Sapientia Dei, Verbum incarnatum, om-

¹ Mt 13, 45 46. ² 1 Cor 6, 20. ³ 1 Ptr 1, 19.
⁴ 2 Ptr 2, 1.

nibus laboribus et sudoribus et doloribus suis per triginta trium annorum spatium ac demum sanguine suo et morte sua pretiosissima comparavit? Nimis omnino stulti sumus, si rem illam pretio vilissimo temporalium quorumcumque bonorum vendimus, quam Christus Dominus infinito pretio dignam duxit.

Quid? quod? non solus Christus sanguine suo paradisum emendum nobis existimavit, sed Sancti omnes ab illo edocti, quidquid habebant, quidquid valebant, quidquid erant, libentissime exponebant, ut paradisum eundem emerent. Quin etiam B. Paulus clamat: *Non sunt condignæ passionēs hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*¹. Et si quis a sanctis Martyribus omnibus peteret, an libenter tot suis acerbissimis tormentis paradisum emerint; et a sanctis Confessoribus, an libenter tot suis vigiliis, jejuniis, orationibus, eleemosynis, persecutionibus paradisum emerint: certe clamarent omnes cum Apostolo: *Non sunt condignæ passionēs hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*. Quamquam enim Christi sanguis pretium paradisi pro nobis fuerit non solum dignum, nempe supereminens

¹ Rom 8, 18.

et excedens dignitatem rei, quæ emitur: tamen voluit etiam, ut nos emeremus, quo nos honoraret et exaltaret. Magna enim est hominis gloria, quod paradysum obtineat non solum ex merito Christi, sed etiam ex merito suo, quod tamen a Christi merito vim acceperit. Et si quis nolit, cum possit, bona agere et mala pati, ut paradysum emat, expellitur a mercatura Christi, tamquam servus malus et piger, ut Christus ipse monet in parabola de talentis¹; et Apostolus graviter monet, cum dicit: *Si filii, et heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi: si tamen compatimur, ut et conglorificemur*².

Ac ne quis forte queratur, se non habere dignum pretium, sciat non postulari a nobis, nisi id, quod habemus. Sic enim loquitur sanctus Augustinus: *Regnum Dei tantum valet, quantum habueris*, et probat exemplis Scripturæ divinæ: *Quid tam vile, quid tam terrenum, quam frangere panem esurienti? tanti valet regnum cælorum. Scriptum est enim: Possidete paratum vobis regnum, esurivi enim, et dedistis mihi panem. Emit vidua duobus minutis. Emit Petrus relinquens retia. Emit Zachæus,*

¹ Mt 25, 26-30. ² Rom 8, 17.

*dando dimidium matrimonii*¹. Hæc sanctus Augustinus, cui consonat venerabilis Beda, cum dicit, eum, qui nihil habet præter se, dando se, illud emere. *Res illa, inquit, id est regnum cæleste, aliud non querit pretium quam te ipsum: tantum valet, quantum es tu; te da, et habebis illud*². Certe enim Lazarus mendicus nihil habebat, quod daret, nisi patientiam in doloribus, et portatus est ab Angelis in sinum Abrahæ³; et bonus latro nihil habuit in hoc mundo, quod suum esset, præter liberam vocem, qua clamavit: *Memento mei, cum veneris in regnum tuum*, et audivit continuo: *Hodie mecum eris in paradiso*⁴. O vere magnam Dei liberalitatem! o ineffabilem hominis felicitatem, qui cum Domino suo de pretio rei super omnes pretiosissimæ tam facile transigere potest! Optas, homo, a Deo paradisum omnium voluptatum? Da te ipsum, et habebis illud. Quid est, Da te ipsum? Ama Deum ex toto corde tuo, humiliare sub potenti manu ejus, lauda illum in omni tempore, acquiesce libenter voluntati ejus, sive divitem sive pauperem, sive gloriosum sive inglorium, sive sanum sive ægro-

¹ S. August. Tractat. in Ps. 49. ² S. Beda Vener. Sermo 19 de Sanctis. ³ Lc 16, 22. ⁴ Lc 23, 42 43.

tum te esse velit. Omnis enim voluntas ejus bona est, et omnia judicia ejus justa sunt. Dicas Deo: Tuus sum ego, fac de me secundum beneplacitum tuum, non resisto, non reclamo, non detrecto imperium: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum*¹. *Non mea voluntas, sed tua fiat*². Hoc holocaustum super omne pretium est apud Deum, qui bonorum nostrorum non eget³. *Numquid vult Dominus, inquit Samuel, holocausta et victimas, et non potius, ut obœdiatur voci Domini*⁴? Hoc holocaustum obœdientiæ offerebat cotidie Christus Patri, quod ipse testatur, cum ait: *Quæ placita sunt ei, facio semper*⁵; et Apostolus, Christi verus imitator: *Contendimus sive absentes, sive præsentibus, placere illi*⁶. Hæc perfecta renuntiatio omnium, quæ homo possidet vel possidere cupit, hæc abnegatio sui ipsius, ut Deo soli serviat, est verum pretium paradisi. Neque, qui hac ratione dat seipsum, ut paradisum emat, amittit seipsum, sed verissime felicissimeque invenit se ipsum, dicente Domino: *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam*⁷; et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam

¹ Ps 107, 2. ² Lc 22, 42. ³ Ps 15, 2. ⁴ 1 Sm 15, 22.
⁵ Io 8, 29. ⁶ 2 Cor 5, 9. ⁷ Mt 10, 39.

*æternam custodit eam*¹. Sed quoniam hæc sapientia abscondita est a sapientibus et prudentibus hujus mundi², qui vere stulti sunt apud Deum, et stultorum infinitus est numerus³, ideo multi sunt vocati, pauci vero electi⁴.

¹ Io 12, 25. ² Mt 11, 25; Lc 10, 21. ³ Ecl 1, 15.

⁴ Mt 20, 16; 22, 14.

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

LIBER QUINTUS

SUB NOMINIBUS PARABOLICIS

Caput 1

De thesauro abscondito in agro.

De Sanctorum felicitate sub nominibus locorum, in quibus habitant ii, qui vere felices sunt et beati, id est de regno cælorum, de civitate Dei, de domo Domini et de paradiso deliciarum hucusque scripsi, quod meditati Deus suggerere dignatus est. Addam nunc aliquid de felicitate eadem sub nomine rerum, quibus Dominus felicitatem Sanctorum in parabolis comparavit. Initio vero sciendum est, verba illa Domini, *Simile est regnum cælorum*, quibus in parabolis suis Dominus passim utitur, non referri semper ad verba proxime sequentia, quasi cum Dominus dicit: *Simile est regnum cælorum homini negotiatori*, sensus esset, regnum cælorum esse simile homini negotiatori: sed referri ad

totam narrationem, in qua per similitudinem demonstratur via ad regnum cælorum; et aliquando ipsum regnum cælorum sive cælestis regni beatitudinem describi obscurius, aliquando clarius, aliquando nullo modo attingi. Explicabo singula membra divisionis.

Cum Dominus apud Matthæum proponit parabolam de seminante¹, describit fructum, quem parit Evangelica prædicatio juxta varias terræ dispositiones, et hoc vocat mysterium regni Dei; sed de beatitudine Sanctorum nihil dicit. Cum vero idem Dominus in eodem loco addit parabolam de zizaniis, attingit breviter felicitatem Sanctorum, cum dicit, triticum congregandum in horreum Domini, zizania vero alliganda in fasciculos ad comburendum. Sed cum in eodem loco narrat parabolas de quærente bonas margaritas et de inveniente thesaurum in campo absconditum, jam clarius comparat regnum cælorum margaritæ et thesauro. Atque hujus tertii generis invenio sex tantum inter parabolas Domini: unam de thesauro abscondito in agro, alteram de margarita pretiosa, tertiam de denario diurno, quartam de domino distribuenti talenta, quintam de cena magna, sextam

¹ Mt 13, 3-23.

de nuptiis. Quibus addemus duas similitudines ex Apostolo, unam de currentibus ad bravium, et alteram de certantibus in agone. Ita erunt octo considerationes de vita beata Sanctorum ex nominibus parabolicis.

Prima igitur parabola, quæ habetur apud sanctum Matthæum¹, *simile facit regnum cælorum thesauro abscondito in agro*: et breviter docet, quomodo possit acquiri, cum ait: *Quem, qui invenit homo, abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa, quæ habet, et emit agrum illum*. Thesaurus significat copiam ingentem auri, argenti et lapidum pretiosorum et, ut monet Paulus jureconsultus, debet esse tam antiquus, ut ejus non exstet memoria; et ideo non habet proprium dominum, sed jure pertinet ad invenientem. Hic thesaurus est ipsa divinitas, quæ abscondita est in agro humanitatis Christi, ut recte exponunt sanctus Hilarius et sanctus Hieronymus in Commentario ad caput Matthæi tertium decimum. In Christo enim, ut ait Apostolus, absconditi sunt omnes thesauri scientiæ et sapientiæ Dei². Divinitas autem est verissimus thesaurus omnium bonorum, et vere tam antiquus, ut

¹ Mt 13, 44. ² Col 2, 3.

nulla ejus exstare possit memoria, cum sit æternus et sæcula omnia præcesse-rit; neque dominum habuit umquam hic ingens thesaurus, cum ipse sit Dominus omnium. Sed tamen ad jus invenientium accedere dicitur, quia ipse libenter se donat iis, qui, venditis omnibus, eum acquirere satagunt. Dicitur autem absconditus, tamquam in agro defossus, in humanitate Christi: quia, quamvis divinitas sit ubique, tamen nusquam magis proprie quam in Christi humanitate, cui sic est unita, ut una persona sit Deus et homo. Quare Apostolus dicit: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*¹, et quamvis nusquam sic magis quam in Christi humanitate, tamen sic in ea videbatur abscondita, ut opus fuerit lucernam accendere, quæ Deum in Christo demonstraret. Ea lucerna S. Joannes Baptista fuit, qui, ut scribit S. Joannes, *erat lucerna ardens et lucens*²; et de quo prædixit David in persona Dei Patris: *Paravi lucernam Christo meo*³. Joannes enim Baptista Christum manifestavit, ac vere Deum Dei Filium unigenitum ostendit, cum ait: *Deum nemo vidit umquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*⁴; et rursum: *Qui de*

¹ 2 Cor 5, 19. ² Io 5, 35. ³ Ps 131, 17. ⁴ Io 1, 18.

*cælo venit, super omnes est*¹, et paulo post: *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum*². Sed quamvis hæc lucerna ardens et lucens tam aperte Christum Dei Filium manifestaret, tamen Judæi excæcati divinitatem in Christo absconditam cognoscere non potuerunt, aut noluerunt: nam *si cognovissent, ut Apostolus loquitur, numquam Dominum gloriæ crucifixissent*³.

Hunc ergo thesaurum qui divinitus illustratus invenit, *abscondit, et præ gaudio illius vadit, et vendit universa, quæ habet, et emit agrum illum*. Abscondere thesaurum inventum, nihil est aliud nisi sub humilitatis velo tegere acceptam gratiam: non se efferre ob lumen divinitus acceptum neque jactare consolationes et revelationes divinas, ne inanis gloria gloriam veram corrumpat. Itaque Isaias dicere solitus erat: *Secretum meum mihi*⁴. Et Apostolus: *Si gloriari oportet (non expedit quidem): veniam autem ad visiones et revelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuor-*

¹ Io 3, 31. ² Io 3, 35 36. ³ 1 Cor 2, 8. ⁴ Is 24, 16.

decim, etc.¹. Revelationem enim eximiam, quam accepit raptus in paradisum, totos annos quatuordecim silentio texit: et semper texisset, nisi eam manifestandi necessitas coegisset. Et aperte dicit, non expedire ejusmodi dona patefacere; et sub alieno nomine patefacit, ut ostenderet, quam ægre id faceret. Tale aliquid accidit sancto Francisco, quando sacra stigmata divinitus illi fuerunt impressa; nam, ut sanctus Bonaventura in ejus Vita² refert, alias solitus erat divinas revelationes silentio tegere et cum Isaia dicere, *Secretum meum mihi*³: tunc tamen, cum videret rem abscondi non posse, cum magno timore petentibus Fratribus seriem rettulit visionis.

Porro cum gaudio venditis omnibus agrum illum emere, ubi thesaurus latebat, nihil est aliud, nisi eum, qui vult Deo et Christo frui in regno cælorum, oportere omnino a se rerum omnium temporalium affectum abdicare et omnia sua et se ipsum Dei obsequio mancipare, idque non ex tristitia aut necessitate, sed cum gaudio magno: *hilarem enim datorem diligit Deus*⁴. Sed qui vere cognovit, quam ingens thesaurus sit, Christo in æterna patria frui, videre oculis mentis

¹ 2 Cor 12, 1-6. ² Cap. 13. ³ Is 24, 16. ⁴ 2 Cor 9, 7.

ejus divinitatem et oculis corporis ejus humanitatem, et omnium bonorum Dei et Christi participem fieri, et de tanti boni possessione in æternum esse securum, non multum nec magnum illi esse videbitur, temporalia omnia et vitam ipsam pro Dei amore et sempiterna felicitate contemnere. Testis nobis sit sanctus Ignatius Martyr, qui in Epistola ad Romanos scribit: *Ignis, crux, bestiarum constantia, abscissio, separatio, confractio dissipatioque membrorum, totius corporis interitus et omnia flagella diaboli in me veniant, ut Jesum Christum merear adipisci*. Qui sic loquitur, certe multo minus timeret inopiam, ignominiam, exsilium, carceres, ut thesaurum illum incomparabilem non amitteret. Quicumque igitur serio cupit thesaurum æternæ vitæ comparare, serio etiam cogitet ac recogitet, an paratus sit omnia alia bona contemnere: alioqui thesaurum illum, sine quo miserrimus et pauperrimus in æternum erit, numquam neque vivus neque mortuus obtinebit.

Sed unde fieri dicamus, ut thesauros auri et argenti tam multi anxie scrutentur et, non contenti humana diligentia, dæmonum adjumenta per nefarias artes adhibeant, cum ingenti periculo existimationis et vitæ: et thesaurum tuum, Do-

mine, Deus meus, qui solus potest hominem ditissimum facere, et quem sine labore, sine sumptibus, sine periculo invenire possunt, tam pauci quærant? Ego nullam aliam invenio causam, nisi vel modicam fidem populi tui, vel nimiam occupationem in rebus temporalibus conquirendis, quæ spatium cogitandi et considerandi divina promissa tua hominibus non relinquit. Ergo, bone Domine, adauge nobis fidem erga promissa tua, et exstingue sitim habendi divitias temporales: sic enim fiet, ut majore studio investigemus thesaurum tuum; et inventum, venditis omnibus, tuo potissimum auxilio comparemus.

Caput 2

De margarita pretiosa.

Altera parabola, quæ est de margarita pretiosa, simillima est præcedenti, quæ etiam apud sanctum Matthæum¹ proxime sequitur; in illa enim erat thesaurus; in ista est margarita, quæ instar thesauri haberi potest. In illa oportebat agrum, in quo thesaurus latet, venditis bonis omnibus, comparare; et hîc pariter oportet margaritam pretiosam, omnibus

¹ Mt 13, 45 46.

distractis, quæ quis possidet, emere. Itaque necesse erit, solum, in quibus hæ parabolæ discrepent, explicare. Discrepant autem in duobus: quod videlicet in illa nominetur thesaurus, in hac margarita pretiosa; et quod thesaurus casu sit inventus, margarita a negotiatore diligenter quæsitæ. Et quidem hoc loco beatitudo cælestis sive Christus ipse margarita nominatur, ut sancti Patres docent, Ambrosius in Sermone sexto, et Gregorius Nazianzenus Oratione 49, quæ est De fide tractatus, Ruffino interprete. Dicitur autem margarita in hac parabola id, quod in superiore parabola thesaurus dicebatur, ut intellegamus, divinitatem Christi (quæ est æternæ felicitatis objectum, et cujus visio est ipsa formalis, ut cum theologis loquamur, beatitudo atque felicitas) esse quidem thesaurum, sed non divisum in multas species auri, argenti et lapidum pretiosorum, sed esse rem unam, quæ in se contineat pretium thesauri infiniti. Margarita enim una res est; sed, auctore Plinio¹, culmen omnium rerum pretiosarum tenet. Præterea thesaurus constare potest ex solis pecuniis, sed in maximo numero: qui thesaurus ad utilitatem solum, non ad voluptatem et de-

corem pertinet. Quare ne quis ex parabola superiore colligeret, cælestem beatitudinem solum esse utilem, non decoram neque honorificam, addit Dominus hanc alteram parabolam, in qua divinitatem Christi et felicitatem nostram similem esse docuit margaritæ pretiosæ, quæ præter utilitatem thesauri habet etiam pulchritudinem et splendorem, qui exornat et oblectat.

Adde, quod margarita symbolum est Christi, tum ut Filii Dei, tum ut Filii Virginis. Sicut enim margarita gignitur ex lumine solis et ex rore cæli, ut Plinius loco notato et alii docent: sic etiam Filius Dei secundum Deitatem gignitur a Patre luminum, qui est sol increatus; et ideo dicitur in Symbolo: *lumen de lumine, Deus verus de Deo vero*. Et idem Christus secundum humanitatem genitus est ex rore cæli, quippe conceptus de Spiritu Sancto, non ex semine viri. Denique margarita candida, lucida, solida, pura, levis, rotunda est: et humanitas Christi, et multo magis sine ulla comparatione divinitas, candida est ob innocentiam, lucida ob sapientiam, solida ob constantiam, pura, quia sine macula, levis, quia suavis et mitis, rotunda, quia ex omni parte perfecta.

Jam vero margarita non casu inveni-

tur, sed a prudenti negotiatore diligenter quæritur. Neque tamen contraria est hæc parabola superiori, in qua thesaurus fortuito inveniri dicitur; nam utrumque verum est, sed in diversis personis: et ideo Dominus divina prudentia parabolam hanc posteriorem superiori adjunxit, ne quis existimaret omnibus id contingere, ut de improvviso in thesaurum incidant. Alios enim Deus singulari gratia statim illuminat, ut, neque quærentes neque cupientes neque cogitantes, ad fidei veritatem et ardentissimam caritatem, atque adeo ad certam spem vitæ æternæ obtinendæ perveniant; atque isti thesaurum, quod ad se attinet, casu inveniunt, quamvis Deus non casu, sed æterna providentia sua ad hanc gratiam et futuram gloriam illos præordinavit. Alios vero Deus prævenit quidem gratia sua, sed non continuo thesaurum illis ostendit, sed inspirat desiderium inquirendæ veritatis eosque facit sollicitos negotiatores atque adjuvat et dirigit, donec invenient pretiosam margaritam. Exemplo nobis erunt sanctus Paulus et sanctus Augustinus. Sanctus Paulus non quærebat thesaurum verum, qui est Christus, sed persequeretur Christum ut seductorem; et christianos ut seductos; et, cum esset in itinere *spirans minarum et cædis in dis-*

*cupulos Domini*¹, Christus illi apparuit, et simul excæcavit oculos corporis et illuminavit oculos cordis tam ingenti lumine, ut continuo factus sit prædicator ex persecutore. Et quamvis id felici casu hoc illi acciderit, tamen, quod illi casus fuit, in Deo providentia fuit. Sic enim ipse loquitur in Epistola ad Galatas: *Audistis, inquit, conversationem meam aliquando in Iudaismo, quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, et expugnabam illam, et proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum. Cum autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in gentibus, continuo non acquievi carni et sanguini*². Itaque beatus Paulus ab utero matris suæ segregatus fuit a divina providentia, ut Evangelium Christi prædicaret: tamen non quæsit ipse bonam margaritam vel thesaurum in agro, sed forte thesaurus se illi ostendit et fecit, ut amaretur ab eo caritate tam ardenti, ut nullis pepercerit laboribus, quin etiam omnibus periculis se objecerit, et

¹ Act 9, 1. ² Gal 1, 13-16 ss.

omnia arbitratus sit ut stercora, ut Christum lucrifaceret¹. Contra vero sanctus Augustinus ab ipsa adulescentia flagrare cœpit desiderio inveniendi pretiosam margaritam, id est veram sapientiam atque æternam felicitatem. Sed cum incidisset in sectam Manichæorum, diu multumque laboravit et secum ipse quærendo et cum aliis disputando, ut inveniret Evangelicam veritatem; cum in ea secta nihil repperisset nisi narrationes fabulosas atque mendaces, jam pæne desperabat de veritate invenienda, cum plurimos annos inquirendo consumpsisset. Sic enim ipse loquitur libro sexto Confessionum: *Veneram, inquit, in profundum maris, et diffidebam et desperabam de inventionem veri*². Placuit tamen Deo, ut aliquando inveniret pretiosam margaritam; et tum sine ulla mora, venditis omnibus, hoc est rejecto desiderio conjugii, quo maxime tenebatur, et spretis lucris et honoribus, quibus, ut ipse fatetur in libro eodem, vehementer inhiabat, se totum solius Dei obsequio perpetuo mancipavit. Hæc igitur causa est, cur Dominus in parabola priore comparaverit regnum cælorum thesauro sine labore et casu reperto, et in posteriore simile esse dixerit margaritæ

¹ Phlp 3, 8. ² S. August. Confess. lib. 6, cap. 1.

a negotiatore magno labore et studio conquisitæ.

Illud nunc superest, ut anima christiana secum ipsa et coram Deo, semotis ad tempus occupationibus aliis, serio reputet, qualis sit hæc negotiatio, quam utilis et quam facilis hoc tempore; et quam difficilis, vel potius impossibilis, si præsentium nundinarum amittatur occasio. Certe filii hujus sæculi non prætermitterent occasionem emendi margaritam, quæ multis milibus nummorum aureorum vendi poterit, et nunc in præsentibus nundinis centum nummis argenteis emi potest, etiamsi opus illis esset ad usuram gravissimam centum illos nummos argenteos accipere: et filii lucis tam imprudentes erunt, ut nolint emere margaritam, quæ illos in æternum divites et beatos efficiet, cum neque pecunias ad usuram accipere cogantur, neque huc aut illuc discurrere ad quærendum pretium necesse sit; sed omnino sufficiat dare libenter id, quod habent, etiamsi duo solum minuta in facultatibus habeant? Ergo, Domine Deus, luceat lux tua in cordibus nostris, da cognoscere pretium impretiabile margaritæ tuæ, et simul vilitatem pretii, quod a nobis exigitur, ut illam obtinere possimus. Adde, Domine, ad miserationes tuas, ut non frustra tam pre-

tiosam margaritam nobis ostenderis; et tu, qui dixisti: *Ne mittatis margaritas vestras ante porcos*¹, fac per gratiam tuam, ut, si porcis similes aliquando fuimus, ignorantes dignitatem margaritæ tuæ, ut eam glandibus et siliquis postponentes, nunc, a te illuminati et eruditi, margaritam tuam cognoscamus et ambiamus et rebus omnibus divenditis cum gaudio comparemus.

Caput 3

De denario diurno.

Sequitur parabola tertia de denario diurno, promisso a patrefamilias laborantibus in vinea: quæ parabola habetur apud sanctum Matthæum². Et videtur prima facie valde extenuari in hac parabola præmium æternæ vitæ, cum compareretur denario diurno, quæ antea comparata est thesauro et margaritæ pretiosæ. Sed ista extenuatio adhibita est, ut merces congrueret cum opere et labore; inepta enim videretur similitudo, si laborantibus per unam diem in vinea promitteretur ingens thesaurus vel margarita aut sceptrum vel corona regalis. Quod autem denarius iste non sit denarius pau-

¹ Mt 7, 6. ² Mt 20, 1-16.

corum æreorum nummorum, sed denarius cælestis, et qui satis abunde sufficiat ad victum et vestes per omnem æternitatem, facile demonstrari potest. Siquidem merces labori respondere debet, labor autem operantium in vinea Christi non debet æstimari ex sola operis substantia; sic enim dicere debemus omnes cum Apostolo: *Non sunt condignæ passionēs hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis*¹, sed oportet eum laborem æstimare ex gratia Dei inhabitanti corda justorum, quæ est fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam². Item virtute caritatis, quæ nobis infusa est per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis³; corona autem vitæ æternæ præparata est a Deo diligentibus eum, ut scribit sanctus Jacobus⁴. Item ex conjunctione cum Christo, qui tribuit valorem et pretium maximum fructibus palmitum vivorum, ut vitis vera; et operibus vivorum membrorum corporis sui mystici, cujus ipse est caput⁵, et quibus ipse dixit: *Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis*⁶. Denique nonne in iudicio, quando reddetur merces laborantibus in vinea, Dominus

¹ Rom 8, 18. ² Io 4, 14. ³ Rom 5, 5. ⁴ Iac 1, 12.

⁵ Io 15, 4 ss. ⁶ Mt 5, 12.

dicet: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi: esurivi enim, et dedistis mihi manducare*¹? Siquidem opera caritatis pertinent maxime ad laborem, quo desudamus in vinea Domini.

En igitur quam pretiosus sit ille denarius, qui ab ipso Domino nominatur regnum. Neque immerito denarius iste regnum appellari potest, cum Christum ipsum repræsentet non minus quam thesaurus vel margarita. Siquidem in denario impressa cernitur imago principis et verba inscripta et figura rotunda. Christus autem est imago Dei invisibilis, ex Apostolo ad Colossenses²; et Verbum æterni Patris, ex Joanne Evangelista³; et non habet initium dierum, nec finem vitæ, ex Apostolo ad Hebræos, quod per rotundam figuram significatur⁴. Et denique *pecuniæ obœdiunt omnia*, ut dicit sapientissimus Salomon⁵; et Christus est omnium Dominus, ut testatur sanctus Petrus in Actibus Apostolorum⁶. Ergo denarius, qui datur laborantibus in vinea, Christus est, Deus verus, ac per hoc vita æterna, dicente sancto Joanne in priore Epistola sua: *Et cognoscamus verum Deum*,

¹ Mt 25, 34 35. ² Col 1, 15. ³ Io 1, 1. ⁴ Hbr 7, 25.
⁵ Ecl 10, 19. ⁶ Act 10, 36.

*et simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus et vita æterna*¹.

Sed videamus, quibus dandus sit pretiosus iste denarius: quem qui semel obtinuerint, nulla re amplius indigebunt. *Voca*, inquit Dominus, *operarios et redde illis mercedem*². Itaque laborantibus in vinea sine intermissione, sine cessatione, sine negligentia dabitur: non dabitur autem stantibus in foro otiosis, vel aucupio aut venationi aut ludis et jocis vacantibus; merces enim meritis redditur, non gratis datur, et multo minus immeritis donatur. Quod enim Apostolus dicit: *Stipendia peccati mors, gratia Dei vita æterna*³, ideo dicit, quia sine gratia Dei præcedenti nullus potest bene operari, sic ut debeatur illi merces æternæ vitæ: sed accepta gratia, quæ gratis et non ex operibus datur, utique stipendium bonorum operum vita æterna erit. Sic enim loquitur sanctus Augustinus in Epistola ad Sixtum Romanum presbyterum: *Sicut merito peccati tamquam stipendium redditur mors: ita merito justitiæ tamquam stipendium vita æterna*⁴.

Neque propterea quod omnibus operariis detur idem denarius, existimandum

¹ 1 Io 5, 20. ² Mt 20, 8. ³ Rom 6, 23. ⁴ S. August. Ep. 105.

est in regno cælorum præmia esse omnibus paria; denarius enim vitam æternam, sive Deum sive Christum significat, et omnibus vita æterna et Deus atque Christus communis erit. Sed quemadmodum idem sol clarius conspicitur ab aquila quam ab aliis avibus, et idem ignis magis calefacit proximos quam remotos: sic in eadem æterna vita inter videntes Deum et Christum clarius videbit et jucundius gaudebit unus quam alius; et sicut diversa erunt merita, sic etiam diversa erunt præmia. Illud magis movere posset, cur Dominus in distributione mercedis ordinem commutaverit, dicens: *Redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos. Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi*¹. Sed hoc pertinet ad gratiam Testamenti novi, ut intellegamus, nos feliciores esse Patribus Testamenti veteris; ac per hoc Deo gratissimus et in vinea ipsius diligentius atque alacrius laboremus. Patres sancti, qui ante Christi ascensionem vineam Domini coluerunt, Adam, Noe, Abraham, Moyses et ceteri Patriarchæ et Prophetæ, qui hora prima, tertia, sexta, nona vocati sunt, non solum longo tempore labora-

¹ Mt 20, 8 16.

verunt, quia diutius vivebant; sed etiam post obitum multis annorum centuriis, et aliquot etiam millenariis, mercedem, id est denarium expectaverunt. Apostoli et Martyres et reliqui operarii, qui undecima, id est novissima hora, interprete sancto Joanne¹, venerunt ad vineam excolendam, paucis annis laboraverunt, et statim a morte regnum cælorum ingressi denarium acceperunt. Quanta est hæc gratia, quam magna, quam solida, quod possit, si velit, homo christianus, brevissimo tolerato labore continuo ad eum locum ascendere, ad quem sanctissimi Patriarchæ atque Prophetæ longissimo tempore suspirarunt? Non sine causa veteres illi Patres cum quodam veluti murmure, quod admirationem potius quam quærimoniam significare videtur, dicebant: *Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus*. Sed Dominus pro nobis respondit: *Amice, non facio tibi injuriam; nonne ex denario convenisti mecum? Tolle, quod tuum est, et vade: volo autem et huic novissimo dare*

¹ Nota editoris: Cl. Auctor videtur referre ad 1 Io 2, 18: *Filioli, novissima hora est*. Ceterum illa de variis mundi ætatibus sententia ad parabolam, quæ integra spectanda est, apta esse non videtur. Cfr. Knabenbauer, Comment. in Mt II² pag. 180 s.

sicut et tibi. Quæ responsio non significat, homines novi Testamenti ex gratia, et non ex justitia parem cum illis mercedem accipere, sed habuisse gratiam uberiores, per quam brevi tempore non minus, vel etiam magis laboraverint in vinea, quam longo illi tempore: ac per hoc mercedem parem, vel etiam majorem juste acceperint. Certe Apostoli tempore quidem brevi, sed fructum longe maximum Domino vineæ attulerunt. Quando umquam Patriarchæ vel Prophetæ, relictis omnibus temporalibus curis, totum pæne orbem terrarum peragrantes, integras ethnicorum provincias ad verum Dei cultum pertraxerunt? Quando antiquis illis temporibus tam copiosus exercitus Martyrum pro fide veri Dei tormenta omnia et mortes acerbissimas pertulit? Quando in veteri Testamento tot chori sanctarum Virginum inventi sunt, qui, Agnum immaculatum sequentes, integritatem animi et corporis Deo voverent et redderent? Et ubi fuerunt antiquo illo tempore tot Pastores et Doctores, qui, super gregem suum vigilantes, scriptis eruditissimis contra lupos, id est hæreticos et ethnicos depugnarent? Ubi denique tantus numerus Eremitarum et Monachorum, atque aliorum Religiosorum, qui, vitam Angelorum æmulantes,

in solis Dei laudibus et orationibus dies noctesque consumerent? Hæc et alia id genus eminentissimæ virtutis exempla ad gratiam novi Testamenti pertinent: propter quam gratiam recte Dominus parabolam concludit illis verbis: *Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi*, id est, multi vocati ad vineam excolendam omnibus ætatibus mundi per horas undecim, sed pauci electi, id est, non numero pauci, sed unius tantum, ejusque novissimæ horæ homines electi sunt ad gratiam novi Testamenti, per quam et maximum fructum laborando fecerunt et maxima præmia brevissimo tempore acceperunt.

Neque vero existimandum est, omnes, qui hora undecima vocati sunt, denarium accepturos, sed eas solos, qui brevissimo illo tempore totis viribus in vinea Domini laboraverunt: plurimi enim sunt, qui, scientes, hanc horam esse novissimam et modicum nos tempus habere, non dicunt, ut par esset: Brevis est vita nostra, ergo strenue laboremus, ut in spatio temporis modico fructum plurimum afferamus, sed cum insipientibus dicunt id, quod legitur in libro Sapientiæ: *Dixerunt, inquit, cogitantes apud se non recte: Exiguum, et cum tædio est tempus*

*vitæ nostræ; et non est refrigerium in fine hominis, et non est, qui agnitus sit reversus ab inferis; et paulo post: Venite ergo, et fruamur bonis, quæ sunt; et utamur creatura tamquam in juventute celeriter. Vino pretioso et unguento nos impleamus, et non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. Nemo nostrum exsors sit luxuriæ nostræ: ubique relinquamus signa lætitiae: quoniam hæc pars nostra¹. Hæc sunt eorum verba, qui vel Deum non noverunt vel, dicentes se nosse Deum, factis atque operibus negaverunt². Qui quidem tam multi sunt, ut etiam ad eos referri possit illa conclusio: *Multi sunt vocati, pauci vero electi*. Multi enim sunt vocati hora novissima, sed pauci electi, quia pauci sic laboraverunt, ut denarium percipere mererentur.*

Væ igitur nobis, qui, hora novissima vocati, magnam partem illius horulæ ludendo et dormiendo consumimus, cum deberemus de momentis singulis ita solliciti esse, ut ne unum quidem momentum otiose nobis elaberetur; pendet enim ab his momentis æternitas præmiorum

¹ Sap 2, 1 6-9. ² Tit 1, 16.

aut poenarum. Et sine dubitatione quo major est gratia Testamenti novi christianis concessa, tanto gravius punientur, qui gratiam illam in vanum recipiunt; et sicut erunt novissimi primi in accipienda mercede, qui strenue laboraverint hora novissima: sic erunt novissimi primi in suppliciis perferendis, qui hora novissima strenue laborare neglexerint.

Caput 4

De talentis, et gaudio Domini.

Quarta parabola illa est, in qua Dominus apud Matthæum¹ de præmio beatitudinis ita loquitur: *Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui*². Quo loco duæ res promittuntur fidelibus servis: potestas amplissima et gaudium maximum. *Super multa*, inquit, *te constituam*, et quæ sint illa multa, explicat alio loco, cum dicit: *Beatus ille servus, quem, cum venerit Dominus ejus, invenerit sic facientem: quoniam super omnia bona sua constituet eum*³. Quid est autem super omnia bona Domini constitui, nisi potestatem accipere in omnes res inferiores et con-

¹ Mt 25, 14-30. ² Mt 25, 21 23. ³ Mt 24, 46 47.

sortem fieri imperii, quod habet Deus in mundum universum? Quis capiat, quanta sit hæc potestas? Quis rex aut imperator in terris cum minimo Sanctorum comparari potest?

Sed quoniam tanta potestas in homine non videtur haberi posse sine magna sollicitudine et perturbatione animi, ideo adjungit Dominus: *Intra in gaudium Domini tui*; quasi dicere velit: Quemadmodum te consortem facio summæ potestatis, sic etiam facio summæ quietis et voluptatis, quam nulla sollicitudo impedire vel diminuire poterit. Quantum sit hoc gaudium, quod promittitur justis in cælo, inexplicabile prorsus est, neque antea sciemus, quam experimento didicerimus. Interim tamen ex tribus vocabulis hujus ipsius sententiæ aliquo modo suspicari poterimus, gaudium illud fore maximum. Primum vocabulum est *intra*; nam quod non dicatur: *intret in te gaudium Domini tui*; sed contra, *intra tu in gaudium Domini tui*, argumentum est, quod majus sit illud gaudium, quam ut nos totum capere possimus. Itaque intrabimus nos quasi in mare magnum sempiterni et divini gaudii, quod nos intus et extra totos replebit et undique redundabit. Quis ergo in tanta gaudii affluentia locus poterit esse tristitiæ? Alterum

verbum est *in gaudium*: ubi non promittitur nobis gaudium hoc aut illud, de hoc vel illo bono; sed ipsum gaudium absolute, ipsa voluptas, ipsa dulcedo, ipsa suavitas. Et quomodo non tota liquescat anima, tanta suavitate perfusa? Sed tertium verbum est, quod in immensum rem hanc exaggerat, videlicet illud *Domini tui*. Intrabimus enim non in gaudium, quo gaudent homines vel Angeli quicumque, sed quo gaudet Deus, in quo sunt omnia infinita. Quis cogitare poterit, quale sit gaudium Dei, qui perfecte cognoscit infinitam bonitatem suam et illa fruitur ac de illa gaudet infinito modo? Et tamen, o christiane, quod nunc non vales cogitare, poteris experiri et gustare atque illo in æternum frui, si servus bonus et fidelis esse voveris.

Videamus igitur nunc, ad quem vel ad quos tanta promissa pertineant. Ad illos nimirum pertinent, qui talenta sibi a Deo tradita multiplicare cum fide curaverint. Similitudo enim petita est ab homine divite, qui bona sua servis suis tradidit, et uni dedit quinque talenta, alteri duo, et tertio unum, eisque mandavit, ut sollicite prudenterque negotiando talenta multiplicare procurent. Et quidem variæ sunt sacrórum interpretum sententiæ de

significatione talentorum. Alii per talenta intellegunt gratias gratis datas, alii Scripturas sanctas; alii scientiam rerum exteriorum, quæ per sensus acquiritur, esse volunt quinque talenta; et intellectum atque operationem esse duo talenta, et intellectum solum unicum esse talentum: alii denique bona naturalia ut ingenium, iudicium, et spiritualia, ut donum fidei, spei, caritatis. Sed omnes in eo conveniunt, multiplicare talenta esse bene operari in salutem suam et aliorum. Mihi occurrit alia expositio, quæ non repugnat ceteris: et videtur per omnia accommodari ad ea, quæ Dominus de talentis dicit: Ac primum talenta hoc loco appellantur bona Domini: *Tradidit*, inquit, *illis bona sua*. Deinde talenta jubentur multiplicari negotiando in eadem specie: *Quinque talenta tradidisti mihi, ecce, alia quinque superlucratus sum*. Tertio dicuntur dari unicuique secundum propriam virtutem. Postremo, a servo malo et pigro talentum tollitur. Ego igitur per talenta accipio animas fidelium ac piorum hominum, quæ committuntur fidei et diligentiae prælatorum. Ista enim sunt vere bona Domini, quæ nobis non donat, sed curanda et multiplicanda committit. Ideo non dixit Dominus Petro, *Pasce oves tuas*, sed oves

meas¹. Reliqua sunt bona nostra, quamvis a Domino data, ut ingenium, iudicium, Scripturæ, gratiæ gratis datæ, et reliqua omnia. Sed animas fideles et pias vocat bona sua, vineam suam, familiam suam, sponsam suam: pro his venit in mundum, pro his redimendis sanguinem fudit, ad has lucrandas misit Apostolos, quibus dixit: *Faciam vos fieri piscatores hominum*².

Deinde animæ fideles multiplicantur in eadem specie, quando prælatus verbo et exemplo convertit peccatores: quod fecit sanctus Petrus, quando ad centum viginti fideles³, quos illi Christus initio commisit, quando ait, *Pasce oves meas*, in die Pentecostes in ipsa prima contione convertit ad tria milia hominum⁴, deinde ad quinque milia⁵, postea ad multa milia, et sanctus Gregorius Thaumaturgus, qui, quando factus est Episcopus Neocæsariensis, fideles invenit septemdecim; sed eos ita multiplicavit, ut, cum esset morti proximus, in tam ampla civitate soli septemdecim reliqui essent infideles: quam rem sanctus Gregorius Nyssenus refert in Vita ejusdem sancti Gregorii Thaumaturgi, quam copiose diligenterque conscripsit.

¹ Io 21, 17. ² Mc 1, 17; Mt 4, 19. ³ Act 1, 15.
⁴ Act 2, 41. ⁵ Act 4, 4.

Ad hæc ista talenta committuntur unicuique secundum propriam virtutem. Deus etiam, qui novit vires, id est, prudentiam, scientiam, caritatem, fortitudinem omnium, non commendat animas nisi illis, quos novit idoneos ad onus illud ferendum. Et ideo nemo deberet se ingerere ad curam animarum, ad episcopatum præcipue, nisi vocatus ab eo, qui distribuit talenta secundum propriam uniuscuiusque virtutem. Alioqui mirum non erit, si multi cadant sub onere; neque excusationem apud Deum invenient, si dixerint, se humeros non habuisse tanto oneri pares; respondebitur enim: Quis te coegit onus supra vires subire? nonne tu voluisti et rogasti et contendisti, ut illud acciperes? nunc igitur patere, ut ligatis manibus et pedibus projiciaris in tenebras exteriores.

Denique talentum, commissum servo pigro, ab illo tollitur. Et hoc quoque rectissime quadrat, si dicamus, talenta esse animas fidelium. Qui enim unum talentum accepit, id est, curam solius animæ suæ, si eam non recte curaverit, perdet animam suam: fiet enim diaboli mancipium. Quemadmodum enim Beati libertatem filiorum Dei acquirunt, per quam liberrime manent, ubi volunt, et faciunt, quidquid volunt: sic etiam contra

reprobi amittunt omnem libertatem et, ligatis manibus et pedibus, neque ambulare possunt, ubi volunt, neque facere, quod cupiunt, sed manere coguntur, ubi non volunt, et nihil agere eorum, quæ volunt; atque hoc est perdere animam suam. Itaque sententia hæc, in qua per talenta intelleguntur animæ fideles, omnino accommodatur parabolæ. Quomodo autem aliæ sententiæ apte accommodentur, difficile admodum est docere: sed non ideo falsæ vel rejiciendæ sunt; quia necesse non est, ut accommodentur omnia, ut recte monet sanctus Joannes Chrysostomus¹, sed satis est, ut id accommodetur, quod est præcipuum in parabola. Nos tamen explicationem nostram persequemur, alias, ut dixi, non repudiantes.

Igitur Dominus tribus generibus hominum talenta commisit: iis, qui perfecti sunt, quales esse debent episcopi, quinque talenta dedit, id est, integros populos curandos; aliis minus perfectis, quales parochi esse solent, duo talenta, id est, pauciores animas, quæ una parœcia continentur; aliis adhuc magis rudibus et infirmis, quale est vulgus, singulis singula talenta, id est, curam suæ solius animæ. Quamvis et ipsi debent eo modo,

¹ Homilia 48 et 65 in Matthæum

quo possunt, verbo privatæ exhortationis et exemplo innocentis vitæ alios convertere a peccatis ad viam justitiæ, et eo modo talentum sibi creditum multiplicare. Et quod dictum est de episcopis et parochis, idem intellegi debet de principibus et magistratibus sæculi et de patribus familiarum. Sic enim scribit sanctus Augustinus: *Unusquisque paterfamilias hoc nomine agnoscat paternum affectum suæ familiæ se debere. Pro Christo et pro vita æterna suos omnes admoneat, doceat, hortetur, corripiat, impendat benevolentiam, exerceat disciplinam: ita in domo sua ecclesiasticum et quodammodo episcopale implebit officium*¹. Atque in hunc sensum Magnus Constantinus dicebat, se episcopum esse extra Ecclesiam, qui curabat, quantum poterat, ut Ecclesia conservaretur et propagaretur, nec tamen ecclesiastica munia usurpabat.

Ac ne quis existimet, unum solum hominum aut unum solum genus hominum in hac parabola reprehendi, quia ille solus, qui unum talentum acceperat, reprehensus et punitus legitur: sciendum est, voluisse Dominum, ut ex illo intellegeremus pericula majorum. Quemadmodum

¹ S. August. Tractat. 51 in Joannem.

enim ex eo, quod in iudicio novissimo præmia dabit facientibus eleemosynas corporales, et pœnas non facientibus¹, intellegimus majora præmia danda esse facientibus eleemosynas spirituales, et maxima sanctis Apostolis et Martyribus et Virginibus, heroicas virtutes exercentibus; et contra majoribus suppliciis afficiendos fures et latrones et perjuros et sacrilegos, quam eos, qui eleemosynas pauperibus non erogaverunt: sic etiam hoc loco ex eo, quod is, qui unum talentum acceperat, quod facile multiplicare poterat, tamen non multiplicavit, gravissime punitur, et intellegere debemus, tanto facilius esse, ut episcopi et pastores et principes et magistratus in hac re delinquant, quanto gravius et periculosius munus exercent; et tanto etiam gravius in iudicio puniendos, quanto maior est jactura multarum animarum quam unius.

Audiamus, quid sanctus Augustinus de periculo gradus ecclesiastici dicat in Epistola ad Valerium, Episcopum suum: *Ante omnia peto, ut cogitet religiosa prudentia tua, nihil esse in hac vita, et maxime hoc tempore, facilius et lætius et hominibus acceptabilius episcopi aut*

¹ Mt 25, 34-46.

presbyteri aut diaconi officio, si perfunctorie aut adulatorie res agatur: sed nihil apud Deum tristius, miserius et damnabilius. Item nihil esse in hac vita, et maxime hoc tempore, difficilius, laboriosius episcopi aut presbyteri aut diaconi officio; sed apud Deum nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster Imperator jubet¹. Hæc ille, qui hoc ipsum argumentum in reliqua epistola sic tractat, ut operandum sit, ut omnes ecclesiastici eam attente legant, atque ii potissimum, qui ad episcopatum vel presbyteratum temere adspirant; et cum obtinuerint, quod petebant, et invenerint, quod quærebant, aut gregem suum deserunt, aut aliis rebus intenti nihil minus quam de curando et prorogando numerum fidelium et piorum cogitant. Pastores certe in nocte Natalis Domini, pastorum omnium Principis, custodiebant vigilias noctis super gregem suum² et si hoc fiebat super gregem rationis expertem, ab illis, qui figuram gerebant pastorum Ecclesiæ, quanto magis fieri deberet a pastoribus ovium rationabilium, pro quibus Christus ipse, dum in terris versaretur, pernoctabat in oratione, non utique pro se, sed pro ovibus excuban-

¹ S. Augustinus Ep. 147. ² Lc 2, 6.

do¹? Et si patriarcha Jacob pro ovibus soceri sui Laban tanto labore conficiebatur, ut diceret: *Die noctuque æsturebar et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis*²: quid facere oporteret pastorem ovium Christi, pro quibus ille sanguinem fudit? Et si diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens, quem devoret³: an non etiam æquum esset, ut bonus pastor assidue circuiret gregem suum, quærens, quem liberet?

Sed, inquit, negotia ejusdem Ecclesiæ cogunt, ut gregem deseramus. Non contradico, si negotium sit grave, et tempus breve in eo expediendo consumi debeat: alioqui majora negotia minoribus anteponenda sunt; et majora per se, minora per alios expedire deberent. Nam si negotia cogunt a grege discedere, majora negotia, immo et bella gravissima cogunt, a gregis defensione non discedere. Intonat enim Apostolica tuba: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in cælestibus*⁴. Et si dux abest, quis docebit milites, quomodo debeant tela nequissimi ignea exstingue-

¹ Lc 6, 12. ² Gn 31, 40. ³ 1 Ptr 5, 8. ⁴ Eph 6, 12.

re? certe Dominus Petro dixit, et in eo pastoribus omnibus: *Pasce oves meas*¹; cetera tacuit, ut intellegeremus hoc munus esse præcipuum; et in episcopali consecratione dicitur: *Vade, prædica populo tibi commisso*, et de temporalibus negotiis nihil additur, ut episcopus admoneatur, non esse æquanda temporalia spiritualibus, multo vero minus anteponenda. Denique in Concilio Carthaginiensi quarto² serio mandatur episcopis, ut gubernationem viduarum et pupillorum et peregrinorum non per se, sed per archipresbyterum aut archidiaconum agant, et ut tuitionem testamentorum non suscipiant, et ut pro rebus transitoriis non litigent provocati; et ut nullam rei familiaris curam ad se revocent; sed ut lectioni, orationi et verbo prædicationis tantummodo vacent. Itaque Concilium episcoporum ducentorum quatuordecim, id est Africæ totius, in quo etiam sanctus Augustinus interfuit, voluit omnino, episcopos omnia temporalia negotia, etiam pia et necessaria, per alios tractare, ut ipsi liberius tuendo gregi et multiplicando vacarent.

Hæc igitur parabola sicut ostendit, felicitatem æternam esse rem præcipue ex-

¹ Io 21, 17. ² Conc. Carthag. 4, can. 17-20.

optandam, cum contineat potestatem maximam cum maxima voluptate conjunctam: sic etiam demonstrat, viam ad eam felicitatem esse laborem assiduum, in salute animæ suæ et aliorum quærenda et procuranda positum. Quem laborem qui subire recusant, non solum felicitate illa et illa eximia potestate et voluptate privantur, sed ad inferos damnati pœnas æternas luunt. Sic enim loquitur Dominus: *Inutilem servum ejicite in tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor dentium*¹. Ubi et illud diligenter est attendendum, servum, qui tanto supplicio addicitur, non impium, non facinorosum, non sceleratum, sed dumtaxat inutilem appellari; nam etiamsi alioquin episcopus aut parochus sive princeps aut magistratus, sive paterfamilias, sive quicumque alius criminibus aliis vacet, ob hoc solum, quod inutilis fuerit, id est salutem subditorum et suam pro viribus non procuraverit, ejicietur in tenebras exteriores, ubi erit fletus et stridor dentium, qui numquam finietur. Et si servus inutilis hæc patietur, quid fiet de servo maligno, cupido, superbo, luxurioso et vitiis plurimis cooperto? Si servus inutilis reprobatur, impius et prævaricator quam ra-

¹ Mt 25, 30.

tionem de talentis sibi creditis Domino reddet? Certe, qui ista considerant, non ambiunt præfecturas; et si cogantur eas suscipere, cum timore et tremore semper vigilant, tamquam rationem exactissimam pro animabus sibi creditis reddituri.

Caput 5

De cena magna.

Quinta parabola, quæ est apud sanctum Lucam, felicitatem Sanctorum cenæ magnæ similem facit¹. Et certe non sine magna ratione: siquidem in cena magna, nuptiali vel regia, inveniuntur omnia, quæ sensus humanos oblectare possunt, et quæ potentiam et divitias et gloriam hujus mundi demonstrent. Itaque rex Assuerus cum centum viginti septem provinciis imperaret, ac vellet ostentare divitias gloriæ regni sui et magnitudinem atque jactantiam potentiæ suæ, non invenit rationem commodiorem atque aptiorem, quam ut convivium ex omni parte magnificentissimum exhiberet². Primum enim in cena magna oblectantur oculi in apparatu sumptuoso totius aulæ, in ordine ministrorum vestibus decoris et pre-

¹ 1c 14, 15-24. ² Est 1, 1-8.

tiosis indutorum, in vasis aureis atque argenteis, quibus inferuntur cibi; oblectantur aures variis musicis instrumentis et vocibus cantorum et cantatricum audiendis: oblectatur sensus olfaciendi in odoribus florum et rosarum, in unguentis pretiosis et aquis odoratis aliisque rebus odorem suavissimum spirantibus: oblectatur sensus gustandi in condimentis ciborum omnis generis, et vinis pretiosis undique allatis: oblectatur denique sensus tangendi in recubitu sive accubitu in lectis mollissimis atque gratissimis. Itaque in cena regia ac nuptiali conveniunt simul omnia fere corporalia bona, quæ hic in terris inveniri possunt: ut non sine causa Dominus, repræsentare volens felicitatem, quæ in se bona omnia comprehendit, cenæ magnæ illam comparare voluerit: de qua etiam legitur in Apocalypsi: *Beati, qui ad cenam nuptiarum Agni vocati sunt*¹. Deinde quam sit magna illa cena Domini, ex eo cognosci potest, quod omnis gloria corporum gloriosorum erit quasi postrema mensa, in qua bellaria apponuntur. Tanta autem est bellariorum istorum suavitas, ut sanctus Petrus, videns aliquando corpus Domini splendere instar solis, dixerit: *Bonum*

¹ Apc 19, 9.

*est nos hic esse*¹. Et si talia sunt bel-laria, quid erit substantia cenæ, quæ in fruitione divinitatis posita est?

Denique bona omnia mundi hujus nihil sunt aliud nisi quasi cortices et putamina fructuum paradisi. Et si talia sunt putamina et cortices, ut homines illorum amore et desiderio insaniant, quid erunt fructus ipsi et poma paradisi? Et si talia sunt poma et fructus, quid erunt cibi reliqui solidiores et præstantiores? Certe tales erunt, ut sine fastidio semper edantur et semper desiderentur. Neque tamen suspicari debemus, in cælo futuram esse cenam, qualem hic habent magni principes, cum nuptias celebrant; siquidem in cælo erimus sicut Angeli Dei, qui neque nubunt neque ducunt uxores², neque vescuntur cibis ad vitam mortalem sustentandam necessariis. Erit ergo cena plena divitiis et deliciis et ornamentis et gloria statui Beatorum conveniens. Hæc enim dicuntur nobis hoc tempore, quia meliora et majora non videmus. Sed ab his discere debemus, tanto fore cenam illam nostris cenis quamvis lautissimis meliorem, quanto cælum distat a terra; et quanto Deus, qui illam parabit, potentia et divitiis mortalibus regibus præstat.

¹ Mt 17, 4; Mc 9, 4; Lc 9, 33. ² Mt 22, 30.

At cur, dicet aliquis, felicitas Beatorum cenæ potius quam prandio comparatur? Hujus rei illa est ratio, quia prandium fit in meridie, et post prandium negotia tractari solent usque ad vesperam: cena vero fit ad finem diei, quando negotiis omnibus peractis sequitur cena, et post cenam quies ac somnus. Itaque in alia parabola, quæ est apud Matthæum¹, ubi agitur de Incarnatione Domini, prandium introducitur ob nuptias, quas fecit rex filio suo. Siquidem Incarnatio Domini et nuptiæ cum Ecclesia sponsa inchoatæ sunt in meridie, id est satis diu ante finem mundi. Post quod prandium multa gravia negotia, ac potissimum redemptio mundi et reconciliatio hominum cum Deo celebrata sunt. Sed traductio sponsæ ad domum sponsi et cena nuptialis, postquam cessabunt omnia negotia et somnus dulcissimus consequetur, id est requies æterna ad vesperam diei et finem sæculi fiet. Hæc igitur causa est, cur consummata et perfecta gloria Beatorum cena potius quam prandium appelletur.

Sed operæ pretium erit videre, quid facto opus sit, ut ad cenam illam admittamur. Id vero Dominus ipse parabola

¹ Mt 22, 1-14.

sua satis aperte docuit; ait enim: *Homo quidam fecit cenam magnam et vocavit multos. Sed illi cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit: Villam emi, et necesse habeo exire et videre illam; rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Juga boum emi quinque et eo probare illa; rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Uxorem duxi et ideo non possum venire.* Mira res! invitantur homines a Deo ad cenam nuptialem et regiam, et recusant: quid facerent, si vocarentur ad laborem militiæ aut ad iter longinquum et periculosum? Hæc nimirum est cæcitas humana, quæ vix adduci potest, ut credat, quod non videt. Sed quid est illud tandem, quod cenæ divinæ, id est summo atque æterno bono mortales præponunt? Tria Dominus proponit impedimenta salutis, quæ ex genere suo mala non sunt, et tamen ex affectu minus ordinato salutem æternam impediunt. Villam emere, boves probare et uxorem ducere peccata non sunt; sed illa regno cælorum præponere incredibilis cæcitas, et tamen multi ubique reperiuntur christiani, qui tanto studio temporalia ista consectantur: honorem sive dignitatem sive potentiam, quæ in emptione villæ notatur; lucra sive utilitatem, quæ significatur in agricultura et exercitio boum;

et delectationem ac voluptatem, quæ ex novis nuptiis capitur; ut totos dies et noctes in iis comparandis fruendisque consumant, obliti penitus præmiorum æternorum et maximorum, quæ promisit Deus diligentibus se. Neque contenti sunt plerique mortalium villas emere, juga boum probare et uxores ducere, sed, ut longissime recedant a salute, villas alienas invadunt, furantur boves et concubinas vel meretrices alunt; neque umquam cogitant multoque minus considerant, quale dispendium sit, propter ejusmodi quisquilias, cenæ Domini jacturam facere. Certe quidem si Deus nobis vermiculis terræ non cenam infinitæ suavitatis in cælo promitteret, sed micas de illa mensa cadentes aut ciborum reliquias polliceretur, adhuc utile nobis esset temporalia bona universa contemnere, ut micis illis atque reliquiis frui possemus. Quanta igitur amentia est, jucunditates modicas et fugaces antepondere ipsi cenæ Dominicæ, quæ bonis omnibus et sempiternis affluit, et in qua cum Angelis sanctis et cum ipso Domino Angelorum in regnis cælestibus accumbemus.

Porro Dominus noster, postquam demonstravit, quid impediat ingressum ad cenam magnam, addidit etiam remedia, quibus illa impedimenta tolli possint; per-

git enim in parabola sua et ait: *Tunc iratus paterfamilias dixit servo suo: Exi cito in plateas et vicos civitatis; et pauperes ac debiles et cæcos et claudos introduc huc.* Quia divites, occupati in villis et bobus emendis et in uxoribus ducendis, ad cenam magni Patrisfamilias ire recusarunt: advocat pauperes, qui neque pecunias habent ad villas et boves emendos nec facile uxores inveniunt, cum non habeant unde illas alant. Advocat debiles, qui nec ad villam proficisci nec boves exercendo probare neque uxores ducere possunt. Advocat cæcos, qui nec villam videre neque boves dirigere nec facile uxorem invenire queunt. Advocat claudos, qui ad villam pergere et boves exercere et in nuptiis tripudiare non nisi difficillime queunt. Isti igitur tamquam liberi ab impedimentis omnibus, quibus priores tenebantur, ad cenam magnam admissi, merito sibi ipsi gratulari possunt, quod eos Deus pauperes, debiles, cæcos et claudos esse voluerit. Multi queruntur in hac vita, quod nati sint pauperes vel sæpius ægrotent aut capti oculis vel pedibus impediti infelicissimi esse videantur; et nesciunt, quid boni præparet illis Deus in sæculo futuro, ob hanc ipsam, quam homines vocant infelicitatem: quod si scirent, gauderent uti-

que et exsultarent. Proinde nemo debet de providentia Dei queri, sed in omnibus gratias agere Patri optimo Deo, cui est cura de nobis, et semper in ejus acquiescere voluntate.

Sed quamquam hæc ita se habeant, hoc tamen loco proprie pauperes intelleguntur, qui sunt pauperes spiritu, non opibus; et debiles non viribus, sed fiducia in se ipsis; et cæci non oculis, sed astutia; et claudi non pedibus, sed affectibus. Dicam hoc planius. Pauperes, qui ad cenam Domini admittuntur, illi sunt, qui Apostolum audientes non volunt divites fieri¹, et si pecunias habent, non habent ad coacervandas vel in vanitatibus consumendas, sed ad faciendum, quod Spiritus Sanctus dicit per os David: *Dispensit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in sæculum sæculi*². Et debiles intelleguntur illi, qui non confidunt in virtute sua, nec in viribus suis gloriantur. Cæci vero sunt illi, qui vere credunt, quod non vident, præsertim de præmiis justorum et suppliciis impiorum. Qui enim certo sibi persuadent, præmia justorum vere esse maxima et sempiterna, et pœnas similiter iniquorum acerbissimas et nullum umquam finem habi-

¹ 1 Tim 6, 3-10. ² Ps 111, 9; 2 Cor 9, 9.

turas: profecto non manent terræ affixi, nec magni faciunt ea, quæ sunt infra lunam, sed ibi eorum fixa sunt corda, ubi vera sunt gaudia¹. Denique bene ac feliciter claudi illi sunt, et ad cenam Domini merito adspirare possunt, quorum pes dexter multo longior est sinistro, id est, affectus in Deum et in bona sempiterna longe ac longe major est pede sinistro, id est amore in carnem suam et in bona terrena ac temporalia.

Sed audiamus sententiam magni Patris-familias in eos, qui cenam suam inconsiderate ac stultissime contempserunt: *Dico vobis, inquit, quod nemo virorum illorum, qui vocati sunt, gustabit cenam meam*. Scit enim Dominus, brevi futurum, ut illi, qui vocati fuerant et, præsentibus inhærentes, bona futura tamquam inania contempserant, deposito corpore et sensibus carnis extinctis et terrenis bonis in terra dimissis, incredibili desiderio cenam illam esuriant. Nam ut loquitur Propheta David: *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem*². Plane ad vesperam finito die præsentis vitæ, convertentur ac resipiscent, quando inutilis erit pænitentia; et famem patientur ut canes

¹ Oratio in Dom. IV post Pascha. ² Ps 58, 7.

rabidi, et circuibunt civitatem Domini, si forte micas cenæ illius obtinere valeant. Sed firma stat sententia Domini: Nemo eorum gustabit cenam meam.

O si scires, anima, quid sit, Non gustabis cenam meam! O si capere posses, quanta erit illa fames miserorum et quam dulcis esca, qua in æternum privabuntur! Et quid tunc darent, si gustare possent, quod ardentissime cupient! Sed nihil obtinebunt, etiamsi mundum universum in potestate haberent et totum promptissime renuntiarent. Quæ cum ita sint, convertamur, dum tempus habemus, dum dies est et dum fructuosa pænitentia est. Nunc esuriamus cenam illam dulcissimam, nunc famem patiamur, non ut canes immundi et rabidi, qui in cibo capiendo nihil cogitant nisi bonum oris et ventris: sed ut homines rationis participes esuriamus cibum æternæ vitæ et panem Angelorum, vel etiam manna illud absconditum, *quod nemo scit, nisi qui accipit*¹, et quo Deus ipse ab æterno et in æternum fruitur; et sic vivamus in hoc exsilio, ut non diligamus exsiliū, sed ad patriam suspiremus; ad quam cum pervenerimus, non sit nobis necesse civitatem circumire, sed per portam late

¹ Apc 2, 17.

patientem ingrediamur atque, ad cenam Domini libenter admissi, pane vitæ et aqua sapientiæ, id est cibo potuque gratissimo et suavissimo satiemur.

Caput 6

De nuptiis, et virginibus prudentibus et fatuis.

Ultima parabola illa est, quæ similem facit felicitatem Sanctorum regalibus nuptiis, ad quas invitatae sunt virginis decem: quinque fatuæ, et quinque prudentes¹. Ubi primum breviter explicandum est, quis sit sponsus et quæ sponsa; deinde, quam excellens bonum significetur nomine nuptiarum; postremo, quid requiratur, ut ad bonum tam eximium pervenire valeamus.

Ac primum nemo dubitare potest, quin Sponsus sit Christus. Id sanctus Joannes Baptista disertis verbis expressit, cum de Christo loquens ait: *Qui habet sponsam, sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi*². Idem ipse Dominus innuit in parabola de rege, qui fecit nuptias filio suo³. Idem Apostolus apertissime confirmat, cum ait Corinthiis:

¹ Mt 25, 1-13. ² Io 3, 29. ³ Mt 22, 1-14.

*Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*¹; idem denique sanctus Joannes in Apocalypsi significat, cum ait: *Gaudeamus et exsulemus et demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ Agni, et uxor ejus præparavit se*²; et rursum: *Beati, qui ad cenam nuptiarum Agni vocati sunt*³. De sponsa æque certum est, quod sit Ecclesia. Apostolus enim in Epistola ad Ephesios manifeste dicit: *Sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea*⁴; et infra: *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et in Ecclesia*⁵.

Sed quamvis Ecclesia sponsa Christi sit, et fideles filii dicantur Ecclesiæ, quia ipsa per lavaerum baptismi eos quodammodo parit Christo: tamen, quoniam Ecclesia nihil est aliud nisi cœtus fidelium, ideo animæ fideles omnes sunt sponsæ particulares, quomodo Ecclesia sponsa est universalis. Non enim falso canit

¹ 2 Cor 11, 2. ² Apc 19, 7. ³ Apc 19, 9. ⁴ Eph 5, 24 25. ⁵ Eph 5, 31 32.

Ecclesia de sanctis Virginibus: *Veni, sponsa Christi, accipe coronam, quam tibi Dominus præparavit in æternum*¹. Quamquam autem Virgines sanctæ speciali ratione dicantur sponsæ Christi, quia carnale conubium respuerunt, ut soli Christo spiritualiter nubarent, tamen reliquæ etiam animæ christianæ sponsæ sunt Christi, cum ei per fidem desponsatæ sint et per caritatem unitæ, et ad consummationem spiritualis conjugii in cælorum regno suspirent.

Jam vero quale bonum sit, humanam animam cum Christo, etiam qua Deus est, conubio jungi, si quis capere aut digne cogitare posset, fortasse nihil magis honorificum, nihil utilius, nihil dulcius neque in hoc sæculo nèque in futuro reperire posset. Magna est gloria, utilitas, suavitas, servire Regi regum; major inter amicos et domesticos ejus connumerari; maxima, filium Dei et Christi fratrem nominari: sed sponsam dici posse Dei, consortem throni, consortem thalami, consortem coronæ, consortem titularum omnium, plusquam maximum bonum, si sic loqui licet, mihi esse videtur. Hoc enim est, quod apud Isaiam Dominus dicit de spiritualibus eunuchis: *Dabo eis*

¹ Ant. ad Magnif. in Communi Virginum.

*in domo mea nomen melius a filiis et filiabus*¹, id est, nomen conjugis dabo eis. Quis capiat, quam excelsum et quam honorificum et quantæ oblectationis sit, non solum Deum videre et cum Deo colloqui et convivere, sed unum spiritum cum Deo fieri et in Deum, id est, in summum bonum transformari? Apostoli verba sunt: *Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur: erunt enim duo in carne una. Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est*²; et rursum: *Nos vero omnes, revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem tamquam a Domini Spiritu*³. Quis erit sensus voluptatis, quando uniti Deo, a claritate vultus ejus irradiati transformabimur in claritatem Dei, ut quam simillimi efficiamur Deo? *Similes*, inquit sanctus Joannes, *ei erimus, quia videbimus eum, sicuti est*⁴. Non erimus similes tantum ut imagines ad ejus similitudinem creati, sed similes in gloria, in beatitudine, in felicitate. Apostolus Paulus in illa magna ecstasi, quam passus est, cum raptus in paradysum audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui⁵, non-

¹ Is 56, 5. ² 1 Cor 6, 16 17. ³ 2 Cor 3, 18. ⁴ 1 Io 3, 2.
⁵ 2 Cor 12, 4.

dum erat beatus; et tamen ita absorptus erat in Deum, ut non adverteret, an esset in corpore an extra corpus. Quanta igitur erit illa felicissima unio animæ cum Deo, et quam erit absorpta et immersa in mari totius suavitatis anima illa, quæ unus spiritus erit cum Deo? Tale utique hoc gaudium erit, ut, S. Bernardo¹ teste, *illi comparata omnis alia jucunditas mæror sit, omnis suavitas dolor, omne dulce amarum, omne decorum fœdum, omne postremo quodcumque aliud delectare possit, molestum esse merito judicetur.*

Sed quando iste complexus Sponsi pulcherrimi cum anima beata ineffabilis est, quæramus nos potius et ex parabola proposita intellegamus, quid requiratur, ut ad nuptias illas omni ex parte felicissimas admittatur. Id totum ex qualitatibus virginum prudentium cognoscemus, cum illæ solæ, fatuis exclusis, ad nuptias Sponsi cælestis intraverint. Quinque sint condiciones sive qualitates, quæ requiruntur: prima, ut anima sit virgo, deinde ut sit prudens, tum ut habeat lumen in lampade, præterea oleum in vase, denique ut vigilet et vigilando sponsi adventum diligenter observet.

¹ Epist. 124.

Quod attinet ad primum, sponsæ Christi debent omnes esse virgines, non necessario virginitate carnis, sed virginitate fidei et morum, ut sanctus Augustinus¹ recte exponit in Sermonibus de verbis Domini, juxta illud Apostoli: *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo*², ubi per virginem castam intellegit totam Ecclesiam Corinthiorum, in qua satis constat non omnes fuisse virgines carne, cum ipse idem in Epistola priore admonuerit fideles conjugatos officii sui. Illi igitur et illæ sunt virgines in hac parabola, qui et quæ non corrumpuntur circa fidem et mores et, recedentes ab omni malo, non inquinant animas suas.

Sed quia non satis est ad perfectam justitiam, declinare a malo, sed oportet etiam facere bonum, juxta Prophetam regium: *Declina a malo, et fac bonum*³, ideo additur secunda condicio, ut virgo sit prudens, non fatua, nec putet sibi sufficere, si nulli noceat, non occidat, non furetur, non falsum testimonium dicat; sed intellegat oportere considerare finem ultimum et ordinare media ad finem.

Et quia finis est æterna vita et media sunt merita operum bonorum, ideo ad-

¹ Serm. 23.² 2 Cor 11, 2. ³ Ps 36, 27.

ditur condicio tertia, ut habeat lumen in lampade sive lampadem lucentem, quæ sunt opera bona, ut idem S. Augustinus docet loco notato; quod ipsum Dominus antea docuit, cum ait: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est*¹.

Sed quoniam opera bona a caritate tamquam a radice prodeunt, neque conservari possunt, nisi ab eadem caritate foveantur et nutriantur, quomodo lumen lampadis necessario exstinguitur, si desit alimentum olei: ideo requiritur quarta condicio, ut virgo prudens habeat semper oleum in vase. Significari autem caritatem per oleum, docet eodem loco sanctus Augustinus ex eo, quod oleum supereminet omnibus humoribus, et caritas supereminet omnibus virtutibus, dicente Apostolo: *Eminentiozem, vel ut nos legimus, excellentiozem viam vobis demonstro*²; et paulo post: *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas*³. Itaque si quis in corde suo aliquid vel anteponat vel adæquet caritati, illa continuo abscedit, et vel debet primum locum habere et dominari ac regnare in corde nostro,

¹ Mt 5, 16. ² 1 Cor 12, 31. ³ 1 Cor 13, 13.

vel abire; quia oleum est humor videlicet subtilissimus, aërius et igneus, qui super omnes ascendit: et tanta vis est olei caritatis in ascendendo sursum, ut, si ponatur in anima publicani vel meretricis, illam continuo sursum trahat, et de peccatrice sanctam, de carnali spiritua-lem efficiat. Quin etiam audeo dicere, si hoc oleum in animas damnatorum hominum sive in ipsos dæmones stillare posset, videremus continuo damnatos omnes sive homines sive dæmones sursum ascendere. Et si e contrario desereret hoc oleum animas sanctorum Angelorum, Apostolorum, Martyrum, Virginum, continuo graves efficerentur et ad ima descenderent. En igitur, quanta sit excellentia hujus olei, et quam juste stultæ virgines dicantur, quæ hoc oleo caruerunt. Sed est etiam alia ratio, cur caritas per oleum significetur, quia videlicet oleum omnia dura et aspera lenit et emollit, ut ex duris et asperis mollia suaviaque reddantur. Hoc oleum facit jugum suave, de quo Dominus dixit: *Jugum meum suave est*¹; quoniam gratia caritatis inunctum quasi computrescit a facie olei, ut loquitur Isaias². Quid enim suave fecit in Apostolis jugum obœdien-

¹ Mt 11, 30. ² Is 10, 27.

tiæ eundi in mundum universum et prædicandi Evangelium omni creaturæ, nisi oleum caritatis? Quid suave fecit in Martyribus jugum patientiæ in tolerandis suppliciis plurimis et ante illud tempus inauditis, nisi oleum caritatis? Quid suave fecit jugum paupertatis et continentiæ et obœdientiæ tot milibus religiosorum et sanctimonialium, nisi oleum caritatis? Nihil enim dulcius amanti quam amorem suum amato demonstrare, pro illo magna et difficilia operando vel tolerando: quomodo etiam Christus amorem suum erga genus humanum nulla re magis ostendit quam patiendo pro nobis.

Disserui paulo fusius de oleo, quia non facile poterat intellegi, unde caritatem significaret. Restat quinta condicio, quæ potissima est et a Domino in hac parabola præcipue intenta, videlicet, vigilantia: sic enim concluditur parabola: *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam*¹, quam sententiam, ut ea cordibus fidelium penitus infigatur, passim Dominus repetit: *Vigilate*, inquit rursum apud Matthæum, *quia nescitis, qua hora Dominus vester venturus sit*²; et apud Marcum: *Vigilate ergo; nescitis enim, quando dominus domus veniat, sero an*

¹ Mt 25, 13. ² Mt 24, 42.

media nocte an galli cantu an mane, ne, cum venerit repente, inveniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, omnibus dico: Vigilate¹; et apud Lucam: Beati servi illi, quos, cum venerit Dominus, invenerit vigilantes²; et alibi: Vigilate itaque omni tempore orantes³; et per Apostolum Petrum: Estote prudentes et vigilate in orationibus⁴; et per Apostolum Paulum: Non dormiamus sicut et ceteri, sed vigilemus et sobrii simus⁵; et per Apostolum Joannem: Ecce, venio sicut fur. Beatus, qui vigilat⁶. Hæc omnia significant, adventum Domini ad iudicium, sive universale in consummatione sæculi, sive particulare in uniuscujusque obitu, incertum esse, et propterea Deum a nobis requirere, ut semper vigilemus, animo suspensi ad expectationem adventus ejus, ut nos paratos inveniat, et non cum fatuis virginibus nos a nuptiis suis cogatur excludere. Itaque nihil est aliud dormire, quam oblivisci mortem et iudicium, vel sic vivere, ac si de re tam magna, unde pendet salus æterna, numquam cogitaremus aut curaremus. Non enim prohibetur fidelibus somnus corporalis; alioqui non dice-

¹ Mc 13, 35.37. ² Lc 12, 37. ³ Lc 21, 36. ⁴ 1 Ptr 4, 7; 5, 8. ⁵ 1 Thes 5, 6. ⁶ Apc 16, 15.

retur in parabola: *Dormitaverunt omnes et dormierunt*; sed prohibetur oblivio, incogitantia, inconsideratio.

Debet igitur omnis fidelis, cui curæ est salus animæ suæ, singulis diebus, et mane et vespere, clauso ostio cordis sui ad negotia cetera, attente cogitare sibi-que certo persuadere, diem illam vel noctem illam facile posse sibi esse postremam; ac per hoc serio providere, ne sic imparatus inveniatur, ut animæ suæ et omnium simul bonorum detrimentum patiatur. Horrent omnino mortales omnes mortem cogitare, et libenter avertunt animum ad alia cogitanda; sed horret etiam ægrotus pharmacum amarum, et tamen propter amorem vitæ libenter illud sumit; et horrent oculi plagam horrendam in corpore suo videre, sed tamen attente respiciunt, ut medicinam illi faciant. Sic igitur necesse est, ut homo prudens pluris faciat jacturam animæ quam mortis horrorem, et ideo sæpe ac sæpius cogitet, nullam esse ætatem nullamque esse horam, in qua mori non possit. Hæc enim cogitatio quando profunde ad cordis intima descendit, facile totum hominem immutare solet, et de carnali spiritualem, de peccatore sanctum facere, ut jam non formidet, sed diligat adventum Domini. Non sine causa Dominus noster tam sæpe

hortatur, ut vigilemus; nec frustra Ecclesiasticus monet: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in æternum non peccabis*¹. Quis enim, cogitans se ad Judicem properare et brevi ad tribunal ejus esse sistendum, et in ipsum Judicem peccare audeat? et tamen nos omnes per singula momenta properamus ad judicium, et tanta est humana cæcitas, ut in ipso itinere ad judicium Judicem ipsum injuria afficiamus et iram ipsius adversus nos justissime provochemus. Et quis jam damnatus ad mortem, dum ad ipsam ducitur, rideret et jocaretur, et de scortatione vel adulterio vel dignitate adipiscenda vel pecuniis per mercaturam augendis loqueretur, nisi plane desiperet? Et nos tamen ad mortem vere damnati sumus, neque ullus ex Adami filiis sententiam mortis evadit, et nostra mortalis vita nihil est aliud nisi cursus ad mortem: et tamen in hoc itinere, quod longum esse non potest, quid faciunt plerique hominum etiam christianorum? quid cogitant, quid loquuntur, quid tractant nisi de lucris, de honoribus, de voluptatibus, ne dicam de sceleribus et flagitiis, quasi via ad mortem numquam finienda esset? Et quid est

¹ Sir 7, 40.

hoc aliud nisi dormire ad seria et vigilare ad ludicra? vel dormire et dormiendo somniare?

Jure igitur Dominus clamat: *Vigilate, vigilate*, et beati, qui ad hanc vocem excitantur et recogitant, ubi sint et quo eant, et interim dant operam, ut lampas eorum luceat et oleum in vase redundet, ut, cum clamor ille audietur: *Ecce, sponsus venit, exite obviam ei*¹, continuo læti currant obviam sponso et ingrediantur cum eo ad nuptias. Væ autem illis, qui tam magnæ rei obliti atque ad voces Scripturarum surdi et, lampadibus extinctis, dormientes inventi, a nuptiis dulcissimis exclusi frustra clamabunt: *Domine, Domine, aperi nobis*².

Caput 7

De bravio.

Explicatis nominibus parabolicis, quæ habentur in Evangelio, restat solum, ut explicemus nomina, quæ habentur apud Apostolum in Epistola priore ad Corinthios, quæ sunt *bravium et corona*. De bravio sic loquitur beatus Paulus: *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium.*

¹ Mt 25, 6. ² Mt 25, 11; Lc 13, 25.

*Sic currite, ut comprehendatis*¹. Et quidem significari per bravium cælestem beatitudinem, idem Apostolus docet in Epistola ad Philippenses, cum ait: *Quæ retro sunt, obliviscens, ad ea vero, quæ sunt priora, extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu*². Itaque bravium est in cælo, atque ad illud nos vocat Deus per Jesum Christum. Quamvis autem bravium, quod principes mundi proponunt, non sit res adeo magna, tamen bravium cæleste non potest non esse omni ex parte splendidissimum, sive consideres Deum, qui bravium proponit, qui est Princeps infinitæ potentiæ et magnificentiæ, de quo canit Propheta: *Elevata est magnificentia tua super cælos*³, sive cogites athletas, quibus proponitur, qui sunt filii ipsius et fratres Christi; quos certe Rex pater ipsorum non invitaret ad currendum, si bravium non esset res tanta, ut etiam a filiis Dei digne appeti posset.

Illud ad nos magis pertinet, ut videamus, quid sit currere ad bravium, et qua arte poterimus ita currere, ut comprehendamus. *Currere ad bravium* nihil est aliud, nisi Domini, Dei nostri, integre

¹ 1 Cor 9, 24. ² Phlp 3, 13 14. ³ Ps 8, 2.

mandata servare. *Stadium* enim legem Domini esse, David testatur, cum ait: *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini*, et: *Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum*¹. Ergo qui per viam mandatorum currunt, illi in stadio ad bravium currunt. Porro ars ita currendi, ut perveniamus et bravium apprehendamus, tria documenta complectitur. Primum illud est, ut a stadio non recedamus; qui enim recedunt a stadio, quantumvis celeriter currant, bravium numquam attingent, quia non ad bravium, sed in incertum currunt. Quod se diligenter evitasse Apostolus testatur, cum ait: *Ego sic curro, non quasi in incertum*². Quid est extra stadium currere? per viam mandatorum non currere, sed declinare ad dexteram vel sinistram³. Exempli gratia Lex dicit: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*⁴. Qui diligit proximum sicut se ipsum, in stadio currit et ad bravium currit. Qui diligit proximum tanto ardore, ut propter proximum Deum offendere non vereatur, et ex homine idolum sibi constituit, is declinat ad dexteram et extra stadium currit, et non ad bravium, sed in incer-

¹ Ps 118, 1 32. ² 1 Cor 9, 26. ³ Dt 2, 27; 5, 32.

⁴ Mt 19, 19; 22, 39; Rom 13, 9; Gal 5, 14; Iac 2, 8; Mc 12, 31.

tum currit; et quo celerius currit multiplicando beneficia in personam illam, quam sibi in idolum erexit, tanto magis errat, et longius a bravio discedit. Qui vero minus diligit proximum, quam par est, et cum eum videt necessitatem pati, viscera sua ab eo claudit, ut loquitur sanctus Joannes¹, is declinat ad sinistram, et neque in stadio currit neque ad bravium currit, etiamsi alioqui multa bona opera facere videatur. Oportet igitur diligere proximum ut se ipsum, non magis nec minus quam se ipsum: id est, debet erga proximum ita se gerere, ut proximis faciat, quod sibi vult a proximis fieri. Sic enim explicat hoc mandatum, qui mandatum dedit Magister noster Deus². Et quod dixi de dilectione proximi, quod est mandatum affirmans, possumus etiam dicere de mandatis negantibus. Qui enim furatur res alienas, declinat ad dexteram mandati: *Non furaberis*³, et a stadio recedit; qui vero non furatur aliena, sed profundit et prodigit sua, is declinat ad sinistram, et pariter exit a stadio. Justus enim, qui solus in stadio manet, non minus a stadio discedit, si furetur aliena, quam si prodigat sua; quia virtus liberalitatis, quæ ad justitiam pertinet, duo

¹ 1 Io 3, 17. ² Mt 7, 12; Lc 6, 31. ³ Rom 13, 9.

habet extrema vitia opposita, avaritiam et effusionem. Summa est: Qui vult in stadio permanere, debet peccato lethali omnino carere.

Alterum documentum est, ut currat velociter et perseveranter, qui bravium apprehendere desiderat. Ille velociter currit, qui ardenti voluntate mandata custodit, juxta illud Psalmi: *Beatus vir, qui timet Dominum; in mandatis ejus volet nimis*¹, et illud Apostoli: *Spiritu ferventes, Domino servientes*². Ille perseveranter currit, qui numquam fatigatur neque cessat currere, sciens scriptum esse: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*³. Et quidem ista duo, velociter currere et non fatigari nec intermittere cursum, videntur fere contraria aut certe difficilia valde. Qui enim velociter currit, cito fatigatur et cessat currere; et qui fatigari non vult, lente festinat et moderato gressu perseverat in cursu. Vera sunt, et ideo pauci perveniunt ad bravium. Omnino enim necesse est, qui bravium apprehendere cupit, ut et velociter et perseveranter currat, quia tempus breve est et iter longum. Sed si velint homines christiani imitari currentes ad bravium corruptibile et modicum, facile

¹ Ps 111, 1. ² Rom 12, 11. ³ Mt 10, 22; 24, 13.

poterunt et velociter et sine intermissione currere ad bravium incorruptibile et maximum. Quid illi faciunt, qui currunt ad bravium corruptibile et modicum? deponunt onera, exuunt vestes, expediti et liberi currunt. Hoc igitur christiani faciant, deponant onera curarum hujus mundi, exuant vestes carnalium cupiditatum, aut certe deponant et exuant inordinatum affectum ad bona terrena; et cum hæc fecerint, non de suis viribus glorientur, sed in Domino sperent: et tunc querantur, si celeriter currendo fatigantur in cursu. Doctrina hæc Isaiæ et Pauli est, non mea. Isaias sic ait: *Qui sperant in Domino, current, et non laborabunt*¹. Apostolus vero: *Hoc, inquit, dico, fratres: Tempus breve est, reliquum est, ut et, qui habent uxores, tamquam non habentes sint, et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui emunt, tamquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur*². Quibus verbis non prohibet Apostolus, ne christiani conjuges habeant et non lugeant in adversis et non gaudeant in prosperis et non emant res necessarias et non utantur bonis hujus mundi: sed

¹ Is 40, 31. ² 1 Cor 7, 29 30.

admonet, ut in his omnibus eum modum adhibeant et tam modico affectu illis adhæreant, ac si ad illos ea non pertinerent.

Exemplo nobis sit sancta Melania, matrona Romana nobilissima, de qua sic loquitur sanctus Hieronymus in Epitaphio Blesillæ: *Sancta Melania nostri temporis inter christianos vera nobilitas, calente adhuc mariti corpusculo et necdum humato, duos simul perdidit filios. Rem sum dicturus incredibilem, sed, teste Christo, non falsam. Quis illam non putaret more lymphatico, sparsis crinibus, veste conscissa, lacerum pectus invadere? lacrimæ gutta non fluxit, stetit immobilis, et ad pedes advoluta Christi, quasi ipsum teneret, arrisit: Expeditius, inquit, tibi servitura sum, Domine, quia tanto me onere liberasti.* Hæc ille; qui hoc exemplo tamquam egregio commentario declaravit, quid sit, qui habent uxores et filios et cetera mundi bona, tamquam non habentes sint, ut liberi et expediti currant ad bravium. Sed majus adhuc exemplum habemus in Job, qui una die perdidit filios et filias omnes totamque substantiam suam, et plenus ulceribus in sterquilinio jacuit, qui paulo ante felicissimus erat inter omnes orientales; et tamen, ac si ista ad eum non pertinerent, emisit vocem illam sapientia

plenissimam: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc; Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum*¹. Denique sanctus Petrus cum ceteris Apostolis, qui Christum ad bravium currentem primi secuti sunt, ut nos docerent, quid requiratur ad celeriter et perseveranter currendum, ajunt: *Ecce, nos reliquimus omnia et secuti sumus te: quid ergo erit nobis? et Dominus approbens consilium eorum, respondit, bravium illis aperte promittens: Amen, dico vobis, quod vos, qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel*².

Restat tertium documentum, ut cum Christo jungatur, qui bravium exoptat. Nam ut Apostolus dicit: *Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium*³. Ille autem unus sine ulla dubitatione Christus est, *qui exsultavit ut gigas ad currendam viam*⁴, et de quo dicitur apud sanctum Joannem: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo. Filius hominis, qui est in cælo*⁵. Sed Christus

¹ Iob 1, 21. ² Mt 19, 27-28. ³ 1 Cor 9, 24.

⁴ Ps 18, 6. ⁵ Io 3, 13.

non ascendit solus, sed cum illis omnibus, qui cum ipso unum sunt, id est, qui sunt membra viva et vera ejus corporis, cujus ipse est caput. Itaque frustra laborant omnes, qui currunt, etiamsi erogent omnes facultates suas pauperibus, et tradant corpus suum, ita ut ardeat¹, nisi Christo jungantur per fidem et caritatem et unum cum illo fiant, ut ipse loquitur, cum ait: *Sicut tu, Pater, in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint*².

Sed est etiam alius modus conjunctionis cum Christo, qui mirum in modum juvat ad currendum velociter et perseveranter ad bravium. Is modus est unionis oculi interioris cum ipso Christo; quatenus ipse est bravium. Christus enim ut homo cucurrit ad bravium, et ut Deus ipse est bravium. Ipse enim *est verus Deus, et vita æterna*, teste sancto Joanne³, quod ipse quoque significavit, cum ait: *Ego sum via et veritas et vita*⁴. Ipse enim ut veritas nos ducit, ut via per se adducit, ut vita ad se perducit. Nihil igitur utilius ad bravium obtinendum est, quam ab ipso bravio oculos numquam deflectere, et cum Propheta dicere: *Oculi mei semper ad Dominum*⁵.

¹ 1 Cor 13, 3, ² Io 17, 21. ³ Io 5, 17 ss. ⁴ Io 14, 6.
⁵ Ps 24, 15.

Qui enim unitum habet oculum cordis cum bravio, non videt nec audit, quid circumstantes dicant aut faciant, sive rideant sive irrideant; non curat aliorum iudicia, sive laudent sive vituperent; et cum Propheta dicit: *Factus sum sicut homo non audiens*¹, et cum Apostolo: *Mihi pro minimo est, ut a vobis iudicer aut ab humano die*², et præterea quo magis propinquat, eo melius magnitudinem cognoscit bravii: quæ magnitudo vires addit et facit, ut homo, quamvis fatigatus et lassus, cursum non intermittat. Quicumque ergo ad cæleste bravium aspirat, a stadio mandatorum Domini non recedat: currat ardentem et perseveranter et, Christo per veram fidem et caritatem unitus, ab ipso bravio cordis oculum numquam avertat.

Caput 8

De corona.

Postremum nomen felicitatis æternæ corona justitiæ est; de qua corona sic loquitur Apostolus in eodem loco, ubi de bravio locutus est: *Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; et illi quidem, ut corruptibilem co-*

¹ Ps 37, 15. ² 1 Cor 4, 3.

*ronam accipiant, nos autem incorruptam*¹. Neque dubium esse potest, an hoc loco per agonem intellegatur cursus in stadio, ut sit eadem hæc similitudo cum superiore, an potius pugna et certamen, ut sit hæc similitudo a priore diversa. Siquidem intellegi per agonem certamen et pugnam et esse hanc similitudinem diversam a priore, demonstrant illa verba paulo inferius posita: *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum, sic pugno, non quasi aërem verberans*², et illa in posteriore ad Timotheum: *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi: in reliquo reposita est mihi corona justitiæ*³; nam in utroque loco beatus Paulus distinguit cursum a pugna, et in una similitudine utitur nomine bravi, in altera nomine coronæ; quæ sunt nomina satis aperte distincta.

Porro coronæ nomine significatur æterna felicitas, quæ apud Apostolum Paulum ad Timotheum dicitur *corona justitiæ*, quia redditur tamquam merces operibus justis. Apud sanctum Jacobum dicitur *corona vitæ*⁴, quia continet vitam sempiternam. Apud S. Petrum *corona gloriæ immarcescibilis*⁵, quia complectitur decus

¹ 1 Cor 9, 25. ² 1 Cor 9, 26. ³ 2 Tim 4, 7. ⁴ Iac 1, 12.
⁵ 1 Ptr 5, 4.

et splendorem honoris æterni. Denique apud Isaiam dicitur Deus ipse futurus *corona gloriæ residuo populi sui*¹. Ex quo loco intellegimus, coronam, de qua beatus Paulus loquitur et quæ datur victoribus in certamine, rem esse honorificentissimam et altissimam, cum Deus ipse velit esse corona circumdans, ornans et glorificans capita residui populi sui, id est paucorum illorum de populo suo, qui fortes in bello victoriam reportaverint. Nam, ut sæpe diximus ex testimoniis Scripturarum, *Multi sunt vocati, pauci vero electi*²; et tanto erit illustrior corona Sanctorum in die iudicii, quanto paucioribus illa continget.

Videamus nunc, in quo agone certandum nobis sit, et quid nos facere oporteat, ut victoriam obtineamus. Et sane atrocissima pugna est et periculosissima colluctatio, quam inituri sumus; præsertim si comparetur ad certamen, in quo contendunt in terris homines in agone pro corruptibili corona. Loquitur enim hoc loco Apostolus de ludicro certamine, quo in theatro pugnabant spectante populo, vel colluctatione vel cæstibus. Isti igitur agonistæ pugnabant cum hominibus sibi similibus, et armis paribus, et

¹ Is 28, 5. ² Mt 20, 16; 22, 14.

pro corona vilissima, et sub periculo irrisationis vel ignominiae popularis. At christiani homines pugnare debent cum hostibus, quos non vident et a quibus ipsi videntur; et qui plurimi et fortissimi et astutissimi sunt; et armis imparibus, et coram Deo et Angelis ejus, et pro corona vitae æternæ, et sub periculo mortis perpetuæ; denique prælio non ludicro, sed verissimo et atrocissimo¹. Antagonistæ enim nostri dæmones sunt, quos Scriptura nunc leones, nunc dracones, nunc basiliscos appellat², et qui proditores habent in domibus nostris, concupiscentias videlicet carnis, quæ sunt in corporibus nostris, et militant contra animas nostras pro adversariis, ut S. Petrus docet, cum ait: *Obsecro vos tamquam advenas et peregrinos, abstinere vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam*³. Adde, quod miserrimum est, pugnam istam eodem fieri tempore, quo et cursus in stadio. Ideo enim Apostolus hæc duo conjunxit, ut intellexeremus, currentes ad bravium toto cursu impediri ab antagonistis, et oportere eos simul et pedibus currere et manibus depugnare. O, si christiani ista cogitarent et statum suum intellegerent! profecto

¹ Eph 6, 12. ² Ps 90, 13. ³ 1 Ptr 2, 11.

non tam facile tempus tererent in nugis temporalibus, in jocis, in ludis, in comisationibus, in augendis pecuniis, in aucupandis honoribus, quasi summa rei esset in tuto; sed audirent Apostolum claman-tem: *Accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, induti lorica[m] justitiæ: in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, et galeam salutis assumite et gladium spiritus, quod est verbum Dei: per omnem orationem et obsecrationem, orantes omni tempore in Spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia*¹. Deus bone, qualis est hæc exhortatio! quam plena terroris! quam vehemens! præsertim si quis ponderet illa, *per omnem orationem, in omni tempore, in omni instantia*. Et tamen plerique nostrum ita se gerunt, ac si neque currendum nobis esset in stadio neque pugnandum in agone.

At quid, quæso, nobis agendum est, ut in hoc terribili agone victoriam de hostibus referamus? Paucis verbis hoc ipsum declarat Apostolus, cum ait: *Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet: et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorrup-*

¹ Eph 6, 13-18.

*tam*¹. Quorum verborum hæc sententia est: Athletæ illi, ut corruptibilem coronam accipiant, ab iis omnibus se abstinere, quæ corpus debilitare et ineptum ad pugnam illam ludicram reddere possunt, a nimio cibo et potu, a congressu cum uxoribus, a negotiis domesticis, ab aliis rebus omnibus alioqui jucundis vel utilibus, quæ victoriam in pugna impedire vel retardare possunt. Nos igitur, qui pro corona incorruptibili in vero certamine desudamus, multo magis abstinere debemus ab omnibus, quæ animam debilitare atque ineptam ad pugnam istam seriam et simul ad cursum in stadio facere possunt. Et quæ sunt, quæ animam debilitant? Illa ipsa, quæ corpus robustum reddunt, multum cibus, multus somnus, crebra deambulatio, hilaritas, jucunditas, cantus, sonus, lusus, aucupium, venatio, non multum legere, parum orare, nihil meditari, non lugere peccata, non facere fructus dignos pænitentiae. Ab his abstinere debet, qui animam vult esse robustam et idoneam ad currendum in stadio et pugnandum in agone. *Attendite vobis*, Dominus ait, *ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis hujus vitæ, et superveniat in vos*

¹ 1 Cor 9, 25.

*repentina dies illa*¹. Contra vero cibus animæ, qui illam robustam reddit, jejunium est; refectio et refocillatio animæ oratio est; somnus animæ salutaris contemplatio est; purgatio ab humoribus noxiis confessio peccatorum est; gaudium et deliciæ animæ lacrimæ sunt; triumphus animæ crucifixio carnis et concupiscentiarum est. *Qui enim sunt Christi,* inquit Apostolus, *carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis*²; et hoc loco, *Ego,* inquit, *sic pugno, non quasi aërem verberans; sed castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar*³. Ecce veram explicationem illorum verborum, *ab omnibus se abstinet*. Ego, inquit, sic pugno in agone, ut abstineam ab omnibus, quæ placent corpori, in quo sunt, qui pugnant pro hostibus meis, concupiscentiæ carnales videlicet; et castigando corpus meum jejuniis et vigiliis aliisque carnis macerationibus et mortificationibus, in servitutem redigo corpus meum, ut rebellare non possit ab imperio animæ nec militare hostibus meis.

Sed quem non timere ac toto corpore contremiscere faciant illa verba, *ne forte,*

¹ Lc 21, 34. ² Gal 5, 24. ³ 1 Cor 9, 26 27.

cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar? Si vas electionis et a Deo ipso creatus Apostolus et raptus in tertium cælum, timuit reprobus fieri, si corpus suum non castigasset et in servitutem non redegisset: quis nostrum reprobationem non timebit, nisi carnem suam crucifigat cum vitiis et concupiscentiis? Hoc certe Apostolicum exemplum deberet omnes homines admonere, ut non audeant sperare victoriam et coronam, nisi serio ad cor redeant et dignos pœnitentiæ fructus faciant et spiritui carnem subicere modis omnibus satagant. Et admiranda prorsus est multorum stultitia et cordis cæcitas, qui, cum nihil horum faciant, sed contra potius non solum a rebus licitis, sed etiam ab illicitis non abstineant, tamen sic læti ac securi vivant, ac si de salute et corona gloriæ promissionem a Deo certissimam et aper-tissimam haberent. Sed hoc est argumen-tum, ut sæpe diximus, quod pauci sint, qui salventur, et multi sint vocati, pauci vero electi. Quod miro modo confirmat S. Joannes Chrysostomus homil. 40 ad populum Antiochenum, in qua multas ra-tiones reddit, cur ex multitudine chris-tianorum innumerabili pauci sint, qui sal-ventur, ac de ipsa urbe Antiochena, quæ una erat ex majoribus totius orbis ter-

rarum, sic loquitur: *Quot esse putatis in civitate nostra, qui salvi fiant? infestum quidem est, quod dicturus sum; dicam tamen: Non possunt in tot milibus centum esse, qui salventur, quin et de his dubito. Quanta enim in juvenibus malitia, quantus in senibus torpor!* Videat lector homiliam totam, quæ gravissima et utilissima est.

Ad te igitur confugio, bone Domine, ego, servus tuus et filius ancillæ tuæ: concupisco toto desiderio animæ meæ bravium illud cæleste et lucidissimam coronam, quam præparasti et promisisti diligentibus te. Cognosco magnitudinem agonis et stadii longitudinem; experior imbecillitatem meam et confiteor coram te, qui scrutaris renes et corda, modicam ac pæne nullam virtutem meam; nec ignoro vires magnas et rabiem crudelem invisibilium hostium meorum, qui concoquere non possunt, quod nos homunculi vocati simus ad gloriam illam magnam, unde superbia illos dejecit. *Illumina oculos meos, ne umquam obdormiam in morte*¹; adauge vires, ne deficiam in via; pugnet pro me gratia tua, *ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum*². Quod autem pro me postulo, id

¹ Ps 12, 4. ² Ps 12, 5.

ipsum postulo pro fratribus meis omnibus; sed potissimum pro iis, qui sunt a te in sublimitate constituti, sive ecclesiasticis sive sæcularibus: quorum tanto grandius est periculum, quanto functio excellentior; et tanto illustrior erit corona gloriæ, si recte fungantur munere suo, quanto gravior damnatio, si culpa ipsorum animæ pereant, quas redemisti pretioso sanguine tuo.

Caput 9

Epilogus totius operis.

Explicatis considerationibus duodecim de æterna felicitate Sanctorum, illam conclusionem colligi posse video, Sanctorum felicitatem rem esse tum in se maximam et eminentissimam, tum ab omnibus hominibus in primis expetendam et procurandam; sed viam ad illam inveniendam et obtinendam esse angustissimam et laboriosissimam, ut, nisi quis apud se firmiter statuatur omnibus viribus suis coniti et contendere, rebus aliis omnibus prætermissis, numquam per eam penetrare et multo minus ad optata gaudia pervenire possit. Ac ut breviter hoc totum sub oculos subjiciamus, placet omnes illas considerationes et eorum præcipuas difficultates per modum epilogi breviter recensere.

Primum igitur consideravimus felicitatem æternam sub nomine regni cælorum: sed annexam illi vidimus difficultatem maximam ex libro Dei, quia scriptum est: *Regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*¹.

Deinde consideravimus eandem felicitatem sub nomine civitatis Dei sive cælestis Jerusalem: et ibi quoque animadvertimus difficultatem non modicam; quia non possunt esse cives Sanctorum², qui sunt cives mundi hujus; et difficillimum est, in mundo vivere et de mundo non esse.

Tertio consideravimus eandem felicitatem sub nomine domus Dei, in qua mansiones multæ sunt³, et animadvertimus, portam ejus domus esse angustissimam, ut non sine magno labore penetrari possit.

Quarto consideravimus eundem beatitudinis locum sub nomine paradisi; sed consideravimus simul, quam magno pretio non auri vel argenti, sed lacrimarum vel sanguinis emerit illum Dominus, et Martyres et Confessores atque adeo Sancti et Sanctæ omnes. *Oportuit enim pati Christum, et ita intrare in gloriam suam*⁴.

Quinto consideravimus eandem felicitatem sub nomine thesauri absconditi in

¹ Mt 11, 12. ² Eph 2, 19. ³ Io 14, 2. ⁴ Lc 24, 26.

agro: et simul advertimus, non potuisse obtineri ab eo, qui invenerat, nisi venditis omnibus, quæ habebat¹.

Sexto consideravimus eandem sub nomine margaritæ pretiosæ, pro qua etiam comparanda debuit emptor omnia bona sua distrahere, ut eam emere posset².

Septimo consideravimus eandem sub nomine denarii diurni³, qui non nisi laborantibus in vinea diligenter et assidue datus est.

Octavo consideravimus eandem sub nomine cenæ magnæ⁴: et vidimus ea cena dignos non fuisse habitos, qui rebus temporalibus addicti erant.

Nono consideravimus eandem sub nomine gaudii Domini: ad quod ii soli admissi sunt, qui magno labore et sollicitudine talenta sibi tradita multiplicaverant, reliquis in exteriores tenebras amandatis⁵.

Decimo consideravimus eandem sub nomine nuptiarum regiarum⁶, a quibus exclusi sunt omnes, qui, somno dediti et inertiae, in operibus bonis et expectatione cælestis Sponsi non assidue vigilarunt.

Undecimo consideravimus eandem sub nomine bravii⁷, quod illi soli apprehenderunt, qui velociter et perseveranter

¹ Mt 13, 44. ² Mt 13, 45. ³ Mt 20, 1-16. ⁴ Lc 14, 15-24. ⁵ Mt 25, 21-23. ⁶ Mt 25, 1-13. ⁷ 1 Cor 9, 24.

non sine labore et sudore ad bravium in stadio cucurrerunt.

Duodecimo consideravimus eandem sub nomine coronæ¹, quam illi soli meruerunt, qui fortissime pugnando adversarium dejecerunt.

Itaque, quocumque te veritas et sub quocumque nomine cælestem felicitatem consideres, invenies, obtineri non posse, nisi totis viribus atque omni animi et corporis contentione desudes. Proinde qui volunt beati esse, quod nemo nisi amens non velle potest, torporem omnem excutiat, atque ad serio laborandum et bona omnia facienda et mala omnia toleranda, tanto proposito præmio, se accingat; et nulla omnino temporalia negotia huic magno et vere soli negotio anteponat, et semper in mente retineat verba illa sanctorum Pauli et Barnabæ, quibus christianos exhortabantur: *Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei*².

¹ 1 Cor 9, 25. ² Act 14, 21.

INDEX

Præfatio editoris	Pag. V
Dedicatio	XVII
Introductio	1

SCALÆ ASCENSIONIS IN DEUM

GRADUS I

Cap. Ex consideratione hominis

1 Causæ communes hujus considerationis	7
2 Deus auctor noster	9
3 Deus hominem ex nihilo creavit	12
4 Homo ad imaginem Dei creatus est	16
5 Finis hominis intrinsecus beata visio Dei	22
6 Finis hominis extrinsecus gloria Dei et sui ipsius salus æterna	25

GRADUS II

Ex consideratione majoris mundi

1 Magnitudo mundi et magnitudo Dei	29
2 Multitudo rerum creatarum et infinitas perfectionum Creatoris	33
3 Varietas rerum creatarum et Deus fons infinitus omnium bonorum	36
4 Virtus rebus creatis insita et omni- potentia Dei	41
5 Pulchritudo creata rerum et increata Dei	44

Cap.

Pag.

GRADUS III**Ex consideratione orbis terræ**

1 Ut in terra corpus nostrum ita in solo
Deo mens nostra quiescere potest	51
2 In Deo fundati securi sumus	58
3 Nutrit terra corpus virtute Dei, qui
solus est nutritor totius hominis	60
4 Thesauri terræ velut umbra æternorum
bonorum Dei	64

GRADUS IV**Ex consideratione aquarum, ac præcipue fontium**

1 Lavat aqua maculas corporales, lavat
Deus maculas spirituales	69
2 Aqua exstinguit ignem, Deus concupiscentiarum ardorem	73
3 Aqua sedat sitim, Deus desideria
cordis	74
4 Aqua conjungit res corporales, Deus
unionem spirituum efficit	75
5 Aqua descendens iterum ascendit,
fons gratiæ Dei prosilit in vitam
æternam	77
6 Fons aquæ imago Dei ut fontis
essendi	79
7 Deus fons vitæ in seipso vivens	83
8 Deus fons sapientiæ	88

GRADUS V**Ex consideratione aëris**

1 Aërem spirando corpus, preces
fundendo anima vivit	91

Cap.		Pag.
2	Consideratur aër ut medium videndi, audiendi et loquendi	96
3	In aëre conspicitur figura quædam suavitatis et benignitatis Dei	99
4	Exhortatio animæ ad imitandam Dei benignitatem	105

GRADUS VI

Ex consideratione ignis

1	Ut ignis consumens odium Dei con- tra peccatum	107
2	Nobilia metalla ignis perficit, et bona hominum opera coronat Deus	112
3	Ferrum nigrum ignis efficit lucidum; animam peccatricem Deus perdu- cit ad scientiam veritatis	116
4	Ferrum frigidum ignis efficit ardens; gratia Dei efficacia reddit et verba et facta hominis	120
5	Ignis ferrum ex duro efficit molle; gratia Dei obstinationem cordis evincit	124
6	Ignis extenuat res graves; gratia Dei in viam justitiæ animas erigit	128

GRADUS VII

Ex consideratione cæli, id est solis, lunæ et stellarum

1	Sol ut habitaculum Dei altissimi et pulcherrimi consideratur	131
2	Ex cursu solis magnitudo Dei apparet	135
3	Lumen dat sol et calorem, Deus au- tem veram sapientiam et caritatem	137

Cap.		Pag.
4	Luna subjecta soli, anima cum Deo conjuncta vere clarificatur	142
5	Luna noctem illuminans et aliquando in tenebris relinquens gratiam di- vinam figurat	146
6	Ordo concentusque stellarum hier- archiæ cælestis imaginem repræ- sentat	148

GRADUS VIII

Ex consideratione animæ rationalis

1	Anima spiritus creatus, Deus spiri- tus increatus et Creator omnium	152
2	Anima immortalis, Deus æternus est	154
3	Anima ratione prædita est, Deus est lux et intellegentia	155
4	Habet anima scientiam practicam; in mente Dei suprema lex et recti et justi	157
5	Anima hominis inventrix artium, De- us fons ingenii et sapientiæ in- ventricis rerum	158
6	Liberum hominis arbitrium cum li- bertate Dei comparatur	161
7	Voluntas animæ rationalis appetere potest bona spiritualia, Deus ipse summum bonum est, caritas	164
8	Præsentia animæ in corpore specu- lum est existentiae Dei in rebus creatis	165
9	Anima est imago quædam sanctis- simæ Trinitatis	168
10	Anima corpori naturalia, Deus animæ tribuit dona cælestia	169

Cap.		Pag.
	GRADUS IX	
	Ex consideratione Angelorum	
1	Angelus totus est spiritus perfectus isque creatus, Deus spiritus in- creatus isque perfectissimus	172
2	De intellegentia et scientia Ange- lorum	174
3	Angelorum imperium super corpora et omnipotentia Creatoris	176
4	De loco et motu Angelorum et de omnipræsentia Dei	179
5	Qualis gratia fuerit Angelis data et qualis hominibus	182
6	Quæ sint officia Angelorum, consi- deratur	184

GRADUS X

Ex consideratione essentiæ Dei, per si- militudinem magnitudinis corporalis

1	Magnitudo Dei generatim conside- ratur ex quatuor rerum corpora- lium dimensionibus	193
2	Latitudo essentiæ Dei est immensi- tas bonorum ejus	196
3	Latitudo essentiæ divinæ est immen- sitas Dei, qua omnia replet	199
4	Longitudo essentiæ divinæ est æter- nitas ejus	202
5	Altitudo Dei significat nobilitatem naturæ divinæ, quæ est causa pri- ma et altissima omnium rerum ef- ficiens, exemplaris et finalis	205

Cap.		Pag.
6	Deus habet sedem altissimam; est enim supremus rex et iudex, tri- buens gratiam humilibus	207
7	Thronus altissimi beatam et beati- ficantem Dei quietem significat	212
8	De multiplici profunditate in essen- tia Dei	214

GRADUS XI

Ex consideratione magnitudinis po- tentiae Dei, per similitudinem magni- tudinis corporalis

1	De latitudine potentiae Dei	219
2	De longitudine potentiae Dei	221
3	De altitudine potentiae Dei	223
4	De profunditate potentiae Dei	227
5	Excitatur anima ad timendum Deum et observandum mandata ejus	232

GRADUS XII

Ex consideratione magnitudinis sa- pientiae Dei, per similitudinem magni- tudinis corporalis

1	Latitudo sapientiae Dei in perfecta omnium rerum cognitione sita est	237
2	Longitudo sapientiae Dei in cogni- tione futurorum se prodit	240
3	De multiplici sapientiae Dei altitudine	244
4	Profunditas sapientiae Dei in cogni- tione cogitationum nostrarum prae- sertim futurarum posita est	247
5	Elevatio animae ad medicum divi- num, qui scrutatur corda et sanat	250

Cap.		Pag.
	GRADUS XIII	
	Ex consideratione sapientiæ practicæ	
1	Latitudo sapientiæ practicæ elucet ex creatione rerum earumque dis- positione in mensura et numero et pondere	252
2	Longitudo sapientiæ Dei practicæ in conservatione rerum elucet	257
3	Quæ sit altitudo sapientiæ Dei prac- ticæ, ex opere redemptionis con- spicitur	266
4	Profunditas sapientiæ Dei practicæ in providentia et prædestinatione consistit	274
5	De profunditate mysterii prædesti- nationis et reprobationis	279
	GRADUS XIV	
	Ex consideratione misericordiæ Dei	
1	De latitudine misericordiæ Dei, qua misérias tollit	285
2	Longitudo misericordiæ Dei est long- animitas sive patientia ejus	289
3	Altitudo misericordiæ Dei ex causa moventi cognoscitur	295
4	Profunditas misericordiæ Dei in ejus- dem effectis conspicitur	298
	GRADUS XV	
	Ex consideratione magnitudinis justi- tiæ Dei, per similitudinem magnitudi- nis corporalis	
1	Latitudo justitiæ Dei est justitia uni- versalis	306

Cap.	Pag.
2 Longitudo justitiæ Dei veritate et fidelitate se prodit	310
3 Altitudo justitiæ Dei cernitur in retributione cælestis præmii	312
4 De profunditate justitiæ, qua Deus peccatoribus pœnas æternas præparavit	320
5 Cur pœnæ damnatorum æternæ sint	327

DE ÆTERNA FELICITATE SANCTORUM

Præfatio	333
----------	-----

LIBER I

Sub nomine regni Dei

1 De amplitudine regni Dei	337
2 De frequentia regni Dei	342
3 De forma vere monarchica regni Dei	348
4 Quod omnes Beati sint reges	351
5 De bonis regni Dei	358
6 Quanti fiant apud homines regna terrarum; et quanti fieri deberet regnum cælorum	367
7 Quæ sit prima semita ad regnum Dei	373
8 Secunda semita ad regnum Dei	377
9 Tertia semita ad regnum Dei	381
10 Quarta semita ad regnum Dei	385

LIBER II

Sub nomine civitatis Dei

1 De pulchritudine civitatis Dei	391
2 De concordia et pace civitatis Dei	394

Cap.	Pag.
3 De libertate civitatis Dei	398
4 De situ et forma civitatis Dei	403
5 De fundamentis et portis civitatis Dei	406
6 De muro et platea civitatis Dei	412
7 De templo civitatis Dei	415
8 De cibo et potu civitatis Dei	420
9 De fundamento mystico civitatis Dei	425
10 De porta mystica civitatis Dei	429
11 De lapidibus mysticis civitatis Dei	433
12 De fugienda civitate mundi	441

LIBER III

Sub nomine domus Dei

1 Quod omnes Beati sint domestici et filii Dei	449
2 De magnitudine et pulchritudine domus Dei	453
3 De triclinio domus Dei	457
4 De cubiculis domus Dei	460
5 De aula domus Dei	465
6 De prima parte portæ domus Dei, quæ est fides	468
7 De spe, quæ est altera pars portæ domus Dei	474
8 De caritate, quæ est tertia pars portæ	479
9 De humilitate, quæ est quarta pars portæ	483
10 Iterum de fide, quæ est prima pars portæ	489
11 Iterum de spe, quæ est secunda pars portæ	492

Cap.	Pag.
12 Iterum de caritate, quæ est tertia pars portæ	494
13 Iterum de humilitate, quæ est quarta pars portæ	497
14 Necessarium esse ingressum portæ, quantumvis angustæ, si quis salvus esse velit	500

LIBER IV

Sub nomine paradisi

1 In cælo esse vera gaudia	503
2 De gaudio intellegentiæ	508
3 De gaudio voluntatis	514
4 De gaudio memoriæ	518
5 De gaudio oculorum	522
6 De gaudio aurium	525
7 De gaudio narium	528
8 De gaudio sensus gustandi et tangendi	530
9 De comparatione gaudiorum terræ cum gaudiis cæli	533
10 De comparatione paradisi terrestris cum cælesti	538
11 De comparatione bonorum mundi et bonorum paradisi terrestris simul cum bonis paradisi cælestis solius	543
12 De comparatione pretii paradisi cum ipso paradiso	545

LIBER V

Sub nominibus parabollicis

1 De thesauro abscondito in agro	552
2 De margarita pretiosa	559

Cap.	Pag.
3 De denario diurno	566
4 De talentis, et gaudio Domini	575
5 De cena magna	588
6 De nuptiis, et virginibus prudenti- bus et fatuis	598
7 De bravio	610
8 De corona	619
9 Epilogus totius operis	628

•

GTU Library

2400 Ridge Road

Berkeley, CA 94709

For renewals call (510) 649-2500

All items are subject to recall.

GTU Library

3 2400 00592 2889

48370

